T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2307
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1304

TOPLUMSAL CİNSİYET SOSYOLOJİSİ

Yazarlar

Prof.Dr. Yıldız ECEVİT (Ünite 1)
Prof.Dr. Mehmet ECEVİT (Ünite 2)
Prof.Dr. Ayşe AYATA (Ünite 3)
Arş.Gör. Özlem GÖLGELİOĞLU (Ünite 3)
Prof.Dr. Mine GÖĞÜŞ TAN (Ünite 4)
Yrd.Doç.Dr. Ayça KURDOĞLU (Ünite 5)
Yrd.Doç.Dr. Nadide KARKINER (Ünite 6)
Prof.Dr. Gülriz UYGUR (Ünite 7)
Yrd.Doç.Dr. F. İrem ÇAĞLAR (Ünite 7)
Prof.Dr. Ayşe DURAKBAŞA (Ünite 8)

Editörler

Prof.Dr. Yıldız ECEVİT
Yrd.Doç.Dr. Nadide KARKINER

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
"Uzaktan Öğretim" tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2011 by Anadolu University
All rights reserved
No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic, tape or otherwise, without permission in writing from the University.

UZAKTAN ÖĞRETİM TASARIM BİRİMİ

Genel Koordinatör
Prof.Dr. Levend Kılıç

Genel Koordinatör Yardımcısı
Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Öğretim Tasarımcısı
Yrd.Doç.Dr. Alper Altunay

Grafik Tasarım Yönetmenleri
Prof. Tevfik Fikret Uçar
Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız
Öğr.Gör. Nilgün Salur

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu
Öğr.Gör. Zeliha Şenel

Dil Yazım Danışmanı
Okt. Aydın Fındıkoğlu

Kitap Koordinasyon Birimi
Yrd.Doç.Dr. Feyyaz Bodur
Uzm. Nermin Özgür

Kapak Düzeni
Prof. Tevfik Fikret Uçar

Dizgi
Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi

ISBN
978-971-06-0981-7

1. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 4.700 adet basılmıştır.
ESKİŞEHİR, Ağustos 2011

İçindekiler

Önsöz ..... **vii**

Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç ..... **2** — **1. ÜNİTE**

BAŞLANGIÇ 3
TOPLUMSAL CİNSİYET 4
TOPLUMSAL CİNSİYETİN FEMİNİST PERSPEKTİFLİ SOSYOLOJİ İÇİN ÖNEMİ 6
TOPLUMSAL CİNSİYETİN DİĞER SOSYAL BİLİM DALLARINDA YARATTIĞI FEMİNİST ETKİLER 8
Antropoloji: Toplumsal Cinsiyete En Açık Disiplin 9
Tarih: 'Yazılmayanları' Yazmak 9
Psikoloji: Güçlü Deneysel Paradigma 10
FEMİNİST KURAMLAR 11
Öncüler Kimlerdi? 11
Liberal Feminist Kuram 12
Radikal Feministler Kuram 14
Marksist Feminist Kuram 15
Sosyalist Feminist Kuram 16
Eko-Feminist Kuram (Çevreci Feminist Kuram) 18
Psikanalitik Feminist Kuram 19
Kültürel Feminist Kuram 20
TOPLUMSAL CİNSİYET TARTIŞMALARINDA SON GELİŞMELER 22
Postmodern Feminizm 22
Judith Butler ve Queer Kuramı 23
SONUÇ 25
Özet 26
Kendimizi Sınayalım 27
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 28
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 28
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar 29

Epistemoloji ..... **32** — **2. ÜNİTE**

GİRİŞ: FEMİNİST BİLİMİN KARŞI ÇIKIŞLARI VE AÇILIMLARI 33
Feminist Kuramın Modernite Serüveni: Toplumsal İnşadan Dönüşlü Öznelliğe 33
Postmodernite Açılımı: Dile Dayalı Söylem ve Toplumsalın Yapı-Sökümü 37
Bilim ve Bilgi Sorunsalı 38
Pozitivist Bilimin Temel Önermeleri 38
Pozitivist Yöntembilimin Feminist Eleştirisi 39
FEMİNİST YÖNTEMBİLİM 41
Feminist Yöntembilimin Güçlü Etkisi 41
Feminist Yöntembiliminin Gelişim Serüveni 41
FEMİNİST YÖNTEMBİLİMDEN FEMİNİST EPİSTEMOLOJİYE GEÇİŞ 44
Feminist Epistemolojideki Gelişmeler 44
Geleneksel Epistemolojinin Temel Unsurları 45
Geleneksel Epistemolojinin Feminist Eleştirisi 46

Feminist DURUŞ KURAMI 47
Feminist Ampirizm 48
Feminist Duruş Kuramlarının Eleştirisi 49
Postmodernite Söyleminin Karşı Çıkışları 50
Postmodernite Söylemine Feministlerin Karşı Çıkışları 51
FEMİNİZMİN FELSEFEYE AÇILIMI 52
SONUÇ 53
Özet 55
Kendimizi Sınayalım 58
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 59
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 59
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar 61

3. ÜNİTE Siyaset ve Katılım 64
KADIN VE SİYASET 65
Kamusal Alan, Özel Alan Ayrımı 65
TARİHSEL SÜREÇLER VE KADIN HAREKETİNİN ETKİSİ 66
Birinci Dalga Feminizm 66
İkinci Dalga Feminizm 67
KADINLARIN SİYASETE KATILIM EĞİLİMLERİ 68
Siyasi Katılım Türleri ve Kadın Katılımı 68
Kadının Parlamentodaki Temsili 69
Kadının Siyasete Katılımındaki Engeller 70
Kültürel İdeolojik Sebepler 71
Sosyoekonomik Faktörler: Kadınların Güncel Durumları ve Sınırlılıkları 71
Siyasi Kurumlardan Kaynaklanan Nedenler 72
Kadının Siyasi Katılımını Artırmaya Yönelik Stratejiler 74
Özet 77
Kendimizi Sınayalım 79
Okuma Parçası 2 80
Okuma Parçası 1 80
Okuma Parçası 4 81
Okuma Parçası 3 81
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 82
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 82
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar 82

4. ÜNİTE Eğitim 84
GİRİŞ 85
TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİKLERİNİN EĞİTİMDEKİ İZDÜŞÜMLERİ 86
Eğitime Erişimdeki Eşitsizlikler 86
Eğitimde Cinsiyet Ayrımcılığı 87
TOPLUMSAL CİNSİYET VE EĞİTİM İLİŞKİSİ KONUSUNDAKİ KURAMLAR 91
Rol/Toplumsallaşma Kuramları 91
Kültürel Sermaye Kuramı 92
SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ 98

Özet ... 100
Kendimizi Sınayalım ... 101
Okuma Parçası 1 ... 102
Okuma Parçası 2 ... 102
Okuma Parçası 3 ... 102
Okuma Parçası 4 ... 103
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı ... 103
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı ... 104
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar ... 104

Kent Yaşamı ... 106 — **5. ÜNİTE**
GİRİŞ ... 107
KENT KAVRAMLAŞTIRMALARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET ... 108
Kırın Karşıtı Olarak Kent ve Kentsel Yaşam ... 109
Üretim İlişkilerinin Mekânı Olarak Kent ... 109
Kent Ekolojisi ve Yarışma Mekânı Olarak Kent ... 110
Çoğulcu Kent Kavramlaştırmaları ... 111
KENTSEL YAŞAM VE TOPLUMSAL CİNSİYET ... 112
Kentin Alt Yapıları ve Toplumsal Cinsiyet ... 112
Korku Mekânları ... 116
KENT, KADIN VE HAREKETLİLİK ... 117
Kente Göç ve Kadınlar ... 118
Kent İçi Hareketlilik ... 119
KENT VE VATANDAŞLIK ... 120
Vatandaşlık Nedir? ... 120
Vatandaşlığın Cinsiyeti ... 121
Kadının Kent Hakkı ... 122
Özet ... 123
Kendimizi Sınayalım ... 124
Okuma Parçası ... 125
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı ... 126
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı ... 126
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar ... 127

Aile ve Evlilik ... 130 — **6. ÜNİTE**
AİLE VE EVLİLİK KURAMLARINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ ... 131
Aileye ve Evliliğe Feminist Yaklaşımlar ... 133
KAPİTALİZM, ATAERKİLLİK VE AİLE ... 139
Çocuk Doğurma ve Annelik ... 140
TOPLUMSAL CİNSİYETİN AİLE VE EVLİLİKTE İNŞASI ... 141
KADIN HAKLARI, AİLE VE EVLİLİK ... 144
Boşanma ... 144
AİLE VE EVLİLİK İLİŞKİLERİNDE KIRSAL VE KENTSEL FARKLILAŞMA ... 145
Özet ... 148
Kendimizi Sınayalım ... 150
Okuma Parçası ... 151
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı ... 151
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı ... 152
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar ... 153

7. ÜNİTE **Hukuk 154**
GİRİŞ 155
HUKUK VE TOPLUMSAL CİNSİYET İLİŞKİSİNİN BAŞLICA KURULMA YOLLARI 155
TOPLUMSAL CİNSİYET TEMELİNDE HUKUKU AÇIKLAYAN TEORİ: FEMİNİST HUKUK TEORİSİ 158
Feminist Hukuk Teorisinin Doğuşu 159
Feminist Hukuk Teorisinin Temel Problemleri 160
Feminist Hukuk Teorisinin Türleri 161
Eşitlikçi Feminist Hukuk Teorisi 161
Farklılık Yanlısı Feminist Hukuk Teorisi 163
Kültürel Feminist Hukuk Teorisi 163
Radikal Feminist Hukuk Teorisi 164
Postmodern Feminist Hukuk Teorisi 165
FARKLI HUKUK ALANLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET 166
Anayasa Hukuku 166
Ceza Hukuku 168
Aile Hukuku 169
İş Hukuku ve Toplumsal Cinsiyet 170
Özet 172
Kendimizi Sınayalım 174
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 175
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 175
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar 176

8. ÜNİTE **Tarih Yazımı 178**
ERİL TARİH YAZIMI VE KADINLAR 179
Tarihin Feminist Eleştirel Bakışla Yeniden Yazımı 180
Kadınların Belleği ve Feminist Tarih Yazımı 182
Ortaçağda Cadı Avı 183
FEMİNİZMİN VE KADIN HAKLARI HAREKETİNİN DÜŞÜNSEL KÖKENLERİ 184
Aydınlanma Metinlerinde Kadın-Doğa-Kültür 184
Fransız Devrimi ve Yurttaşlığın Cinsiyeti 185
Liberal Feminizmin Sınırları: Kadınlar Gerçekten Eşit Yurttaş mı? 186
Kadınların Oy Hakkı Mücadelesi 186
Kadın Hakları Hareketinin de Resmi Tarihi Var! 187
TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME TARİHİNE KADIN TARİHİ AÇISINDAN BAKIŞ 188
Türkiye'de Kadın Hareketleri Tarihi 189
Osmanlı Kadın Hareketi 189
Kadınlar Halk Fırkası ve Nezihe Muhittin 191
Kadın Kütüphaneleri, Kadın Müzeleri, Bilgi Merkezleri 192
Kronoloji 193
2000'li Yıllarda Türkiye'de Kadın Hareketi 195
TÜRKİYE'DE FEMİNİST TARİH YAZIMI İÇİN NOTLAR 196
Özet 197
Kendimizi Sınayalım 198
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 199
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 199
Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar 200

Önsöz

Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi kitabı, uzaktan eğitim ile sosyoloji eğitimi alacak öğrenciler için hazırlanmıştır. Amacı, toplumsal cinsiyet alanındaki kavramlar ile öğrenciyi tanıştırmak, kuramsal, metodolojik ve epistemolojik tartışmalara başlayabilmeleri için temel bilgileri sağlamaktır. Bu kitabın özgünlüğü, siyaset, eğitim, kent yaşamı, aile ve evlilik gibi klasik sosyoloji kitaplarında yer alan konuların ilk defa toplumsal cinsiyet bakış açısı ile inceleniyor olmasıdır.

Kitabın birinci ünitesinde, toplumsal cinsiyet kavramının ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında bilgi sahibi olacak, kavramın ana akım sosyolojiye kazandırdığı bakış açısı, toplumsal cinsiyeti merkeze alan feminist yaklaşımlar ve ona yönelik yeni tartışmalarla tanışacaksınız. İkinci ünitede feminist bilgi ve bilim tarihinin gelişiminde etkili olan düşünceleri, feminist epistemoloji ve yöntembilimin temel önermelerini bulacaksınız. Üçüncü ünitede erkeklerle karşılaştırıldığında kadınların siyasete niçin daha sınırlı katılabildikleri sorusunun cevaplarını alacak, bu katılımı artırmak için gerekli stratejilerin neler olduğunu öğreneceksiniz. Dördüncü ünitede toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin eğitim aracılığıyla nasıl pekiştirildiğini fark edebilecek, bu bağlamda eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının önemini kavrayabileceksiniz. Beşinci ünite size kenti toplumsal cinsiyet kimliklerinin içinde geliştiği ve onunla ilişkide şekillendiği kilit mekânlardan biri olarak anlatacak. Altıncı ünitede bugüne kadar sosyoloji disiplini içinde pek az eleştirilmiş aile ve evlilik kurumlarına feminist bakış açısı ile yeniden bakabileceksiniz. Yedinci ünite, eşitliğin en çok olmasını beklediğiniz hukuk alanında toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine dikkatinizi çekecek. Sekizinci ünitede kadın tarihi çalışmalarının genel tarih yazımına getirdiği yeni metodolojik, kuramsal ve olgusal katkılar hakkında bilgi sahibi olabileceksiniz. Her ünitenin sonunda yer alan 'Özet', 'Sıra Sizde' ve 'Kendimizi Sınayalım' bölümleri okuduğunuz konuları anlamanıza yardımcı olacak, kendinizi sınamanıza olanak tanıyacaktır.

Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi kitabının ünitelerinin yazılmasında gösterdikleri çok nitelikli ve özenli çalışmalarından dolayı, Prof. Dr. Mehmet Ecevit'e, Prof. Dr. Ayşe Ayata'ya, Prof. Dr. Mine Tan'a, Prof. Dr. Gülriz Uygur'a, Prof. Dr.Ayşe Durakbaşa'ya, Yrd. Doç. Dr. Ayça Kurdoğlu'na, Yrd. Doç Dr. İrem Çağlar'a ve Arş. Gör. Özlem Gölgelioğlu'na teşekkür ederiz. Yrd. Doç. Dr. D. Alper Altınay'ın ve A.Ö.F. Dizgi Biriminin kitabın tasarımına yaptıkları katkılar övgüye değer. Onlara da teşekkür ederiz.

Editörler
Prof.Dr. Yıldız ECEVİT
Yrd.Doç.Dr. Nadide KARKINER

TOPLUMSAL CİNSİYET SOSYOLOJİSİ

Amaçlarımız

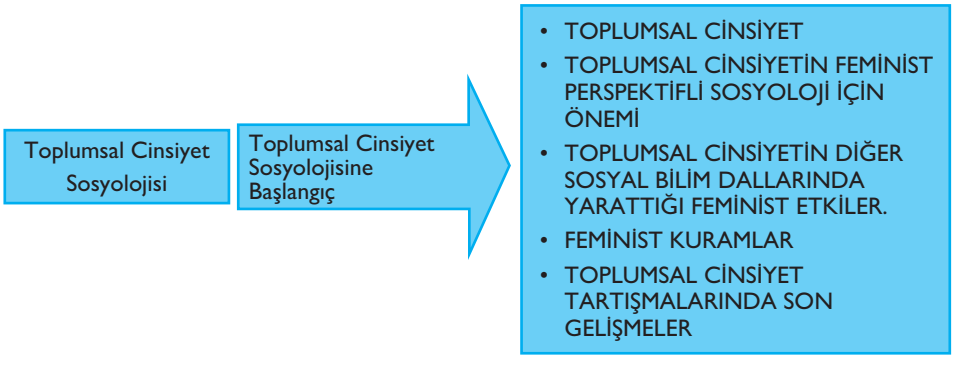
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Toplumsal cinsiyet ve onunla ilişkili kavramları tanımlayabilecek,
- Toplumsal cinsiyetin feminist perspektifli sosyoloji için önemini açıklayabilecek,
- Toplumsal cinsiyetin diğer sosyal bilim dallarında yarattığı farklı feminist etkileri karşılaştırabilecek,
- Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve kadınların ikincil konumlarını tartışan feminist kuramcıların yaklaşımlarını ayırt edebilecek,
- Toplumsal cinsiyet tartışmalarındaki gelişmeler hakkında bilgi sahibi olabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Toplumsal cinsiyet
- Toplumsal cinsiyet eşitliği
- Farklılık
- Ayrımcılık
- Feminizm
- Ezilme
- Alta sıralılık
- Feminist yaklaşım (lar)
- Liberalizm
- Kapitalizm
- Ataerkillik
- Öznellik

İçindekiler

Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç

BAŞLANGIÇ

Bu ünite toplumsal cinsiyet sosyolojisine bir giriş yapabilmek için tasarlanmıştır. Amacı oldukça yeni olan bu alanı öğrenciye tanıtmaktır. Aslında toplumsal cinsiyet sosyolojisine yeni bir alan demek ne kadar doğrudur? 'Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi' ve 'Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları' kitapları içindeki ünite başlıklarına baktığınızda, sosyoloji öğrencileri olarak ilgilendiğiniz konuların pek çoğunu göreceksiniz. O halde bu alanın yeniliği ve özgünlüğü nereden kaynaklanmaktadır? Niçin aile, evlilik, eğitim, çalışma, siyaset ve benzeri, çoğu zaman sosyolojiye giriş kitapları kapsamına giren konular bu kitaplarda da yer almaktadır? Kalkınma ile ilgili kavramları ve kuramları kalkınma sosyolojisi veya makro iktisat derslerinde tartışmak daha uygun olmaz mı? 'Beden' bugüne kadar genellikle sanat sosyolojisinin bir konusu olmamış mıdır? 'Kent yasamı' ile ilgili öğreneceklerimizi kent sosyolojisi dersinde öğrenmiyor muyuz? Erkeklik başlıklı bir ünite içinde neler olabilir? Bu konunun sosyoloji ile ilgisi nedir?

Toplumsal cinsiyet tartışmaları çok farklı sosyal bilim disiplinlerinde ve çok değişik konularda yapılmaktadır. Bu tartışmalara yakınlık sağlamak için Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları kitaplarını birlikte kullanabilirsiniz

DİKKAT

Bu alanın 'yeniliği', son otuz senede gelişip güçlenen **toplumsal cinsiyet** çalışmalarını içeriyor olmasıdır. Bugün bu ismi taşıyan çok geniş bir çalışma ve tartışma alanı sosyal bilimlere önce 'feminist çalışmalar' olarak girdi, sonra ' kadın çalışmaları' olarak anılmaya başlandı ve nihayet 'toplumsal cinsiyet çalışmalarına' evrildi. Sosyal bilimlerde önemli kuramsal, metodolojik ve epistemolojik tartışmalara neden olan feminist çalışmalar, bu alanı başlangıçtan itibaren o kadar besleyip büyütmüştür ki, bugün toplumsal cinsiyet kapsamında yapılan çalışmaları feminist çalışmalardan ayrı olarak düşünmemiz neredeyse imkânsızdır. Başka bir deyişle, toplumsal cinsiyet sosyolojisi yerine feminist sosyoloji ifadesini de kullanabilirsiniz. Günümüzde sosyolojiye giriş kitaplarının 'Feminist Perspektifle Sosyolojiye Giriş' veya 'Sosyolojide Feminist Perspektifler/Düşünceler' gibi isimlerle yayınlanması bunun en somut örneğidir. Bunun yanında, sosyoloji öğrencileri için hazırlanmış 'Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi' veya 'Sosyoloji ve Toplumsal Cinsiyet' gibi isimler taşıyanlarına da rastlamak mümkündür. Bu gelişimin tarihi, bir bilim olarak sosyolojinin gelişim tarihi ile kıyaslanırsa çok yenidir. Kitaplarınızda kapsanan ko-

nuların sosyoloji kitaplarına giriş biçimi de önemlidir. Önceleri bu konular sosyoloji kitaplarında hiç yer almazdı. Kadın çalışmaları alanı (feminist çalışmalar) geliştikçe ve daha çok sayıda sosyal bilimci toplumsal cinsiyet ile ilgili konuları tartışmaya ve çalışmaya başladıkça, sosyoloji giriş kitaplarına bir bölüm (genellikle de son bölüm) olarak 'toplumsal cinsiyet' bölümü eklenmeye başlandı. Sonraki yıllarda feminist sosyal bilimciler bu kitaplarınızı birkaç defa dolduracak kadar önemli bilimsel çalışmalar yaptılar. Bunları toplumsal cinsiyetin feminist perspsktifli sosyoloji için öneminin anlatıldığı alt bölümde bulabileceksiniz. Şimdi toplumsal cinsiyet sosyolojisine adını veren kavramı anlama çabamıza başlayalım.

TOPLUMSAL CİNSİYET

AMAÇ 1 ***Toplumsal cinsiyet ve onunla ilişkili kavramları tanımlayabilmek.***

Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak, kadınla erkeğin sosyal ve kültürel açıdan tanımlanmasını, toplumların bu iki cinsi birbirinden ayırt etme biçimini, onlara verdiği toplumsal rolleri anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Bu kavramın feminist çalışmalar yapanlar tarafından önemi, onun kadınlar ile erkekler arasındaki güç ilişkilerini anlamaya, eşitsizlikleri sorgulamaya yarayacak bir kavram olarak düşünülmesinden sonra artmıştır.

Önce bu kavramla ilgili çalışmaların tarihsel olarak ne yönde ilerlediğini anlamaya çalışalım: 1970'lerden itibaren yapılan toplumsal cinsiyet çalışmalarında üç önemli aşama kaydedilmiştir: Birinci aşama, cinsiyet farklılıklarına (kadın-erkek) vurgu yapılan aşamadır. Çalışmaları yapanlar, bu farklılıkların bireylerin biyolojik özelliklerinden kaynaklandığı konusunda görüş birliğindedir. İkinci aşamada öğrenilen cinsiyet rollerine ve toplumsallaşmaya vurgu yapılmıştır. Toplumsal cinsiyet, özgül toplumsal düzenlemelerin (kadını bireye indirgemeyen) bir ürünü olarak anlaşılmıştır. Üçüncü aşamada, toplumsal cinsiyetin bütün sosyal sistemlerde (sınıflı ve ataerkil) merkezi bir rolünün olduğu fark edilmiştir. Yani, toplumsal cinsiyet, ücretli çalışma, aile, politika, gündelik yaşam, ekonomik kalkınma, hukuk, eğitim ve daha birçok alanda analizlere katılmıştır. Buradan itibaren toplumsal cinsiyet kavramının evrimi ile ilgili bu üç aşamayı hatırda tutarak okumanızı öneriyorum.

DİKKAT **Toplumsal cinsiyet kavramının aşamalarına metodolojik ve epistemolojik olarak karşılık gelen anlatım için bu kitabın ikinci ünitesine başvurabilirsiniz.**

Şu sorular feminist araştırmacıların en temel soruları olmuştur: Erkekler ve kadınlar arasındaki farklılıkları yaratan onların doğal özellikleri midir, yoksa içinde yaşadıkları toplumun özellikleri nedeniyle mi farklıdırlar? Daha somut olarak, erkeklerin politikacı, güreşçi, kamyon şoförü, komando askeri olmaları, doğaları gereği midir? Kavgacı, aktif, saldırgan, rasyonel olmaları doğuştan mıdır? Bu özellikleri nedeniyle mi toplumda yönetici konumları işgal etmektedirler? Kadınların öğretmen, ebe hemşire, terzi, olmaları doğalarının gerektirdiği seçimler midir? Çocukları seven, merhametli, yardım sever ve duygusal olmaları doğuştan getirdikleri özellikleri ile mi ilgilidir? Erkekler ev dışında çalışıp para kazanırken kadınlar da evde oturup çocuklara bakarken doğalarına uygun bir biçimde mi davranmaktadırlar? Yoksa acaba erkeklerin ve kadınların bu özellikleri toplumsal mıdır? Yani aile içinde sosyalleşen ve toplumda etkileşim içinde öğrenilen özellikler midir?

Bu sorular uzun zamandır psikologların, psikiyatristlerin, davranış bilimcilerin, sosyologların ve diğerlerinin sordukları sorulardır. Aralarında ince farklar olsa da, bu konudaki düşünürler iki ana grupta toplanabilir. Toplum içinde kadın ve erkekler arasındaki sosyal farklılıkların biyolojik farklılıkların bir yansıması olduğunu savunanlara 'doğacı görüş' taraftarları ve cinsiyet rollerinin kültürel olarak belirlendiği ve sosyal olarak inşa edildiğini savunanlara da 'gelişmeci' görüş taraftarları denilir. Her iki taraf ta kendi tezlerini savunurken şu noktaları vurgulamışlardır:

Doğacı görüş: Erkeklerle kadınlar arasında fiziksel ve biyolojik özelliklerinden kaynaklanan farklılıklar vardır. Toplumsal işbölümü tarihsel olarak farklılıklar çerçevesinde oluşmuştur. Erkekler kadınlardan fizik olarak daha güçlü oldukları için avcı ve savaşçı olabildiler ve evden/haneden uzaklaşabildiler. Kadınlar ise, hem fizik olarak zayıflardı hem de çocuk doğurma özellikleri nedeniyle eve/haneye bağımlı idiler. Bu nedenle, erkeklerin ev-hane dışında, kadınların ise ev-hane içindeki işleri üstlenmeleri şeklinde bir toplumsal işbölümü gelişti. Doğacı görüşü savunanlar tezlerini desteklemek için birçok biyolojik, genetik, psikolojik kanıt ileri sürmüşlerdir. Örneğin zekâ testleri ile erkek çocukların doğal nitelikleri gereği özellikle matematik, fizik, kimya gibi bilimlerde, kız çocuklarının da dil ve edebiyat gibi alanlarda başarılı olacaklarını kanıtlamaya çalışmışlardır.

Gelişmeci görüş: Bu görüşü savunanlar, cinsiyet (biyolojik) ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkinin zayıf bir ilişki olduğu görüşündedirler. Kadınlar çocuk doğurur, bu onları erkeklerden ayırır. Ancak bunun dışında pek çok alanda aralarındaki biyolojik farklılıkların önemi kalmamıştır. Teknolojinin bu derece ilerlediği günümüzde kas gücü kullanılarak yapılan çok az iş türü vardır. Dolayısıyla kadınlar erkeklerin yaptığı pek çok işi yapabilmektedirler. Erkekler de ev içinde yapılması gereken işlerin ve hizmetlerin üstesinden gelebilirler. Kadın veya erkek bedenine sahip olmakla toplumsal özelliklerimizin (davranma, düşünme, karar verme (tutum alma ve eylemde bulunma) belirlenmesi ilişkili değildir. Bu görüşe göre bir insanın davranışı, büyük ölçüde onun yetiştiği sosyal ve kültürel çevrenin (yapının) bir yansımasıdır. Ann Oakley, yapılan araştırmalardan örnekler vererek kız çocuklar ile erkek çocuklar arasındaki farklılıkların ailede ve okulda nasıl yaratıldığını anlatır (Oakley, 1980: 92-93). Sosyalleşme sürecini konu alan araştırmalar, iki cinsin doğuştan itibaren önce farklı renklerde giydirilerek (örneğin, kızlar pembe, erkekler mavi), sonra farklı oyuncaklara yönlendirilerek (örneğin, kızlara bebek, erkeklere araba), farklı okulları seçmeleri için etkilenerek (örneğin, kızlar için soysal bilimler ve edebiyat, erkekler için fen bilimleri ve mühendislik) nasıl farklı toplumsallaştırıldıklarını ortaya çıkarırlar. Bu araştırmalar cinsiyetler arasındaki biyolojik farklılıkların var olduğunu, ancak bunların mevcut toplumsal farklılıkları açıklayacak veya cinsiyet eşitsizliğini meşru gösterecek toplumsal özellikler olmadığını göstermektedir. Öte yandan antropolojik veriler de farklı toplumlar ve kültürlerde hatta bir toplumun farklı dönemlerinde kadınlar ve erkeklerin farklı biçimde davrandıklarını göstermektedir. Eğer davranışlar biyolojik özelliklerimizin bir sonucu olsaydı, bu dönemsel farklılıkların olmaması gerekirdi.

Şimdi sormaya başladığınızı tahmin ettiğim sorunuza cevap verelim: Düşünürler açısından biyolojik olan cinsiyet (sex) ile toplumsal temelli olduğu düşünülen toplumsal cinsiyet (gender) arasındaki farklılıkların anlaşılması neden bu kadar önemlidir?

Çünkü feminist kuramcılar yaygın toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin nedenlerini sorgulamakta ve bu eşitsizliklerin temelinde 'doğal' olan özelliklerin bulunduğu fikrine karşı çıkmaktadırlar. Eğer doğacı görüş taraftarlarının savunduğu gibi cinsiyet farklılıkları biyolojik olarak belirlenmiyorsa ve **sosyal olarak inşa** ediliyorsa,

kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleri değişebilir demektir. Aynı şekilde cinsiyetçi kalıp yargılar da değişmeye açık olabilir ve hepsinden önemlisi toplumda erkek egemenliği son bulabilir.

SIRA SİZDE 1

Türkçede kadınlar ve erkeklerle ilgili atasözleri bulunuz ve bunlardaki kalıp yargıları tanımlayınız.

TOPLUMSAL CİNSİYETİN FEMİNİST PERSPEKTİFLİ SOSYOLOJİ İÇİN ÖNEMİ

AMAÇ 2

Toplumsal cinsiyetin feminist perspektifli sosyoloji için önemini açıklayabilmek.

Toplumsal cinsiyet konusunda en kapsamlı araştırmaları Amerika'da psikiyatrist ve psikanalist Robert Stoller yaptı. 1968 tarihli 'Sex and Gender' (Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet) isimli kitabında kadınlık ve erkeklik durumlarını birbirinden ayırmak için bu kavramı ilk kez kullandı (Gonzales and Seidler, 2008). İngiltere'de Ann Oakley, 1972 senesinde 'Sex, Gender and Sociey' (Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum) isimli kitabında cinsiyet ve kişilik, cinsiyet ve zekâ arasındaki ilişkileri tartıştı ve toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl öğrenildiğini anlattı.

Biyolojik belirlemecilik: Bir durumun nedenlerini biyolojik özellikler ve oluşumlar ile açıklama. Kişilerin biyolojik özellikleri değişmeyeceğinden, biyolojiye dayalı toplumsal ilişkiler de değişmeyecek demektir.

Biyolojik farklılıkların yani cinsiyetin, yapılan analizler için yeterli olmadığını, hatta biyolojik belirlemeciliğe yol açabileceğini fark eden feminist düşünürler, Stoller ve Oakley'in bu çalışmalarından sonra, toplumsal cinsiyet kavramını bu farklılıkların toplumsal niteliğini anlamak için daha sık kullanmaya başladılar. Çoğu zaman sorgulanmadan kabul edilen ve 'doğal' olduğu düşünülen farklılıkların toplumsallaşmanın bir ürünü olduğu, kadınların erkeklere tabi olmasına neden olan toplumsal ilişkilerin de bu sürece karşılık geldiğini düşünenlerin sayısı arttı. Böylece ünlü Fransız felsefeci ve yazar Simon de Beauvoir'ın 1949'da yazdığı 'İkinci Cins' kitabında 'Kadın doğulmaz; kadın olunur' şeklinde ifade ettiği bu toplumsallaşma sürecinin özellikleri araştırılmaya başlandı.

Toplumsallaşma, kız ve erkek çocuklara toplumsal cinsiyetin öğretilmesi ve benimsetilmesi anlamında kullanılıyor. Çocuklar, toplumsallaşma sürecinde 'kadın' ve 'erkek' rollerini öğreniyorlar.

Toplumsal cinsiyetin feministler tarafından kavramsal bir araç olarak kullanılmasının önemli bir yararı daha oldu: Bu kavramla, gündelik uygulamalar ve varsayımlar içinde gizlenmiş iktidar ilişkilerinin üzerini örten örtüyü kaldırmak mümkün olabildi. Toplumsal cinsiyet, toplumu anlamayı sağlayan bir mercek işlevi gördü. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin diğer eşitsizlik sistemleri ile birbirinden ayrılamaz biçimde iç içe geçmiş olduğunu da anlattı. Bu öyle bir mercekti ki adeta daha önce topluma bakıp da göremediğimiz eşitsizlikleri büyütüyor, vurguluyor ve böylece açıkça görebilmemizi sağlıyordu. Onu kullanarak, örneğin, bir taraftan evrensel bir 'insan hakları' söylemini onaylayıp, bir taraftan da ayrımcı uygulamaları ve normları 'doğal' kabul ederek sürdüren kişiler ve anlayışlar olduğu daha net görüldü. Bir örnekle somutlaştıralım: Birleşmiş Milletler Teşkilatı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, bütün insanların haklarının korunması için İkinci Dünya Savaşın'dan sonra hazırlanmış en kapsamlı uluslararası sözleşmeydi. Ancak kadınların her alanda haklarının ihlali ve onlara karşı uygulanan ayrımcılık o kadar yaygın, o kadar sistematikti ki, bu sözleşmenin kadınların haklarını korumada yetersiz kaldığı gerekçesiyle Birleşmiş Milletler tarafından **'Kadınlara Karşı her türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslar arası Sözleşmesi'** hazırlandı. Toplumsal cinsiyet duyarlılığı olmasaydı, bu sözleşme de olmazdı. Birleşmiş Milletleri bu sözleşmeyi hazırlamaya yönelten neden hemen her ülkede kadınlar ile erkekler arasındaki eşitsizlikler ve ayrımcı uygulamalardı.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na göre kadınlar dünya nüfusunun % 50'sinden fazlasını temsil ettikleri, iş saatlerinin % 66'sından fazlasını doldurdukları halde, dünya gelirinin % 10'una ve dünya üzerindeki servetin % 1'ine sahipler.

Toplumsal cinsiyet merceği: Toplumsal cinsiyeti her türlü toplumsal olguda görebilmemizi sağlayan; bize 'toplumsal süreçler, standartlar ve fırsatlar, sistematik bir biçimde kadınlar ve erkekler için nasıl ve neden farklıdır?" sorusunu sorduran bir kavramsal araçtır. Toplumsal cinsiyet merceği, yaşadığımız toplumda toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri dikkate alan bir bakış açısı kazandırdığı için bundan sonra aynı anlama gelebilecek 'toplumsal cinsiyet bakış açısı'nı da kullanabilirsiniz.

DİKKAT

Birleşmiş Milletlerin çok kapsamlı bir İnsan Hakları Sözleşmesi'nin varlığına rağmen bir de Kadınlara Karşı her türlü Ayrımcılığı Önlenmesi Sözleşmesi'ni hayata geçirmesinin nedenleri nasıl açıklanabilir?

SIRA SİZDE 2

Toplumsal cinsiyet bakış açısını benimseyen sosyal bilimciler ait oldukları bilim dallarının ana akım kuramlarını ve varsayımlarını sorgulamaya başladılar. Bu sorgulama ile feminist eleştiri sosyal bilimlere ilk adımı atmış oldu. Judith Stacey ve Barrie Thorne (1998), disiplinler içine feminist bilginin iki aşamalı olarak katıldığından söz ederler. Birincisi, onların **'boşlukların doldurulması'** dedikleri aşamadır. Bu aşamada cinsiyetçi yanlılıklar düzeltilmeye ve kadınların deneyimlerinden yeni çalışma konuları yaratılmaya çalışılır. Stacey ve Thorne, birçok sosyal bilim dalının bu aşamada oldukça başarılı olduğu düşüncesindedirler. Hemen her dalda, daha önce ilgi duyulmamış konulara ilgi duyulmuştur.

Cinsiyetçilik: cinsiyet temelinde ayrımcılık yapmak; bir cinsi diğerinden üstün tutmak.

Örneğin, feminist çalışmalar başlayana kadar, sosyolojinin ve ekonominin ilgi alanına doğrudan girmediği için kadınların ev işlerine harcadıkları zaman konusunda araştırma yapılmamıştı ya da 'Aile içinde oluyor, evin duvarları arasında kalıyor' denilerek kadına yönelik şiddetle yeterince ilgilenilmemişti. Bunların ve daha birçok konunun, toplumsal cinsiyet bakış açısı ile incelenmesi önemli bir adımdır. Ancak yazarlara göre, bir çok disiplinde hala bir takım boşluklar söz konusudur. Bunun en temel nedeni, mevcut paradigmalar tarafından kadınların deneyimlerinin ihmal edilmesi veya özellikle yok sayılmasıdır. Bu nedenle, ikinci bir aşamaya, yani **paradigma değişikliğine** gereksinim vardır. Paradigma değişikliği, bir disiplinin temelinde yatan kavramsal çerçevelerde ve disiplini yönlendiren varsayımlarda değişim ve dönüşümlerin olmasıdır. Ayrıca bu dönüşümlerin söz konusu bilim alanında başkaları tarafından da kabul edilmesi gerekir.

'Boşlukların doldurulması' aşamasının daha önce değindiğimiz toplumsal cinsiyet merceğinin kullanılmaya başlanma aşamasına karşılık geldiğini söylemek sizin açınızdan aydınlatıcı olabilir.

Toplumsal cinsiyet merceğini kullanarak topluma bakabilmek, sosyolojinin en egemen kuramlarını sorgulamayı sağladı. Genel olarak sosyal yaşamın ve özel olarak sosyoloji araştırmalarının içine işlemiş, doğal karşılanan ve hiç sorgulanmayan varsayımlara kuşku ile bakılmaya başlandı. Örneğin Parsons'un yaklaşımı, aileyi kadın ve erkeklerin kendileri için tanımlanmış cinsiyet rollerine uygun olarak davrandıkları, böylece birbirlerini *'tamamladıkları'* uyumlu bir toplumsal birim olarak görmekteydi. Feministler bu yaklaşıma karşı çıkarak ailenin her zaman uyumlu ilişkileri barındırmadığını, içinde eşitsizlik olduğunu ve ataerkil ideoloji sayesinde erkeklerin kadınlara *'egemen'*, kadınların da erkeklere *'tabi'* oldukları tartışmasını başlattılar.

Ailenin bir sosyolojik kurum olarak eleştirilmesine yönelik tartışmaları daha ayrıntılı olarak öğrenmek için bu kitabın Aile ve Evlilik ünitesini okuyunuz.

DİKKAT

Feminist düşünce aile ve özel alanın eleştirisi ile kalmadı; kamusal alana doğru yayıldı. Kamusal alanda, özellikle çalışma yaşamındaki eşitsizlikler toplumsal

Toplumsal cinsiyet hiyerarşisi (sıradüzeni), kadınların ve erkeklerin toplum tarafından kendilerine atfedilen özelliklerine göre dikey olarak sıralanmasını anlatır.

cinsiyet merceği ile ortaya çıkarıldı. Çalışma hayatına bu mercekle bakabilmek, emek piyasasındaki bölünmüşlükleri gözler önüne serdi. Bu piyasa, sadece sınıflar temelinde bölünmüyordu; aynı zamanda cinsiyet bazında da bölünüyordu. Yani kadınların ve erkeklerin yaptıkları işler, çalıştıkları işyerleri, aldıkları ücretler birbirlerinden farklıydı. Üstelik bu piyasaya bir kere 'bölünmüş piyasa' anlayışı ile bakılmaya başlandığında, sınıf ve toplumsal cinsiyet yanında farklı ırklardan, renklerden, etnik gruplardan çalışanların varlığı ve bu gruplara 'imtiyazlı' veya 'ayrımcı' muameleler yapıldığı fark edildi. Böylece, toplumsal cinsiyet odaklı bir bakışa sahip olan feministlerin sorgulamalarını her türlü kurum ve eşitsizlik durumu bağlamında kullanmak mümkün oldu.

DİKKAT

Ekonomik hayatta toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler için daha kapsamlı açıklamaları AÖF 'Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları' kitabının 'Emek' başlıklı ünitesinde bulabilirsiniz.

Bunlar olumlu ve sosyoloji adına sevindirici örneklerdir. Ancak sosyoloji disiplininin konu ve alanlarına feminist etkilerin aynı derecede olduğu söylenemez. Sosyolojinin bazı alanları çok, bazı alanları az etkilenmişlerdir. Feminist bakış açısı ile yeniden canlanan veya yeniden inşa edilen sosyoloji konuları cinsellik ve beden, kimlik ve farklılık, görsel ve kültürel sosyolojidir. İkinci grupta feminist bakış açısının oldukça önemli etkiler yaptığı alanlar gelir: sağlık ve hastalık; aile, ev içi emeği, çalışma ve emek, istihdam, eğitim, suç, medya ve popüler kültür. Sosyolojinin feminist perspektife en dirençli olduğu alanlar ise sosyal sınıf ve tabakalaşma, siyaset sosyolojisi ve sosyolojik kuramdır.

Sosyoloji gelecekte kadınların ve erkeklerin farklı deneyimlerini ve bugüne kadar gelişen, hala da gelişmekte olan toplumsal cinsiyet yaklaşımlarını daha çok içermelidir. Ancak bundan daha da önemlisi, sosyoloji kuramlarında yapılacak yeni kavramsallaştırmalar olmalıdır. Sosyoloji, boşlukların doldurulması aşamasında kalmamalı, bunun ötesine geçmelidir. Çünkü ana akım kuramlar cinsiyetçi ve erkek merkezlidir. Onlarda yapılacak kısmi değişiklikler ile bu sorun giderilemez. Sosyolojide bütünsel ve radikal bir feminist kavramsallaştırmaya yani paradigma değişikliklerine gereksinim vardır.

TOPLUMSAL CİNSİYETİN DİĞER SOSYAL BİLİM DALLARINDA YARATTIĞI FEMİNİST ETKİLER

AMAÇ 3

Toplumsal cinsiyetin diğer sosyal bilim dallarında yarattığı farklı feminist etkileri karşılaştırabilmek.

Bu ünitede tanımaya başladığınız ve diğer ünitelerde devam edeceğiniz feminist düşünürlerin başlattığı kuramsal tartışmalar bugün son derece gelişmiştir ve sosyal bilimleri büyük ölçüde etkilemiş durumdadır. Bu öncü düşünürler farklı sosyal bilim dallarından gelmekteydiler. Bu nedenle feminist düşünceden sadece sosyoloji değil, diğer sosyal bilim dalları da etkilendiler. Ancak feminist düşüncelerin sosyal bilim disiplinlerini etkilemeleri benzer biçimde ve aynı derecede olmadı. Bazıları, feministlerin toplumsal cinsiyetin gözden geçirilmesi konusunda yaptıkları uyarıları daha hoşgörü ile karşıladılar; diğerleri katı duruşlarını korudular. Bazılarında paradigma değişiklikleri izlendi, diğerleri bu aşamaya gelemediler.

Antropoloji: Toplumsal Cinsiyete En Açık Disiplin

Antropoloji alanındaki feminist kazanımlar, bu disiplinde paradigma değişikliğinin var olduğunu iddia edebileceğimiz boyutlardadır. Disiplinin temel varsayımları birçok antropolog tarafından sorgulanmıştır. Antropolojinin toplumsal cinsiyet merceğini diğer disiplinlerden daha önce ve daha yetkin kullanabilmesinin bir nedeni, bu disiplin içinde kadın antropologların görece çokluğudur. İkinci neden, antropolojinin ilgi alanına giren toplulukların daha çok küçük ölçekli olmasıdır. Bu özellik, antropolojik çalışmaların başından itibaren antropologlara, hanedeki cinsiyete dayalı iş bölümü, evlilik, akrabalık gibi konulara yakından bakabilme ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yapısal ve sembolik boyutlarına eğilebilme fırsatı sağlamıştır. Disiplin içinde erkek merkezli kuramların oluşumuna yol açan erkek yanlılığı vardır; ama antropoloji, toplumsal cinsiyeti daima hesaba katmıştır. Uzun bir geçmişi olan 'avcı erkek' tezine karşı bir tez olarak, kadınlara insan zekâsının ve kültürünün gelişiminde aktif bir rol veren 'toplayıcı kadın' tezinin önerilmesi de önemli bir adımdır. Antropologlar daha da ileri giderek, toplumsal cinsiyet temelinde kurulmuş sosyal ve kültürel yaşamın şifresini çözebilmek için 'kadın merkezli' bir strateji yerine kadınların ve erkeklerin yaşamlarını şekillendiren bütün kurumları toplumsal cinsiyet bakış açısıyla sorgulama aşamasına geçmişlerdir.

"Tarih öncesi ya da uygarlık öncesini inceleyen antropolojinin 'kadın sorunuyla çok yakın bir ilişkisi vardır. Antropolojinin bulguları doğru biçimde yorumlanır ve anlaşılırsa, kadınlar hakkında hüküm süren birçok miti ve önyargıyı tuzla buz edebilir ve kurtuluş hareketine yardımcı olacak değerli bir yol sağlayabilir" E. Reed (1985:8)

Kadınlar hakkındaki önyargıların örnekleri ve mitler için Evelyn Reed'in uzun yıllar süren antropolojik incelemelerinin bir ürünü olan 'Kadının Evrimi' ve 'Kadın Özgürlüğünün Sorunları' isimli kitaplarını okuyabilirsiniz.

KİTAP

Tarih: 'Yazılmayanları' Yazmak

Toplumsal cinsiyet bakış açısı tarih alanına 1980'lerde feminist tarihçilerle girdiğinde tarih yazımı şöyle eleştirildi: Tarih, erkeklerin kamusal alandaki (devlet-parlamento-ordu-fabrika) hayatlarını ve yaptıkları siyaseti anlatan bir bilim dalıydı. Tarih olarak hatırladığımız geçmişte kadınlar da yaşamışlardı, ne var ki onlar *'yazılmamışlardı'*; yazılmayınca da tarih içinde yer alamamışlardı. Tarihçilere göre kadınlar özel alanda (ev-hane-aile) basit ve sade, birbirini tekrarlayan, ilginç ve yazmaya değer olmayan hayatlar sürmüşlerdi ve haklarında tarih kitaplarına yazılabilecek çok az şey vardı. Feminist tarihçiler tıpkı başka gruplar gibi (örneğin azınlıklar, köleler) kadınların da tarih dışı bırakılmış olduklarına dikkat çektiler.

Antropolojide olduğu gibi, tarihte de kadınları merkeze alarak ve onları 'görünür kılmak' için yapılan çalışmalar disiplinin bakış açısında önemli değişiklikler yarattı. Analizler kadınların deneyimleri ile başlatılınca, tarihin esas olarak kamu politikaları, siyasi kurumların gelişimi, dış politika meseleleri, sanayi ve ticaretin büyümesi, kapitalizmin gelişimi ve benzeri konular hakkında olduğuna dair köklü varsayımlara meydan okundu (Scott, 2007).

Öte yandan, tarihsel dönemlerin de sorgulaması yapıldı. Acaba tarihçilerin önemli olayları başlangıç veya sonuç noktası alarak yaptıkları dönemlendirmeler, erkekler kadar kadınların da toplumsal durumlarına denk düşüyor muydu? Örneğin, Joan Kelly, 'Kadınların bir Rönesans'ı oldu mu?' makalesinde Rönesans'ın kadınların durumunu iyileştirici bir etki yapmadığını savundu. Feminist tarihçiler 'ilerleme', 'gelişme' gibi kavramların kadınların yaşadıklarının dikkate alınmadan kullanılmasını eleştirdiler.

Feminist tarih çalışmaları hakkında daha fazla bilgi için bu kitabın 'Tarih Yazımı' ünitesine başvurabilirsiniz. Ayrıca Fatmagül Berktay'ın 'Tarihin Cinsiyeti' ve Joan Scott'un 'Toplumsal Cinsiyet: Faydalı bir Tarihsel Analiz Kategorisi' isimli kitaplarından da yararlanabilirsiniz.

Feministler önce tarih kitaplarını araştırıp kadınların tarihte ne kadar gizlenmiş olduklarını açığa çıkardılar. Örneğin ünlü tarihçi E.P.Thompson'un 1730-1832 yılları arasında, işçi sınıfını ve sınıf ilişkilerini konu alan kitabında (İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu) çalışan kadınlara hiç yer verilmediğini, 1875-1914 yıllarını incelediği İmparatorluk Çağı kitabında ise sadece orta sınıf kadınlardan bahsedip işçi sınıfı kadınlarını ihmal ettiğini göstererek onu eleştirdiler (Purvis, 1994: 137). Feminist tarihçiler sonraki aşamada ise yeni araştırmalarla bu ihmali telafi etmeye çalıştılar. Sheila Rowbotham'ın 1973 tarihinde yayınlanan 'Tarihten Gizlenen: Kadınların 300 Yıllık Ezilmişliği ve buna karşı Mücadele' isimli çalışması bu çalışmalara öncülük etti.

Feminist tarihçiler 1980'lerde 'kadınları görünür kılmak' için başlattıkları telafi edici tarih çalışmaları yerine bugün sadece kadınların durumuna değil, erkeklerin durumuna ve her iki cinsin birbiriyle olan ilişkilerine bakabilen, yani toplumsal cinsiyeti temel alan çalışmalar yapıyorlar (Berktay, 2006: 30).

KİTAP

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kadınların hak mücadelelerini gözler önüne seren iki kitap: Serpil Çakır (1996). Osmanlı kadın Hareketi. İstanbul: Metis Yayınları ve Aynur Demirdirek (2011). Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının bir Hikâyesi. Ankara: Ayizi Yayınları.

Psikoloji: Güçlü Deneysel Paradigma

Sue Wilkinson, feminizmin psikolojiye etkisini tartıştığı çalışmasında, psikolojinin feminizme çok ihtiyacı olduğunu ama buna karşılık bu disiplinin en dirençli disiplinlerden biri olduğunu yazar (Wilkinson, 1999). Başka psikologların da katıldığı bu görüşe göre bu direnmeden dolayı, feminizmin ana akım psikolojiye girmesi ve kabul görmesi zayıf olmuştur. Geleneksel deneysel paradigma çok sağlam durmakta, feminizmin temel prensipleri kendini güçlü bir biçimde hissettirememektedir. Wilkinson'a göre daha da endişe verici olan ise feminist psikolojinin gelişmekteymiş gibi görünmesine rağmen hala ana akım disiplinin değerlerini yansıtmakta olduğudur. Amerika Birleşik Devletleri'nde feminist amprisizm çok yaygın bir metodolojidir ve psikologlar geleneksel araştırma tekniklerini bunları geliştirip çeşitlendirerek kullanmaya devam etmektedirler. Bu nedenle psikolojiye disiplinin içinden yapılan eleştirilere kulak vermek gerekir. Bu eleştirmenlere göre, gerek psikanalitik kuram, gerekse psikolojik gelişim kuramlarından bazıları (örneğin cinsiyet farklılıklarını bir öz-doğa farkı olarak ele alan, ancak temel kavramlarını da toplumsal değerlerce sadece bir cinse atfedilen özelliklerden oluşturan kuramlar), erkek merkezci oldukları için eleştirilmelidir. Fişek'e göre, bu kuramlar çevresel bağlamdan kopuktur. Bu kuramlarda çevresel, sosyal yapı değişkenleri, toplumsal değerlerin ve stereotiplerin (kalıp yargıların) etkileri sistematik olarak yer almaz.

Öte yandan, bu kuramların tarihsel bağlamı da kısıtlıdır. Toplumsal değer ve stereotiplerin nasıl kesin birer doğruya dönüştüğünü anlamamız için ancak geniş bir tarihsel perspektif kullanmak gerekir. Psikolojinin toplumsal cinsiyeti sadece başka değişkenler gibi bir değişken olarak görmeyip ona daha fazla önem vermesi, disiplini erkek merkezci kuramların egemenliğinden kurtaracaktır. Bugün geçerli sayılan kuramsal yaklaşımlar toplumsal cinsiyeti ele alıp alamayış biçimleri açısından incelenmeli ve gerekli değişiklikler yapılmalıdır (Fişek, 1990). Toplumsal cinsiyet ilişkilerini ele alan, bununla da kalmayıp bu ilişkilerdeki hızlı değişimin bilincinde olan ve toplumsal güçler ile birey psikolojisi arasında karşılıklı etkilemelerin olduğunu dikkate alan psikoloji araştırmalarına gereksinim vardır (Glick ve Fiske, 1999)

FEMİNİST KURAMLAR

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve kadınların ikincil konumlarını tartışan feminist kuramcıların yaklaşımlarını ayırt edebilemek.

İkinci dalga feminist hareket ile feminist kuramsal tartışmaların (toplumsal cinsiyet) başlaması aynı tarihlere rastlar. Feminist harekete öncülük etmiş yazarlar ve onların düşünceleri, hem kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların sorgulanmasına hem de kadınların toplumdaki ikincil konumlarını ve tabi oluşlarını açıklamaya çalışan kuramların oluşmasına başlangıç olmuştur.

Bu kapsamda, toplumsal cinsiyet tartışmalarının gelişim tarihi aslında feminizmin bir tarihi olarak da düşünülebilir. Bu tarih aynı zamanda sosyal bilim, hatta bilim tarihi ile 'paralel' bir gelişim göstermiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi, cinsiyet kavramının cinslerin biyolojik/doğal özelliklerine indirgenmesi yetersiz bulunduğundan, cinsiyetin toplumsal özellikleriyle kavramlaştırılması gerekli görüldü. Feminist düşünürler, kadın kavramının, tüm diğer kuramların toplumsal çözümlemede analiz birimi olarak ele aldıkları 'birey' kavramı ile incelenmesinin yetersiz olacağını savunmuşlardır. Kadını da erkek gibi bir birey olarak ele almanın, toplumsal cinsiyet farklılıklarının önemini açığa çıkaramayacağını ve toplumsal eşitsizlikleri gizleyeceğini ve ileri sürmüşlerdir. Bu yöntembilimsel vurgu, feminist düşünceyi mevcut diğer sosyal bilim kuramlarından farklılaştırmış ve feminizmin bir kuram olabilme sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Feminizmin farklı bir düşünce, yaklaşım ve hatta kuram olabilmesinin metodolojik temelleri atılmış, gelişmesinin önü açılmış ve hepsinden daha önemlisi meşruiyetinin savunulması mümkün olabilmiştir. Ana akım kuramların mevcut birey-toplum temelinde gerçekleştirdiği çözümlemeler, feminist düşüncede kadın-toplum (yapı) veya kadın-erkek temelinde yapılabilmiştir.

Artık feminist düşüncenin gelişiminde izlenen bu aşamalarda ortaya çıkan kuramları önce modernite, altıncı bölümde de postmodernite bağlamında incelemeye başlayabilirsiniz.

Feminist kuramlara geçmeden önce İkinci dalga feminist hareketin tarihi ile iç içe geçmiş feminist düşünce tarihinin başlangıcını özetleyelim:

Öncüler Kimlerdi?

Amerika Birleşik Devletleri'nde Ulusal Kadın Örgütü'nün kurucularından olan Betty Friedan varlıklı orta sınıf kadınların bile sınırlandırılmış bir yaşantı sürdürdüklerini anlattı (Kadınlığın Gizemi: 1963) ve mutlu ev kadını mitini yıktı. Kate Millett, Kolombiya Üniversitesi'nde hazırladığı doktora tezinde (Cinsel Politika: 1970), politik bir kurum olarak ataerkillik konusunu çözümlemeye girişti. O da Ulusal Kadın Örgütü'nün bir üyesiydi. Kanada'lı Shulamith Firestone, Şikago Kadın Özgürlüğü Birliği başta olmak üzere birçok kadın derneğinde aktif feminist politika yaptı. 1970 yılında henüz 25 yaşındayken daha sonra diğerleri gibi bir klasik olacak 'Cinselliğin Diyalektiği' kitabını yazdı. Firestone, toplum içindeki en etkili farklılıkların sınıflar arası değil, cinsiyetler arası olduğunu belirtti. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ataerkil toplumlar tarafından yaratıldığını, kadınların erkeklerle eşit olamamasının da onların doğurganlığı ile ilgili olduğunu ileri sürdü. Cinsiyet temelli ayrımcılığın ortadan kalkması gerektiğini vurgulayarak radikal feministlerin öncü yazarlarından bir oldu. İngiltere'de Juliet Mitchell

(Kadının Yeri: 1971), kadınların konumlarının onların üretimde (ev içi ve dışında katıldıkları üretici faaliyetlerde) ve yeniden üretimde (çocukları doğurmak, onları besleyip büyütmek, terbiye etmek) oynadıkları roller tarafından belirlendiğini iddia etti. *Psikanaliz ve Feminizm* kitabında ise ataerkilliğin, kadınların değişimi ve ensest tabu ile ilgisini kurdu. Fransa'da Simone de Beauvoir *'İkinci Cins'* (1949) kitabı ile çağdaş feminist anlayışın en önemli örneklerinden birini vermişti. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1952 yılında yayınlanan bu kitabı feminist düşünürler 1960'ların sonunda adeta yeniden keşfettiler ve kullandılar. Bu kitap, kadınlara yaşadıkları hayal kırıklıklarının kişisel olmayıp pek çok başka kadın tarafından da deneyimlenen durumlar olduğunu gösterdi. De Beauvoir'in feminist kurama katkısı, kadının kültürel ve siyasal konumunu açıklamak için varoluşçu bakış açısını kullanmış olmasıdır. Ona göre, bir kültürde erkek olumlu ve norm olarak kurulurken, kadın olumsuz, normal dışı, yani kısaca 'öteki' olarak kurulur. Feminist bir sosyolog ve psikanalist olan Nancy Chodorow (*Anneliğin Yeniden Üretimi:* 1978), toplumsal cinsiyet farklılıklarını yansıtan kişiliğin ailenin psiko-dinamiği içinde biçimlendiği tezini savundu. Erkeğin kişisel özellikleri onun kapitalist üretim dünyasında yer almasına yol açarken, kadının özellikleri de ona yeniden üretim dünyasında bir yer hazırlamaktaydı; özellikle de kadını anneliğin yeniden üretimine yönlendirmekteydi. Burada Chodorow'un bu kavramla anlatmak istediği, anneliğin esas olarak öğrenilen bir davranış olduğu ve kadından kadına aktarılan değerler, bilgiler ve ritüeller ile yeniden üretilmekte olduğuydu.

KİTAP

Feminist kuramlar için Josephine Donovan'ın İletişim Yayınları tarafından yayımlanan 1992 tarihli Feminist Teori kitabına başvurabilirsiniz.

Bu özette feminist düşünürlerin bazılarını kısaca tanıma fırsatını buldunuz ve bu ünitenin başında size aktarmayı amaçladığım toplumsal cinsiyetin bir analitik kavram olarak nasıl geliştiğine ilişkin tartışmaları kimlerin başlatmış olduğunu daha somut olarak görebildiniz.

Şimdi feminist düşünceleri daha ayrıntılı incelemeye geçebiliriz. Feminist kuramcılar son otuz yılda çok yol kat ettiler ve **kadınları merkeze alan** kuramsal çalışmalardan **toplumsal cinsiyeti merkeze alan,** (kadınlar ile kadınlar arasındaki ilişkiler ve kadınlar ile erkekler arasındaki ilişkiler)anlamaya çalışan kuramsal çalışmalara doğru, üstelik de kuramların sentezine ulaşmaya çalışarak ilerlediler.

Aşağıdaki kuramların birçoğu sentez kuramlardır, yani feministler kadınların ezilmişliği, erkeklerin kadınlar üzerinde kurdukları iktidar, ataerkillik gibi konuları analiz ederken sosyolojinin ve başka disiplinlerin kuramları ile kendi düşünceleri arasında bağlantılar kurmaya, bu bağlantılardan sentezler oluşturmaya çalışmışlardır.

Liberal Feminist Kuram

Liberal feminizm hem bir düşünce biçimi ve yaklaşım, hem de bir kuramdır. Bu yaklaşımda kadınların konumu, onların eşit haklara sahip olamayışları ve kamusal yaşama katılmalarının engellenmesi ile ilişkilendirilir. Liberal feminizm, liberal siyasal düşünceden erkek ve kadınların aynı olduğu anlayışını miras alır. Bu 'aynılık', erkeklerin ve kadınların rasyonel düşünme ve rasyonel eylem için (insan) kapasitelerinin eşit olması anlamındadır. 'Mademki kadınlar ve erkekler aynıdır, o halde kadınlar erkeklerin yaptıkları her şeyi yapmalıdır' ve 'erkeklerin sahip olduğu her şeye sahip olmalıdır' sonucu çıkarılabilir (Beasley, 1999).

Liberal feministler için erkek ve kadın cinsleri birbirleriyle savaş halinde değillerdir ve erkeklerin ellerinde ne varsa onlardan vazgeçmeleri gerektiğini düşünmezler. Böyle olunca da, toplumda devrim değil reform yanlısıdırlar. Erkeklerle ilişkilendirilmiş hak ve fırsatların kadınlarla da ilişkilendirilmesinin, yani kadınların da bu hak ve fırsatlardan yararlandırılmasının gerektiğini savunurlar. Bu nedenle erkeklere verilen ama kadınlara verilmeyen haklarla ilgili yasalar ve pratiklere odaklanırlar. Sadece biçimsel eşitliğin yeterli olmadığının farkına varıp kadınlara yapılan ayrımcılığın önüne geçecek yasaların çıkarılmasına ve kadınlara çalışma yaşamında haklar verilmesine çalışırlar. Onlara göre kadınların eşit olmayan konumları, kamusal alanda (ev ve aile dışında) tam katılımlarını engelleyen yapay engellerin bir sonucudur. Bu bağlamda önemli siyasal amaçlardan bir tanesi, fırsat eşitliğidir.

Diğer feminist kuramcılardan farklı olarak liberal feministlerin 18. ve 19. Yüzyılda yaşamış öncüleri olmuştur. 'A Vindication of the Rights of Women (Kadın Haklarının bir Savunusu' (1792) isimli eseri yazan **Mary Wollstonecraft,** 18. yüzyıl liberal feminist düşüncesinin en bilinen ismidir.

Liberal feminist düşüncelerle bu kitabın diğer ünitelerinde de karşılaşacaksınız.

DİKKAT

Liberal feministlerden Harriet Taylor 1851'de yayınlanan *'Kadınlara Oy Hakkı Verilmesi'* isimli çalışmasında cinsiyete dayalı eşitsizliğin doğanın bir emri olmayıp, gelenek ve göreneklerin bir sonucu olduğunu ileri sürer.

Wollstonecraft'a göre hayatın önemli işleri, aklın geçerli olduğu kamusal alanda erkekler tarafından yapılırken, önemsiz hazlar kadınlar ile ilişkilendirilmiştir ve onların yaşadığı özel alana (ev) aittir. Bu nedenle, kadınların yegâne amaçları erkekleri memnun etmek için hayatın duygulara ait yanını geliştirmektir. Wollstonecraft'a göre böyle bir işbölümü kadınların itibarını zedeler, bununla da kalmayıp, kadınları akıllarını ve eleştirel yeteneklerini geliştirmekten alıkoyar (Donovan, 1997). Kadınların eleştirel yetenekleri neden zayıftır? Çünkü kadınların eğitimleri zayıftır. Bu durum onları olguların ardındaki genel ilkeleri algılamaktan alıkoyar; bu da kendi durumlarını eleştirel bir şekilde analiz edememelerine neden olur. Wollstonecraft, Rousseau'nun erkeklerin ve kadınların farklı düşündüklerine dair görüşüne de karsı çıkar. Ona göre akıl her insanda aynıdır. Kadın farklı ya da yanlış akıl yürütürse bu onun eğitimindeki eksiklikle ilgilidir. O halde kadınlar hem eleştirel düşünme yeteneklerini geliştirebilmeleri için hem de özel alana hapsolmayıp kamusal alana girebilmek için eğitim görmelidir. Ahlaki ve ekonomik bağımsızlıklarını elde edebilmeleri için çeşitli mesleklere sahip olmalarına izin verilmelidir.

John Stuart Mill'e göre, "kadınların bağımlılık konumlarını sürdürmelerinin nedeni, geleneksel kadınlık rolünün devamından öte, erkeklerin onları orada tutma isteğidir. Kadınları kamusal alanın dışında tutmanın temeli, 'erkek cinsinin çoğunluğunun henüz eşitleri olan bir kadın ile birlikte yaşama düşüncesine tahammül edememeleri ve bundan dolayı kadınların ev hayatındaki ikincil konumlarını sürdürme isteğidir" (Donovan, 1997: 59). Mill, insan haklarının yalnız erkekler tarafından kullanılmasını yanlış bulur; kadınların hakları, özellikle de oy hakları olmalıdır. 1869'da yayınlanan *'The Subjection of Women'* (Kadınların Boyun Eğmişliği) kitabında yapılması gerekenleri şöyle sıralar: Kadınların önündeki engellerin kaldırılması, tüm yurttaşlık konularında kadınlara erkeklerle eşit haklar tanınması, kadınların bütün saygın mesleklere girebilmeleri ve öğretim kurumlarından faydalanabilmeleri ve kocanın karısının üzerindeki otoritesinin sınırlandırılması.

Çağdaş liberal feministlerden Betty Friedan, *'Kadınlığın Gizemi'* (1963)isimli kitabını Amerika'da yaşayan orta sınıf ev kadınlarının içinde bulundukları kadınlık durumunu anlatmak için yazmıştır. Friedan'ın analizi o kadar güçlüdür ki, ABD'de

ikinci dalga feminizmi başlatan çalışma olarak tanınmasına sebep olmuştur. Friedan'a göre, ABD'de kadınlar 19. Yüzyılda profesyonel mesleklere yönelmişler, özel mülk edinme ve oy haklarını kazanmışlardır. Ancak 2. Dünya Savaşı'ndan sonra zeki, yaratıcı, çevresine duyarlı kadın tipinin yerini, konforlu evinden hoşnut, çalışmak yerine ev kadınlığını tercih eden kadın tipi almıştır. Friedan, erkek için olduğu kadar kadın için de kendini bulmanın tek yolunun kendisine yaratıcı gelen bir iş yapmak olduğunu belirtmiştir.

Liberal feminizm ilk olarak, toplumsal cinsiyet odaklı bir feminizm yerine toplumsal cinsiyet nötr bir hümanizm temel aldığı için eleştirilmiştir. İkinci grup eleştirilere göre, liberal feministler yasal değişikliklerle ve eğitimle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kalkacağına o kadar inanmışlardır ki görünmeyen, yapısal veya kültürel engellerin bu çabaların başarısına sekte vurduğunu fark etmezler. Bu eleştirileri yapanlar, yasaların kadınlara kalıcı bir eşitlik sağlamakta yetersiz kaldığını iddia ederek eşitliğe ilişkin liberal ilkelerin çok daha sıkı bir şekilde uygulanmasının gerektiğini savunurlar. Üçüncü grup eleştiriler, liberal yaklaşımın feminist amaçlar için tümüyle uygun olmadığı noktasında toplanır. Aileyi toplumun vazgeçilmez bir ünitesi olarak gören ve kolektif veya devlet destekli çözümlere sıcak bakmayan liberal perspektif için kadınların kendilerini eve bağlayan işlerden özgürleşebilmelerinin nasıl olacağı sorusuna cevap vermek özellikle zordur.

SIRA SİZDE 3

Türkiye'de son otuz senede kadınları koruyacağı ve toplumsal konumlarının yükselmesine yardımcı olacağı düşünülerek yasal düzenlemeler yapıldı. Buna karşılık, başta kadın hakları savunucuları olmak üzere birçok kişi ve grup bu düzenlemelerin istenen değişikliklerin gerçekleşmesine yaramadığını, kadınların yaşamlarında önemli değişiklikler meydana getirmediğini düşünmektedir. Kadın hakları savunucularının bu iddialarını liberal feminizme getirilen eleştirileri dikkate alarak tartışınız.

Radikal Feminist Kuram

Liberal feminizm liberal düşüncenin, Marksist feminizm de Marksizm'in öncüllerinden hareket ederken, radikal feminizm böyle bir ana akım kurama kendini dayandırmaz; bu özelliği ile kuramdan değil, eylemden doğmuş bir yaklaşımdır. Bu anlamda bazen feminizmin en saf biçimi olarak tanımlanır. Bu düşüncenin ilk tohumlarını 1960'ların sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nde medeni hakları savunan ve savaşa karşı olup, politik etkinliklere katılan kadınlar atmışlardır.

Radikal feminizme göre, kadınların ezilmişlikleri toplumun temel bir sorunudur ve bu ezilmişliğin sorumlusu da ataerkilliktir. **Ataerkillik,** sosyal ve kültürel hayatın her parçasına sinmiş çok gelişmiş bir erkek egemenliğidir. Feminist literatürde çok tartışmalı olan bu kavram, radikal feministlerce kullanıldığı şekliyle, evrensel erkek üstünlüğüne ve kadınların alta sıralanmışlığına (ikincilliğine) dayanan bir topluma gönderme yapar. Bu kavram erkeklerin kadınlar üzerindeki hâkimiyetinin, hangi çağda olursa olsun daima var olduğunu, sürekliliğini ve diğer sistemlerden bağımsız olduğunu anlatmak için kullanılır. Ataerkillik, içinde erkeklerin kadınlara hâkim olduğu evrensel bir sistemdir ve toplumsal her alan erkeklerin egemenliği altındadır. 'Doğal' kabul edilen bu alanlar radikal feminist düşünceye göre tümüyle sorgulanmalıdır (Thompson, 2001).

Radikal feministler Sigmund Freud'un 'anatominin kader olduğu' düşüncesinden ilerleyerek, kadınların ezilmelerini onların biyolojileriyle ilişkilendirirler: Cinsellik, üreme ve annelik. İstenmeyen gebelikleri önleme tekniklerinin yaygınlaştırılmasını ve kürtaj hakkını gündeme getirmişlerdir. Yeni üreme yöntemlerinin kul-

lanılmasıyla, kadınların cinselliklerini ve yaşamlarını kendi iradeleriyle kontrol edebileceklerini savunmuşlardır. Bu çerçevede, kadın bedenini aşağıladığı için pornografiye ve fuhuşa karşı çıkmışlar ve bu iki olgunun tecavüz olgusunu destekleyen araçlar olduğunu düşünmüşlerdir. Radikal feministler, kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıkları inkâr etmezler; ancak bu farklılıklara atfedilen anlamları sorgularlar. Sorun kadınların biyolojik olarak anne olabilmeleri değil, anne olabilme kapasitelerinin kontrol edilmesidir. Radikal feministlerin bazıları erkek biyolojisini suçlar ve erkeklerin doğal olarak saldırgan olduklarını iddia ederler. Bu saldırganlık sonucu ortaya çıkan kadınlara yönelik şiddetin eleştirisi, radikal feminizmin feminist düşünceye en önemli katkılarından biridir.

Dünyada kadın bedenine yönelik şiddet içeren uygulamalara ne tür örnekler verebilirsiniz?

SIRA SİZDE 4

Erkeklerin hayatın her alanında kadınlar üzerinde sistematik olarak kurdukları egemenlik, toplumların kurumsallaşmış iktidar ilişkilerine karşılık gelir. Bu nedenle radikal feministler, erkek iktidarının nasıl uygulandığını ve her alanda ne şekilde pekiştirildiğini göstermeye çalışırlar. Bu alanlar çocuk yetiştirme, evlilik ve ev işleri ve her türlü cinsel pratiktir, tecavüz, fuhuş, pornografi, cinsel taciz, seks turizmi ve benzeri...

Radikal feministler ataerkilliğin son bulması için kadınların kendilerini ezilmiş bir sınıf veya kast olarak görmeleri gerektiğini düşünmüşlerdir. Tarihsel, ulusal, kültürel, sınıfsal, ırk temelli ve etnik **faklılıklardan bağımsız olarak** bütün kadınlar ezilmektedirler. O halde, radikal feministlere göre, kadınlar, birlik olarak tüm potansiyellerini kendilerine baskı uygulayanlara (erkeklere) karşı mücadele edecek bir harekete yönlendirmelidirler.

Radikal feministler küçük gruplarda örgütlenerek, **bilinç yükseltme grupları** oluşturmuş ve **'kişisel olan siyasaldır'** düşüncesini yaygınlaştırarak, **evrensel kız kardeşliği** savunmuşlardır

Radikal feministlerin kadınlar arası tüm farkların ortadan kalkacağı, 'kızkardeşliğe' dayalı toplumsal bir yaşamın oluşturulması için ataerkillikle mücadele önerisi, son yirmi yılda ciddi eleştirilere konu olmuştur. Bu nedenle, farklı kadınların farklı kadınlık deneyimlerine sahip olmaları sorgulanmaya başlanmıştır. Kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların ortadan kalkmasını ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını amaçlamak yerine, kadınlara ait tüm özelliklere / öznelliklere odaklanmanın gerekli olduğu savunulmaya başlanmıştır. Tarih boyunca gizlenmiş veya tahrif edilmiş kadınsı özelliklerin korunması ve bu özelliklere 'yeniden' değer verilmesi düşüncesi öncelikli inceleme konusu haline gelmiştir. Kadınların öznelliklerinin 'bağımsız' politik bir güç kaynağı olduğu düşüncesi geliştirilerek 'çağdaş' kültürel feminist yaklaşımlara önemli bir açılım sağlanmıştır.

Marksist Feminist Kuram

Radikal feministlerin ataerkillik anlayışına karşılık, Marksist feministler kadınların ezilmişliğinin analizini üretim biçimlerinin, özellikle de kapitalizmin analizine dahil etmeye çalıştılar.

Marksist Feminizm, 'Acaba Marksist kuram 'kadın bakışı' ile geliştirilebilirse, kapitalist toplumlarda kadınların alta sıralanmışlığı ve ezilmişliği açıklanabilir mi?' sorusuna cevap arayan bir yaklaşımdır. Marks'ın zengin ve özgün düşünceleri çok yönlü yorumlanmıştır. En sade şekli ile Marksist kuram, insan toplumunu ve tarihini anlayabilmenin ancak üretim biçimlerindeki gelişimi anlamak ile mümkün olabileceğini iddia eder. Yani toplumların gelişiminde, düşüncelerin veya çok özel karizmatik kişilerin eylemlerinden ziyade ekonomi ve teknoloji belirleyici bir rol oynar. Aile ve cinsler arası sosyal ilişkiler, tıpkı sosyal örgütlenmenin diğer biçim-

leri gibi, ekonomik gelişmenin özel bir aşamasının ürünü olarak, kendi kendilerine değil, temel sosyo-ekonomik değişikliklerin sonucuna bağlı olarak değişirler. Bu anlayış kadınların durumuna uygulandığında ortaya çıkan şu olmuştur: Kadınların durumu, sınıf mücadelesinin ve ekonomik faaliyetlerin bir yan ürünü olarak anlaşılmalı ve bu nedenle, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kendi başlarına bağımsız bir dinamiğin olabileceği düşüncesi ikincil olarak kabul edilmelidir.

Marksist feministler için çağdaş toplumun tanımlayıcı özelliği kapitalizmdir ve bu sistem içinde kadınlar özgül bir ezilmişlik ile karşılaşırlar. Bunun nedeni, ücretli emek alanından dışlanmaları ve ev/hane alanında üstlendikleri yeniden üretim, sorumluluklarıyla sınırlandırılmalarıdır. Kadınların, yeniden üretim faaliyetleri, yani yeni nesli (işgücünü) 'yaratmak' için tükettikleri karşılığı ödenmeyen emek, kapitalizme yarar sağlamasının ötesinde onun varlığının devamı için gereklidir (Ecevit, 1985). Her ne kadar kadınların görünmeyen ve karşılığı ödenmeyen emeğinden erkekler de yarar sağlasalar da esas yarar sağlayıcı, sermaye ve kapitalizmdir. Marksist feministler, kadınların ilk defa kapitalist dönemde alta sıralanmadıklarını, bu durumun kapitalizm öncesi toplumlarda da mevcut olduğunu ve kapitalist üretim biçiminin ortadan kalkmasının tek başına kadınların özgürleşmesini sağlamayacağını savunmuşlardır. Marksist feministler, geleneksel/Ortodoks Marksist anlayışın, kadınların kamusal yaşamdan neden ve nasıl dışlandıklarını ve neden ev içinde ücretleri ödenmeyen emekçiler olduklarını açıklamakta yetersiz kaldığı görüşündedirler. Marksist kuramın temel sorunu, erkeklerin kadınları ev içinde ezme biçimlerine, onların ücretsiz ev emeklerinden elde ettikleri faydaya yeterince vurgu yapmamasıdır. Ataerkil ilişkilerin ve bu ilişkilerin kapitalizmle iç içe geçmişliğinin öneminin farkına varmakla birlikte, bunları değişmez olarak görürler ve ataerkilliğin çıkarları ile kapitalizm çıkarları arasında gerekli ve kaçınılmaz bir uyum olduğu fikrini de sorunsallaştırmazlar.

Michelle Barrett, Marksizm ile feminizm arasındaki ilişkiyi incelerken, kadınların ezilmişliği ile sınıfsal sömürü arasındaki ilişkinin nasıl inşa edildiğini göstermiştir. Kadınların sömürülmesinin ne kadınlarla erkekler arasındaki biyolojik farklılıklarla, ne kapitalist sistemin gereksinimleri ile ne de kadınları eşler ve anneler olarak erkeklerden daha aşağıya sıralayan egemen ideolojiler ile açıklanamayacağını savunmuştur. Kadınların ezilmişliğinin kapitalist sistemin ayrılmaz bir parçası olduğu iddiası ile savunulan ev içi emek tezini reddeder. Bu nedenle, Marksist kuramın gözden geçirilip geliştirilerek toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, analizin merkezine yerleştirilmesini önerir (Barrett, 1995)

Marksist feminizmin erkek egemenliğinin açıklamasına hangi araçları sunduğunu merak ediyorsanız, Özlem Onaran'ın *'Marksist ve Feminist bir Bakış: Cinsiyet ve Sınıf'* makalesine http://www.sdyeniyol.org adresinden ulaşabilirsiniz.

Marksist feminist yaklaşım, açıklamalarını Marksist kuramın kategorilerine indirgemesi ve kapitalizme içsel ataerkil ilişkileri hesaba katmaması nedeniyle eleştirilir. Marksist feminizmi eleştirenler ayrıca onu, ekonomik indirgemeciliğe dayalı soyut bir analiz olduğu ve bu nedenle de erkek egemenliğinin hüküm sürdüğü bütün diğer durumları, siyah ve üçüncü dünya kadınlarının konumlarını ve özellikle de radikal feministlerin önemsedikleri cinsellik ilişkilerini ihmal etmiş bir analiz olduğu için eleştirilmişlerdir. (Littlewood, 2004)

KİTAP

Marksist feminizmi daha ayrıntılı öğrenmek isterseniz Michelle Barret'in Türkçeye Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı ismi ile çevrilen kitabına başvurabilirsiniz.

Sosyalist Feminist Kuram

Sosyalist feminizm düşüncesi feminist düşüncenin, Marksist, radikal ve psikanalitik akımlarının kesiştiği bir noktada oluştu. Marksist feministler kapitalizm ile birlikte iş yerinin/fabrikanın evden nasıl ayrıldığını ve evde yapılan faaliyetlerin nasıl

önemsizleştirildiğini açıklayabilmişlerdi ama kapitalizmin neden kamusal alanı erkeklerle evi-özel alanı da kadınlarla ilişkilendirdiğinin yeterli bir açıklamasını yapmamışlardı. Radikal feminist analizin problemi ise, pornografi, fahişelik, cinsel taciz, dayak, şiddet gibi konularda kadına yönelik baskının maddi temellerini belirlemiş olmasına karşın ataerkilliği evrensel bir olgu olarak görmesiydi. Psikanalitik kuramı kullanan feministler radikal feministler gibi evrensel iddialarda bulunmuşlardı ve kadınların ezilmişliğini maddi bir temele dayandırmayıp onların ruhsal yapılarına işaret etmişlerdi (Tong: 1989). Sosyalist feministler, kapitalist toplumlar için açıklayıcı olan Marksist kuramı tamamlayacak, sadece sınıf değil, ataerkil ilişkileri de açıklayacak bir kuram arayışı içindeydiler. Bu arayış sırasında bir taraftan geleneksel Marksist feministlerin, diğer taraftan radikal ve psikanalizci feministlerin sınırlılıklarını aşmak için **ikili sistemler** yaklaşımını geliştirdiler.

İkili sistemler yaklaşımı, toplumsal cinsiyet çözümlemesini hem kapitalist hem de ataerkil güç ve iktidar ilişkilerine bağlı olarak yaptığı için bu isimle anılır. Bu yaklaşımı benimseyen feminist düşünürler, kapitalizmin ve ataerkilliğin farklı toplumsal ilişki biçimleri olduğunu ve bir araya geldiklerinde kadınlar üzerinde çok olumsuz etkiler yarattıklarını, kadınları baskı altına aldıklarını iddia ederler. Kadınlara yönelik baskının tam olarak anlaşılabilmesi için ataerkillik ve kapitalizmin önce ayrı ayrı incelenmeleri, sonra da diyalektik olarak birbirleriyle ilişkilendirilmeleri gerekir. Ancak ikili sistemler yaklaşımını karmaşık hale getiren nokta, onu benimseyen düşünürlerin kapitalizmi aynı şekilde tanımlamaları ancak ataerkillik tanımlamalarında ve çözümlemelerinde ayrılmalarıdır. Julite Mitchell ile Heidi Hartman'ın görüşlerini karşılaştırarak bu farklılığı anlayabilmek mümkündür.

Juliet Mitchell, 1970'lerde İngiltere'de kadınların ezilmişliğini açıklamada, Marksist kuramdan yeterince destek alamayan sosyalist feministlerin arayışlarına katıldı. Mitchell, kadının konumunun üretken işgücünün bir parçası olup olmadığı ile bir ilişkisinin olmadığını iddia ederek bu çizgideki geleneksel Marksist feminist duruşu reddetti. Bunun yerine Marksist kuramdaki boşlukları dolduracak bir ataerkillik kavramlaştırması yapmaya çalıştı. Kadının konumunun ve işlevinin üretimdeki ve yeniden üretimdeki (yani çocukların toplumsallaştırılması ve cinsellik) rolü tarafından belirlendiğini ileri sürdü. Ekonomik taleplerin hala önemli olduğu, ancak bu taleplere toplumsallaşma, cinsellik ve yeniden üretim ile uyumlu politikaların eşlik etmesi gerektiği düşüncesini savundu (Tong, 1989). Mitchell' e göre kadınlar bu üç öğeden sadece cinsellikte ilerleme kaydetmişlerdi; diğer alanlarda ilerlemeler çok sınırlıydı. Mitchell *Psikanaliz ve Feminizm* isimli eserinde Freud ve Levi Strauss/un görüşlerinden ilerleyerek ataerkilliğin kadınların mübadelesi ve ensest tabu ile ilişkisini kurdu. Mitchell'e göre kadınların ezilmesini ortadan kaldırmak için ne tek başına kapitalizmle ne de tek başına ataerkillikle mücadele etmek yeterli olabilirdi. Bu nedenle Mitchell Marksist stratejilerin kapitalizmi ortadan kaldırmak için, psikanaliz ile ilgili stratejilerin de ataerkillikle mücadele etmek için kullanılmasını önerdi. Mitchell, kadınlara yönelik baskının nedenlerini insan psikolojisinin derinliklerinde olduğuna inandığından liberal feministlerin toplumda kadınlara eşit yer verilmesini sağlayacak reform önerilerinin etkili olamayacağını düşündü.

Heidi Hartman, ataerkilliği, kadınların aile içinde ve dışında neden erkeklere göre ikinci planda kaldıklarını ve neden bunu tersinin gerçekleşmediğini anlamakta Marksist analiz kategorilerinin yardımcı olamayacağını düşündü. Hartmann' a göre kapitalizmin Marksist analizi, ataerkilliğin feminist analizi ile tamamlanmalıydı. Hartmann'ın yaptığı kapitalizm analizi Marksist feministlerin yaptıklarından farklı değildi. Ona feminist düşünürler arasında önemli bir yer kazandıran, ataer-

killik ile ilgili olarak yaptığı tanım ve bunun kapitalizm ile nasıl eklemlendiğine dair yaptığı analizdir. Hartmann ataerkilliği *'maddi bir temeli olan, erkekler arasında karşılıklı bağımlılık ve dayanışmayı oluşturarak onların kadınlar üzerinde egemen olmasını sağlayan sosyal ilişkiler bütünü'* olarak tanımladı (Tong, 1989: 180). Bu maddi temel, erkeklerin kadınların emek gücünü kontrolleri üzerine kuruludur. Erkekler bu kontrolü, kadınların önemli ekonomik kaynaklara erişimini sınırlayarak ve onların kendi cinsellikleri ve doğurma kapasiteleri üzerinde söz sahibi olmalarına izin vermeyerek gerçekleştirirler. Hartmann ataerkilliğin bu tür bir 'maddi temelli' analizini yaparken Mitchell'in ataerkilliği ' ideolojik' bağlamda açıklamasını da eleştirmiş oldu.

Mitchell ve Hartmann'dan daha yakın tarihlerde Slyvia Walby, kapitalist bir toplumda ataerkil ilişkilerin temel alanlarını tanımlamıştır: Ev içi işler, ücretli emek, devlet, din, kültür, erkek şiddeti ve cinsellik. Ev içi işlerinin yapılmasındaki sosyal ilişkiler ataerkil üretim biçimini oluşturur ve bu, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin belirlenmesinde çok önemlidir. Bununla beraber ataerkillik kapitalist üretim bicimi ile eklemlendiğinde, ücretli emek alanındaki ataerkil ilişkiler sistemin devamlılığı açısından çok önem kazanır.

Kadınların ezilmişliğinin nedenlerini anlamak için kapitalizm ile ataerkilliğin eklemlenme biçimlerine bakan ikili sistem kuramcılarının bu iki sistemin kadınların üzerindeki etkilerini hem ayrı ayrı hem de birlikte analiz etmiş olmaları çok önemli bir gelişmedir. Ancak ikili sistem kuramcıları, kapitalizm ile ataerkillik ilişkisinin biçimlenmesinde rol oynayan ırk ve etnisite gibi güçleri marjinalleştirdikleri için eleştirilmişlerdir.

Eko-Feminist Kuram (Çevreci Feminist Kuram)

Eko-feministler çoğu zaman kadınların doğaya yakın olduğunu, ancak bu yakınlığın onları güçsüz kılmak için kullanıldığını iddia etmişlerdir. Doğa ile kadınlar arasında olumlu bir birliktelik fikrinin savunucusu Mary Dally ve Susan Griffin gibi yazarlardır. Bu birlikteliği kabul etmekle beraber, geleneksel olarak kadınlarla ilişkilendirilen merhamet ve şiddetten yana olmamak gibi özelliklerin ataerkillik tarafından değersizleştirildiğini de düşünürler (Saulnier, 1996: 106). Bu anlamda örneğin ataerkil bir toplum, bir erkeğin merhametli olması veya şiddet karşıtı olması gibi özelliklerinden dolayı onun erkeksi değil, kadınsı özellikler taşıdığını düşünebilir ve böylece onu 'daha az erkek' olarak tanımlayabilir.

Psikolog Carol Gilligan'ın vurguladığı gibi çevrecilere göre kadınların doğası sosyal olarak inşa edilmiştir. Toplumsallaşmanın bir sonucu olarak kız çocukları ve kadınların insan ilişkilerini (ilişkiselliği) önemseyen eğilimleri gelişkindir; erkeklerin ise rasyonel, mantıksal kurallara eğilimleri vardır. Saldırganlık, diğer insanlarla ilişkiye girmekteki başarısızlıktan kaynaklanır. Saldırgan kişiler için ilişkilerin kendisi değil, ilişki kurdukları bireyler önem taşır; bu nedenle ilişkilerindeki başarısızlığın nedenini, kurdukları ilişkide değil kişilerin kendisinde ararlar. Çevrecilere göre, erkek 'sesleri' üzerine inşa edilmiş bir kültür tarafından yaratılan dengesizliklerin düzeltilmesi için kadınların 'sesleri' ve yaklaşımları gereklidir.

Eko-feministler ekolojistlerden kendilerini ayırarak 'derin-ekoloji' yaklaşımına daha yakın hissederler. Onlara göre ekoloji hareketi gelişmiş ülkelerdeki hava kirliliği ve doğal kaynakların tükenmesi gibi ekolojik sorunlarla uğraşır. Derin ekoloji ise, sadece doğanın korunması ile ilgilenmez, çevrenin sömürülmesi ve bu sömürüde rol oynayan insan faktörünü de hesaba katar. Derin ekolojistlere göre yaşadığımız çevre krizi için suçlanması gereken, 'insan merkezli' dünya görüşüdür.

Ancak, eko-feministler onların bile kadınların ayakta kalmak için verdikleri mücadelenin pek farkında olmadıklarını düşünürler. Çünkü ekolojist denince akla beyaz, orta sınıf erkekler gelir ki bumlar kadınların kendileri ve aileleri için verdikleri hayatta kalma mücadelesinden pek de haberdar olan bir grup değillerdir. Dolayısıyla bir sorumlu aranıyorsa bu, insan merkezli dünya görüşü değil, erkek merkezli dünya görüşüdür (Kheel, 1990).

Bugün dünyanın her köşesinde kendilerine eko-feminist olarak adlandıran pek çok kadın (ve erkek) vardır. Bunların eko sistemleri korumak için verdikleri mücadeleler sizin için öğretici olabilir. Örneğin fizikçi **Vandana Shiva,** biyo-çeşitlilik ve gen kaynaklarının korunması, gıda güvenliği, büyük şirketlerin egemen olduğu küreselleşme karşısında kırsal yoksulların savunulması ve kadınların güçlendirilmesi gibi faaliyetlerde yer almış çok ünlü bir eko feminist ve aktivisttir. *'Eko-feminizm', 'Kadın, Ekoloji ve Sağlık'* gibi kitapların da yazarıdır. Shiva, eko-feminizm akımını, Kartezyen indirgemecilik ve Bacon'cu eril bilginin 'doğaya tecavüzüne' karşı koyan temel bir güç olarak nitelendirir ve kadının eril hegemonyanın sınırlarından kurtulduğu zaman kendi özgür ormanında yol alacağını ve vahşi doğasına kavuşacağını vurgular (http://www.cevre.metu.edu.tr).

Emet Değirmenci: "Ekolojik ve toplumsal bir gelecek istiyorsak endüstriyel kapitalizme karşı kadın ve ekoloji penceresinden direnişte umut var diyoruz. Yerel, kültürel ve ekolojik çeşitliliği korumada, hiyerarşisiz bir toplum oluşturmada ekolojik feminizme gereksinim var" (http://www.yeniinsanyayinevi.com.). Erisim:16.06.2011

Van Shiva'nın Su Savaşları isimli kitabını Aram Yayınlarından bulabilir, başka eko-feministlerin verdikleri mücadeleyi http://www.cevre.metu.edu.tr adresine erişerek okuyabilirsiniz.

KİTAP

Emet Değirmenci (Derleyen) (2010) Kadınlar Ekolojik Dönüşümde. İstanbul: Tohum Yayınları.

KİTAP

Psikanalitik Feminist Kuram

Freud, toplumsal cinsiyet kimliğinin inşası hakkında yaptığı çalışmalar ve geliştirdiği kuramla ünlüdür. Sosyologlar, Freud'un geliştirdiği psikanalitik kurama her zaman ilgi duymuşlardır. Talcott Parsons kendi çalışmalarından biri olan 'kişilik sistemini' kurarken Freud'dan yararlandı. Wilhelm Reich ve Erich Fromm da Freud'un kuramını kullandılar. Ancak bu yazarlardan hiç biri kadınların erkekler tarafından baskı altına alındıklarından söz etmediler ve bu nedenle de feminist sosyologlar tarafından eleştirildiler (Johnson 1989) Psikiyatrist Karen Horney ve diğer kadın psikiyatristler bu konu ile ilişkili olarak Freud'un kuramını yeniden gözden geçirdiler ve Freud'un 'kadınlığın kökenleri' başta olmak üzere kadınlık ve erkeklik hakkında söylediklerini tartıştılar. Bu tartışmalar 1960'larda Fransa'da ve biraz daha sınırlı olmakla birlikte Almanya'da yenilendi (Kurzweil, 1989: 82).

1960'lı ve 1970'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avrupa'da gelişen feminizmi, liberal, radikal, Marksist ve sosyalist feminist kuramlar olarak sınıflamak mümkün olabiliyordu. Ancak 1980'lere gelindiğinde feministler kadın sorununu anlamaya çalışırken psikanaliz gibi etkili düşünce dalgalarını da feminist kuramın oluşum sürecine dâhil ettiler. 1960'lardan başlayarak Amerika'da feminist düşünürler, Freud'un düşüncelerini güçlü bir biçimde eleştirdiler. Hatta Karen Horney ve Clara D. Thompson gibi Freud'cuların bile bazı konularda ciddi itirazları oldu. Bu eleştirilere katılan diğer feministler arasında Viola Klein, Simone de Beauvoir, Betty Friedan, Eva Figes, Shulamith Firesotone, Kate Millet ve Ti-Grace Atkinson'u sayabiliriz. Başka deyişle, bu yazarlar 1940 ve 1950'li yıllarda yaygın bir ideoloji olarak erkek egemenliği konusunda toplumun düşüncelerinin şekillenmesinde önemli bir yeri olan Amerika merkezli Freud anlayışını eleştirdiler. (Donovan, 1997)

1950'li yıllarda Amerika merkezli Freud yaklaşımı ve psikanaliz, kadınları edilgen durumda tutmaya yarayan bir araç oldu. Buna Betty Friedan 'Kadınlığın Gizemi' kitabında 'Freud'cu Gizem' de diyor. Bu yaklaşım, kadınlara edilgen ve bağımlı olmanın normal, entelektüel heveslerin ise anormal olduğunu söyleyerek, onlara aşırı korumacı bir dünyada 'uyum' içinde yaşamalarını öğütlüyordu.

Psikanalitik feminist kuramı geliştiren kuramcılardan önde gelenleri Nancy Chodorow, Carol Gilligan ve Sara Ruddick'tir. Ayrıca Fransız psikanalist Jacquez Lacan'ın yaklaşımlarını benimseyerek psikanalitik feminizmi geliştirmeye çalışanlar da vardır. Bunlara psikanaliz içinde farklılık kavramının, kadınsılığın ve anneliğin yeniden değerlendirmesini yapmış olan .Fransız feministleri Luce Irigaray, Helene Cixous ve Juliet Kristeva'yı örnek verebiliriz.

Nancy Chodorow'un *'Anneliğin Yeniden Üretimi'* kitabı Freud"cu kuramın belki de en önemli ve en etkileyici feminist yorumudur. Chodorow, kadınların neden annelik yapmak istediklerine dair o tarihe kadar çok yaygın ve standartlaşmış iki görüşü reddeder. Bunlardan ilki, anneliğin kadınların doğaları gereği kaderleri olduğu görüşü ve ikincisi de kadınların anne olmaya toplum tarafından şartlandıkları görüşüdür. Chodorow'un bu iki görüşü de reddetmesinin nedeni, bu görüşlerde toplumsal cinsiyet rollerinin özgürce seçilebileceğinin iddia edilmesidir. (Tong, 1989: 153). Oysa Chodorow'a göre kadınlık bir genç kızın bilinçli olarak üstlenmek isteyeceği bir oluş biçimi değildir. Anne olma isteği de tıpkı kadın olma isteği gibi genç kızlarda kadın olmadan önce yerleştirilmiş bulunmaktadır. Chodorow, cinsiyete dayalı kişiliğin ailelerin psiko-dinamiği içinde biçimlendiği tezini savunur. Cinsiyete dayalı kişilik özellikleri -erkeklerde bağımsızlık ve rasyonel davranış; kadınlarda ise bağımlılık ve duygusal yoğunluk-insanları toplum ve ekonomi içindeki rollerine hazırlamaktadır. Erkeğin öyle kişilik özellikleri vardır ki onu kapitalist üretim dünyasına hazırlar; kadının kişisel özellikleri ise ona yeniden üretim dünyasında bir yer açar, özellikle de onu anneliğin yeniden üretimine yöneltir.

Freud'cu feministlerin, feminist kurama önemli bir katkısı şudur. Freud, annenin, babanın özelliklerine sahip olamamasını ve bu noksanlıktan dolayı duyduğu kıskançlığı 'penis kıskançlığı' olarak tanımlıyordu. Tersine Freud'cu feministler bu iddiayı bir tarafa koyarak, kadının cinsel kimliğinin oluşmasında babanın değil de annenin etkisi üzerine odaklandılar. Freud'cu feminist yazın, kadınların (annelerin) ezilmişlik konumlarına rağmen, kızlarının öznelliklerinin oluşumunda psikolojik ve kültürel olarak yaptıkları etkiyi olumlu olarak gördü ve gösterdi. Freud'cu feministler kadınları erkeklere ait olup kendilerinde olmayan bir şey için duydukları kıskançlık tarafından bilinçsizce şekillendirilmiş bireyler olarak görmek yerine, alternatif bir psikolojik düzene olumlu katkılar yapacak kişiler olarak gördüler. Buna bağlı olarak da, kadınları değişimi amaçlayan siyasete çok değerli katkılarda bulunabilecek kişiler olarak düşündüler. Örneğin Chodorow feminist politik gündem içinde çocuk bakımının ve büyütülmesinin erkekler tarafından paylaşılmasının toplumsal cinsiyet temelli ezme-ezilme ilişkilerinin değişmesinde önemli bir rol oynayacağını savundu. Çünkü erkeklerin çocuk bakması ve büyütmesi başkaları üzerinde güç kullanarak inşa edilen erkekliğin önemini azaltacaktı. Chodorow'un bu düşünceleri bugün Avrupa Birliği ülkelerinin çocuk bakımı politikalarını yönlendirecek ve ebeveyn iznini yaygınlaştıracak kadar etkili olmuştur.

Kültürel Feminist Kuram

Önceki bölümlerde radikal feministlerin hangi tartışmaları yaptıklarını öğrendiniz. Şimdi radikal feminist görüşleri kültürel feministlerin görüşleri ile karşılaştıralım ve oradan da kültürel feminist yaklaşımlara doğru ilerleyelim.

Kültürel feminizm ile radikal feminizm arasında hem benzerlikler hem de farklılıklar vardır. Bu iki tür feminist yaklaşımın örtüşen yanlarından biri, her ikisinde de

toplumun radikal bir biçimde yeniden yapılanmasının arzu edilir olmasıdır. Öte yandan, radikal feministler, toplumsal cinsiyet rollerinin ortadan kalkmasının gerekli olduğunu savunurlar; kültürel feministler ise kadınlıkla ilgili özellikleri yüceltir ve bunların değerli olduğunu iddia ederler. Örneğin, erkeklerin rekabetçi özellikleri ile karşılaştırıldığında, kadınların bakma-büyütme özellikleri daha üstün gelir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde kültürel feminizmin doğuşunu, radikal feminizmin ölümü olarak düşünenler vardır. Çünkü kültürel feminizm, özcü bir anlayışla, kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkları (toplumsal cinsiyet farklılıklarını) değişmez görür; toplumsal cinsiyet temelinde bir ayrımı, yani kadınlarla erkeklerin ayrı olmasını savunur ve sadece kadınların bulunacağı kurumları önerir (Taylor ve Rupp,1998: 329). Kültürel feministlere göre kadınların erkeklerden farklı özelliklere sahip olmaları kadınlara feminist siyaset yapabilme açısından olumlu bir kaynak oluşturur.

Öte yandan, bu farklılığın nedeni konusunda kültürel feministler birbirlerinden ayrılırlar. Farklar yaradılıştan mı gelir, yoksa çevre tarafından mı oluşturulur? Bazıları, kadın karakteri ve kültürünün erkekler tarafından **sömürgeleştirilmiş** olduğunu söyler; diğerleri biyolojik açıklamalar sunarlar. Biyolojik açıklama yanlılarına göre, kadınların biyolojik özellikleri bir sorun değil, tersine kadın sorununu çözmek için bir çözümdür. Örneğin, Firestone gibi düşünürler kadınların doğurabilme kapasitelerinin, insan soyunun devamı için gerekli besleme, sıcaklık, insanlar arası bağlantı ve sağduyu sağlamanın garantisi olarak görürler.

Sömürgeleştirmenin sözlük anlamı bir ülkenin bir başka ülkeyi iktisadi ve siyasi denetimine almasıdır. Örneğin Avrupalılar Yerli Amerikalıların topraklarına el koyduklarında onları sömürgeleştirmiş oldular. Bu kavram aynı zamanda, bir başkasının hayatı üzerinde kontrol sahibi olmak ve onun emeğini kullanmak anlamına da gelir ve kültürel feministler sömürgeleştirmeyi bu anlamda kullanırlar.

Kültürel feministler kadın hareketinin 'manevi potansiyelini' vurguladılar. Feminist maneviyatçılar üç gruba ayrılırlar: Birinci grup, geleneksel erkek merkezli dinleri, özellikle Yahudilik ve Hıristiyanlığın eleştirisini yapanları; ikinci grup, çeşitli tanrıçalı dinleri inceleyen kadın merkezli maneviyatçıları; üçüncü grup da, eko-feminist maneviyatçıları içerir. Birinci gruptan Mary Daly, 1970'lerdeki kadın hareketini, manevi bilincin uyanmasını sağlayan 'manevi' bir hareket olarak tanımlar. Bu hareket kadınların zihinlerini ataerkil zincirlerden kurtarabilmelerini sağlayacak yeni bir düşünce ve dil sistemi yaratmıştır (Saulnier, 1996: 101).

Kültürel feminizm hakkında daha fazla bilgi için başvuru kaynaklarınız arasında yer alan Necla Akgökçe'nin "Kültürel Feminizmin Işığında Farklılıklar" makalesini okuyabilirsiniz.

KİTAP

Kültürel feministler kadın hareketinin içindeki farklı grupların birleşmesi ve hareketin yekvücut olması gerektiğini savunurlar. Bu amaca ulaşmak için kadınlar arasındaki farklılıkları değil, ortak özellikleri vurgulayıp evrensellik iddiasında bulunurlar. Kültürel feministler içinde, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılıkla mücadelenin erkeklerle bir arada mı yoksa onlar olmadan mı yapılacağına ilişkin olarak da farklılıklar vardır. 19. Yüzyılda, birinci feminist dalga içinde yer alan kültürel feministler erkek ve kadınların farklılıklarının değişmez olduğunu savunuyorlardı. Çağdaş kültürel feministler ise kadınların doğayla, erkeklerin kültürle ilişkilendirilmesinden vaz geçmemekle birlikte strateji tayininde onlarla birlikte olunabileceği düşüncesindedirler.

TOPLUMSAL CİNSİYET TARTIŞMALARINDA SON GELİŞMELER

AMAÇ 5 ***Toplumsal cinsiyet tartışmalarında ki gelişmeler hakkında bilgi sahibi olabilmek.***

Toplumsal cinsiyet kavramının postmodernist sorgulamasıyla son on senede yeni bir aşamaya geçilmiştir. Postmodern kuramcıların çalışmaları, sosyal değişme ve feminizmin ve sosyolojinin doğası hakkında yeni sorular sorulmasında uyandırıcı olmuştur. Aynı zamanda feminist bilginin gelişimine daha fazla yansımalı yaklaşımın girmesi ile de uyarıcı olmuştur. Aşağıda bu çalışmaları bulacaksınız.

Postmodern Feminizm

Bu feminist yaklaşıma adını veren postmodern düşüncenin özellikleri üzerinden kısaca geçerek postmodern feministlerin düşünceleri üzerinde odaklaşalım:

Postmodernizm özellikle Fransız kuramcıların (Jean Baudrillard, Jacques Derrida, Michel Foucalt ve Jean-Francois Lyotard) etkilediği bir düşünceler alanına gönderme yapmak için kullanılıyor.

Postmodernizm açıkça tanımlanmış bir kuram değildir. Bunun yerine, dil, bilgi, akıl, güç, kimlik ve direnme ile ilgili, gevşekçe bir araya gelmiş, birbiriyle bağlantılı olmayan bir düşünceler bütünüdür. Postmodernistlere göre dil, bizim maddi dünya ile kurduğumuz ilişkilere aracılık eder. Bir nesnenin, eylemin veya toplumsal kurumun anlamı onun doğasında olan bir şey değildir, fakat bu anlam kelimelerle gerçekleşir. Anlamlar sabit değildir; kelimeler (ki onlar da diğer kelimelerle girdikleri ilişki sonucu anlam kazanır) aracılığıyla sonsuza kadar yapılandırılır ve yeniden yapılandırılır.

Post modern analiz, doğru-yanlış, kamusal/özel, erkek/kadın gibi sabitlenmiş, dolayısıyla anlamlarda bir kararlılık olduğunu varsayan Batı düşüncesinin ikilikli doğasını reddeder. Aynı zamanda bu analiz, nesnel bilgiyi imkânsız görür, çünkü hem değişmez bir nesne yoktur hem de bilgimiz kaçınılmaz bir biçimde bize sunulan dil tarafından sınırlanır. Bu demektir ki, bizim kavrayışımız hiçbir zaman bitmiş ve tamamlanmış değildir; bilgimiz de daima sınırlı ve kısmidir; bu nedenle gerçeği bildiğini iddia eden herhangi bir kuram olamaz. Liberal düşüncenin akılcı bireyini ve sınıf gibi kalıcı sosyal kategorilerini inkâr eder. Marksizm'in kendisi tarafından sağlandığını iddia ettiği 'büyük kuram' ve 'meta anlatı'lara karşıdır.

Postmodernizmin siyaset çalışmaları ve feminist kuram üzerinde çok güçlü etkileri olmuştur.

Şimdi önce postmodern feministlerin düşüncelerine yer verelim sonra da postmodernizmin hangi gerekçelerle eleştirildiğini görelim.

Postmodern feministler, dünyayı anlamlandırmak için postmodern düşünceleri kendilerine modernizmden daha yakın buldular. Onları, modernist kuramın kendi düşüncelerinin değerini azalttığını düşünen ve bu düşüncenin yarattığı tatminsizlikten dolayı postmodenizme yaklaşan feministler olarak tanımlamak yanlış olmaz. Weedon'a göre postmodern *feministler, bilimin otorite ve konumunun, gerçeğin, tarihin, iktidarın, ve öznelliğin postmodern eleştirisini harekete geçirdiler; postmodern kurama dönüştürücü bir toplumsal cinsiyet boyutu kattılar ve cinsel farklılıkları anlamak için yeni yollar geliştirdiler* (Weedon, 1997: 171). Postmodern feministler, postmodern düşünceleri kullanarak, cinsiyet kimliği ile ilgili tanımlanma ve sınıflamaların, değişmeyen ve kaçınılmaz olarak görülen **biyolojinin bir sonucu olmayıp toplumsal olarak üretildiğini** savundular. Bu nedenle kendilerinden önceki feministler tarafından yapılan cinsiyet/toplumsal cinsiyet ayrımını red-

dettiler. Çünkü feministlerin yaptığı bu ayrıma göre cinsiyet doğaldı; sadece toplumsal cinsiyet toplumun yapay bir ürünü idi. Bu görüşlerin tersine postmodern feministler 'kadın' kategorisinin, özel anatomik düzenlemelere aşırı derecede önem vererek, toplum tarafından yaratıldığını savundular. Bu düzenlemeler, diğer insan özellikleri gibi (örneğin cilt rengi) doğada mevcuttu. Ne var ki toplum bunları vurguluyor ve onlara değişen anlamlar veriyordu. Bu anlayışla, postmodern feministlere göre cinsiyeti de toplumsal cinsiyeti de yaratan toplumdu.

Bryson'a göre bu düşünceler özgürleştirici görülebilir; çünkü toplumun cinsiyet/toplumsal cinsiyet kavramlarına yüklediği anlamlara meydan okunabileceğini, bunların değişebileceğini düşündürtebilir. Kadın'ın sabit bir kategori olmasını inkâr etmek, cinsiyet/toplumsal cinsiyet inşasına müdahale edilebilineceğini gösterir ki bu da olumlu bir durumdur. Kadın ve erkek olarak birbirinin zıtları tarafından bölünmüş olmayan çok daha açık bir toplumun var olabileceği ihtimalini gösterir. Böyle bir toplumda, toplumsal cinsiyet kimlikleri çoklu, akışkan ve özgürce seçilebilen kimlikler olabilir. Bu halleriyle artık toplumu organize eden kurallar da olmaz; hatta bazı düşünürlere göre tamamen ortadan kalkabilirler (Bryson, 1999).

Postmodernizm, ataerkilliğin tanımlanması ve çözümlemesi ile uyuşmadığı için onunla mücadele eden feministler tarafından eleştirilmiştir. Örneğin radikal feministler her ne kadar yeni kuramsal gelişmelerin etkisiyle kadınların deneyimlerinin özgüllüğünü ve değişkenliğini kabul etseler de, bu deneyimlerin birbirleriyle ilişkili olduklarını akıldan çıkarmaz ve toplumun esas olarak erkeklerin kadınlara hükmetmesi etrafında yapılandığı noktasında ısrar ederler.

İkinci olarak, postmodernizm sadece ataerkilliği kalıcı bir kategori olarak sorgulamakla yetinmez; 'erkek' ve 'kadın' kavramlarını da (toplumsal cinsiyet) sorgular. Böyle olunca, yani postmodernistler kadın kavramının anlamını fiziksel bir gerçekten ziyade söylemden aldığını önerdikleri için de, kadınların ezildiğini gözlemleyen feministler tarafından çok tepkiyle karşılanırlar. Feministleri asıl ilgilendiren bu ezilmişliktir; örneğin kadınların dövülmesi, öldürülmesidir. Bunun için çözüme yönelik düşününler. Ancak tam kadınların deneyimlerinin ortak olduğunu ve bu nedenle politik olarak ortak eylem yapabileceklerini düşündükleri bir zamanda karşılarında postmodernizmi bulmuşlardır. Onu kadınların kolektif kimliğini inkâr eden bir hile/manevra olarak nitelendirenler vardır. Postmodernizm, bu özellikleriyle politika ve tarih dışıdır; sorumsuzdur, kendi kendisiyle çelişkilidir, bölücü ve politik olarak tehlikeli bir yaklaşımdır (Bryson, 1999: 41).

Bu sert eleştirilere katılıp postmodern feminist görüşlerin, feminist politika yapmakta yardımcı olamayacağını, zaten bu görüşleri savunan grupların da politika yapmak gibi bir amaçların olmadığını iddia edebilirsiniz. Ancak, Bryson gibi bazı yazarlara göre de postmodernizm, kadınların birleşik hareketine (ortak eylemine) kaçınılmaz olarak düşman değildir ve 'dayanışma' ile bağdaşabilir. Postmodern feminizm açısından daha geniş birliktelikler mümkündür; yeter ki bunlar kadınların tarihsel ve özgül deneyimlerini hesaba katmayı unutmasınlar.

Judith Butler ve Queer Kuramı

1980'lerin sonunda başlayan ve 1990'larda yükselen bir eğilim, düşünürlerin, kimlikleri ikili görmekten vazgeçme çabasıdır. Diana Fuss ve Eve Kosoftsky Sedgwicks gibi yazarlar bireyleri toplumsal olarak önceden belirlenmiş ve sabitlenmiş kategoriler içine sıkıştırmanın doğru olmadığını düşündüler ve bu duruma dikkat çektiler.

Queer, heteroseksüel anlayışın dayattığı ikili kimlik (kadın ve erkek) rejiminde (yani toplumsal cinsiyet yapısında) öteki olarak görülenleri ve bu kişilerin eşit haklara sahip olmak için verdikleri mücadeleyi anlatmak için kullanıldı. Bu mücadele, homofobiye (eşcinsellere duyulan öfke) karşı olan anlayışa ve LGBT'lere (eşcinsel, biseksüel ve transseksüel) ayrımcı politikalar uygulayan yönetimlere karşı verilmeye başlandı ve mücadelenin adı da queer hareketi olarak kondu. Bu hareket, tıpkı feminist harekette olduğu gibi kendi kuramını da doğurdu. Queer kuramı 1980'lerin sonunda yapılan akademik konferanslar sonucunda, daha çok üniversitelerin çatısı altında bir çalışma alanı haline geldi ve kendisinden önceki eşcinsel çalışmalarına eleştirel bir yaklaşım getirdi. Gey, lezbiyen, travesti, transseksüel, biseksüel, interseksüel ve benzeri kişilerce, başka bir deyişle 'hegemonik heteroseksist normlara dahil olmayanlarca sahiplenildi.

Judith Butler'ın 1990 tarihli bu kitabı Türkçeye 2008 yılında çevrildi. Kitabının ikinci baskısının yapıldığı 2010 yılında Türkiye'ye gelen Butler, 'Queer Yoldaşlığı ve Savaş karşıtı Siyaset' başlıklı bir konuşma yaptı. Bu ziyaretinde Butler ile yapılmış bir söyleşiyi Amargi Dergisi'nin 17. Sayısında (Cinsel Yönelimler) bulabilirsiniz.

Queer kuramı neden önemlidir? Bu kuram bize "toplumsal cinsiyet, etnisite, sınıf gibi kimliklere cinselliği ekleyerek kimlik temelli analizin sınırlarını genişletme olanağı sunar ve böylece cinselliğin de bir iktidar kaynağı olarak analiz edilmesini mümkün kılar" (Berghan, 2011: 148). Queer kuramcıları, cinsiyetin sabit olmadığını, bağlamla şekillendiğini, tanımının tarih boyunca koşullara göre değiştiğini savunurlar. Queer kuramının, heteroseksüelliği normlaştıran bir sistem tarafından ötekileştirilenler (örneğin lezbiyen ve geyler) için bu sistem ile mücadelede kullanılabileceğine dikkat çekerler. Queer kuramcılarından Eva Kosofstky Sedgwick'in yazdığı 'Dolabın Epistemolojisi' önemli bir çalışmadır. Sedgwick çalışmasında şöyle der: "Modern batı kültürünün herhangi bir veçhesini, modern homoseksüel/heteroseksüel tanımının eleştirel bir çözümlemesini kapsamadan anlama girişimlerinin tümü sadece eksik değil, özünde hasarlı kalmaya mahkûmdur" (Öztürk, 2011: 5).

Queer kuramının kurucusu olarak anılan Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity'(Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi) isimli* eserinde feminist kuram içinde yaygın olan heteroseksüel varsayımı, yani feminist hareketin kimlikleri kadın ve erkek ikiliği temelinde sabitleştirmesini ve onların ortak özellikler etrafında bir araya getirilerek genellenmesini reddeder. Bu postyapısalcı yaklaşımı ile Butler, sabit kimliklere karşı akışkan kimlikler önerir ve yeniden denetimlenecek kimlikler için 'performative'(edimsel)kavramına başvurur.

Levi-Strauss, Freud, Lacan, Irigaray, Wittig ve Kristeva'nın metinlerinin yaratıcı bir okumasını yapan Butler, kitabının 1999 önsözünde, şu soruları önemsediğini söyler: Normatif olmayan cinsel pratikler bir analiz kategorisi olarak toplumsal cinsiyetin istikrarını nasıl tartışmaya açar? Nasıl oluyor da kimi cinsel pratikler "kadın nedir, erkek nedir?" sorusunu uyandırıyor? Toplumsal cinsiyet artık normatif cinsellik üzerinden pekişen bir şey olarak kavranmayacaksa, queer bağlamlara özgü bir toplumsal cinsiyet krizi bulunduğu söylenebilir mi? Butler'ın kitabını bu soruları aklınızda tutarak okuyabilirsiniz.

Butler için querr kavramının önemli olmasının birinci nedeni, toplumsal cinsiyetleri ve cinsellikleri ne olursa olsun, homofobi ile kavgası olan herkesi bu amaç için bir araya getirmesi ve kimlikleştirmeyen bir ittifakı betimlemesidir. Querr teriminin ikinci önemi de şuradadır. "Queer bir kimlik değildir. Bir anlamda kimliğin imkânsızlığıdır. Her türlü kimliğin yoldan çıkarılıp saptırılması, ezber bozacak şekilde 'tuhaflaştırılmasıdır'. Bu yolla kimliğin -her türlü normatif kimliğin- kurucu olduğu kadar baskıcı ve dışlayıcı gücünü de etkisiz hale getirmektir" (Durudoğan, 2011: 88).

Butler "queer ile olan ilişkisini -homofobi, göç karşıtı politikalar, kadın düşmanlığı arasında ayrım yapmadan-farklılığa karşı birlik politikalarını olumlamak olarak açıklar" (Yıldız, 2011: 398). Bu bağlamda queer hem bir kuram hem bir aktivizmdir. Queer, kuram ile uygulama veya akademi ile aktivizm arasındaki yapay ayrımı reddeder. Örneğin, akademi ve bilhassa kültürel incelemeler üzerinden ciddi bir aktivizmin biçimlendirilebileceğini savunur (Delice, 2004).

Türkiye'de queer kuramı ile feminist kuram arasında ortaklıklar veya farklılıklar üzerine yapılan tartışmalar oldukça yenidir. Örneğin Savran, Türkiye'de cinselliğin queer bağlamında sorgulanmasını olumlu bulur ve bunun heteroseksüelliğin de sorunsallaştırılmasını sağladığını söyler. Querr kuramı bu özelliği ile feminist kurama katkı sunar. İki kuram arasında nasıl bir ilişki kurulabileceğini sorgulayan Bora da "feminist düşünce ile eşcinsel hareketi birleştirici noktanın toplumsal ilişkiler ve iktidar ilişkisi ile bağlantılı olduğunu belirtir" (Aktaran Birkalan-Gedik, H. 2010: 350).

Türkiye'de Queer Kuram en kapsamlı bir biçimde ilk defa Yapı Kredi Yayınlarından olan Cogito Dergisinin Bahar-2011 sayısında tartışıldı. 28 yazarın bilimsel makalelerinin yer aldığı sayı, cinsel yönelimler ve queer kuramı ile ilgili sorularınıza cevap verebilecek önemli bir kaynak. http://www.ykykultur.com.tr/dergi.

KİTAP

SONUÇ

Bu ünitede, toplumsal cinsiyet kavramıyla tanışmakla kalmayıp bu kavramı kullanarak kadınların eşitsizliğini, bağımlılıklarını ve ezilmişliğini açıklamaya çalışan düşüncelere de adım attınız. Bu yaklaşımlar, kimi zaman 'kuramlar', kimi zaman 'yaklaşımlar' olarak bu kitabın ve Açık Öğretim Fakültesi'nin "Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları' kitabının diğer ünitelerinde de karşınıza çıkacak. Çok sayıda kuramın/yaklaşımın varlığı, toplumsal cinsiyet konusu etrafında oluşmuş düşünceleri öğrenme arzunuzu azaltmamalı ve cesaretinizi kırmamalı. Çünkü kuramlar, bilgi ile uğraşan kişilerin (bilim insanları, entelektüeller ve gündelik hayatı tüketenler) en yakın yardımcılarıdır. Toplumsal gerçekliğin anlamlı kılınmasında kuramların/yaklaşımların çok sayıda olması bir olumsuzluk değil, tersine zenginliktir. Kuramlar zihnimizdeki haritaları ve biriktirdiğimiz bilgileri netleştirir, inceltir, ayrıntılandırır. Her biri bu zenginliğe farklı bir biçimde katkıda bulunur. Burada size feminist bell hooks'un Yale Üniversitesi'nin Hukuk ve Feminizm Dergisi'nde yayınlanan 'Özgürleştirici bir pratik olarak Kuram' isimli makalesinde kuram hakkında yazdıklarını hatırlatmak isterim: *"Kurama geldim, çünkü yaralıydım. İçimdeki acı öyle yoğundu ki, yaşamaya devam edemezdim. Kurama geldim; çaresiz, anlamaya çalışarak -içimde ve etrafımda ne olduğunu kavrayabilmek için. Böylece kuramda iyileşmem için bir yer buldum* (Eisenstein, 1998:484). hooks gibi Rosemarie Tong (1989)da feminist düşüncenin özgürlükçü etkisinden söz eder. Feminist düşünceyi bir kaleydoskopa (çiçek dürbünü) benzeten Tong, onun her çevrilişinde başka desenleri inşa edebilmesine duyduğu hayranlığı anlatır ve her defasında bir yenisi ile karşılaştığı bu desenlerin kısa ömürlülüğü ile kuramların ömrü arasında bir ilişki kurar. Feminist düşünceler, bu ünitede de gördüğünüz gibi, kısa ömürlüdür ve devamlı değişirler. Aynı zamanda birbirlerine meydan okur, reddeder ve birbirleri ile çelişirler. Bu durumun bir olumsuzluk değil, tersine feminist düşüncenin ne kadar canlı, gelişip büyümeye açık, değişebilir, bu nedenle de özgürleştirici özelliğinden kaynaklandığını daima hatırlamalıyız.

Özet

Toplumsal cinsiyet ve onunla ilişkili kavramları tanımlayabilmek.

Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak, kadınla erkeğin sosyal ve kültürel açıdan tanımlanmasını, toplumların bu iki cinsi birbirinden ayırt etme biçimini, onlara verdiği toplumsal rolleri anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Bu kavramın feminist çalışmalar yapanlar tarafından önemi, onun kadınlar ile erkekler arasındaki güç ilişkilerini anlamaya, eşitsizlikleri sorgulamaya yarayacak bir kavram olarak düşünülmesinden sonra artmıştır.

Toplumsal cinsiyetin feminist perspektifli sosyoloji için önemini açıklayabilmek.

Toplumsal cinsiyetin feministler tarafından kavramsal bir araç olarak kullanılmasının önemli bir yararı, gündelik uygulamalar ve varsayımlar içinde gizlenmiş iktidar ilişkilerinin üzerini örten örtüyü kaldırmak için kullanılabilmesidir. Toplumsal cinsiyet, toplumu anlamayı sağlayan bir mercek işlevi görür. Bu merceği kullanarak topluma bakabilmek, sosyolojinin en egemen kuramlarını sorgulamayı sağlamıştır. Genel olarak sosyal yaşamın ve özel olarak sosyoloji araştırmalarının içine işlemiş, doğal karşılanan ve hiç sorgulanmayan varsayımlara kuşku ile bakılmaya başlanmıştır. Ancak sosyoloji disiplininin konu ve alanlarına feminist etkilerin aynı derecede olduğu söylenemez. Sosyolojinin bazı alanları çok, bazı alanları az etkilenmişlerdir. Feminist bakış açısı ile yeniden canlanan veya yeniden inşa edilen sosyoloji konuları cinsellik ve beden, kimlik ve farklılık, görsel ve kültürel sosyolojidir. İkinci grupta feminist bakış açısının oldukça önemli etkiler yaptığı alanlar gelir: sağlık ve hastalık; aile, ev içi emeği, çalışma ve emek, istihdam, eğitim, suç, medya ve popüler kültür. Sosyolojinin feminist perspektife en dirençli olduğu alanlar ise sosyal sınıf ve tabakalaşma, siyaset sosyolojisi ve sosyolojik kuramdır. Bu üç alanda da paradigma değişikliklerine gereksinim vardır.

Toplumsal cinsiyetin diğer sosyal bilim dallarında yarattığı farklı feminist etkileri karşılaştırabilmek.

Antropoloji alanındaki feminist kazanımlar, bu disiplinde paradigma değişikliğinin var olduğunu iddia edebileceğimiz boyutlardadır. Disiplinin temel varsayımları birçok antropolog tarafından sorgulanmıştır. Tarihte de kadınları merkeze alarak ve onları 'görünür kılmak' için yapılan çalışmalar disiplinin bakış açısında önemli değişiklikler yaratmıştır. Feminist tarihçiler artık sadece kadınların durumuna değil, erkeklerin durumuna ve her iki cinsin birbiriyle olan ilişkilerine bakabilen, yani toplumsal cinsiyeti temel alan çalışmalar yapmaktadırlar. Feminizmin ana akım psikolojiye girmesi ve kabul görmesi ise zayıf olmuştur. Toplumsal cinsiyet ilişkilerini ele alan, bununla da kalmayıp bu ilişkilerin hızlı değişiminin bilincinde olan ve toplumsal güçler ile birey psikolojisi arasında karşılıklı etkilemelerin olduğunu dikkate alan psikoloji araştırmalarına gereksinim vardır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve kadınların ikincil konumlarını tartışan feminist kuramcıların yaklaşımlarını ayırt edebilmek.

Feminist kuramcılar son otuz yılda çok yol kat ettiler ve kadınları merkeze alan kuramsal çalışmalardan toplumsal cinsiyeti merkeze alan, (kadınlar ile kadınlar arasındaki ilişkiler ve kadınlar ile erkekler arasındaki ilişkiler)anlamaya çalışan kuramsal çalışmalara doğru, üstelik de kuramların sentezine ulaşmaya çalışarak ilerlediler. Bu kuramların birçoğu sentez kuramlardır, yani feministler kadınların ezilmişliği, erkeklerin kadınlar üzerinde kurdukları iktidar, ataerkillik gibi konuları analiz ederken sosyolojinin ve başka disiplinlerin kuramları ile kendi düşünceleri arasında bağlantılar kurmaya, bu bağlantılardan sentezler oluşturmaya çalışmışlardır. Bu kitapta ye verilen kuramlar: Liberal, Radikal, Marksist, Sosyalist, Psikanalitik, Kültürel, Çevreci, Postmodern ve Queer kuramlarıdır.

Toplumsal cinsiyet tartışmalarında gelişmeler hakkında bilgi sahibi olabilmek.

Toplumsal cinsiyet kavramının postmodernist sorgulamasıyla son on senede yeni bir aşamaya geçilmiştir. Postmodern kuramcıların çalışmaları, sosyal değişme ve feminizmin ve sosyolojinin doğası hakkında yeni sorular sorulmasında uyandırıcı olmuştur. Aynı zamanda feminist bilginin gelişimine daha fazla yansımalı yaklaşımın girmesi ile de uyarıcı olmuştur.

Kendimizi Sınayalım

1. Türkiye'de kadınlara pembe erkeklere mavi renkli nüfus cüzdanı verilmesinin sizce ne anlamı olabilir?

Türkiye'de toplumsal cinsiyet farklılıklarının toplumun yapısı içine sinmişliğinin sizce **en somut örneği** aşağıdakilerden hangisidir?

a. Kız çocuklarına pembe, erkeklere mavi giydirilmesi
b. Kızlara annelikle, erkeklere erkek meslekleri ile ilgili oyuncaklar alınması
c. Kadınların nüfus cüzdanının pembe, erkeklerin mavi olması
d. Çocuklara konulan isimlerin çocuğun cinsiyetine tam olarak işaret etmesi (Fikri ve Fikriye gibi).
e. Çocukların okul seçimlerinin cinsiyetlerine göre yapılması

2. Toplumsal cinsiyet merceğini kullanarak aşağıdakilerden hangisinin ayrımcı muameleye örnek **olmadığını** söyleyiniz?

a. Babaların kız çocuklarını mirastan eşit yararlandırmaması
b. Kadın işçilerin erkek işçilerden daha düşük ücret alması
c. Kız çocuklarının okula gönderilmemesi
d. Üniversite yurtlarına önce kızların kabul edilmesi
e. Banka müfettişliği sınavlarında kadın adayların seçilmemesi

3. "Eskişehir Belediye Başkanı belediye hizmetlerinin planlamasının bundan böyle toplumsal cinsiyet bakış açısı dikkate alınarak yapılacağını açıkladı" ifadesi aşağıdaki anlamlardan hangisini **içermez?**

a. Belediye hizmetlerinden kadınların da eşit şekilde yararlanabilmeleri için özen gösterilecek
b. Çocuk bahçeleri ve parklarının sayısı artırılacak
c. Çalışan anneler için belediye kreşleri açılacak
d. Yolların daha iyi aydınlatılması sağlanacak
e. Kadınlar ve erkekler için ayrı toplu taşım araçları sağlanacak

4. Liberal feminist düşünce aşağıdaki kavramlardan hangisi ile ilişkili **değildir?**

a. Özgür irade
b. Aynılık
c. Ekonomik özgürlük
d. Cinsel özgürlük
e. Eşitlik

5. Marksist feministlerin Marksizm'e yönelik yaptıkları eleştirilerde aşağıdaki iddialardan hangisi **yer almaz?**

a. Marksizmin cinsiyet körü olması
b. Marksizmin soyut bir analiz olması
c. Marksizmin kadınların kamusal yaşamdan dışlanmışlıklarını açıklayamaması
d. Marksizm toplumsal cinsiyet ilişkilerini dikkate alması
e. Marksizmin ev kadınlarını araçsallaştırması.

6. Radikal feministler için 'yeniden üretim' kavramı aşağıdaki faaliyetlerden hangisini **içermez?**

a. Çocuk doğurmak
b. Çocuk bakmak
c. Hasta bakmak
d. Ev işlerini yapmak
e. Fabrikada çalışmak

7. Aşağıdakilerden hangisi Marksist Feminist yaklaşıma göre kadınların ev içi emeği özelliklerinden biri **değildir?**

a. ücretsiz
b. Karşılıksız
c. Görünmeyen
d. Ücretli
e. Tekrarlanan

8. Kültürel feministleri radikal feministlerden ayıran özellik aşağıdakilerden hangisidir?

a. Kadınlıkla ilgili özellikleri yüceltmeleri
b. Doğayı sevmeleri
c. Kültüre önem vermeleri
d. Çevreyi korumaları
e. Kültür hazinelerini tanıtmaları

9. Nancy Chodorow annelikle ilgili aşağıdaki görüşlerden hangisini **reddetmez?**

a. Annelik kadınların doğaları gereği kaderleridir.
b. Kadınlar anne olmaya toplum tarafından şartlanır.
c. Cinsiyete dayalı kişilik özellikleri kadınları annelik rollerine hazırlar.
d. Annelik kadınların toplumsal statüsünü yükseltir.
e. Bütün kadınlar anne olmak ister.

10. Feminist kuramlar kısa ömürlü ve değişebilir özellikleri nedeniyle aşağıdakilerden hangisine benzetilmiştir?

a. Risalelere
b. Siyasi mottolara
c. Manifestolara
d. Çiçek dürbününe
e. Yasalara

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlış ise ' Toplumsal Cinsiyet' bölümünü gözden geçiriniz.
2. d	Yanıtınız yanlış ise 'Toplumsal Cinsiyetin Feminist Perspektifli Sosyoloji için Önemi' bölümünü gözden geçiriniz.
3. e	Yanıtınız yanlış ise 'Toplumsal Cinsiyetin Feminist Perspektifli Sosyoloji için Önemi' bölümünü gözden geçiriniz.
4. d	Yanıtınız yanlış ise 'Liberal Feminizm' bölümünü gözden geçiriniz.
5. d	Yanıtınız yanlış ise 'Marksist Feminizm' bölümünü gözden geçiriniz.
6. d	Yanıtınız yanlış ise ' Radikal feminizm' bölümünü gözden geçiriniz.
7. d	Yanıtınız yanlış ise 'Marksist Feminizm' bölümünü gözden geçiriniz.
8. a	Yanıtınız yanlış ise 'Kültürel Feminizm' bölümünü gözden geçiriniz.
9. c	Yanıtınız yanlış ise, 'Psikanalitik Feminizm' bölümünü gözden geçiriniz.
10. d	Yanıtınız yanlış ise, 'Sonuç' bölümünü gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Türkçede ve başka dillerde kadınların ve erkeklerin toplumsal konumlarını, cinsiyetçiliği, ataerkilliğin gücünü anlatan çok sayıda atasözü vardır ve bunlar günlük hayatımızda kullanıldıklarında, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden ürettikleri, kadınların ikincilliklerini erkeklerin üstünlüklerini pekiştirdikleri için hiç de öyle göründükleri gibi masum değillerdir. Bu atasözlerine göre kadınlar tembel *('Kocasından sonra kalkan karıdan, Hazirandan sonra ekilen arıdan hayır gelmez'),* asalak *('Kaşık düşmanı'),* güvenilir olmayan *('Babaya dayanma, karıya güvenme'),* cinsel arzularını kontrol edemeyen *('Ersiz avrat, yularsız at')* bireylerdir. Ayrıca evlilik yaşı ile ilgili ön yargılar içeren *('Kız çay yaprağına benzer, zamanını geçirdin mi kartlaşır"),* namus ve bekâret ile ilgili olan ("Tarlayı düz, karıyı kız al) erkeğe üstünlük tanırken (Erkek sel, kadın göl; Erkek söyler, kadın dinler), kadınları ikincil kılan hatta aşağılayan çok sayıda atasözü vardır, Bütün kalıp yargılar bu atasözleriyle nesilden nesile taşınır.

Sıra Sizde 2

Evrensel insan hakları söylemi kadın veya erkek farkı gözetmeden dünya üzerinde bütün insanların eşit olduğu anlayışını savunur. Ancak dünya üzerinde kadınlar ayrımcılığa uğramakta ve hakları ihlal edilmektedir. Bu nedenle birçok ülke tarafından imzalanmış bir İnsan Hakları Sözleşmesi olduğu halde **Kadınlara Karşı her türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslar arası Sözleşmesi** hayata geçmiştir. Bu sözleşme 18 Aralık 1979'da Birleşmiş Milletler bünyesinde bulunan 81 ülke tarafından imzalandı ve 3 Eylül 1981'de yürürlüğe girdi. Türkiye sözleşmeyi 1985 yılında onayladı. Sözleşmenin birinci maddesi, 'kadınlara karşı ayırımın' ne demek olduğunu tanımladı: *"Kadınlara karşı ayrım deyimi, kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve* ***cinsiyete bağlı olarak yapılan*** *herhangi bir ayrım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir" (Çağdaş Hukukçular Derneği Kadın Komisyonu, 1993: 85).* Bu sözleşme, Birleşmiş Milletler temsilcilerinin kadınların haklarının İnsan Hakları Sözleşmesi ile yeterince korunamadığını düşündüklerini göstermesi açısından anlamladır. Bu sözleşmeye kadın hakları açısından önemini vurgulamak için 'Kadın Anayasası' diyenler dahi vardır. CEDAW Sözleşmesi olarak kısaltılmış ismi ile bilinen bu sözleşme hakkında daha fazla bilgiyi (http://www.ksgm gov.tr/uluslararasi_Belgeler) adresinden elde edebilirsiniz.

Sıra Sizde 3

Kadın hakları savunucuları bu düşüncelerinde haklıdırlar. Yasal düzenlemeler, toplumsal yapıda, siyasal sistemler ve kurumlarda, aile, din, eğitim, hukuk ve medya kurumlarında köklü değişmeler olmadıkça kadınların konumunda olumlu değişmelerin gerçekleşmesi güçtür. Ataerkillik bu kurumların hepsinin içine nüfuz etmiştir. Tüm iktisadi, siyasi, dini toplumsal ve kültürel kurumlar erkeklerin elinde ve denetimindedir. Kadınların üretici olarak emek güçleri, doğurganlıkları, cinsellikleri ve hareket özgürlükleri ataerkillik tarafından düzenlendiği ve kontrol edildiği için sadece yasal düzenlemeler ile konumlarında iyileşme sağlanamaz. Liberal feministler erkek egemenliğinden söz etmezler. Yasal değişikliklerle ve kadınlara (ve erkeklere) sağlanacak

eğitimle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kalkacağına inandıkları için kurumsal müdahalelere rağmen eşitsiz uygulamaların devam ettiğini gördüklerinde de hayal kırıklığına uğrarlar.

Sıra Sizde 4

Mary Daly, Gyn/ecology kitabında erkeklerin saldırganlıklarını hangi yollarla kadınları kontrol etmek için kullandıklarını anlatır. Hindistan'da evli kadınların kocalarının ölümünden sonra kendilerini yakmak zorunda olmaları (suttee), Çin'de kadınların ayaklarının sakatlayacak derecede sıkı sıkıya bağlanması, Afrika'da kadın sünneti, Avrupa'da bekâret kemeri uygulaması ve cadı avı, Amerika Birleşik Devletleri'nde jinekoloji Mary Daly'nin geçmişte ve bugün kadın bedenlerine uygulanan şiddet konusunda verdiği örneklerdendir. Afganistan'da erkeklerin kadınların üzerinde kurduğu egemenliğin ve kadınlara yönelik şiddetin en çarpıcı örneklerini bulabileceğiniz şu kitapta kadınların baskı altına alınması kavramının ne anlama geldiğini somut olarak görebilirsiniz: Halit Huseyni (Khaled Hosseini) **Bin Muhteşem Güneş.** 2011. Çev. Püren Özgüven. İstanbul: Everest Yayınları.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Acker, J. (1989). "Making Gender Visible", **Feminism and Sociological Theory.** (Ed. R.Wallace), London: Sage Publications. s. 65-81.

Akgökçe, N. (2001). "Kültürel Feminizmin Işığında Farklılıklar", **Yerli bir Feminizme Doğru.** (Der. N.Akgökçe ve A.İlyasoğlu), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Barrett, M. (1995). **Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı.** İstanbul: Pencere Yayınları.

Beasley, C. (1999). **What is Feminism? An Introduction to Feminist Theory.** St Leonards: Allen and Unwin.

Benhabib,S., Butler, J. Cornell, D. Ve Fraser, N. (2008). **Çatışan Feminizmler.** İstanbul: Metis Yayınları.

Berghan, S. (2011). "Transfeminizm", **COGITO Özel Sayısı,** (Cinsel Yönelimler ve Querr Kuramı), Bahar. Sayı 65-66: 140-148.

Berktay, F. (2003). **Tarihin Cinsiyeti.** İstanbul: Metis Yayınları.

Birkalan-Gedik, H. (2011). "Türkiye'de 2000'li Yıllarda Farklılık, Cinsel Kimlikler ve Kimlik Politikalarının Yönetimi", **COGITO Özel Sayısı.** (Cinsel Yönelimler ve Querr Kuramı), Bahar. Sayı 65-66: 341-352.

Bryson, V.(1999). **Feminist Debates: Issues of Theory and Political Practice.** London: Macmillan.

Butler, J. (2008). **Cinsiyet Belası, Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi.** Çev. Başak Ertürk. İstanbul: Metis Yayınları.

Connell, R. (1998). **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar.** İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çağdaş Hukukçular Derneği Kadın Komisyonu (1993). **Hukuk ve Kadın Hakları.** Ankara.

Delice, S (2004). "Queer Kuramı Üzerine bir Başlangıç Yazısı", **Üç Ekoloji,** No.2. s. 70-80. http://www.ucekoloji.net/?p=183.

Donovan, J. (1997). **Feminist Teori: Amerikan Feminizminin Entelektüel Gelenekleri.** Çev: A. Bora, M. Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan. İstanbul: İletişim.

Durudoğan, H. (2011). "Judith Butler ve Queer Etiği", **COGITO Özel Sayısı.** (Cinsel Yönelimler ve Querr Kuramı), Bahar. Sayı 65-66: 87-98.

Ecevit, Y. (1985). "Üretim ve Yeniden Üretim Sürecinde Ücretli Kadın Emeği," **Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi,** sayı: 9: 72-93.

Ecevit, Y. (1993). "Aile, Kadın ve Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar", **İ.Ü. Kadın Sorunları Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Kadın Araştırmaları Dergisi.** Sayı 1: 9-34.

Eisenstein, Z. (1998). "The Problem of Theorizing Feminizm", **Contemporary Feminist Theory.** (Der. M. Rogers). Boston: McGrawhill. s. 484-504.

Fişek, G.O. (1990). "Cinsiyet Konumu ve Psikoloji: Eleştirel bir İnceleme", **Toplum ve Bilim,** Yaz. No:50: 73-84.

Glick, P.and Fiske G.(1999). "Gender, Power Dynamics and social Interaction", **Revisoning Gender,** (Eds. M.Max Ferree, J.Lorbe, B.H.Hess). London: Sage Publications. s.365-398.

Güriz, A. (1997). **Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk.** Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları no: 521.

Humm, M. (1999). **The Dictionary of Feminist Theory.** New York: Prentice Hall.

Illich, I. (1996). **Gender,** Çev. Ahmet Fethi. Ankara: Ayraç Yayınevi.

İçli, G. (1996). "Feminist Kuramın Aileye Bakışı", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.** Sayı 1: 53-55.

Johnson, M.(1989). "Feminism and the Theories of Talcott Parsons", **Feminism and Sociological Theory.** (Ed. Ruth Wallace). London: Sage publications. s.101-118.

Kheel, M. (1990). " Feminizm and Deep Ecology", **Reweawing the World.** (Eds. I. Diamond ve G.F.Orenstein). San Francisco: Sierra Club.

Kurzweil, E. (1989). "Psychoanalytic Feminism: Implications for Sociology Theory", **Feminism and Sociological Theory.** (Ed. Ruth Wallace). London: Sage publications. s.82-97.

Littlewood, B. (2004). **Feminist Perspectives on Sociology.** Essex: Pearson Education Limited.

Oakley. A. (1980). **Sex,Gender and Society.** London: Temple Smith. (Ilk baskı 1972)

Öztürk, Ş. (2011). "Editörün Takdim Yazısı", **COGITO Özel Sayısı.** (Cinsel Yönelimler ve Querr Kuramı), Bahar. Sayı 65-66: 5-6.

Purvis, J. (1994). "Hidden from History", **The Polity Reader in Gender Studies.** (Der. Polity Press editorlük ofisi). Cambridge: Polity Press. s.135-142.

Ramazanoğlu, C. (1998). **Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri.** Pencere Yayınları.

Reed, E. (1982). **Kadının Evrimi: Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye.** Cilt 1. İstanbul: Payel Yayınları.

Reed, E. (1983). **Kadının Evrimi: Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye.** Cilt 2. İstanbul: Payel Yayınları.

Reed, E. (1985). **Kadın Özgürlüğünün Sorunları.** Çev. Zeynep Saraçoğlu. İstanbul: Yazın Yayıncılık.

Saulnier, C.F. (1996). **Feminist Theories and Social Work: Approaches and Applications.** NewYork: the Haworth Press.

Savran, G.-Tura, N. (1992). **Kadının Görünmeyen Emeği.** İstanbul: Kardelen Yayınları.

Savran, G.A. (2004). **Beden-Emek-Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin.** İstanbul: Kanat Kitap.

Scott, J. (2007). **Toplumsal Cinsiyet: Faydalı bir Tarihsel Analiz Kategorisi.** Çev. Aykut Tunç Kılıç. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Slattery, M. (2003). **Sosyolojide Temel Fikirler.** (Der. Ü. Tatlıcan, G. Demiriz). Bursa: Sentez Yayıncılık.

Stacey, J. & Thorne, B. (1998). "The Missing Feminist Revolution in Sociology", **Feminist Foundations: Towards Transforming Sociology,** (Eds. K. Myers, C. D. Anderson and B. J. Risman). London: Sage Publications. s. 219- 239.

Taylor, V. & Rupp, L. (1998). "Women's Culture and Lesbian Activism", **Feminist Foundations: Toward Transforming Sociology,** (Eds. K.Myers, C.Anderson, B. J. Risman). London: Sage Publications. s.329-356.

Tong, R. (1989). **Feminist Thought: A Comprehensive Introduction.** London: Unwin Hyman.

Weedon, C. (1999). **Feminism, Theory and the Politics of Difference.** Oxford: Blackwell.

Wilkinson, S.(1991). "Why Psychology (Badly) Needs Feminism", **Out of the Margins:Women's Studies in the Nineties.** (Eds. J.Aaron ve S,Walby). London: the Farmer Press. s.191-203.

Yıldız, E. (2011)."Queer ve Sessizliğin Reddi", **COGITO Özel Sayısı.** (Cinsel Yönelimler ve Querr Kuramı), Bahar. Sayı 65-66: 395-410.

2

Amaçlarımız

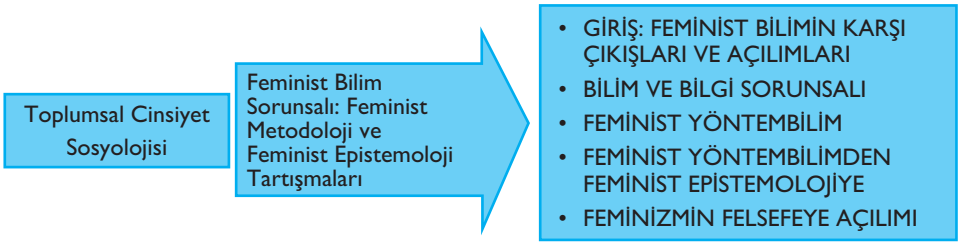
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Feminist bilim tarihinin gelişiminde hangi düşüncelerin etkili olduğunu ifade edebilecek,
- Feminizmin, modernite söyleminin bilim anlayışını hangi düşüncelerle eleştirdiğini özetleyebilecek,
- Feminist yöntembilimin temel önermelerinin neler olduğunu tanımlayabilecek,
- Feminist epistemoloji tartışmalarının feminist düşünceye ne tür açılımlar sağladığını açıklayabilecek,
- Feminist epistemolojinin felsefe disiplininin hangi alanlarında etkili olmaya başladığını ayırt edebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Bilim
- Feminizm
- Feminist Kuram
- Pozitivist Bilim
- Feminist Bilim
- Feminist Yöntembilim
- Feminist Epistemoloji
- Feminist Duruş Kuramı
- Postmodern Epistemoloji
- Feminist Felsefe

İçindekiler

Epistemoloji

GİRİŞ: FEMİNİST BİLİMİN KARŞI ÇIKIŞLARI VE AÇILIMLARI

Feminist Kuramın Modernite Serüveni: Toplumsal İnşadan Dönüşlü Öznelliğe

Feminist bilim tarihinin gelişiminde hangi düşüncelerin etkili olduğunu ifade edebilmek.

Feminist kuramın gelişim tarihinde, feminist sorgulamanın ilk eşiği, cinsiyetin (kadının), dolayısıyla tüm bedensel özelliklerin, bir kadınlar kategorisi olarak kültürel ve sosyal içerikli olduğu düşüncesidir. Bu kavramlaştırma, feminizm ve feminist kuram açısından önemli gelişmelerin habercisi olmakla birlikte, modernite kuramının pozitivist bilim anlayışı ile 'çelişen' önermeleri gündeme getirmiştir. Kadın ve erkek kavramlarının, geleneksel kuramların toplumsal çözümlemenin analiz birimi olarak kabul ettiği birey kavramına indirgenmemesi gerekir. Bu düşünce, feminist kuramın çıkış noktalarından biri olarak kabul edilebilir. Kadının toplumsal konumu, onun birey olma durumu ile anlaşılamayacağından, **birey** ötesi bir kadın kavramlaştırmasının yapılması gerekir. Bu nedenle, feminist kuram, bireyi temel alan tüm mevcut kuramlardan farklılaşır.

Pozitivist bilim anlayışı içinden doğan feminist kuram, neredeyse ilk andan itibaren, pozitivist bilimin çoğu ön kabulleriyle, özellikle de onun nesnellik ve tarafsızlık varsayımları ile çelişen tartışmaları gündeme getirmiştir. Ancak, feminist düşünce, başlangıçta, bu çelişkileri köklü bir biçimde ortadan kaldırmadan, sürekli eleştirerek sorgulamıştır.

Pozitivist bilim anlayışı, bilimin toplumsallığını, onu içeren bilgi, bilenler, araştırılanlar ve bilgi üretimi kavramlarının ele alınışını sınırlandırmıştır. Mevcut kuramlardan farklı bir kuramsal çözümlemenin gerekli olduğunu savunan feminist kuram, geleneksel pozitivist bilim anlayışını reddetmediğinden, ileri sürdüğü feminist düşünce ve yaklaşımlar pozitivist bilim anlayışı ile uyum sağlayamamıştır. Bu uyumsuzluk, bilimsel uğraşın temel ögeleri olan, yöntembilim, epistemoloji, ontoloji ve kuramsal tartışmalarda hem ayrı ayrı hem de bir bilim felsefesi yaklaşımı olarak kendini göstermiştir. Feminist ilk karşı çıkışlardan başlayarak yaptığı eleştiriler ve sorgulamalar, içinden çıktığı pozitivist anlayış açısından, ciddi boşluklar ve

çelişkiler oluşturmuştur. Bu nedenle, feminist kuramın meşruiyeti ilk andan itibaren hep sorgulanmıştır. Ancak, feminizmin kendini mevcut kuramlardan farklılaştırma çabaları, feminist düşüncenin gelişmesine ciddi katkılar sağlamıştır. Bu eğilim, içinde barındırdığı boşlukları ve çelişkileri büyük ölçüde bertaraf ederek, feminist düşüncelerin çağdaş genel bir kuram haline gelmesine önemli katkı sağlanmıştır.

DİKKAT

Kadın birey ötesi bir analiz birimidir.

Feminizmin sorguladığı ve karşı çıktığı düşüncelerden öne çıkanların bazılarını şu şekilde belirtebiliriz: (1) Geleneksel bilim, toplumsal konuları geniş bir alanda çözümlemesine rağmen, kadın konusunu ya hiç sorgulamamış ya da başka kavramsal ilişkilere bağımlı olarak incelemiştir. Bu durum, kadının da bir birey olduğu varsayımı ile meşrulaştırılmıştır. Feministler, kadınların toplumsallığının çözümlenmesinde, birey olmanın ötesinde, erkeklerden 'analitik' olarak farklı bir çözümleme ile ele alınmaları gerektiğini savunmuşlardır. Bu nedenle, kadınların, birey kategorisine indirgenemeyeceklerini vurgulayarak, toplumsal özelliklerinin mevcut bilimsel yaklaşımlardan farklı bir kuramla ele alınmasını savunmuşlardır. (2) Bilim, toplumsal bir uğraş olarak, toplumsal güce ve iktidara içsel olmasına rağmen, bilimin tarafsızlık ve nesnellik iddiası, onun iktidar ilişkilerin dışında düşünülmesine neden olmuştur. Feministler, başlangıçta, bilimin tarafsızlık ve nesnellik iddiasını değişik açılardan eleştirmişler, ancak inkâr etmemişlerdir. Bu temelde, bilimin iktidar ilişkilerinden tamamen soyutlanmasını değil, bilimsel uğraşın erkek egemen yapısını sorunsallaştırmışlardır. Bu odaklanma, toplumsal ilişkilerin çözümlenmesinde yaygın kabul gören egemenlik ilişkilerine, erkek egemenlik kavramının dâhil edilmesine neden olmuştur. Toplumsal çözümlemede bilimin ataerkilliği ve ataerkil toplum kavramsallaştırması, toplumsal kurama feminist düşüncenin eklediği güçlü bir siyasi hareket ve sorgu alanı haline gelmiştir. Bu özelliği ile feminizm, sadece analitik bir çözümleme değil, güce, iktidara, ideolojiye ve siyasete içsel olan toplumsal bir hareket olarak kavramlaştırılmaya başlanmıştır. (3) Erkek bilim insanlarının her konuda değil, ancak kadın konusunda tarafsızlıklarını korumadıkları güçlü bir şekilde belirtilmiştir. (4) Bilim insanlarının erkek oldukları için yanlı davranma ihtimali söz konusu ise, buna paralel olarak, özellikle kadın konusunda araştırılan erkeklerin verecekleri bilgilerin, bilinçli bir biçimde çarpıtılma ihtimali de söz konusu olacaktır. Bu nedenle, feminist araştırmalarda, araştırılanların kadın olması gerektiği düşüncesi güçlenmiştir. (5) Erkek bilim insanının yanlı olabilme ihtimali, ilk etapta bilen kategorisinin kapsamlı bir sorgusunu gündeme getirmemiştir. Ancak, araştıran ile araştırılan arasındaki sıradüzen ilişkisinin, daha güvenilir ve geçerli bilgilerin toplanabilmesi için doğuracağı olumsuzlukların bertaraf edilmesi gerektiği düşünülmüştür. (6) Buna paralel olarak, araştıranın da kadın olmasının daha uygun olacağı kabullenilmiştir. (7) Araştıran ile araştırılanın kadın olması, araştırma sürecinde aralarında kurulan ilişkinin, karşılıklı bir 'etkileşim' ortamının sağlanabilmesi için gerekli görülmüştür. (8) Bu etkileşim, başlangıçta, araştırılanın rahat ve özgür bir ortamda, daha geçerli ve güvenilir bilgiler vereceği düşüncesi ile öne sürülmüştür. (9) Daha sonra, araştırmacı ile araştırılan arasındaki sıradüzen olmayan etkileşim ortamının, araştıranın araştırma sürecine, kendi öznellikleri ile daha fazla katılmasının bilgi üretim sürecini daha yetkin kılacağı düşünülmüştür.

Feminist araştırmacıların, bu ve buna eklenebilecek diğer düşünceleri, bilimin tarafsızlık ve nesnellik varsayımlarıyla dolaylı ve/veya dolaysız bir biçimde çelişmekteydi. Bu nedenle, yapılan eleştiriler ve sorgulanan konuların etkinliği marjinal kalmış, feminist karşı çıkışların meşruiyeti güçlenememiştir. Dolayısıyla, barındırdığı çelişkiler nedeniyle iç tutarlılığını kuvvetlendiremeyen feminist düşünceler, kuramsal özgünlüklerini meşrulaştıramamışlardır. Çelişkili görünen bu karşı çıkışlar, ilk etapta etkilerini odaklandıkları araştırma yöntemlerinde hissettirmişlerdir. Zengin yöntem açılımları, kaçınılmaz olarak yöntembilim tartışmalarının zeminini hazırlamıştır.

Geriye dönüp bakıldığında, feminist yöntem önermeleri feminist düşünceye çok yönlü katkılar sağlamıştır. Ancak, tüm bu tartışmalar, bu aşamada feminist kuramın ayrı bir kuram olduğu iddiasını meşru kılacak, belirgin bir feminist yöntembilim anlayışını oluşturamamıştır. Bunun temel nedeni, feminist bilimin içinden çıktığı pozitivist bilim anlayışının yarattığı boşluk ve çelişkilerinden henüz kendini arındıramamış olmasındandır. Güçlü feminist karşı çıkış ve önermeler, bağımsız bir feminist kuramı meşru kılamamış ve feminist bilimin gelişimi durgun bir sürece girmiştir. Yönteme yoğunlaşmanın oluşturduğu kuramsal durgunluk, sürecinden kadın kavramının toplumsal cinsiyet kavramına dönüştürülmesi ile çıkılmış ve böylece feminizm bilim tartışmalarında eleştirel konumunu sürdürebilmiştir. Feminist kuram, ilk etapta, kadın kategorisinin indirgendiği birey kategorisini sorunsallaştırmış; ikinci aşamada, toplumsal çözümlemede cinsiyetin sosyal ve kültürel bir kategori olarak ele alınmasının gerekli olduğunu göstermiştir. Feminist düşünce, yöntemleri çeşitlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet kavramını güçlü bir çözümleme aracı haline getirmesine rağmen, içine girdiği 'ataletten' uzunca bir müddet kurtulamamıştır. Feminist kuramda çok önemli sonuçlar doğuran, toplumsal cinsiyet kavramının eleştirilmesi ile bu durgunluk zayıflamış ve feminist tartışmalar tekrar canlanmıştır. Bu canlanma daha sonra, feminist epistemoloji tartışmaları ile güçlenmiş ve feminist düşüncenin 'bağımsız', farklı ve kapsamlı bir bilimsel kuram olma yolu güçlü bir şekilde açılmıştır.

Toplumsal cinsiyet kavramının eleştirisi feminist düşüncede bir dönüm noktasıdır.

Toplumsal cinsiyet kavramının, genel ve bütünleşik özelliğinden dolayı eleştirilmesi, kadınların içinde barındırdıkları çeşitlilik ve farklılıkları yansıtamadığı ve dolayısıyla, ciddi bir yanlılığa neden olduğu ileri sürülmüştür. Toplumsal cinsiyet yanlılığı olarak kavramlaştırılan bu sorgu, epistemolojik temelde feminist bilim tartışmalarına köklü açılımlar sağlamıştır. (Hekman, 2007; Akis, Özakın ve Sancar, 2009) Bilgi ve bilim ilişkisi temelinde, öncelikli olarak bilen, bilinen ve bilme biçimi kavramlarının sorgulanması gündeme gelmiştir. Somut olarak (1) toplumsal cinsiyetin sosyal bir inşa olduğu; (2) bunun kadınların yaşam deneyimi temelinde inşa edildiği; (3) kadınların yaşam deneyimlerinin farklılıklarının onların öznelliklerine bağlı olduğu; (4) kadınların öznelliklerinin, konumsal, bağlamsal, durumsal ve hatta geçici ve rastlantısal olduğu; (5) öznelliklerin dönüşlü/yansımalı ve söylemsel olarak inşa edildiği ve (6) bu inşanın politik bir pozisyon ve duruşa karşılık geldiği şeklindeki çoğunluğu epistemolojik içeriğe sahip bu önermelerin, feminist bilimin modernite yaklaşımı içerisinde gelebileceği 'son durak' olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Feminist düşüncenin sosyal kuramda, bu kapsamda tekrar gündeme getirdiği toplumsal cinsiyetin inşa sorgusu, önce toplumsal cinsiyet kavramının yanlılık yarattığı düşüncesi ile eleştirilmiştir. Bu eleştiri, kadınlar arasındaki farklılıkları yaratan tüm toplumsal ortamların ne tür bir bilgiye karşılık geldiği, epistemolojik bir sorgu olarak kendini belirgin hale getirmiştir. Bu sorgu, kadınların yaşam deneyimlerine odaklanan feminist yaklaşımı, kadınların öznelliklerinin tüm çeşitliliğinin sorgulanmasına yöneltmiştir. (Bozok, 2009) **Öznellik** vurgusu, hem kadınlar arasındaki farklılıkların zenginliğinin gizlenmemesine, hem de bu farklılıkların, genellenerek bütünleşik bir kadın kategorisinin (toplumsal cinsiyet) yaratabileceği yanlılığı önlemeye yönelik olarak gündeme getirilmiştir. Bu nedenlerle, kadınların öznelliklerinin sorgulanması, feminist eleştirinin merkezine yerleştirilmiştir. Bu sayede, feminist düşüncenin, yöntemin çeşitliliğine ve 'yalın toplumsal cinsiyet' kavramına sıkışan ve durağanlaşan sorgu alanı tekrar canlılığına kavuşmuştur. Feminist düşünce kuramsal içeriği zengin ve yöntembilim ve epistemoloji açısından vazgeçilemez tartışmalar yaratmıştır. Bu eleştiriler, feminist düşüncenin olgunlaşıp güçlü bir kuram haline gelmesinin zeminini hazırlamıştır. En azından, feminist yöntembilim önermelerinde gözlenen boşluk ve çelişkilerin olabilecek asgari düzeye inmesini ve birçoğunun giderilmesini sağlamıştır. Bu gelişme, aynı zamanda, feminist yöntembilim ile feminist epistemoloji arasındaki tutarlılığı ve bütünlüğü sağlayarak, feminist düşüncenin bir kuram olma özelliğine kavuşması açısından ciddi kazanımlar sağlamıştır.

MAKALE

Bu serüvenin farklı bir anlatısı için Abadan-Unat (1992), Phoca (2004); Selgas (2004) ve Birkalan-Gedik (2009) makalelerine bakabilirsiniz.

Pozitivist düşüncenin rasyonalite anlayışı inançların, sezgilerin, duyguların, deneyimlerin ve benzeri öznelliklerin akla, mantığa ve idrak etmeye dayalı olarak, toplumsal olanın bilinçli, amaçlı, şematik, düzenli, tutarlı bir şekilde anlaşılabileceğini ve öngörülebileceğini temel alır.

Bu bölümde gözden geçirmeye çalıştığımız modernite söylemi içerisindeki feminist kuramın serüvenini, feminist yöntembilim ve epistemoloji tartışmalarını biraz daha derinleştirerek devam ettirelim. Çeşitlenmiş ve zengin öznelliklerin sorgulanması, kadınlar arasındaki farklılıkların ne anlam ifade ettiği ve bunların feminist düşünce açısından ne gibi kuramsal (kavramsal) ve politik (pratik) sonuçlar doğurduğu, yöntembilim ve epistemoloji tartışmaları aracılığı ile sorgulanmaya başlanmıştır. En genel hali ile öznelliklerin özgül, koşullu, konumsal, durumsal, bağlamsal ve hatta rastlantısal, olasılıklı, geçici ve benzeri özelliklerinin yansıma yolu ve söylemler aracılığı ile toplumsal olarak nasıl inşa edildikleri sorgusu, sadece feminist düşünce ile sınırlı kalmamış, sosyal bilimin neredeyse tüm alanlarını kapsayacak bir biçimde felsefenin temel sorgu alanlarının da tartışma konusu haline gelmiştir. Feminist düşünce serüveni açısından dikkat edilmesi gereken nokta, hâlâ, bu durumun, geleneksel pozitivist bilim anlayışının tamamen reddini açıkça gündeme getirmemiş olmasıdır. Ancak, bu kapsayıcı açılım, geleneksel bilim anlayışının olgusal ve nesnel temellerini çok güçlü bir biçimde marjinalleştirmiştir. Buna ek olarak, toplumsal cinsiyet yapılarını merkezsizleştiren ve öznellikleri genelleştirilmiş konumlarından kurtaran bu epistemolojik yaklaşım, toplumsal gerçekliğin, rasyonel temelinin de güçlü bir şekilde sorgulanmasına neden olmuştur. Bu yaklaşımla ele alınmayan özgünlüklerin (değerlerin), toplumsal olanın anlamlı hale getirilmesinde katkısı sınırlı olacaktır. Başka bir şekilde söyleyecek olursak, bu açılım, geleneksel pozitivist anlayışın nesnel, rasyonel ve ampirik temellerini tamamen inkar etmemesine rağmen, ciddi bir biçimde öneminin asgari bir düzeye inmesine neden olmuştur. Kadınlar arasındaki farklılıkların ortaklıklar ve benzerlikler temelinde bir araya getirilerek genellemesinin bu farklılıkların önemini gizle-

diği ileri sürülmüştür. Bu sınırlılığı aşan bir toplumsal cinsiyet inşasının ve siyasetinin yapılmasının gerekli olduğunu feminist düşünce göstermiştir. Bunun da, toplumsal bir hareket olan feminizm açısından geçerli bir toplumsal cinsiyet siyasetine zemin hazırlayacağı savunulmuştur.

Bu nedenle, öznelliklerin özgül, konumsal, durumsal, yansımalı, söylemsel ve benzeri özelliklerini içeren bir 'duruş' ve pozisyonun mümkün olduğu düşüncesinin çok yönlü sonuçları olmuştur. (Hirschmann, 2004) Bu temelde gerçekleştirilecek toplumsal cinsiyet siyasetinin, bilginin ve bilim pratiğinin tüm aktörleri ve onlara içsel yapıları ve aralarındaki ilişkileri içine alacak bir kapsamda sorgulanmasına neden olmuştur. Oluşan bu durum, feminist kuramı, içinden çıktığı pozitivist anlayışı, içerden yapılabilecek eleştirisini en üst düzeye taşımıştır. Bu pozisyon alışın, pozitivist yaklaşımın temel öngörülerini kategorik olarak inkâr etmemesine rağmen, pozitivist bir duruşun temel önermelerini asgari bir düzeye indiren bir çizgiye karşılık geldiği söylenebilir.

Postmodernite Açılımı: Dile Dayalı Söylem ve Toplumsalın Yapı-Sökümü

Postmodernite düşüncesi, modernite anlayışının geleneksel pozitivist temellerini inkâr eden bir yaklaşımı benimser.

Feminist düşünce, bu çizginin ötesine geçildiğinde, kendini en genel düzeyde postmodernite yaklaşımının, daha belirgin hali olarak, onun yapısalcı ve postyapısalcı söylemlerinin içerisinde bulmuştur. Postmodern düşünce, toplumsal yapıyı değil, dilin yapısını temel alan ve toplumsallığın genellemelerde elde edilen büyük anlatılar haline getirilmesini reddeden ve oluşturulmuş genel anlatıların söylemsel inşalarını yapı-söküme uğratılmasını öngören bir yaklaşıma sahiptir. (Evans, 1995; Crotty, 1998; Tanesini, 1999; Letherby, 2003; Hirschmann, 2004)

Postmodernite yaklaşımı, feminizmin modernite içerisinden, onun en son durağı olan Duruş Kuramı kapsamında geliştirdiği sorgu ve eleştirilerden tamamen bağımsız değildir.

DİKKAT

Modernitenin bilim anlayışına güçlü bir şekilde karşı çıkan, hatta onu reddeden postmodernite yaklaşımı, geleneksel bilim anlayışından köklü bir kopuşu simgeler. Ancak, feminist kuramın, modernitenin bilim anlayışına yönelttiği tüm eleştiriler, postmodernite anlayışı için önemli açılımlar sağladığı söylenebilir. Dile dayalı yapının ele alınması önemli bir farklılık yaratmasına rağmen, postmodernite yaklaşımının en belirgin yöntemsel farklılığı, yapı-söküme dayalı bir yaklaşımı benimsemiş olmasıdır. Postmodernite yaklaşımlarının feminist kurama 'alternatif' bir açılım çizgisi sağladığı söylenebilir. Ancak feminizmin sadece toplumsal çözümleme olmayıp bir toplumsal hareket de olduğu, yani kadının toplumsal konumunu değiştirmeye yönelik siyasi bir amacının bulunduğu düşünüldüğünde, postmodernite yaklaşımlarının feminist siyaseti birçok alanda sınırladığı ve zayıflattığı eleştirisi feministlerin birçoğu tarafından paylaşılmaktadır.

Modernite kapsamında, toplumsal inşadan dönüşlü öznelliğe uzanan ve söylem ve yapı-söküme dayalı postmodernite düşüncesinin oluşmasına önemli açılımlar sağlayan feminist kuramın, bu bölümde özet olarak betimlenen serüveni, takip eden bölümlerde daha detaylandırılarak geliştirilecektir. Bu serüven aslında bir bilim ve bilgi sorunsalıdır.

Bilim ve Bilgi Sorunsalı

Feminizmin, modernite söyleminin bilim anlayışını hangi düşüncelerle eleştirdiğini özetleyebilmek.

Pozitivist Bilimin Temel Önermeleri

Son birkaç on yıl içerisinde, feministler, feminist bilim adı altında, bilimsel yöntemlerin ve bilginin ne olduğuna (yöntembilim ve epistemoloji), nasıl toplumsal olarak inşa edildiğine (kuram) ve daha sınırlı bir içerikte bilginin kaynağına (ontoloji) yönelmişlerdir. Bu eğilim, disiplinler arası bir kapsamda önemli tartışmaları gündeme getirmiştir. Bu sorgu, toplumsal cinsiyeti temel almanın ötesine geçerek, onun eleştirisini de içeren bir boyuta taşınmıştır. Bu durum, sadece sosyal kuramın değil, felsefenin de temel alanlarını içeren bir kapsama genişlemiştir. (Sprague ve Zimmerman, 1993)

Sosyal bilimlerde, bilim ile bilgi arasındaki ilişkinin sorgulanması, bu gelişim çizgisinde önemli tartışma alanlarının oluşmasına neden olmuştur. Bir toplumsal kurum ve ilişki olarak, bilginin üretim (bilimsel araştırma) biçiminin, ortamının ve sürecinin, araştıranların (bilenler olarak) ve bilginin elde edildiği kişilerin (araştırılanların), nelere ve hangi durum, konum ve koşullara bağlı olarak gerçekleştiği çok yönlü ve derinlemesine sorgulanmıştır. (Subramaniam, 1998) Geleneksel pozitivist bilim pratiklerinin temel aşamaları olarak kabul edilen konuların seçimi, uygulanacak yöntemlerin ve oluşturulacak kuramsal çerçevenin belirlenmesi, yapılacak ölçümlerin neler olduğu, bilgi toplama yöntemlerinin ve yapılacak analiz tekniklerinin saptanması ve sonuçların nelere bağlı olarak ve nasıl yorumlanacağı, bu kapsamda eleştirilmiş ve geliştirilmiştir. Hem modernite kuramlarında hem de özellikle postmodernite yaklaşımlarında, tümdengelim yöntemleri feministler tarafından güçlü bir şekilde eleştirilmiştir. Keller (1985) bunu 'nesnellik yanılsaması' olarak betimleyerek, gözlemin açıklamadan, bilenin bilinenden, kuramın pratikten, kültürün doğadan ayrılması gerektiğini savunmuştur. Aynı zamanda, modern bilimin inşa sürecinde, toplumsal cinsiyetin oynadığı rolü anlamaya çalışırken, araştırılanların nesneler ve araştıranların bilen erkekler olmasını ve bilimsel sürecin de erkek egemen sıradüzen bir kurum olduğu düşüncesini eleştirerek sorgulamıştır. Feminist kuramın gelişmesinde bilim ile bilginin ne olduğu konusundaki bu temel sorgu alanları, hem modernitenin bilim anlayışının eleştirisinde hem de postmodernite açılımlarında önemli yöntembilim ve epistemoloji tartışmalarının yapılmasına zemin hazırlamıştır.

En genel düzeyde ele alındığında, Aydınlanma düşüncesine dayalı olan modernite yaklaşımında, toplumsal gerçekliğin çözümlenmesi bilimsel bilgiye dayalıdır. Bilimsel bilgi, nesnelliği ve tarafsızlığı temel alarak, akla ve kanıtlara dayalı olarak öze inebilen ve soyutlanarak genellenen bilgidir. Bu temelde, bilimsel kurallara bağlı olarak üretildiğinden ve bilim ortamının kurumsal yapısında denetlendiğinden, bilimsel bilgi geçerli, güvenilir ve evrensel olarak kabul edilir. (Ramazanoğlu ve Holland, 2002)

Pozitivist yöntembilim, mantıksal ve rasyonel temelde, gözlem yoluyla nesnel gerçekliğin sorgulanabileceğini varsayar. Modernitenin bilim anlayışı, kuramların geliştirilmesi için hipotezlerin inşası, kavramların işlevsel hale getirilmesi ve toplanan kanıtlarla sınanmasını öngörür. Pozitivizm, araştırmacıların nesnel olmalarını ve araştırmanın kişisel değerlerden/öznelliklerden arınarak gerçekleştirilmesini sa-

vunur. Geleneksel epistemoloji, bilginin, kişilerin deneyimlerinin ötesinde gerçekleşen bir olgu olduğunu kabullenir. Geçerli, doğru ve gerçek olana, kanıtların nesnel ve rasyonel olarak gözden geçirilmesi ile ulaşılacağını kabul eder. Araştırmacıların araştırmada birer özne olarak, profesyonel ve bilimsel becerileri ve ahlaki tutumları ile belirli bir uzaklığı koruyarak, rasyonel bir temelde ve nesnel olarak verileri toplayıp değerlendirmeleri beklenir. Elde edilen sonuçların, bilim dünyasının eleştirisine açık olması, bilgilerin hem geçerliliğini sağlar hem de bilimsel uğraşa yönelik güveni artırır. Bu tür bir nesnelliği, araştırılanların sağlayamayacağı varsayımı, onların araştırma sürecindeki rollerinin sınırlı kalması gerektiği düşüncesini meşrulaştırır. Özne/nesne ayrımında, araştıranın bilimsel bilgiye sahip bir 'bilen' olarak, araştırılan öznelerden daha gerçekçi ve geçerli bir şekilde araştırma sorunsallarını anlayabileceği ve çözümleyebileceği öngörülür. (O'Neill, 1995)

Pozitivist anlayış, araştırılan kişilerin, araştırmacıların bilgi, beceri ve etik anlayışlarına sahip olmadıkları için bilimsel sürece edilgen bir şekilde katılmalarını meşru görür.

DİKKAT

Kullanılan yöntemlerin nicelleştirilme arzusuna bağlı olarak, pozitivist yaklaşım deney ve gözlemlere dayalı verilerin nesnel ve tarafsızlık temelinde, rasyonel bir içerikte kategorileştirilerek analiz edileceğini kabullenir. Tarama yöntemleriyle elde edilen verilerin istatistik teknikler kullanılarak, sorgulanan değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin açığa çıkarılacağını varsayar.

Bilgi ve bilim sorunsalı, doğru olana ulaşmaktan ziyade, gerçek olanın keşfedilmesi için gerekli olan araçların (yöntembilim, epistemoloji ve kuramın) eleştirilerek betimlenmesinin öncelikli olduğu düşüncesinin tartışılmasıdır.

DİKKAT

Pozitivist Yöntembilimin Feminist Eleştirisi

Bu şekilde, nesnel bir doğrunun sıkı bilimsel kurallara bağlı olarak ampirik gözlemle, rasyonel olarak belirlenebileceği düşüncesi, çok yönlü eleştirilere neden olmuştur. Bu sorgulamanın en güçlü biçimi, nesnel gerçekliğin yukarıda belirtilen rasyonel ve mantıksal düzenine karşı çıkan postyapısalcı ve postmodern yaklaşımlar tarafından yapılmıştır. Bununla birlikte, genel olarak ve feminist yaklaşımlarla, modernite anlayışının kendi içinden de pozitivist yöntembilim yaygın, detaylı bir biçimde eleştirilmiştir. Gilligan (1984), erkek araştırmacılar tarafından kullanılan nesnelleştirilmiş değer yargılarının, kadınların deneyimlerini yansıtmadığını göstermiştir. Stanley ve Wise (1983) kadınların kendi öznel deneyimlerinin, alternatif (postmodern ve/veya postyapısalcı) bir şekilde yorumlanmadan da, geçerliğe sahip bir yöntembilim aracılığı ile sorgulanmasının mümkün olduğu düşüncesini benimsemişlerdir. Bu çerçevede, birçok feminist araştırmacı (Oakley, 1981; Mies, 1983; Klein, 1983; Harding, 1986; Reinharz, 1992), tam bir nesnelliğin mümkün olamayacağı düşüncesinden ilerleyerek, araştırmaya öznelliklerin dâhil edilerek, yanlılığın önlenip nesnelliğin sağlanabileceğini savunmuşlardır. Bu nedenle, yöntembilim ve epistemoloji tartışmalarının, toplumsal değişimi hedefleyen feminist siyaset için katkısının önemli olduğu kabul edilmiştir.

Bu çerçevede, pozitivist nicel yöntemlerin, feminist değerlerle birçok yönden uyum sağlamadığı düşüncesinden ötürü yaygın bir şekilde nitel yöntemlerin kullanılması önerilmiştir. Bu kapsamda, feministler yerel, özgül, konumlu ve benzeri yöntem ve analizlere yönelmişlerdir. Bilgilerin elde edilmesinde yaygın olarak kul-

lanılan tarama tekniklerinin, öznel deneyimlerin analizine olanak vermesi gerektiği vurgulanmıştır. Betimsel ve yüzeysel sorular ile bilgi toplamanın feminist yaklaşımla uyumlu olmadığı belirtilmiştir. Pozitivist araştırma pratiklerinin, kadını ve onun gündelik yaşam deneyimlerini nasıl görünmez kıldığı ve/veya evcilleştirdiği gösterilmiştir. Araştırılanların öznelliklerinin bilgi üretim sürecine yansıtılmaları ve etkin kılınabilmelerinin ve sahip oldukları zengin öznellikleri ile bu sürece katılabilmelerinin gerekli olduğu savunulmuştur. Bu katılımın, araştırma sürecinin sıradüzen ilişkilerini belirli bir ölçüde ortadan kaldırarak, toplumsal değişimin sağlanmasına yönelik önemli katkı sağlayabileceği düşünülmüştür. (Harding, 1986, 1987; Fonow ve Cook, 1991; Reinharz, 1992; Smith, 1997; Ramazanoğlu ve Holland, 2002)

SIRA SİZDE 1

Feminist yöntembilimin kullanılmasını önerdiği nitel teknikler nelerdir?

Bu yönelimin, bilen ile araştırılan arasındaki işbirliği ve dayanışmayı sağlayarak, bilgi üretiminde, karşılıklı etkileşim ortamının bilginin güvenirliğini ve geçerliliğini yükselteceği kabullenilmiştir. Feminist yöntembilim, bilgi ile öznellik arasında kurulan ilişkiye odaklanarak, feminist bilginin kaynağının, kadınların bu özellikleri ve yaşam deneyimleri olduğunu her fırsatta vurgulamıştır. Bu bilgiyi elde etmeye yönelen feministler, nicel tekniklere dayalı yöntembilimini sorunsallaştırarak, bilimi erkek egemenliğinin kurumsal bir aygıtı olarak kabul etmişlerdir. Kadınların öznelliklerini, içkin ve özcü bir temelde ele alan bilim pratiklerinin, kadınların yaşam deneyimlerini nasıl değersizleştirdiği gösterilmiştir. Bu nedenlerle, kadınların öznelliklerinin açığa çıkartılmasında, nesnel erkekliğin ve kamusal kurumsallığının değil, nitel tekniklerle kadın odağında özgüllüklerin ve öznelliklerin sorgulanmasını savunmuşlardır.

Bu düşüncelere dayalı olarak, katı pozitivist bilim anlayışından uzaklaşılarak, kadınlık durumunun sosyal olarak inşa edildiği düşüncesine doğru önemli bir kayma söz konusu olmuştur. Bilimin temel ön kabulleri, birçok bilim dalında bu kapsamda eleştirilerek önemli tartışma alanları geliştirilmiştir. (Keller, 1985)

SIRA SİZDE 2

Bilimin temel ön kabulleri hangi sosyal bilim dallarında hangi konular ele alınarak eleştirilmiştir?

Sosyal bilimlerin farklı alanlarında gerçekleştirilen çalışmalarda, bilen, bilinen ve bilmenin araç ve aygıtlarının güç ilişkilerine nasıl içsel olduğu, erkeklerin ve erkek egemen ilişkilerin tarihsel ve güncel olarak, bilimi biçimlendirerek, bilim alanında nasıl egemenlik kurdukları feminist çalışmalarda gösterilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalarda, bilgi üretiminin ve bilme sürecinin, tüm ögelerinin (bilenler, bilinenler ve bilmenin kendisinin), hem birer 'aktör' hem de onlara içsel 'yapılar' olarak ele alınması öngörülmüştür. Bu sürecin, sadece bir toplumsal inşa ile sınırlı olmadığı, özgüllükleri, konumları, durumları, şartları, olasılıkları, içeren ve ona bağlı olan yaşam deneyimlerinin öznelliklerini epistemoloji temelinde sorgulama, hem sosyal kuramı hem de bilim felsefesinin temel ilgi alanlarını güçlü bir biçimde etkilemiştir.

SIRA SİZDE 3

Bilimin toplumsal güç ve iktidar ilişkilerine nasıl içsel olduğunu hangi düşünürler çalışmalarında nasıl sergilemişlerdir?

Tüm bu açılardan, feminist düşüncede pozitivist bilim ve bilgi anlayışının sosyal bilim kuramlarında eleştirel bir biçimde ele alınması, yöntembilim ve epistemoloji açılımlarına zemin hazırlamıştır.

FEMİNİST YÖNTEMBİLİM

AMAÇ 3 ***Feminist yöntembilimin temel önermelerinin neler olduğunu tanımlayabilmek.***

Feminist Yöntembilimin Güçlü Etkisi

Bilim, toplumsal güç ve iktidar ilişkilerine içseldir.

DİKKAT

Bilim ve bilgi temelli sorgunun feminist kuram ve yaklaşımlarda ortaya çıkardığı bu gelişmeler, feminist yöntembilim tartışmalarını çok yönlü etkilemiştir. Liberal düşünce temelli geleneksel pozitivist yöntembilim rasyonalizm, nesnellik ve ampirizm üzerine inşa edilmiştir. (Narayan, 2004) Bilimi sorunsallaştıran feministler, başlangıçta feminist yaklaşıma dayalı çoklu yöntemleri önermişlerdir. Bu açılım, hem bilimsel pratikler hem de araştıran ve araştırılan özneler açısından ele alınmıştır. Daha sonra, bilgi üretim sürecinin sıradüzen yapısını kontrol eden güç ve iktidar ilişkileri sorunlaştırılmıştır. Bu kapsamda, feminist yöntembilim, pozitivist araştırma yöntemlerinde süregelen egemen ön kabulleri eleştirerek, konuların seçiminde kadınların görünmezliğine, araştırmaya katılım konusunda ve bilgi birikiminin oluşturulmasında kadınların rolüne odaklanmıştır. Araştırma projelerinin oluşturulma ve uygulanmasında kullanılan erkek egemen varsayımları ve sadece erkek örneklemlere dayalı araştırma bulgularının aşırı genellenmesini eleştirmişlerdir. (O'Neill, 1995) Kadınların, düşünce, inanç, değer ve deneyimlerinin zengin ve kapsayıcı bir şekilde elde edilmesi için nitel tekniklerin kullanılmasının gerekli olduğu, neredeyse tüm feministler tarafından kabul edilmiştir. (Kümbetoğlu, 2005)

Pozitivist araştırma tekniklerini çok yönlü eleştirmelerine rağmen, feministler, gerektiğinde 'kontrollü' bir biçimde, klasik nicel teknikleri değiştirerek ve/veya yenilerini geliştirerek kullanabilmektedirler. Dikkat edilmesi gereken nokta, bu durumlarda bile, katı pozitivist ölçümlerin kadınların aleyhine kullanılma ihtimalinin bulunmasıdır.

DİKKAT

Feminist Yöntembiliminin Gelişim Serüveni

Feministler yöntembilimin gelişim tarihinde önemli yöntemsel sorunları dile getirmişlerdir. 1970lerde feminist düşünürler, toplumsal cinsiyeti, sosyal değerlerden arınmış olgusal bir nesnellik olarak görmekten ziyade, onun sosyal olarak inşa edildiğini kabullenmişlerdir. Araştırmada bilenlerin, yalnız düşünürler olmadığını, araştırdıkları toplulukların bir parçası olduklarını vurgulamışlardır. (Kerr, 2007) Feminist yöntembilim, kadınların ve araştırmanın bir parçası olan diğer marjinal grupların deneyimlerini anlamaya yönelik olarak gelişmiştir. Renkli kadınların araştırmalarda marjinal kılınmalarının sadece bir ihmal sonucu olmadığını, bunun önemli bir yöntembilim sorunu olduğunu vurgulamışlardır. Collins (1990) pozitivist bilgi üretiminin feminist içeriğinin, kuramsal ve politik olarak nasıl sınırlandırıldığını göstermiştir. Kadınların yaşam deneyimleri incelenirken, ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet ve cinsellik konularının kesişimsel olduğu düşüncesine yoğunlaşmışlardır. (Crenshaw, 1993) Fonow ve Cook (1991) farklı yöntembilim teknikleri kullanılarak, toplumsal cinsiyet ile ilişkili ırk, cinsellik ve sınıf kategorilerinin birlikte nasıl incelenmesi gerektiğini göstermişlerdir.

Feministler, bilgi üretiminin erkek egemen olmasını eleştirerek, feminist araştırmanın, geleneksel akademik disiplinlerin ve egemen sosyal kurumların soyut kategori ve apriori varsayımlarına odaklanmaktan ziyade, kadınların yaşam deneyim ve faaliyetlerinden başlaması gerektiğini savunmuşlardır. Aynı zamanda, araştırmacıların hangi etik çelişkiler içerisinde olduklarını, araştıran ile araştırılan arasındaki güç dengesizliğini; araştırılanlar konusunda hangi sorumlulukların söz konusu olduğunu ve araştırmayı nasıl etkilediğini sergilemeye çalışmışlardır. (Naples, 2003; Serdaroğlu, 2010a) Fonow ve Cook (2005), araştırmacının yansımalı konumunun incelenmesinin, araştırma sürecinin saydamlığını ve kadınların güçlenmesini nasıl sağladığını göstermiştir. Bu düşünceler, feminist düşünce ile feminist araştırma arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmasına ve yerel ve ulus ötesi (küresel) düzlemlerde incelemelerin yapılabilmesine olanak vermiştir. (Stanley ve Wise, 1983)

Feminist kuramda, 1980'ler sonrası dönemde erkekler ve kadınlar arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların neler olduğunu belirleme çabasının ötesine geçilerek, bunların varlığı ve oluşumu (inşası) eleştirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede, toplumsal değişimin eyleyicileri olarak bireyler ile yapıların nasıl biçimlendiği ve aralarındaki etkileşimin nelere bağlı olarak nasıl oluştuğu sorgulanmaya başlanmıştır. Bu aktör-yapı ilişkisine yönelik feminist kuramın geliştirdiği düşünceler, toplumsal cinsiyet konusunun eleştirilerek sorgulanmasına yol açmıştır. (Molm, 1993; Folbre, 1993; Hekman, 2007) Toplumsal cinsiyetin kültürel bir olgu olmanın ötesinde, hem bir öznellikler ilişkisi hem de yapısal/kurumsal bir bağlam, konum ve durum olarak ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. (Lorber 1994; Connell, 1995) Feminist düşünürlerin birçoğu, toplumsal cinsiyetin, tekli bir yapı olarak çoklu öznelliği sosyal ve tarihsel özellikleri ve kurumların sıradüzen işlevleri tarafından nasıl etkilenerek biçimlendirildiğini sorgulamaya başlamışlardır. Bu biçimlendirmenin, kişilerin öznel toplumsal cinsiyet davranışlarını nasıl ürettiği ve yeniden ürettiğini betimlemeye çalışmışlardır. (Ramazanoğlu ve Holland, 2002; Letherby, 2003; Sprague, 2005)

Bu çaba içerisinde, feminist yöntembilim pozitivizmin başat ikiliklerini (öznel/nesnel, rasyonel/duygusal, erkek/kadın, bilim/yaşam, erkeklik/kadınlık) sorgulayarak, erkek bileni geleneksel bilgi üretim sürecinin (nesnel, rasyonel, cinsiyetçi, ırkçı ve sınıf temelli) merkezi konumundan uzaklaştırmıştır. En genel düzeyde, bilenin erkek olduğu, öznelliklerin durumsal ve konumsal olduğu ve iktidar ilişkilerinin araştırmanın kurumsal ve öznel tüm eyleyicilere içsel olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

DİKKAT

Feminist yöntembilim, yöntemlerin çeşitliliğine indirgenmemelidir.

Feminizmin tüm bu eleştirileri, yöntemlerin belirgin özellikleri ile sınırlı değildir. Feminist yöntembiliminin sadece çoklu yöntemlerden oluşan bir yöntem sorunu olmadığı, öz-yansımalı tekniklerin kullanılmasının da bir gereklilik olduğu savunulmuştur. Feminist araştırmacılar, yansımalı / dönüşlü yöntemleri kullanarak, tüm ilgili tarafların araştırma süreci hakkında bilgi sahibi olmalarını ve ondan öğrenme imkânının sağlanmasını bir gereklilik olarak görmüşlerdir. (Oakley, 1981)

Araştırmanın yansımalı/dönüşlü olma özelliği, araştırma sürecine katılanların değil, dışarıda kalanların da yaşam deneyimlerinin karşılıklı etkileşim içerisinde ve güç ilişkilerine bağlı olarak şekillendiği düşüncesine dayanır. (Letherby, 2003) Bu çerçevede, güç dinamiklerinin nasıl tanımlandığı; araştıranların kimler olduğu ve hangi bilme özelliklerine sahip oldukları; karşılıklı etkileşimin hangi içerikte ve na-

sıl gerçekleştiği ve etnografik anlatıların nasıl inşa edildiği ve yorumlandığı, feminist yöntembiliminin sorgulamaya çalıştığı temel alanlar haline gelmiştir.

Güç ilişkilerinin sorgulanmasında, nesnelliğin öz-yansıma yöntemleri ile sağlanacağı savunulmuştur. (Harding, 1987) Bu yapılabildiği ölçüde, bilgi üretimi, geleneksel yöntemin, kendini araştırandan uzak tutan yapısından kurtularak, araştırmanın özne ve nesnesi arasındaki ilişkiyi içerecek bir biçimde, kısmi ve konumlanmış bilgiye dayanan, kolektif özelliklerinin sergileneceği savunulmuştur. (Collins, 1990)

Feminist yöntembilim, etnografik ve anlatıya dayalı araştırmalarda yansıma tekniğinin ne kadar önemli bir araç olduğunu göstermiştir. Kadınların kendi yaşam hikâyeleri, basit birer kanıt olmakla sınırlı değildir. Bu tekniğin, onların yaşam deneyimlerinin kültürel temelde nasıl oluştuğunu ve şekillendiğini anlamak için vazgeçilmez olduğu gösterilmiştir. (Bloom, 1998)

Feminist yöntembilim politik içeriklidir; sadece analiz ve anlama amacı ile sınırlı olmayan, kadınların yaşamlarının değiştirilmesine katkı yapan bir niteliğe sahiptir.

DİKKAT

De Vault (1999), kadınların gündelik yaşam öykülerinin, biçimlendirilmiş anlatılarının süregelen kurumsal egemenlik ilişkilerinin bilgisinde nasıl gizlediğini ve bunun feminist aktivizmde nasıl yansıdığını göstermiştir. Aktivist araştırmalar, kurumsal güç ilişkilerinin, enformel süreçleri ve söylemsel inşaları kullanarak, kadınların öznelliklerini gizleyen ve yok sayan ilişkileri nasıl inşa ettiğini göstermiştir. Feminist düşünürlerin temel kaygılarından biri de bilgi üretiminin toplumsal değişim amaç/hedeflerine yönelik olmasıdır. Toplumsal eylem konusu, kullanılan yöntemlerin tipini ve seçilen konuları etkiler. Buna yönelik olarak feministler, katılımcı eylem araştırmasını seçerek (Reinharz 1992; Letherby, 2003; Naples 2003; Fonow ve Cook 2005), araştıran ile araştırılan arasındaki güç dengesizliklerinin azaltılmasını sağlamaya çalışmışlardır. Araştırma sürecini demokratik ve şeffaf kılabilmek için birçok aktivist araştırmacı, araştırmanın tasarım, uygulama, analiz ve raporlama aşamalarında, araştırmaya katılanların bilgi üretim sürecinde daha fazla söz sahibi olmalarını sağlamıştır. Ancak, aktivistler ile düşünürler arasında belirli bir boşluğun hala sürdüğünü de belirtmek gerekir. Gündelik hayatın mevcut güç ve iktidar ilişkileri tarafından nasıl düzenlenip yapısallaştığını sorgularken ve kadın hareketinin politik amaçları ile feminist araştırma arasındaki ilişkinin anlaşılmasında, yansımalı tekniklerin ne kadar önemli olduğu sergilenmeye çalışılmıştır.

Yansımalı araştırmanın genel olarak postmodernite yaklaşımında ve özel olarak da Üçüncü Dünya ve postkolonyal kuramların eleştirisinde daha çok kullanıldığını izlemek mümkündür. (Alexander ve Mohanty, 1997; Yeğenoğlu, 1997; Serdaroğlu, 2010b) Bu çalışmalarda, geleneksel söylemde bilen statüsündeki araştırmacıların, araştırmaya egemen olan güç ilişkileri temelinde, araştırma öznelerinin temsil edilmelerini ve yazılı metinlerde yansıtılmalarını nasıl şekillendirdikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ancak birçok feminist, dilbilimsel ve metinsel inşalara çok fazla vurgu yapılmasının, araştırılanları merkezileştirerek, onların yaşam deneyimlerinin siyasal içeriğini muğlaklaştırmasından endişe etmektedirler. Başka bir deyişle, postmodern araştırma pratikleri, araştırmaya içsel olan güç ilişkilerini bertaraf etmektense, bu güç ilişkilerinin varlığını devam ettirmek için bir zemin sağladıkları savunulmuştur. Aynı zamanda, eğer tüm araştırma ortamını, güç ilişkileri egemenliği altına almış ise ve söylem de tüm yaşam deneyimi üzerinde etkin bir role sahipse, bu güç ilişkilerine nasıl karşı çıkılacağı ve üstesinden gelineceği ko-

nusu, postmodernite söylemi için önemli bir sınırlılık olarak görülebilir. Bu çelişkili durumun, ancak materyalist feminist bir bakış açısı ile çözümleneceği savunulmuştur. (Alexander ve Mohanty, 1997; Naples, 2003)

Bilgi ve bilim sorunsalı, yöntemden bilim felsefesine uzanan bir yolculuktur. Feminist yöntembilim tartışmalarını, özgün ve tamamen farklı tekniklerin oluşturma çabası olarak görmemek gerekir. Bazı tekniklerin daha iyi veya kötü olması kendiliğinden açık bir durum değildir. Yöntemler, yöntembilimin ve epistemolojik ön kabullerin kuramsal bütünlüğü içerisinde anlam ifade ederler. Feminist yaklaşımda bu, basit olarak yöntemden, epistemolojiye bir geçiş olarak değil, feminizmin, yöntembilim, epistemoloji, ontoloji, kuram arasındaki ilişki ve bütünlüğü içerisinde, bilim, bilgi ve iktidar ilişkileri temelinde, bilim felsefesini de içine alan bir kapsamda anlamlıdır. Bu çerçevede, feminist yöntembilim sorunsalı, (i) bilgi üretimindeki kurumsal ve entelektüel pratikleri, (ii) bilginin doğasının ve içeriğinin ne olduğuna ilişkin varsayımları, (iii) benlik ve bilginin kuramsallaştırılmasını, (iv) bir kurum olarak bilimin ve gündelik yaşamın nasıl inşa edildiğini ve benzeri kuramsal ve felsefi konularla ilişkilidir. Bunlar feminist sosyal bilim için merkezi olduğu kadar tüm sosyal bilimler için de temel sorgu alanlarıdır. (Sprague ve Zimmerman, 1993; Ramazanoğlu ve Holland, 2002; Harding, 2004; Wylie, 2004; Hekman, 2007)

FEMİNİST YÖNTEMBİLİMDEN FEMİNİST EPİSTEMOLOJİYE GEÇİŞ

AMAÇ 4

Feminist epistemoloji tartışmalarının feminist düşünceye ne tür açılımlar sağladığını açıklayabilmek.

Feminist epistemoloji tartışmaları, modernitenin bilim anlayışına yönelttiği kapsamlı eleştiriler, postmodernite açılımlarına neden olan düşüncelerle örtüşme ve paralellikler içerir. (Hirschmann, 2004)

Feminist sosyal bilimde, yöntem etrafında yapılan yöntembilimsel tartışmaların bazı "çelişkileri" ve sınırlılıklara sahip olmaları nedeniyle, kapsamı genişlemiş ve zemini farklılaşmıştır. Bu tartışmalarının bilim ve araştırma alanında eliştirdiği konular, iç içe oldukları epistemolojik sorunsalların ortaya çıkmasına ve feminist kuramın felsefe tartışmalarına nüfuz edebilmesine zemin hazırlamıştır.

Feminist Epistemolojideki Gelişmeler

En genel düzeyde, epistemolojik tartışmalar, bilim (bilgi/epistemoloji), yöntem (yöntembilim), politika (iktidar ve güç) ilişkilerinin ikilikli ele alınışına eleştirel yaklaşmıştır. Postmodern eleştiri ve yaklaşımların çok yönlü izlerini taşıyan bu sorgu, 1970lerden itibaren, cinsiyetçiliğin eleştirisinden feminist yapı-söküme kadar toplumsal cinsiyet ikiliklerinin bir eleştirisidir. Bu çerçevede, feminist eleştirinin, realist (olguların toplumsal inşadan bağımsız olduğu) ve temellendirilmiş (bilginin dışsal ve bağımsız bir olgu) olduğu varsayımından uzaklaşılarak, idealist (gerçekliğin sadece bir sosyal inşa olduğu) ve göreceli (bilginin olanaksızlığı) pozisyonlarına doğru bir epistemolojik kayış söz konusu olmuştur. Bu kapsamda, bilginin yerel ve durumsal/koşullu/olasılıklı/geçici bir toplumsal inşa olduğu düşüncesi feminist epistemolojinin temel sorgu alanlı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu ilişkiler, genel olarak sosyal bilimler kapsamında ele alınırken, daha sonra insan bilimlerinde ve feminist felsefe alanında da tartışılmaya başlanmıştır. Bu özelliği ile feminist bilim tartışmaları politik ve etik konulardan bir anlamda uzaklaşarak, epistemolojik meseleleri, soyut kavramlarla sorgulayan, kuramsal tartışmalar haline dönüşmüştür.

Başlangıcından itibaren feminist araştırma, doğa bilimlerinde süregelen ikilikleri (öznellik/nesnellik, rasyonellik/duygusallık, vb.) eleştirmiştir. Bu çerçevede nesnellik, doğruluk ve güç erkeksi bir dürtü/istek/arzudur ve bilen ve bilinen, ben ve öteki, akıl ve beden, özne ile nesne ikiliklerine dayalı farklılıkların genellenmesinin sınırlı bir anlam ifade ettiği ve bu nedenle muğlaklığın ve çoklu doğruluğun daha geçerli ve gerçekçi olduğu düşüncesi belirli bir ölçüde yaygınlık kazanmıştır.

Bu düşünceler kapsamında, kadınların sosyal gerçekliği, **'feminist duruş yaklaşımı'** ile açıklanmaya çalışılmıştır. Belirli bir duruş, süregelen inanç, düşünce ve tutumlarda kendiliğinden yansımayacağından, feminist politik bir çabanın bu yaklaşıma içsel olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle, yalıtılmış kişilerin yaptıkları rasyonel tercihlerin soyut kavramlarla değil, kadınların gündelik yaşamlarındaki somut gerçekliklerle ele alınması gerektiği savunulmuştur. (Harding, 1986; Smith, 1998)

Geleneksel Epistemolojinin Temel Unsurları

En genel düzeyde, feminist yöntembilim, egemen bilgi üretme biçimlerinde, kadınların ve diğer marjinalleştirilmiş grupların, yaşam ve deneyimlerinin görünmez ve vazgeçilebilir kılınmasına karşı çıkmıştır. Buna yönelik olarak kuram ve yöntemlerde, pozitivizme içsel toplumsal cinsiyet yanlılığı ve bilginin üretimine egemen olan iktidar ve güç ilişkilerini sorunsallaştırarak, farklılaşmış ve çeşitlenmiş yöntemler geliştirilmiştir. Bu durum, yöntembilim tartışmalarını zenginleştirerek, feminist öz-yansımalı pratiklerin gelişimini sağlamıştır.

Bilginin kuramı olarak epistemoloji, bilginin doğası ve şartlarını araştırır. Geleneksel epistemolojiler, kanıtların kaynaklarını ve sorgulamanın yöntemlerini değerlendirerek, bilgi ve inançların ölçütlerine ulaşmaya ve şüpheciliği ortadan kaldırmaya çalışırlar. Buna karşılık feminist epistemoloji, **kadınların yaşam deneyimlerinin** koşullarını, sosyal-yapısal sonuçları ile bilen ve bilinenler olarak, neden kamusal bilgi kapsamında yok sayıldıklarını (bilginin otoritesine sahip olsalar da) sorgular. Bu çaba, gücün sıradüzen yapısının sürdüğü ortamda, sosyal ve söylemsel yapıların anlaşılmasını gerekli kıldığından, epistemoloji, feminist kuram için elzemdir.

Ana akım epistemologlar, bilginin kimin bilgisi olduğunu sorgulamadan, bilenler olarak, üretilen bilgiye sahip çıkmışlardır. Bu nedenle, feministler, farklı disiplinlerde, araştırma stratejilerini, nesnelliği, kanıtları ve analizi sorunsallaştırarak, kadınları ve diğer marjinal kişileri baskı altına alan yaklaşımları eleştirmişlerdir. (Güriz, 1997; Serdaroğlu, 2010a) Bu kapsamda, kadınların deneyimlerinin farklılığına odaklanan araştırma pratiklerine yönelmişlerdir.

Geleneksel epistemolojinin bilim anlayışını oluşturan temel önermelerin neler olduğunu betimleyerek nasıl tartışırsınız?

SIRA SİZDE 4

Diğer taraftan, akıl/usu erkek olmakla, beden/duyguyu kadın olmakla özdeşleştiren Batı felsefesi, duyguları irrasyonellikle özdeşleştirip önemsizleştirmiştir. Ancak, feminist epistemologlar, soyut toplumsallıkların (gerçekliklerin) somutlaştırılmasını tartışmışlardır. (O'Neill, 1995) Yani, her hangi bir soyut anlamın, (örneğin kadınların yaşam deneyimlerinin öznel özelliklerinin) kişisel kılınmasının ve dışa vurumunun 'somut' biçiminin ne olduğunu ('embodiment') sorunsallaştırmışlardır. Feminist epistemologlar, bu somutlamanın rastlantısal olmadığı, öznellik ve bilişsel temelde inşa edildiği düşüncesine sahiptirler. (Lloyd, 1993) Farklı içeriklerde gerçekleştirilen bu 'somut kılma' sürecini, ilişkisiz sapmalar olarak marjinalleştirerek, yaşam deneyimlerini tekli açıklamalara indirgeyip asimile eden geleneksel epistemolojiler, feministler tarafından çok yönlü eleştirilmiştir.

Geleneksel Epistemolojinin Feminist Eleştirisi

Feminist epistemoloji herkesin çıkarlarını nesnellik ve tarafsızlık temelinde temsil ettiğini savunan güçlü geleneksel epistemolojik yaklaşımı, en azından bir bilim miti olarak görmüş ve çok yönlü ve kapsamlı bir biçimde sorgulayıp eleştirmiştir. Feministler bilmenin sosyal-politik güç dinamiklerini içermesini, araştırmanın siyasi temelli olmasını ve olgu/değer farklılığını önemsedikleri için 1980lerin başlarından itibaren bu tür epistemolojik yaklaşımları eleştirme ve yeniden inşa etme çabası içerisine girmişlerdir.

Feministlerin bir kısmı, epistemoloji tartışmalarını, bilginin ve bilenin durumuna, bir kısmı da veri/kanıtın özelliklerine bağlı olarak tartışmalarını, feminist duruş kuramı ve feminist ampirizm yaklaşımı olarak ayrıştırmışlardır. (Harding, 1986) Duruş kuramcıları, kadınların deneyimlerinin tarihsel ve maddi durumlarını sorunsallaştırırken, feminist ampiristler, merkeziyetçilikten arınmış veri/kanıta odaklanmışlardır. (Haraway, 1991; Tanesini, 1999; Harding, 1987, 2004;)

Feminist epistemoloji, 'kimin bilgisi' sorgusunu öne çıkararak, bilginin bağlamsal ve konumsal olduğunu, aktörleri (eyleyicileri) araştırmanın tamamına içsel kılarak, bilgi üretiminin odağı haline gelmesini sağlamıştır. Bu çaba doğrultusunda feminist epistemologlar, soykütük ve yorumlayıcı teknikleri geliştirmişlerdir. Aynı zamanda, ampirizmin tekrar inşasına yönelmiş, duruş pozisyonlarını eklemlemiş ve tekli ve genel anlatıların egemenliğine karşı çıkarak, psiko-sosyal analizlerin gelişmesine ciddi katkıda bulunmuşlardır. (Stanley ve Wise, 1983; Code, 1998)

DİKKAT

Feminist epistemoloji tartışmalarının postyapısalcı düşüncelere önemli bir açılım sağladığı düşünülmelidir.

Epistemolojik ele alışların yeniden şekillendirilmesinde feministler, bilenlerin içinde bulundukları bilişsel durum ve şartların, bilgi için merkezi olduğunu savunmuşlardır. İktidar ve gücün, hem meşrulaştırılması hem de önemsizleştirilmesinde, baskıcı ve dışlayıcı etkilerin neler olduğunu sergilemeye çalışmışlardır. Bu kapsamda Batı'nın egemen beyaz erkek deneyimlerini ve değerlerini meşrulaştıran ana akım bilgi kuramlarının inşasında nesnellik, tarafsızlık ve rasyonellik kapsamında, insan doğasının süregelen idealleri ve normlarını ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Böylece, bilimsel bilginin, nesnellik temelinde nasıl egemenlini sürdürdüğünü açıklamaya çalışmışlardır. (Code, 1998; Crotty, 1998)

Feminist epistemoloji sorgusu, erkeklerin kadınlık bilgisine sahip olmadıkları düşüncesini tartışma konusu haline getirmiştir.

Başka bir şekilde vurgulayacak olursak, feminist epistemologlar, toplumsal cinsiyet oluşumunun, bilgi ve onun üretim sürecinin ve pratiklerinin nasıl konumsal bir bilgi ortamında gerçekleştiğini göstermeye çalışmışlardır. (Anderson, 2004) Konumsal ('situated') bilgi, tüm ortamlara ('location') içseldir ve tüm araştırma eyleyicilerinin aldıkları pozisyonlara bağlı olarak üretilir. Bu nedenle, bilinen ve bilme biçimi, bilenin ve bilinenin bu duruşuna ve durumuna bağlıdır. Bu kapsamda, kadınların yaşam deneyimlerinin öznelliklerine dayalı olan kadınlık bilgisine erkeklerin sahip olmadığı düşüncesi önemli bir epistemolojik sonuç olarak ortaya çıkarılmıştır.

Feministlerin epistemoloji alanındaki açılımlarının bir diğer anlatımı, toplumsal cinsiyet kavramlaştırmasının eleştirilerek 'ikincil' kılınmasıdır. Sosyal bilim ve felsefe alanında gelişen feminist epistemoloji, kendini görecelilik ile ampirizm arasında konumlandırarak, bilginin sosyal olarak nasıl inşa edildiği sorunsalına yönelmiştir.

Olguların kendi başına anlamlı olduğunu savunan katı pozitivist bilgi kuramı (epistemolojisi), bir yandan modernite anlayışının içinden ve dışından güçlü bir şekilde eleştirilirken, diğer uçta da, bilginin ve ona ulaşabilmenin göreceli hatta imkânsız olduğunu savunan epistemolojik yaklaşımlar tarafından eleştirilmiştir.

Bu iki uçta yoğunlaşan epistemoloji eleştirileri, bir 'orta yol' olarak, bilginin elde edilebilir ancak kesin olmayan, şartlara bağlı, geçici bir inşa olduğu düşüncesini güçlendirmiştir. Sosyal inşanın bir nesnesi olarak gerçekliğin keşfedilmesinin, toplumsal gücü içeren bir oluşum/süreç olduğu kabul edilmiştir. Bu süreçte, bilginin örgütsel ve kurumsal güç ilişkilerini içermesi nedeniyle, bilgi ve bilimin bir egemenlik ve hegemonya ilişkisi olduğu ortaya konulmuştur. Bu sorgu, en yalın haliyle, öznelliklerin/değerlerin toplumsal inşasının sorgulanmasıdır. Söylemler bu inşaya aracılık ederler. Bu söylemsel inşa yaklaşımı, kendi içerisinde, radikal görecelilik ve duruş kuramı olarak farklılaşır. (Sprague, 2005)

Söylemsel bir inşa olarak radikal görecelilik ile duruş kuramını birbirleri ile kıyaslayarak açıklayınız?

SIRA SİZDE 5

Her iki yaklaşımda da, söylemsel inşa, bilen ile bilinene aracılık etse de, bilenin ne olduğu sorgusunda, bu iki yaklaşım farklılaşır. Radikal görecelilik, bilenleri ortak kültüre sahip soyut birçok öznelliği göreceli bir konumda içinde barındıran kişiler olarak ele alır. Buna karşılık, duruş kuramcıları bilenleri çelişkili maddi çıkarlara ve özgül konumlara sahip öznellikler olarak, yapılan yorumlara ve geliştirilen söylemlere katılan özgül kişiler olarak görürler.

Duruş kuramcıları, bilginin bilenlerin çıkarlarına içsel olması nedeniyle, yaşam deneyimlerinin ve özgül öznelliklerin, bilenlere ayrıcalıklar sağlayacağı düşüncesine sahiptirler. Bu yaklaşım, dünyayı insanların eylemlerine bağlı, sosyal olarak inşa edilen yapısal bir gerçeklik olarak görür. Ancak, bu gerçekliğin, yaşam deneyimine dayalı özgüllükler ve maddi dünya temelinde, ucu açık bir biçimde, özgül tarihselliklere bağlı olarak değiştiğini savunur. Bu nedenle, 'göreceliğe' gitmeden, özgür, bilinçli ve amaçlı öznelerin politik eylemleri, bilen, bilinen ve bilme ilişkilerinin geniş kapsamı içinde anlamlıdır. Bu çerçevede, duruş kuramı, öznelliklere ve toplumsal konumlara bağlı olarak, bilginin otoriter, araştırmanın da iktidara içsel olduğunu savunur.

Bilimin neredeyse tüm alanlarında gelişen bu dinamikler, hem felsefe hem de toplumsal kuramda bir karşılık bulmuş ve toplumsal sorunların farklı bir biçimde siyasallaştırılmalarına önemli bir zemin hazırlamıştır. Geleneksel feminist kuramlar ile postmodernite yaklaşımı arasındaki karşılıklı eleştiri ve etkileşim, hem farklılıklarının hem de örtüşmelerinin sorgulanmasına bir zemin hazırlamıştır. Bu kapsamda gelişen feminist epistemoloji tartışmalarına, çok sayıda epistemologun ciddi katkıları olmuş ve Harding'in (1986, 1991) **feminist duruş kuramı**, Haraway'in (1991) **konumsal bilgi yaklaşımı** ve Longino (1990) ve Nelson'un (1990) **feminist ampirizmi** ön plana çıkmıştır.

FEMİNİST DURUŞ KURAMI

Feminist duruş kuramı, en genel özelliği ile feminist bilginin ve feminist bilgi üretiminin toplumsal güce dayalı olduğu ve feminist bilginin de kadın deneyime dayandığı düşüncesini savunur. Bu yaklaşımın daha kapsamlı ve detaylı anlatımına göre:

(1) bilgi ve bilgi üretimi modernite anlayışının hangi özelliklerine sahip olursa olsun, bilginin kendisi ve üretim süreci toplumsal güç ilişkilerini içerir; (2) bilgi ile

güç ilişkili ise ve kadına ait bilgi de kadınlık deneyimlerine bağlı ise, feminist bilgi ile toplumsal güç arasındaki ilişki temel bir sorgu alanıdır; (3) bilgi üretiminde kilit rol oynayan bilen özne, sadece kişisel, sabit ve belirgin olan ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet ve benzeri kimliğine değil, toplumsal inşa sürecinin güç ilişkilerine bağımlıdır; (4) bilgi kısmi, özgül, özel, durumsal ve benzeri özelliklere sahip olarak, kendisi de öznelliklere sahip 'bilenler' tarafından üretilir; (5) kadınların deneyimleri çeşitlidir ve birbirlerinden farklıdır; (6) kadınların öznelliklerinin sosyal inşasına temel olan güç ilişkileri genel, tümleşmiş, tekli ilişkiler değildir ve (7) kadınlık bilgisi kısmidir ve durumsaldır; kadınlar ayrıcalıklı bir duruşa sahiptirler; bu durum genel olabilir ancak evrensel değildir. (Rose, 1983; Hartsock, 1983; Harding, 1986, 1987, 1991; Smith, 1974, 1987; Ruddick, 1990; Tanesini, 1999) Duruş kuramcıları, bilim insanlarının, hem kendilerinin hem de araştırılanların ve diğer marjinalleştirilmiş kişilerin, nasıl baskı altında olduklarını ve özgürleşme hareketlerine hangi bağlamsal ve şartlar altında, hem kurumsal hem de öznel eyleyiciler olarak katılıp bir duruş sergilediklerini göstermeye çalışmışlardır. Bu yaklaşım, bir yandan bilgi üretiminin toplumsal koşullarına, diğer taraftan 'güçlü bir nesnelliğe' (Hartsock, 1983; Harding, 1986) dayanan yansımalı bir epistemolojiye dayandırılmıştır.

Batı toplumlarında yaşam deneyimlerinin, büyük ölçüde beyaz, orta sınıf, eğitimli erkeklerin egemen oldukları bilgi üretiminin, güç ilişkilerine dayalı olarak incelenmesi, kadınlık deneyimlerinin gizlenerek marjinalleştirilmesine, hatta yok sayılmasına neden olmuştur. Bu çerçevede, duruş kuramı, kadınların ezilmişliklerini, ikincilliklerini, alta sıralanmalarını, baskı altında kalmalarını, sömürülmelerini ve benzeri kadınlık durumlarını 'doğal' kabul eden ataerkil düzenin varsayımlarını reddeder. Bu karşı çıkışı benimseyen duruş kuramı, bilinç yükseltme ve sosyal-politik mücadele ile elde edilen ve toplumsal değişimi öngören bir içeriğe sahiptir.

Haraway başka kişilerin de çoklu duruşlara sahip olduğu düşüncesini, feminist epistemoloji tartışmalarına ekleyerek, konumsallığın, aynı zamanda, başkalarının bakış açılarına bağlı olarak şekillendiğini belirtmiştir. Dolayısıyla sürekli değişen ittifakların oluşturduğu bir koalisyonun, bilgi üretiminin oluşumunu etkileyen bir zemin sağladığını savunmuştur. (Haraway, 1991)

Feminist Ampirizm

Birbirleri ile ilişkili ve birbirini tamamlayan özelliklere sahip olan bu epistemolojik açılımları, Longino (1990) ve Nelson (1990) benzer bir sorgulama ile ampirist bir temelde yeniden yorumlamışlardır. Haraway gibi, bilenler topluluğunun çeşitliliğine dayalı, bağlamsal bir ampirizme odaklanan bir yaklaşımla, bilim insanlarının, siyasal düşünce ve tutumlarının, onların seçeceği araştırma modellerini biçimlendirdiği düşüncesini savunarak, bilgi ve öznelliklerin/değerlerin birlikte bir anlam ifade ettiğini vurgulamışlardır. Nesnel kanıt-toplamaya ve doğrulamaya dayalı, ancak feminist düşünce ve ideolojiyi temel alan ve ondan beslenen bilgi ile biçimlendirilen bir ampirizmin, klasik ampirizmden daha geçerli, güvenilir ve uygun bir bilgi üretim yaklaşımı olduğunu savunmuşlardır. Longino'nun (1990) sosyal ampirizminde, bilenin kişiler değil, bilenler topluluğu olduğu vurgulanarak, değer yüklü farklılıkların bilgi üretimini nasıl etkilediği gösterilmeye çalışılmıştır. (Alcoff and Potter, 1993) Benzer bir biçimde, Harding (1986, 1991) de siyasetle donanmış sorgunun, güçlü nesnellik anlayışı ile daha geçerli ve uygun bir ampirizm olacağını vurgulamıştır. Anderson'a (2004) göre, tüm araştırma tasarımları yanlıdır; çünkü bir araştırma, sorgulanan ilişkilerin bütün boyutlarını içeremez; sorgulanan ilişkilere karşılık, dışarıda bırakılan ilişkiler söz konusudur. Bu ilişkilerin netleştirilerek,

araştırmanın meşruiyetini artırmak gerekir. Araştırmacılar, bulmak istedikleri ilişkilere öncelik verdiklerinden, bilimsel sorgu, beklenilmeyen, istenmeyen, sürpriz olan sonuçları içerebildiği ölçüde araştırmanın meşruiyeti sağlanabilir. Clough (2004) da, öznellikler konusundaki şüphecilik ve yanılmanın olası olduğu konusunda benzer düşüncelere ileri sürmüştür.

Feminist ampiristlerin düşüncelerinin geleneksel ampirizmin varsayımlarını kabullenen değil ama çağrıştıran benzerlikler içerdiği söylenebilir.

DİKKAT

Feminist ampiristler çeşitlenmiş duruşların, güç ilişkilerinin ve kanıtların nasıl söylemsel olarak inşa edildiğini yeterince dikkate alamamışlardır. Aynı zamanda, birleşik ve bütünsel bir feminizmin yokluğunda, farklılıkların önemi varlığını sürdürmüştür. Gene de, ampirist yaklaşım toplumsal cinsiyet odaklı bilginin gizli bırakılmış özelliklerini açığa çıkartarak ve duruş kuramı da, kadınların deneyimlerinin hegemonik güç ve iktidar ilişkilerine içsel olarak nasıl meşrulaştırıldığını, eleştirel bir sorgu ile ele alıp inceleyerek feminist kurama ve feminist siyasete önemli açılımlar sağlamışlardır.

Feminist Duruş Kuramlarının Eleştirisi

Bu epistemologların, feminist bir yaklaşımla ampirizmi eleştirerek yeniden inşa etme çabaları, bilginin üretildiği tarihsel-maddi çeşitlenmeyi ele alamamaları nedeniyle önemli bir sınırlılığa sahiptir. (Hartsock, 1983; Rose, 1983; Narayan, 2004)

Harding'in biyolojik belirlemeyi reddetmesine rağmen, kadınların yaşam deneyimlerine yaptığı vurgu, bir anlamda toplumsal cinsiyet özcülüğünü çağrıştırdığı için sorunlu görülmüştür. Bu durumun daha çok geniş anlamda maddecilik temelinde, kadınların bedenlerine yapılan vurgudan (Hartsock 1983 ve Rose, 1983) kaynaklandığı belirtilmiştir. Cinsiyet-toplumsal cinsiyet ikileminde, kadınlığın sosyal ve biyolojik bir inşa olduğu düşüncesindeki ısrarın kadınların deneyimlerindeki ortaklık vurgusunu zayıflattığı oldukça yaygın bir kanıdır.

Buna rağmen New (1998), toplumsal değişim amacına yönelik olarak, yaşam deneyimlerindeki ortaklığının önemli olduğu ve bunun ortak bir kadınlık kategorisi olarak ele alınmasından ziyada, her zaman gözden geçirilmeye ve tartışılmaya açık bir içeriğe ve anlama sahip olduğu düşüncesiyle feminist duruş kuramını savunmuştur.

Ancak, bütün bunlara rağmen, denilebilir ki, öznellikler/değerler ile bilgi ve bilimsel pratik arasındaki ilişkilerin sorgulanmasında, bilginin konumlanma ve kısmilik vurgusu muğlaklığını korumaktadır. Buna ek olarak, öznelliklerin, bir 'anlam dokusu' (Nelson, 1990) olarak ele alınabileceği düşüncesinin de net bir yaklaşım olmadığı söylenebilir.

Kavramsal düzeyde, duruş kuramcılarının gerçekçilik ile inşacılık arasındaki geriliminin, göreceli bir yaklaşımla çözümlenme çabaları, feminist epistemoloji açılımlarına önemli katkılar sağlamıştır. (Birkalan-Gedik, 2009) Ancak, çeşitli öznelliklerin hangisinin, nasıl etkili olduğu konusu hala ciddi bir yöntembilimsel ve epistemolojik sorun olarak önemini korumaktadır. Özellikle, düşünürlerin 'bulmak istediklerini' sorgulamaları ve eleştirilere kendi değerlerini kullanarak karşılık vermeleri, araştırmanın yönlendirilmesine neden olabilir.

Tüm bu eleştirilere karşılık Harding (1991), duruş kuramının sosyal kurama ve politik mücadeleye yaptığı vurgu nedeniyle, epistemoloji tartışmalarını canlandırdığını ve yansıma yaklaşımını geliştirdiğini savunmuştur. Çünkü bu epistemolojik açılımın, modernite-postmodernite, nesnellik-öznellik ikiliklerinde, bilginin tüm

eyleyicileri arasında bir uzlaşma ortamının gelişmesine katkısının olduğunu savunmuştur. Harding'e göre duruş kuramına karşı çıkışların bir nedeni de, araştırma aktörlerinin araştırma sürecine öznellikleri ile katılmalarının süregelen güç ilişkilerine karşı durabilmelerinin zeminini hazırlayacak olmasıdır.

Hem duruş, hem de feminist ampirizm yaklaşımlarının feminist epistemologların çoğunluğunu tatmin ettiğini söylemek oldukça zor görünmektedir. Bu yaklaşımlara, en genel düzeyde yöneltilen eleştiriler aşağıdaki düşünceler temelinde özetlenebilir:

DİKKAT

Duruş kuramı modernite içinden yapılan feminist eleştirinin 'son durağıdır'.

(1) Duruş kuramı, modernite düşüncesinin temelciliği, özcülüğü, kimliklerin sabitliği, ayrıcalıklı bilgi iddiası, kapsayıcı kavramlaştırma ve benzeri yargılarından tamamen kurtulmuş değildir. (2) Bilgi ile güç arasındaki ilişki hala tartışmalıdır. Özellikle gücün nelere (ataerkillik, ırk, etnisite, yeni maddi güçler, feministler arası farklılıklar, vb.) bağlı olduğu net değildir. (3) Bilen öznenin toplumsal inşası ve tarihsel konumlanışı konusunda neyin, neden ve nasıl inşa edildiği; somut olarak güç ilişkilerinin neler olduğu ve bilen öznenin bilgi üretimini nasıl gerçekleştirdiği konuları açık değildir. (4) Bilgi üretiminde neden bir epistemik önceliğinin olması gerektiği yani, ezilenlerin güç ilişkilerini, neden ezenlerden daha farklı/'iyi' görmeleri gerektiği düşüncesi sorunlu görünmektedir. Benzer bir şekilde, normal kişilerin bilgisine karşılık, duruş sahibi olanların bilgisinin daha gerçekçi olduğu iddiasının ne derece geçerli olduğu tartışmalıdır. (5) Duruş kuramının, farklılıkları ortak deneyimler olarak ele alma eğilimi, Batılı feminist anlayışın ontolojik farkları bastırıp, ötekileştirme eğilimlerinin (ezilenlerin marjinalleştirilmesinin) oluşma ihtimaline yeterli dikkati çekmemiştir. Farklılıklar temelinde, kimlerle ortak hareket edileceği, kimlerin güçlendirileceği ve kimlere hesap verileceği belirgin değildir. (6) Bilginin deneyime temellenmesi her durumda tutarlı bilginin elde edilmesi anlamına gelmeyebilir. Deneyim feminist hareket için temel teşkil edebilir, ancak feminist bilgi için olmayabilir; dolayısıyla tek bir gerçeklik söz konusu değildir. (7) Maddi gerçekliğin kavramlaştırılmasında, deneyimler çelişkili olabilir ve gerçeklikler çatışabilir. (8) Çoklu, kısmi, koşullu ve durumsal bilginin gerçekliği yansıtmasının kuramsal bir garantisi yoktur. Kısmi olanın diğerinden daha geçerli olduğunu ortaya koyacak ölçütler belirgin değildir. (Crotty, 1998; Ramazanoğlu ve Holland, 2002)

Bu yaklaşımların, genel olarak modernitenin zaaflarından etkilendiği söylenebilir. Feminist bilgi ile feminist gerçeklik (bilgi ile güç) arasındaki ilişkiyi kurarken, hangi bilginin seçileceği; gücün nasıl anlaşılacağı; feminist bilginin nasıl kadın deneyiminde ve kadınlar arası farklılıklara temellendirileceği konularında feministler arası ortak düşünceler olduğu kadar ayrımlar da söz konusudur.

Postmodernite Söyleminin Karşı Çıkışları

Feminist epistemolojinin sorunsallaştırdığı bu tartışmaların daha derinleştirildiği günümüzde, postmodernite söylemi, bu yaklaşımların önemli sınırlılıklara sahip olduğunu vurgulamıştır. En genel düzeyde, epistemoloji tartışmalarına ilişkin olarak, postmodern düşüncenin önermelerini ve karşı çıkışlarını şu şekilde özetleyebiliriz:

(1) Bilgi rasyonellik ve gerçek arasındaki ilişkiye bağlı olarak kurulabilir, ancak bu düşünce sistemlerinden sadece bir tanesi olduğundan ve başka sistemler de olası olduğundan bilgi görecelidir. (2) İkiliklerin yapı-söküme uğratılması ile gerçekliğin nasıl toplumsal olarak oluştuğu ortaya konularak, ikilikler arasındaki güç

ilişkileri çözümlenebilir. Toplumsal ilişkiler, karşıtlıklar dışında da kullanılabilir ve aralarındaki sınırların kırılganlığı ve geçirgenliği anlaşılabilir. (3) Bilen öznenin bağımsız olarak ve merkezi bir konumda gerçekliğe ulaşabileceği düşüncesi geçerli değildir. Bilenin bilgisine karşı çıkmaktansa, bilgi sahibi olanın kim olduğu, kim için konuştuğu; ne konuştuğu ve kimlerin ve nelerin dışarıda kaldığı sorunsallaştırılmalıdır. (4) Toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf benzeri kimliklerin katı, belirgin, tarihdışı özcülüğüne karşı çıkılmalı ve onların hem parçalı hem de çoklu olduğu savunulmalıdır. Bu kapsamda, toplumsal iktidarın çoklu kimlikleri nasıl biçimlendirdiğini sergileyebilmek için bu kimliklerin, öznel tarihleri, oluşumları, sınırları ve benzeri özelliklerinin sorgulanması gerekir. (5) Postmodernite, evrenselliğe ve merkeziyetçiliğe karşı çıkar. Evrenselliğin Batı merkeziyetçiliğinin bir yansıması olarak, kadınların kurtuluşunun, özcü varsayımlara dayalı, temelci epistemolojiye bağlı ve tekli büyük anlatılar olarak ele alınmasına reddeder. Feminizme içsel çeşitlilik ve farklılıklar dışlanırsa, feminizm de dışlanmış olur. (6) Beden ve cinsellik doğal ve maddi bir içeriğe sahip olabilir, ancak toplumsal cinsiyet çoklu ve çeşitli bir farklılığa sahiptir. (7) Toplumsal iktidara sadece erkeklerin sahip olduğu (kadınların erkekler tarafından ezildiği) anlayışı ve iktidar ilişkilerinin kadınların kurtuluş ve güçlenme projelerine indirgenmesi önemli bir sınırlılıktır. (Walby, 1992; Barrett, 1992; Evans, 1995; Naples, 2007)

Postmodernite Söylemine Feministlerin Karşı Çıkışları

Feministlerin büyük bir çoğunluğu, postmodern bu düşüncelere genel olarak şu nedenlerle karşı çıkmaktadırlar:

(1) Post modern düşüncenin, kadın öznelliğine yoğunlaşarak, bilen özneyi yapı-söküme uğratıp, göreceliğe yönelmeleri, feminist hareketi önleme çabaları ile örtüşmektedir. Bilen özneye dayalı ve insancıl epistemolojilerin modasının geçmiş olduğu iddiaları, bilginin gücünün sınırlandırılmasına ve toplumsal cinsiyetin varlığı ile gücün maddi temellerinin inkâr edilmesine neden olmuştur. (2) Postmodern kuramcıların, feminizmi politikanın dışına çıkardıkları söylenebilir. Postmodernite düşüncesinin apolitik olmadığı, çoğulculuk ve göreceliğin feminist siyaseti bölerek, mevcut güç ilişkilerini yıkmak bir yana, ona önemli bir zemin hazırladığı söylenebilir. Postmodern düşünürlerin de bilginin mümkün olduğu, hatta bazılarının genel doğrulardan bile bahsettikleri düşünülürse, yapı-söküme uğratılmış bilgiden yeni bilen öznelerin oluşturulması mümkün görülebilir.

Postmodernite yaklaşımı, ezilmişlik duygusunu dildeki yansımalara indirgeyerek sınırlar. Ancak, kadınların ezilmesi maddi bedenlerde somut olarak yaşanan, sosyal olarak üretilen ve kültürel olarak değiştirilen bir durumdur. Ezilmişlik sadece anlamda değil aynı zamanda gerçek bedensel deneyimlerde yaşanan bir gerçekliktir. Postmodern düşüncenin somutlamayı dil aracılığı ile incelemesi, toplumsal yaşantının birçok özelliğini dışarıda bırakması, bu yaklaşımın önemli bir sınırlılığı olarak düşünülmelidir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet ilişkilerinde bedenin sorgulanması, özellikle genetik, nöroloji ve üreme tekniklerindeki gelişmeler düşünüldüğünde, postyapısalcı yaklaşımın önemli sınırlılıklar içerdiği görülebilir. Öte yandan, maddi gerçeklik ile süregelen kurumsallaşmış eşitsizliklerin sorgulanmasında, postmodern düşünce, maddi dünya ile maddi somutlamayı inkâr etmemekle birlikte, deneyim ile maddi gerçeklik arasındaki ilişkiyi netleştirilmiş bir sorunsal haline getirmemektedir.

Buna ilişkin olarak, küresel/bütünsel/birleşik bir direnme, kurtuluş ve özgürleşme idealini postmodern anlayış bölerek marjinalleştirmektedir. Toplumsal cinsi-

yet eşitsizlikleri, baskı ve ezme yapıları varlığını korumaktadır. Postmodernite neden hala erkeklerin egemenliklerini devam ettirdiklerini ve neden kadınların direnme söylemlerinin güçsüzleştirildiğini bir sorun olarak görüp açıklamamaktadır.

Postmodernite yaklaşımı belirli bir kapsamda kabul edilse bile, bu yaklaşımın siyasi ve ahlaki sonuçları ve bilgi ile siyaset arasındaki ilişkiyi marjinalleştirmesi çok yönlü eleştirilmektedir. Feminizmin, neredeyse 'sonsuz' feminizmlere bölünmesi, feminist yöntembilim ve epistemoloji tartışmalarının inkârı anlamına gelir. Bilgi, deneyim ve gerçeklik ilişkisinin sorgulanmasında, öznelerin, bilginin, kimliklerin, öznelliklerin, arzuların sosyal inşasının yapı-söküme uğratılması, bir yöntem olarak anlamsız değildir. Ancak, bu sürekli yapılarak sonsuzluğa doğru yönelinirse, o zaman bir yöntem olarak gücünü ve anlamanı yitirmiş sayılabilir.

Feminist bilginin, kısmi bilgiler, sınırlı deneyimler ile belirli sosyal konumların, deneyimlerin, anlamların, yapıların gerçekçi bilgileri arasındaki etkileşimi yansıttığı söylenebilir. En genel düzeyde, postmodern düşüncenin genel varsayımları böyle bir etkileşime dayanan bir toplumsal değişime olanak vermez. Başka bir şekilde söylenirse, denilebilir ki, postmodernizmin, gündelik hayatın temsillerine, söylemlerine, göstergelerine yapı-söküm temelinde odaklanması, feminist siyaseti yavaşlatmış ve güçsüzleştirmiştir. (Ramazanoğlu ve Holland, 2002) Bu yoğunlaşma, feminizmin eleştirel feminist ampirik araştırmalardan uzaklaşılarak, soyut ve kuramsal değerlendirmelere odaklanmasına neden olmuştur. Bu durum, toplumsal gerçekliğin güç ve iktidar içeriğinin ikincilleştirilmesine önemli bir zemin hazırlamıştır.

Kadınların kendi içinde ve aralarında barındırdıkları tüm çeşitlilik ve farklılaşmaların, feminist siyasete içsel, zengin anlamlar içerdiği düşüncesi, feministler arasında yaygın kabul görmektedir. Ancak, bu farklılaşma, feminizmi kadınların deneyimlerinin merkeziliğinden, feminist direnmenin ideolojik ve siyasal ittifaklarından ve özgürleşme amacından uzaklaştıran bir etki ve sonucu doğurmaması beklenir.

FEMİNİZMİN FELSEFEYE AÇILIMI

AMAÇ 5 ***Feminist epistemolojinin felsefe disiplininin hangi alanlarında etkili olmaya başladığını ayırt edebilmek.***

Aydınlanma düşüncesi temelinde ortaya çıktığı ilk andan itibaren geleneksel pozitivist bilim anlayışının yöntembilimsel, epistemolojik ve ontolojik ön kabulleri açısından sürekli sorgulanmıştır. Bilim ile bilgi, bilen ile bilinen, bilme yapıları ile toplumsal yapılar arasındaki ilişkiler, özellikle sosyal kuramın ve sınırlı bir düzeyde felsefenin konusu olmuştur. (Rose, 2004) Zaman içerisinde, feminist epistemoloji felsefenin temel ilgi alanlarında etkili olmuş ve artık günümüzde felsefe disiplini feminist epistemoloji önermelerini ciddi bir boyutta tartışır hale gelmiştir.

Genel olarak feminizm, felsefeye dışsal denmese de felsefenin dışında ve onun 'ötekisi' olma konumunu uzunca bir müddet korumuştur. Bunun temel nedenlerinden biri, Batı felsefesinin nesnellik ve tarafsızlık anlayışına dayalı olması ve feminizmin toplumsal bir hareket olarak siyasi içerikli olmasıdır.

Feminist felsefe 1970'lerde eşitlik, özgürlük ve toplumsal cinsiyet odaklı feminist düşünceler ile ortaya çıkmıştır. Bu sorgu alanları, önceleri felsefenin ikincil denilebilecek alt dallarında kendini hissettirmiştir. (Nagl-Docekal, 2009) Buna karşılık, feminist düşünürler, varoluşçuluk, Marksizm, yapısalcılık ve postyapısalcılık benzeri felsefenin ana akım alanlarına Avrupa'da Amerika Birleşik Devletlerinden

daha fazla ilgi göstermişlerdir. Bu coğrafi farklılığa rağmen, feminist felsefe, başlangıçta, kadınların dışlanması, erkeksi yanlılık, eşit haklar, ailenin vazgeçilmezliği, anneliğin önemi ve benzeri konuların politik ve etik açılardan eleştirilmesine odaklanmıştır. (Anderson, 2004)

Hem modernite anlayışının hem de felsefenin temel unsurlarından biri olan akılcılığın nasıl erkeklik ile ilişkili olduğu konusu, feminist felsefenin en başat sorgu alanlarından biri olarak ortaya çıkmıştır. (Lloyd, 1993) Felsefeciler, rasyonel düşünmenin cinsiyetten bağımsız olması gerektiğini, yani aklın cinsiyetinin olamayacağını kabul etse de, aklın beden ve doğa açısından somutlanmış (embodied) olduğu kabul edildiğinde, farklı akıl yürütmelerin bedensel (erkek/kadın) farklılıklardan kaynaklandığı sonucuna ulaşılabilir. Akıl ile beden ikiliğinde, sembolik olarak, akıl ile erkeğin, beden ile kadının özdeşleştirilmesi, şeklinde cinsiyetçi yaklaşım felsefede disiplininde güçlü olmasa da tartışılır hale gelmiştir. (Lloyd, 1993)

Buradan ilerleyerek, feminist felsefe, sadece etik ve politik felsefe alanında değil, epistemoloji, metafizik ve bilim felsefesi konuları da sorgulamalara yönelmiştir. Felsefenin temel unsurlarından biri olan akıl yürütmenin dışında olduğu düşünülen, bireylerin yaşam deneyimlerinin öznelliklerinin (değerlerinin), cinsiyetçi çarpıtma ve saptırmalarla düşünceyi nasıl şekillendirdiği feminist çalışmalarda gösterilmiştir. (Code, 1998)

Feminist felsefede gelişen bu sorgu alanları günümüzde, felsefe disiplininin birer alt dalı olmaktan öteye geçerek, felsefeye içsel tartışma alanları haline gelmeye başlamıştır. Bu oluşumda, felsefenin temel alanlarından mantık konusundaki gelişmeler daha az sorgulanmakla birlikte, etik konusunda güçlü açılımlar söz konusu olmuştur. Ancak, estetik konusunda, özellikle sanat sosyolojisindeki gelişmeler beklenilen etkinliğe henüz kavuşturulamamıştır.

Ana akım felsefecilerin feminist felsefecilerin köklü epistemolojik önermelerine ilgisiz kalmaları, feminizme karşı olmalarının ötesinde, sorunsallaştırılan konuların, felsefenin temel, örneğin nesnellik, akıl, sezgi, hayal benzeri ilgi alanlarına odaklanılmış olunmasındandır. Bu çerçevede sorgulanan alanlar, sosyal bilimlerin bilgi, güç, akıl ve deneyim benzeri en temel konularının tartışılmasında, feminist felsefecilerin ciddi açılımlar sağlayarak, sosyal bilimin gelişmesine önemli katkı yapabildikleri gözlenmiştir. Bu açılım, kadın, edebiyat, kültür, tarih, din, siyaset ve benzeri alanlardaki disiplinlerarası konuları ve dilbilim, söylem analizi ve görsellik konularını da içeren bir biçimde günümüzde gerçekleşmektedir. (Anderson, 2004)

Bu açılımlar göstermektedir ki, daha fazla feminist kadın düşünür felsefeye yönelmiştir. (Braidotti, 2009) Felsefe disiplininde izlenen değişimlerin, feminist felsefecilerin, özellikle bilim, epistemoloji, etik, rasyonalite, görsellik, öznellik benzeri konularda gerçekleştirdikleri etkin çalışmalardan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Ancak, analitik felsefecilerin hala erkek egemen iktidar yapılarını korumaları, feministlerin felsefe dışındaki disiplinlere daha fazla yönelmelerine neden olmaktadır.

SONUÇ

Feminizmin, feminist kuramın ve feminist biliminin gelişim çizgisinde, kadın ve toplumsal cinsiyet temelinde gerçekleştirilen kavramsallaştırmaların, özellikle feminist yöntembilim ve feminist epistemoloji açılımları ile eleştirilmesi, feminizm açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Kadın ve toplumsal cinsiyetin hem modernite yaklaşımının genel, ortak, bütün, birleşik temeldeki ele alınışı

hemde toplumsal cinsiyetin farklılıklar ve öznellikler temelinde, neredeyse 'sil-baştan' tekrar gözden geçirilip sorgulanması sonucunda, feminizm sosyal kuram ve felsefe tartışmalarının merkezine yerleşmiştir. Bu gelişmelerin, en genel anlamı ile sadece postmodernite söylemine, daha daraltılmış bir biçimde postyapısalcı açılımlara indirgenmesi geçerli değildir. Modernite söyleminin bilgi, bilim ve bilme biçiminin eleştirisi, Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıktığı ilk andan itibaren kendi içinden hep yapılagelmiş, hiç kaybetmemiş ve postmodernite söylemine önemli açılımlar sağlamıştır. Feminist yöntembilim ve epistemoloji tartışmaları, sadece feminist kuramın olgunlaşması için değil, sosyal bilim ve bilim felsefesinin gelişim dinamikleri açısından da merkezi bir öneme sahiptir. Feminist yöntembiliminde izlenen yöntemsel boşluk ve çelişkiler, geliştirilen feminist epistemoloji tartışmaları ile büyük ölçüde giderilmiştir. Feminist epistemoloji alanındaki gelişmeler, feminist yöntembilim ile feminist epistemoloji arasındaki tutarlılığı sağlamış ve feminist kuramın çağdaş genel bir sosyal kuram haline gelmesini yol açmıştır.

Özet

AMAÇ 1 *Feminist bilim tarihinin gelişiminde hangi düşüncelerin etkili olduğunu ifade edebilmek.*

Feminist düşünürler, belirli çelişkileri içeriyor olsa da, feminist bilim tarihinin gelişimine, özellikle yöntembilim ve epistemoloji konularında ciddi katkıda bulunmuşlardır. Şu tartışmaların öne çıktığı söylenebilir: (1) Kadınların toplumsal özelliklerinin, birey kategorisine indirgenerek, kadınların toplumsal özelliklerinin incelenmesinin sınırlı olacağı savunulmuştur. (2) Feministler, başlangıçta, bilimin tarafsızlık ve nesnellik iddiasını çok yönlü eleştirmişler, ancak inkâr etmemişlerdir. Bilimin iktidar ilişkilerinden tamamen soyutlanmasını değil, bilimsel uğraşın erkek egemen yapısını sorunsallaştırmışlardır. Bilim ve toplumsal ilişkilerin ataerkil olduğu düşüncesi, toplumsal kurama feminist düşüncenin eklediği güçlü bir sorgu alanı haline gelmiştir. Feminizm, sadece analitik bir çözümleme değil, güce, iktidara, ideolojiye ve siyasete içsel toplumsal bir hareket olarak kavramlaştırılmıştır. (3) Bilime egemen olan erkek bilim insanların diğer konularda değil, ancak kadın konusunda, tarafsızlıklarını koruyamadıkları ileri sürülmüştür. (4) Araştırılan erkeklerin kadın konusunda verdikleri bilgilerin, bilinçli bir biçimde çarpıtılma ihtimali de söz konusu olduğundan, araştırılanların kadın olması gerektiği düşüncesi yaygınlaşmıştır. (5) Daha güvenilir ve geçerli bilgilerin toplanabilmesi için araştıran ile araştırılan arasındaki ilişkinin sıradüzenli olmaması gerektiği düşünülmüştür. (6) Buna paralel olarak, araştıranın kadın olmasının daha uygun olacağı savunulmuştur. (7) Araştıran ile araştırılanın kadın olması, aralarında karşılıklı bir 'etkileşim' ortamının sağlanabilmesi için gerekli görülmüştür. (8) Bu etkileşimin, araştıranın araştırma sürecine, kendi öznellikleri ile daha fazla katılmasına olanak vereceği yaygın kabul görmüştür.

Feminist düşünce, önce cinsiyetin sosyal ve kültürel bir kategori olarak ele alınmasının gerekli olduğunu savunmuştur. Ancak, daha sonra bu inşanın yanlılık yarattığı düşüncesi ile toplumsal cinsiyet kavramı eleştirilmiştir. Kadınlar arasındaki farklılıkları yaratan ortamın ne tür bir bilgiye karşılık geldiği, epistemolojik bir sorgu olarak kendini belirgin hale getirmiştir. Bu sorgu, kadınların yaşam deneyimlerine odaklanan feminist yaklaşımı, bu deneyimlere içsel olan öznelliklerin sorgulanmasına yöneltmiştir. Öznellik vurgusu, hem kadınlar arasındaki farklılıkların zenginliğinin gizlenmemesine, hem de bu farklılıkların, genellenerek bir kadın kategorisinin (toplumsal cinsiyet) yarattığı yanlılığın önlenmesine yönelik olarak gündeme getirilmiştir. Bu nedenlerle, kadınların öznelliklerinin sorgulanması, feminist eleştirinin merkezine yerleşmiş ve feminist epistemoloji tartışmalarının zeminini hazırlamıştır. Bu kapsamda, öznelliklerin özgül, konumsal, durumsal, yansımalı, söylemsel ve benzeri özelliklerini içeren bir 'duruş' ve pozisyonun mümkün olduğu düşüncesinin çok yönlü sonuçları olmuştur. Bu temelde gerçekleştirilecek toplumsal cinsiyet siyasetinin, bilginin ve bilim pratiğinin tüm aktörleri ve içinde bulundukları yapıları ve aralarındaki ilişkileri içine alacak bir kapsamda sorgulanmasını olanaklı kılmıştır. Oluşan bu durum, feminist kuramı, içinden çıktığı pozitivist anlayışı, içerden yapılabilecek eleştirisini en üst düzeye taşımıştır.

Feminist kuram bu çizginin ötesine geçildiğinde, kendisini en genel düzeyde, postmodernite yaklaşımının yapısalcı ve postyapısalcı söylemleri içerisinde bulmuştur. Postmodern düşünce, toplumsal yapıyı değil, dilin yapısını temel alarak ve toplumsallığın genellemelerle elde edilen büyük anlatılar haline getirilmesini reddeden ve oluşturulmuş genel anlatıların söylemsel inşaların yapısöküme uğratılmasını öngören bir yaklaşım haline gelmiştir. Postmodernite yaklaşımlarının feminist kurama 'alternatif' bir açılım çizgisi sağladığı söylenebilir. Modernite kapsamında, toplumsal inşadan dönüşlü öznelliğe uzanan ve söylem ve yapı-söküme dayalı postmodernite düşüncesinin oluşmasına feminist düşünce önemli açılımlar sağlamıştır.

Feminizm, modernite söyleminin bilim anlayışını hangi düşüncelerle eleştirdiğini özetleyebilmek.

Sosyal bilimlerin farklı alanlarında gerçekleştirilen çalışmalarda, bilimin nesnelliği ve tarafsızlığı sorgulanarak, bilen, bilinen ve bilmenin araç ve aygıtlarının güç ilişkilerine nasıl içsel olduğu, erkeklerin ve erkek egemen ilişkilerin tarihsel ve güncel olarak, bilimi biçimlendirerek, bilim alanında nasıl egemenlik kurdukları gösterilmeye çalışılmıştır. Bilgi üretiminin ve bilme sürecinin, tüm ögelerinin (bilenler, bilinenler ve bilmenin kendisinin), hem birer aktör hem de onlara içsel yapılar olarak ele alınması öngörülmüştür. Bu sürecin, sadece bir toplumsal inşa ile sınırlı olmadığı, özgüllükleri, konumları, durumları, şartları, olasılıkları, içeren ve ona bağlı olan yaşam deneyimlerinin öznelliklerine içsel olduğu düşüncesi, hem sosyal kuramı hem de felsefenin temel ilgi alanlarını güçlü bir biçimde etkilemiştir.

Feminist yöntembilimin temel önermelerinin neler olduğunu tanımlayabilmek.

Bilgi ve bilim sorunsalı, yöntem tartışmalarından bilim felsefesine uzanan bir sorgulamadır. Feminist yöntembilim tartışmalarını, özgün ve tamamen farklı tekniklerin oluşturma çabası olarak görmemek gerekir. Bu çerçevede, feminist araştırma sorunsalı, (i) bilgi üretimindeki kurumsal ve entelektüel pratikler, (ii) bilginin doğasının ve içeriğinin ne olduğuna ilişkin varsayımlar, (iii) varlık ve bilginin kuramsallaştırılmasını, (iv) bir kurum olarak bilimin nasıl inşa edildiği ve (v) yaşam deneyiminin öznelliklerinin nasıl oluştuğu gibi kuramsal ve felsefi konularla ilişkilidir.

1970lerde feminist düşünürler, toplumsal cinsiyetin sosyal olarak inşa edildiğini kabullenmişlerdir. Feminist yöntembilim, kadınların ve diğer marjinal grupların deneyimlerini anlamaya yönelik olarak gelişmiştir. 'Renkli' kadınların araştırmalarda marjinal kılınmalarının sadece bir ihmal sonucu olmadığı, bunun önemli bir yöntembilim sorunu olduğu vurgulanmıştır.

Birçok feminist farklı yöntemler kullanarak, toplumsal cinsiyet ile ilişkili ırk, cinsellik ve sınıf kategorilerinin birlikte nasıl incelenmesi gerektiğini göstermişlerdir. Aynı zamanda, feminist yöntembilim tartışmaları, araştıran ile araştırılan arasındaki güç dengesizliğini; araştırılanların hangi sorumluluklara sahip olması gerektiğini; katılımcı araştırmanın araştırmayı nasıl etkilediğini ve araştırmacının yansımalı konumunun incelenmesinin, araştırma sürecinin saydamlığını ve kadınların güçlenmesini nasıl sağladığını sorunsallaştırmışlardır.

Feminist kuramda, 1980'ler sonrası dönemde, erkekler ve kadınlar arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların neler olduğunu belirleme çabasının ötesine geçilerek, bunların varlığı ve oluşumu (inşası) eleştirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede, toplumsal değişimin eyleyicileri olarak bireyler ile yapıların nasıl biçimlendiği ve aralarındaki etkileşimin nelere bağlı olarak nasıl oluştuğu sorgulanmaya başlanmıştır. Bu aktör-yapı ilişkisine yönelik feminist kuramın geliştirdiği düşünceler, toplumsal cinsiyet konusunun eleştirilerek sorgulanmasına yol açmıştır. Toplumsal cinsiyetin kültürel bir olgu olmanın ötesinde, hem bir öznellikler ilişkisi, hem de yapısal/kurumsal bir olgu, durum ve konum olarak ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Feminist düşünürlerin birçoğu, toplumsal cinsiyetin, tekli bir yapı olarak değil, onun çoklu öznelliği, sosyal ve tarihsel özellikleri, kurumların sıradüzen varlığı ve işlevleri tarafından nasıl etkilenerek biçimlendirildiklerini ve kişilerin öznel toplumsal cinsiyet davranışlarını nasıl ürettiği ve yeniden ürettiğini sorgulanmaya başlamışlardır.

Bu çaba içerisinde, pozitivizmin başat ikiliklerini (öznel/nesnel, rasyonel/duygusal, erkek/kadın, bilim/yaşam, erkeklik/kadınlık) sorgulayarak, feminist yöntembilim, erkek bileni geleneksel bilgi üretim sürecinin (nesnel, rasyonel, cinsiyetçi, ırkçı ve sınıf temelli) merkezi konumundan uzaklaşmıştır. Feminizmin tüm bu eleştirileri, yöntemlerin belirgin özellikleri ile sınırlı değildir. Feminist yöntembiliminin sadece çoklu yöntemlerden oluşan bir yöntem sorunu olmadığı, öz-yansımalı tekniklerin kullanılmasının da bir gereklilik olduğu savunulmuştur. Aynı zamanda, feminist yöntembilim, sadece analiz ve anlama amacı ile sınırlı olmayıp, kadınların yaşamlarının değişmesine katkı yapacak bir niteliğe sahip olması gerektiğini vurgulamışlardır. Kadınların gündelik yaşam öykülerinin, biçimlendirilmiş anlatılarının, süregelen kurumsal egemenlik ilişkilerinin bilgisinde nasıl gizlendiğini ve bunun feminist aktivizme nasıl yansıdığını göstermişlerdir.

Feminist epistemoloji tartışmalarının feminist düşünceye ne tür açılımlar sağladığını açıklayabilmek.

Feminist epistemoloji, kadınların yaşam deneyimlerinin koşullarını, bilen ve bilinenler olarak, neden geleneksel bilim pratiklerinde ikincil kılındıklarını sorgulamıştır. Ana akım epistemolojiler, bilginin kimin bilgisi olduğunu sorgulamadan, bilenler olarak, üretilen bilgiye sahip çıkmışlardır. Aynı zamanda, aklı erkek olmakla, beden ve duyguyu kadın olmakla özdeşleştiren Batı felsefesi, duyguları irrasyonellikle özdeşleştirip önemsizleştirmiştir. Bu çerçevede nesnellik, doğruluk ve gücün, erkeksi bir dürtü/istek/arzu olduğu ve bilen ve bilinen, ben ve öteki, akıl ve beden, özne ile nesne ikilemlerine dayalı olarak, kadınların farklılaşmadığı ve bu nedenle muğlaklığın ve çoklu doğruluğun daha geçerli ve gerçekçi olduğu düşüncesi belirli bir ölçüde yaygınlık kazanmıştır.

Feministlerin bir kısmı, epistemoloji tartışmalarını bilginin ve bilenin durumuna, bir kısmı da veri/kanıtın özelliklerine bağlı olarak 1980lerin ortalarından itibaren, feminist duruş kuramı ve feminist ampirizm yaklaşımı olarak ayrıştırmışlardır. Feminist epistemoloji, 'kimin bilgisi' sorgusunu öne çıkararak, bilginin bağlamsal ve konumsal olduğunu, aktörleri (eyleyicileri) araştırmanın tamamına içsel kılarak, bilgi üretiminin merkezine taşımışlardır. Aynı zamanda, ampirizmin tekrar inşasına yönelmiş, duruş pozisyonlarını eklemlemiş ve tekli ve genel anlatıların egemenliğine karşı çıkmışlardır. Böylece, bilimsel bilginin, nesnellik temelinde nasıl egemenliğini sürdürdüğünü açıklamaya çalışmışlardır.

Bilimsel uğraşın ve bilginin kavramsal sorgusu (bilgi kuramı) olarak epistemoloji, en genel kapsamı ile bilen, bilinen ve bilme durumlarının ve aralarındaki ilişkilerin sorgulanmasıdır. Bu sorgu, en yalın haliyle, öznelliklerin/değerlerin toplumsal inşasıdır. Söylemler bu inşaya aracılık ederler. Bu çerçevede, duruş kuramı, öznelliklere ve toplumsal konumlara bağlı olarak, bilginin otoriter, araştırmanın da iktidara içsel olduğunu vurgulamıştır.

Feminist epistemolojinin felsefe disiplininin hangi alanlarında etkili olmaya başladığını ayırt edebilmek.

Genel olarak feminizmin, felsefeye dışsal denmese de, felsefenin dışında ve felsefenin 'ötekisi' olma konumunu hala koruduğu söylenebilir. Feminist epistemolojinin sorgu alanları, önceleri felsefenin ikincil denilebilecek alt dallarında kendini hissettirmiştir. Ancak birçok feminist düşünürün varoluşçuluk, Marksizm, yapısalcılık, postyapısalcılık ve benzeri alanlarda ileri sürdüğü düşünceler, felsefenin ana akım alanlarında da kendisini göstermeye başlamıştır.

Bu çerçevede, feminist felsefe, sadece etik ve politik felsefe alanında değil, epistemoloji, metafizik ve bilim felsefesi benzeri konularda da sorgulamalara yönelmiştir. Sosyal bilimlerin bilgi, güç, akıl ve deneyim benzeri en temel konularının tartışılmasında, feminist felsefecilerin ciddi açılımlar sağlayarak, sosyal bilimin gelişmesine önemli katkı sağladıkları gözlenmektedir.

Kendimizi Sınayalım

1. Feminist araştırma ilk andan itibaren hangi konuyu **eleştirmemiştir?**

a. Araştıran ile araştırılan arasındaki sıradüzen ilişkisini,
b. Araştırılan erkeklerin bilgileri bilinçli olarak çarpıtma ihtimalinin olduğunu,
c. Bilim insanlarının çoğunluğunun erkeklerden oluştuğunu,
d. Erkek bilim insanlarının kadın konusunda tarafsız davranmadıklarını,
e. Kadın konusunda analiz biriminin birey olması gerektiğini.

2. Feminist bilim, bilginin nasıl bir inşa **olmadığını** kabul eder?

a. Kültürel ve sosyal bir inşa.
b. Net, belirgin, kesin bir inşa.
c. Politik bir duruşa karşılık gelen.
d. Yaşam deneyimleri temelinde inşa edilen.
e. Yaşam deneyimlerinin öznellikleri temelinde inşa edilen.

3. Aşağıdaki hangi önerme postmodernite düşüncesine **uygun değildir?**

a. Bilgi 'merkezsiz' kılınmalıdır.
b. Bilginin geçerliliği büyük anlatılarda gizlidir.
c. Genellemelere dayalı söylemsel inşalar yapı-söküme uğratılmalıdır.
d. Metinsel ve dilbilimsel söylemlerin inşasına yoğunlaşmak gerekir.
e. Toplumsal yapı değil, dilin yapısı temel alınmalıdır.

4. Aşağıdakilerden hangisi feminist nitel bir yöntem **değildir?**

a. İçerik analizi,
b. Söylem analizi,
c. Sözlü tarih,
d. Yapılandırılmış mülakat,
e. Örnek olay.

5. Aşağıdaki ifadelerden hangisini feminist yöntembilim **eleştirmez?**

a. Araştırmada mevcut her türlü sıradüzen ilişkisini,
b. Araştırmaya güç ilişkilerinin içsel olduğunu,
c. Erkek bilenin merkezi konumunu,
d. Öznelliklerin nesnel ve tarafsızlık temelinde incelenmesini,
e. Pozitivizmin başat (öznel/nesnel, rasyonel/duygusal) ikiliklerini.

6. Feminist Duruş Kuramı modernite düşüncesinin aşağıdaki hangi özelliklerini eleştirmiştir?

a. Bilen öznenin ayrıcalıklı konumunu,
b. Bilginin mutlaklığını,
c. Bilginin toplumsal güce içsel olduğu iddiasını,
d. Kapsayıcı kavramlaştırmaları,
e. Kimliklerin sabitliğini.

7. Bilginin aşağıdaki özelliklerinden hangisi feminist duruş kuramına uygun **değildir?**

a. Bağlamsaldır,
b. Düzenli ve sabittir,
c. Geçicidir,
d. Konumsaldır,
e. Yansımalıdır.

8. Aşağıdakilerden hangisi postmodernite düşüncesinin önermelerinden biri **değildir?**

a. Bilgi göreceli olduğu için geçerliliği yüksektir.
b. Bilgi merkezi ve özcü olmadığı için geçerliliği yüksektir.
c. Büyük anlatılara dayalı bilgi yapı-söküme uğratıldığı için geçerliliği yüksektir.
d. İkilemlere dayalı bilgi kıyaslamaya olanak verdiği için geçerliliği yüksektir.
e. Öznelliklerin dildeki yansımalarını inceleyebildiği için geçerliliği yüksektir.

9. Feminizm, postmodernite düşüncesini eleştirirken aşağıdaki hangi düşünceyi paylaşmaz?

a. Bilgi toplumsal güç ve iktidar ilişkilerine dışsaldır.
b. Bilginin çoğulcu ve göreceli ele alınışı, toplumsal güç ilişkilerinin devamını sağlar.
c. Bilginin yapı-sökümü feminist siyaseti muğlaklaştırır.
d. 'Sonsuz' feminist düşünce feminist hareketi anlamsızlaştır.
e. Dilbilimsel ve söylemsel inşalara aşırı vurgu feminist hareketi zayıflatır.

10. Feminizm ile felsefe ilişkisinde aşağıdaki hangi yargı geçerli değildir?

a. Batı felsefesi, siyasi içerikli olduğu için feminizme karşı çıkar.
b. Felsefe feminizmi, felsefenin 'ötekisi' olarak betimlemiştir.
c. Felsefenin geleneksel öngörüleri feminist düşüncelere dışsaldır.
d. Feminist felsefe, başlangıçta etik ve politik felsefeden ziyade epistemoloji konularına yoğunlaşmıştır.
e. Feminist felsefe estetik konusunu yetkin bir şekilde ele almamıştır.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a	Yanıtınız yanlışsa, "Feminist Bilimin Karşı Çıkışları ve Açılımları" konusunu gözden geçiriniz.
2. b	Yanıtınız yanlışsa, "Feminist Bilimin Karşı Çıkışları ve Açılımları" konusunu gözden geçiriniz.
3. b	Yanıtınız yanlışsa, "Postmodernite Açılımı" konusunu gözden geçiriniz.
4. d	Yanıtınız yanlışsa, "Pozitivist Yöntembilimin Feminist Eleştirisi" konusunu gözden geçiriniz.
5. d	Yanıtınız yanlışsa, "Feminist Yöntembilim" konusunu gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlışsa, "Feminist Duruş Kuramı" konusunu gözden geçiriniz.
7. b	Yanıtınız yanlışsa, "Feminist Duruş Kuramı" konusunu gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlışsa, "Postmodernite Söyleminin Karşı Çıkışları" konusunu gözden geçiriniz.
9. a	Yanıtınız yanlışsa, "Postmodernite Söylemine Feministlerin Karşı Çıkışları" konusunu gözden geçiriniz.
10. d	Yanıtınız yanlışsa, "Feminizmin Felsefeye Açılımı" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Feministler, kadınların düşünce ve yaşam deneyimlerinin özgül öznelliklerini sorgulayabilmek için öncelikli olarak nitel tekniklerin kullanılmasının önemli olduğunu belirtmişlerdir. Feministler, derinlemesine mülakat, odak grup mülakatı, etnografik analiz, sözlü tarih, içerik analizi, söylem analizi, örnek olay ve benzeri nitel tekniklerin kullanılmasının feminist bilim anlayışına daha uygun olduğunu belirtmişlerdir. (Kümbetoğlu, 2005)

Sıra Sizde 2

Sosyoloji, bilimsel bilgi inşasına ve bilimin iktidar ve güç ilişkilerini de içeren bir biçimde kurumsal gelişimine odaklanmış; antropoloji, bilgi ve toplum ilişkisinde kültürel dinamikleri keşfetmeye çalışmış; edebiyat disiplinini, dile ve anlatılara dayalı söylemsel ele alışın bilimselliğini öne çıkarmış ve felsefe de, bilimin epistemolojisini sorunsallaştırmıştır (Subramaniam, 1998).

Sıra Sizde 3

Keller (1985) ve Longino (1990), toplumsal cinsiyet ile bilim arasındaki ilişkiyi tarihsel, psikolojik ve felsefi açılardan sorgulamış ve bilgi, nesnellik ve güç ilişkilerinin nasıl feminist yöntembilim ve epistemoloji çalışmalarına katkıda bulunduğunu göstermiştir. Schiebinger (1989), toplumsal cinsiyet anlamlarının kadınların doğasına içsel olduğu anlayışına dayandırılarak, iktidarların bilimi nasıl biçimlendirerek, kadınların dışlandıklarını ortaya koymuştur. Harding (1991), bilimi kimin yarattığı ve bilimsel bilginin kime yaradığını sorgulayarak, bilimde nesnelliğin, 'güçlü nesnellik' anlayışı ile ele alınması gerektiğini savunmuştur. Haraway (1991), doğaya ve birer siber organizma/sistem olan 'cyborglara' ilişkin anlamları edebiyat yolu ile incelemiştir. Erkeksi bir proje olarak teknolojiyi reddetmekten ziyade, bu organizma ve sistemleri, makine/organizma, erkek/kadın, ben/diğer, akıl/beden ikilemlerinden kurtararak, feminist politikanın birer sorgu alanı olarak incelemiştir. Bu kapsamda, bilginin konumsal olduğunu vurgulayarak, feminist bilgi kuramına çok ciddi katkıda bulunmuştur. Traweek (1992)'de çalışmalarında, özellikle doğa ve fen bilimlerinde toplumsal ilişkilere yönelik ortak bir kültürün gelişmediği düşüncesinin bir mit olduğunu vurgulayarak, bilimsel kültürün tüm faaliyetlerinde güçlü sıradüzen ilişkilerinin varlığını göstermiştir.

Sıra Sizde 4

Modernitenin geleneksel bilim yaklaşımı, araştırma nesnesine ilgi duyulmadan, ondan bağımsız olarak, güdülenmeden yoksun, tarafsız bir incelemenin mümkün olabileceğini kabullenen bir anlayışa sahiptir. Ancak, feministlere göre, öznelliklerin durumsal, konumsal, özgün özellikleri dikkate almaması nedeniyle, bu yaklaşım son derece sınırlayıcıdır. Geleneksel epistemolojiler, çoğu kez, erkek, beyaz, güçlü toplumsallıkları ve tarihsel, kültürel, etnik, sınıf değişkenlerini erkek merkeziyetçi bir temelde ele alırlar. Pozitivist temelli bu epistemolojilerde, bilginin nesneleri olan araştırılanlar, bir bilen olarak araştırana içseldirler. Araştırılanların varsayılan gerçeklikleri, aynı şartlarda tekrarlanabilir ve gözlenen verilerle doğrudan sınanabilir. Bilenler, araştırma sonuçlarını kanıtlara dayalı olarak yorumladıkları için, anlamaya yönelik hiçbir sorumlulukları yoktur. Bilenler, sadece bilim ortamında sorgulanabilir oldukları için meşruiyete sahiptirler. Bilenler olarak araştırmacılar, bilgiyi öngörerek, kontrol ve manipüle edebilirler. Araştırmacılar, ne kendilerine, nede araştırma ortamına değer atfetmediklerinden, bilginin geçerliliği ve güvenirliği açısından hiçbir epistemik sorumluluk yüklenmezler. Araştırmacılar, ne kendilerinden ve araştırma nesnelerinden, nede araştırma ortamından esinlenmez ve bu ortamla hiçbir kişisel ilişkiye girmezler. Bu anlayışa göre, feminist epistemolojik yaklaşımlar, değer yüklü, öznel ve kısmi oldukları için nesnellikten uzaktırlar.

Sıra Sizde 5

En genel kapsamı ve özellikleri ile radikal görecelilik anlayışı, dünyanın, onun hakkındaki düşüncelerimizden bağımsız olduğunu kabul eder. Ancak, düşüncelerin karmaşık nedenler içerdiğini ve tekli olmayan, ucu açık değişen bir yapıya sahip olduğunu savunur. Gerçekliğin ampirik olarak kendini belirlemesi (dışa vurumu) anlık bir durumdur. Nedensel değişkenler, hem aynı anda değişir hem de kusursuz olmadığından gerçek olan mutlak değil, olasılıklı ve yaklaşıktır. Bu kapsamda, bilgi ne doğanın ne de kültürün bir aynasıdır. Bu nedenle, akıl yürütme asgari bir öneme sahiptir.

Buna karşılık, duruş kuramı, bilginin özgün konumlarda, kültürel ve tarihsel olarak inşa edildiğini ve değişken olduğunu savunur. Ancak, bilginin kendiliğinden oluşmadığını, özgül ortamların (konum, durum, şart) bir bileşkesi olduğunu kabul eder. Bilginin konumsal, kısmi olmasına rağmen, göreceli olmaması nedeniyle herkesin bir pozisyona/duruşa sahip olduğunu savunur. Bu nedenle, bilgi, bilenler ve bilinenler ve bilimi içeren tüm ögelerin söylemleri ile inşa edildiğinden, bilimsel sürece katılanların eylemlerine karşı duyarlıdır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Abadan-Unat, N. (1992). "Kadın Araştırmalarının Neden-Amaç ve Kapsamı", (Yay. Haz. N. Arat), **Her Yönüyle Türkiye'de Kadın Olgusu: Kadın Gerçeğine Yeni Yaklaşımlar.** İstanbul: Say Yayınları.

Akis, Y., Özakın, Ü., Sancar, S. (2009). "Türkiye'de Feminizm ve Kadın Hareketi", ***Cogito*** (Feminizm) 58:245-58.

Alcoff, L. ve Potter, E. (1993). **Feminist Epistemologies.** New York: Routledge Press.

Alexander, M.J. ve Mohanty, C. T. (1997). "Introduction: Genealogies, Legacies, Movements. Feminist Genealogies, Colonial Legacies", **Democratic Futures.** New York: Routledge.

Anderson, E. (2004). "Uses of Value Judgements in Science: A General Argument with Lessons from a Case Study of Feminist Research on Divorce", (Eds. H. L. Nelson ve A. Wylie). **Feminist Science Studies Special Issue, Hypatia,** 19(1): 1-24.

Barrett, M. (1992). "Words and Things: Materialism and Method in Contemporary Feminist Analysis", (Der. M. Barrett ve A. Phillips), **Destabilizing Theory: Contemporary Feminist Debates.** Stanford, California: Stanford University Press.

Birkalan-Gedik, H. (2009). "Türkiye'de Feminizmi ve Antropolojiyi Yeniden Düşünmek: Feminist Antropoloji Üzerine eleştirel Bir Deneme", **Cogito** (Feminizm) 58:285-338.

Bloom, L. R. (1998). **Under the Sign of Hope: Feminist Methodology and Narrative Interpretation.** Albany, New York: State University of New York.

Bozok, M. (2009). "Feminizmin Erkekler Cephesindeki Yankısı: Erkekler ve Erkeklik Üzerine Eleştirel İncelemeler", ***Cogito*** (Feminizm) 58:269-84.

Braidotti, R. (2009). "Feminist Post-Postmodernizmin Eleştirel Bir Kartografyası", ***Cogito*** (Feminizm) 58:227-44.

Clough, S. (2004). "Having It All: Naturalized Normativity in Feminist Science Studies", (Eds. H. L. Nelson ve A. Wylie). **Feminist Science Studies Special Issue, Hypatia,** 19(1): 102-18.

Code, L. (1998). "Voice and Voicelessness: A Modest Proposal?" (Der. Janet A. Kourany), **Philosophy in a Feminist Voice.** Princeton: Princeton University Press.

Collins, P.H. (1990). B**lack Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment.** Boston: Unwin Hyman.

Connell, R. W. (1995). **Masculinities.** Berkeley: University of California Press.

Crenshaw, K. (1993). "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Colour", **Stanford Law Review,** 43:1241-99.

Crotty, M. (1998). "Feminism: Re-visioning the Man-Made World", (Der. M. Crotty), **The Foundations of Social Research: Meaning and Perspective in the Research Process,** London: Sage Publications.

De Vault, M. (1999). **Liberating Method: Feminism and Social Research.** Philadelphia: Temple University Press.

Evans, J. (1995). "The Postmodernist Challenge", (Der. J. Evans), **Feminist Theory Today: An Introduction to Second-Wave Feminism.** London: Sage Publications.

Folbre, N. (1993). "Micro, Macro, Choice, and Structure", (Der. P. England), **Theory on Gender / Feminism on Theory.** New York: Aldine de Gruyter.

Fonow, M. M. ve Cook, J.A. (1991). "Back to the Future: a Look at the Second Wave of Feminist Epistemology and Methodology", (Eds. M.M. Fonow ve J.A. Cook), **Beyond Methodology: Feminist Scholarship as Lived Experience.** Bloomington, IN: Indiana University.

Fonow, M. M. ve Cook, J.A. (2005). "Feminist Methodology: New Applications in the Academy and Public Policy", **Signs: Journal of Women in Culture and Society,** 30(4):221-36.

Gilligan, C. (1984). **In a Different Voice.** Cambridge, MA: Harvard University Press.

Güriz, A. (1997). "Postmodernizme Giriş, Aydınlanma, Rasyonalizm, Pozitivizm, Modernite ve Postmodernite", **Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk: Bir İnceleme.** Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Haraway, D. (1991). "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspectives", **Smians, Cyborgs and Women.** New York: Routledge.

Harding, S. (1986). **The Science Question in Feminism.** Ithaca, NY: Cornell University Press.

Harding, S. (1987). **Feminism and Methodology: Social Science Issues.** Milton Keynes: Open University Press.

Harding, S. (1991). **Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives.** Ithaca, NY: Cornell University Press.

Harding, S. (2004). "Rethinking Standpoint Epistemology: What Is 'Strong Objectivity'?", (Der. S. Harding), **The Feminist Standpoint Theory Reader Intellectual and Political Controversies.** New York ve London: Routledge.

Hartsock, N. (1983). "The Feminist Standpoint: Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism", (Der. S. Harding, S. ve M.B. Hintikka), **Discovering Reality: Feminist Perspectives on Epistemology, Methodology, Metaphysics and Philosophy of Science.** Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Hekman, S. (2007). "Feminist Methodology", (Der. W. Outhwaite ve S. P. Turner), **The Sage Handbook of Social Science Methodology.** Los Angeles: Sage Publications.

Hirschmann, N. J. (2004). "Feminist Standpoint as Postmodern Strategy", (Der. S. Harding), **The Feminist Standpoint Theory Reader Intellectual and Political Controversies.** New York ve London: Routledge.

Keller, E. F. (1985). **Reflections on Gender and Science.** New Haven and London: Yale University Press.

Kerr, A. (2007). "Feminism and Science, Feminist Epistemology", (Ed. George Ritzer), **Blackwell Encyclopaedia of Sociology.** London: Blackwell Publishing.

Klein, R.D. (1983). "How To Do What We Want To Do: Thoughts About Feminist Methodology", (Der. G. Bowles ve R.D. Klein). **Theories of Women's Studies.** Boston: Routledge and Kegan Paul.

Kümbetoğlu, B. (2005). "Niteliksel araştırmada Farklı Yaklaşımlara Bir Örnek: Feminist Yaklaşım ve Feminist Yöntem", **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma,** İstanbul: Bağlam Yayınevi.

Laura M. (1975). "Visual Pleasure and Narrative Cinema", **Screen,** 16 (3): 6-18.

Letherby. G. (2003). **Feminist Research in Theory and Practice.** Buckingham, England: Open University Press.

Lloyd, G. (1993). **The Man of Reason: 'Male' and 'Female' in Western Philosophy.** London: Routledge Press.

Longino, H. (1990). **Science as Social Knowledge.** Princeton: Princeton University Press.

Lorber, J. (1994). **Paradoxes of Gender.** New Haven: Yale University Press.

Mies, M. (1983). "Towards a Methodology for Feminist Research",(Eds. G. Bowles ve R.D. Klein), **Theories of Women's Studies.** Boston: Routledge and Kegan Paul.

Molm, L. D. (1993). "Toward Integrating Micro and Macro, Structure and Agency, Science and Feminism", (Der. P. England), **Theory on Gender / Feminism on Theory.** New York: Aldine de Gruyter.

Nagl-Docekal, H. (2009). "Feminist Felsefenin Geleceği", Cogito (Feminizm) 58:219-26.

Naples, N. A. (2003). **Feminism and Method: Ethnography, Discourse Analysis, and Activist Research.** New York: Routledge Press.

Naples, N. A. (2007). "Feminist Methodology and Its Discontents", (Der. W. Outhwaite ve S. P. Turner), **The Sage Handbook of Social Science Methodology.** Los Angeles: Sage Publications.

Narayan, U. (2004). "The Project of Feminist Epistemology: Perspectives from a Nonwestern Feminist", (Der. S. Harding), **The Feminist Standpoint Theory Reader Intellectual and Political Controversies.** New York ve London: Routledge.

Nelson, H.L. (1990). **Who Knows: From Quine to a Feminist Empiricism.** Philadelphia: Temple University Press.

New, C. (1998). "Realism, Deconstruction and the Feminist Standpoint", **Journal for the Theory of Social Behaviour,** 28:4.

O'Neill, B. (1995). "The Gender Gap: Re-evaluating Theory and Method", (Eds. Sandra Burt ve Lorraine Code), **Changing Methods: Feminist Transforming Practice.** Ontario, Canada: Broadview Press.

Oakley, A. (1981). "Interviewing Women: A Contradiction in Terms", (Eds. H. Roberts), **Doing Feminist Research.** Boston: Routledge and Kegan Paul.

Phoca, S. (2004). "Feminism and Gender", (Der. S. Gamble), **The Routledge Companion to Feminism and Postfeminism.** London ve New York: Routledge.

Ramazanoğlu, C. ve Holland, J. (2002). **Feminist Methodology: Challenges and Choices.** London, New Delhi: Sage Publications.

Reinharz, S. (1992). **Feminist Methods in Social Research.** New York: Oxford University Press.

Rose, H. (1983). "Hand, Brain and Heart: a Feminist Epistemology for the Natural Science"s, **Signs,** 9:75-90.

Rose, H. (2004). "Hand, Brain, and Heart: A Feminist Epistemology for the Natural Sciences", (Der. S. Harding), **The Feminist Standpoint Theory Reader Intellectual and Political Controversies.** New York ve London: Routledge.

Ruddick, S. (1990). **Maternal Thinking.** London: The Women's Press.

Schiebinger, L. (1989). **The Mind Has No Sex?: Women in the Origins of Modern Science.** Cambridge, Massachusetts, London: Harward University Press.

Selgas, F. J. G. (2004). "Feminist Epistemologies for Critical Social Theory: From Standpoint Theory to Situated Knowledge", (Der. S. Harding), **The Feminist Standpoint Theory Reader Intellectual and Political Controversies.** New York ve London: Routledge.

Serdaroğlu, U. (2010a). "Feminist İktisat 'Bilim'I Sorguluyor!", (Der. U. Serdaroğlu), **İktisat ve Toplumsal Cinsiyet.** Ankara: Elif Yayınevi.

Serdaroğlu, U. (2010b). "(Modernist) Bilimin Toplumsal Eşitsizliklerin İnşasındaki Rolü: 'Bilim'e Feminist ve Postkolonyel Eleştiriler", (Der. U. Serdaroğlu), **İktisat ve Toplumsal Cinsiyet.** Ankara: Elif Yayınevi.

Smith, D. (1974). "Women's Perspective as a Radical Critique of Sociology", **Sociological Inquiry,** 44:7-13.

Smith, D. (1987). **The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology.** Boston: Northeastern University Press.

Smith, D. (1997). "Comment on Hekman's 'Truth and Method: Feminist Standpoint Revisited', **Signs: Journal of Women in Culture and Society,** 22:392-8.

Smith, D. (1998). **Writing the Social: Critique, Theory and Investigations.** Toronto: University of Toronto Press.

Sprague, J. (2005). **Feminist Methodologies for Critical Researchers.** California: Alta Mira Press.

Sprague, J. ve Zimmerman, M. K. (1993). "Overcoming Dualisms: A Feminist Agenda for Sociological Methodology", (Der. P. England), **Theory on Gender / Feminism on Theory.** New York: Aldine de Gruyter.

Stanley, L. ve Wise, S. (1983). **Breaking Out: Feminist Consciousness and Feminist Research.** London: Routledge and Kegan Paul.

Subramaniam, B. (1998). "Feminist Science Studies", **Reader's Guide to Women's Studies,** 12 (7):9-10.

Tanesini, A. (1999). **An Introduction to Feminist Epistemologies.** Massachusetts, USA: Blackwell Publications.

Traweek, S. (1992). **Beamtimes and Lifetimes: The Word of High Energy Physicists.** Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Walby, S. (1992). "Post-Post-Modernism? Theorizing Social Complexity", (Der. M. Barrett ve A. Phillips), **Destabilizing Theory: Contemporary Feminist Debates.** Stanford, California: Stanford University Press.

Wylie, A. (2004). "Why Standpoint Matters", (Der. S. Harding), **The Feminist Standpoint Theory Reader Intellectual and Political Controversies.** New York ve London: Routledge.

Yeğenoğlu, M. (1997). "Emperyal Özne ve Feminist Söylem", **Toplum ve Bilim,** 75:7-32

3

Amaçlarımız

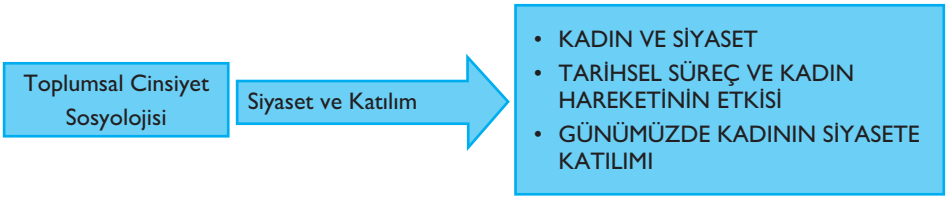
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Kadınların siyasete erkeklerle karşılaştırıldığında daha az katılımının nedenlerini açıklayabilecek,
- Dünyadaki kadın hareketinin kadının siyasi katılımına etkisini değerlendirebilecek,
- Farklı siyasi katılım türlerini ve kadınların siyasete katılım eğilimlerini tanımlayabilecek,
- Kadınların siyasi katılımını arttırmayı hedefleyen stratejileri tanımlayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Siyasi katılım türleri
- Kadının siyasete katılımı
- Kadın hareketlerinin kadının siyasi katılımına etkisi
- Kadının siyasi temsili
- Pozitif ayrımcılık stratejileri

İçindekiler

Siyaset ve Katılım

KADIN VE SİYASET

Kadınların siyasete erkeklerle karşılaştırıldığında daha az katılımının nedenlerini açıklayabilmek.

Gerek ülkemizde, gerekse dünyada kadınların siyasete katılımında, kadınlar aleyhine büyük bir eşitsizlik yaşanmaktadır. Toplumsal hayatta ve çalışma hayatında sağlanan ilerlemeler çarpıcı olmakla birlikte, kadınlar bu alanlardaki etkinlik düzeylerini siyasete taşıyamamışlardır. Kadınların siyasi partilere, sendikalara, yerel yönetimlere, parlamentolara, üst düzey bürokratik görevlere yani karar verme mekanizmalarına katılımları oldukça sınırlıdır.

Kadınların siyasete katılımının yetersizliği neden önemlidir? Bu sorunun cevabı siyasetin, siyasal kurum ve eylemlerin hayatımızdaki öneminde yatmaktadır. Siyaset kavramı ve siyasetin işlevi, siyaset bilimleri literatüründe, oldukça farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bir bakış açısıyla siyaset, kaynak dağıtım süreçlerini etkileyen eylemler bütünüdür. Kaynakların ne şekilde elde edileceği ve bunların hangi gruplar arasında nasıl paylaştırılacağı politik kararlardır. Bu süreçte karar verme mekanizmalarında yer almak, bu kararlar üzerinde söz sahibi olmak anlamına gelmektedir. Diğer bir bakış açısıyla siyaset, var olan güç ilişkileri içinde çeşitli çıkarların uzlaştırılması ya da yeniden kurulması olarak da tanımlanabilir. Bu süreç, kaçınılmaz olarak, halihazırda var olan güç ilişkilerini ya pekiştirecek ya da değiştirecektir. Toplumsal ve ekonomik olarak kadınlar aleyhine tanımlanmış güç ilişkilerinin değiştirilmesinin yolu siyasetten geçmektedir. Kadınların kendi koşullarında değişiklik yaratabilecek siyasi eylemlere katılamamaları, kendi koşullarında yapabilecekleri iyileştirmelerin önündeki en önemli engellerden biridir.

Kadınların yüzyıllar boyunca siyasetten dışlanmasını destekleyen savlar arasında kamusal alan, özel alan ayrımını temel alan yaklaşımlar önemli yer tutmaktadırlar.

Kamusal Alan, Özel Alan Ayrımı

Kamusal alan yasaların yapıldığı, politik ilkelerin tartışılarak kararlaştırıldığı, vatandaşların bu sürece katılarak siyasete dahil olduğu bir alan olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan özel alan, yani aile ve hane içi alanı hayatın günlük ihtiyaçlarının karşılandığı bir alandır. Ailenin başı erkek, kamusal alanda siyasete katılırken kadınlar özel alanda, hane içinde, günlük yaşamsal ihtiyaçların giderilmesi (çocuk bakımı, ye-

mek, temizlik vs) ile uğraşırlar. Özel alandaki kadınlar, kamusal alana katılamazlar. Ayrıca bu savlara göre kadınlar, doğuştan sahip oldukları iddia edilen bazı özellikleri sebebiyle siyasete uygun değillerdir. Biyolojik farklılıklar böyle bir bakış açısıyla siyasi alana taşınmışlardır. Kamusal alanı, özel alandan ayırmak, özel alanı da siyasetten arındırmaya çalışmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla aile içi eşitsiz ilişkiler, siyasi bir tartışmanın ya da siyasi bir düzenlemenin konusu yapılamaz. Böyle bir bakış açısından kadınların ev içi emeği, çocuk bakımı ve aile içi şiddet gibi konular siyasi iradenin tartışma ve düzenlemesi dışında bırakılmaktadırlar.

Bu bakış açısının değiştirilmesi ve kadınların siyasette etkin olarak yer alması fikri tarihsel süreçler, olaylar ve düşünce akımlarının yanı sıra kadın hareketiyle birlikte düşünülmelidir.

TARİHSEL SÜREÇLER VE KADIN HAREKETİNİN ETKİSİ

AMAÇ 2 ***Dünyadaki kadın hareketinin kadının siyasi katılımına etkisini değerlendirebilmek.***

Birinci Dalga Feminizm

Kadınların erkeklerle eşit olduğu fikri ilk defa Fransız devrimi sırasında telaffuz edilmiştir. Akıl, ilerleme, bireyselleşme ve eğitimin önemi gibi değerler kadın haklarının bu dönemde kendini temellendireceği felsefi altyapıyı oluşturdu. Kadın haklarına dair ilk teorik çalışmalar da bu dönemde geldi. Olympe de Gouges 'in "Kadın ve Kadın Vatandaş Hakları Bildirgesi (Declaration of the Rights of Women)" adlı kitabı ve Mary Wollstonecraft'ın "Kadın Haklarının bir Savunusu (A Vindication of the Rights of the Women)" adlı kitabı ilk feminist teori eserlerinden sayılabilir. Wollstonecraft'ın temel vurgusu, Fransız devriminin temel ilkelerinin (eşitlik, özgürlük, dayanışma) kadınları da içeren bir tanımını yapmasıydı.

Böyle bir tanımın yapılmasında vatandaşlık kavramı kilit bir rol oynamıştır. Bu kavram, bir yandan bireyin coğrafi olarak tanımlanmış bir devletle olan yasal bağı anlamına gelirken diğer yandan da ülkenin toplumsal ve siyasal yaşamına tam katılım hakkını ifade eder. Vatandaşlık kavramı, kadınlara, kanunlar önünde erkeklerle eşit olma hakkını tanımaktadır. Cinsiyetleri, etnik kökenleri, koşulları ne olursa olsun, bireyler, vatandaşlık tanımı altında yasalar önünde eşit hak ve yükümlülüklere sahiptirler. 19.yy sonlarında vatandaşlık kavramının sağladığı eşitlik önündeki tek engel, var olan yasal düzenlemelerdi. Bu dönemdeki feminist düşünceye göre kadınlara ve erkeklere eşit olanaklar, eşit fırsatlar sağlandığında, toplumsal ve siyasal eşitlik sağlanabilinecekti. Bu *fırsat eşitliği* anlayışıyla kadınların 18. ve 19. yüzyıllardaki toplumsal konumu birlikte düşünüldüğünde, bu dönem feminizminin temel mücadele alanı ve gündemi, yasal ve kurumsal düzenlemeler olarak ortaya çıktı. 18. ve 19. yy'da kadınlar günümüzde sahip oldukları birçok haktan yoksundularlar. Mülkiyet sahibi olamıyorlar, ticaretiyle uğraşamıyorlar, anlaşma imzalayamıyorlar ve miras hakkından yararlanamıyorlardı. Yasal olarak babalarının ya da kocalarının velayeti altındaydılar. Eğitim haklarının edinilmesi, mülkiyet, aile hukuku alanında düzenlemeler ve en temel olarak oy hakkının kazanılması yönündeki mücadeleler feminist hareketin gündemini oluşturdu.

SIRA SİZDE 1 **Sanayi devriminin, kadının siyasal hayatında, nasıl bir etkiye sahip olduğunu söyleyebilirsiniz?**

Bu dönem feminist hareketin en büyük başarısı, kadınların seçme ve seçilme haklarının dünya çapında tüm ülkelerde bir dalga halinde tanınmasıyla gerçekleşti. Üçün-

cü okuma parçası bu dönem feminist hareket hakkında kısa bir bilgi içermektedir. Oy hakkını kadınlara ilk tanıyan ülkeler, bazı istisnalarla birlikte, sivil hakların daha gelişmiş olduğu ülkeler oldu. Bu tür ülkelerde, kadınlar, 1920'lerin sonlarına kadar oy verme ve seçilme hakkını elde etmişlerdi. Mesela Yeni Zelanda'da 1893'de, Avustralya'da 1902'de, Norveç'te 1913'te kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Fransa bu hakkı 1946'ya kadar vermezken Lihtenştayn'da bu süreç 1984'te tamamlandı. Afrika'da bazı koloni ülkeleri (Senegal, Togo, Liberya gibi) oy hakkını 1960'larda kadınlara genişletirken diğer Afrika ülkeleri, 1952 ile 1989 arasında bu süreci tamamladı. Asya ülkelerinde nispeten erken tarihlerde seçme ve seçilme hakkı tanınırken (Mongolya 1924, Sri Lanka 1931, Burma 1935, Filipinler 1937, Japonya 1945) bu haklar Arap ülkelerinde daha geç tanınmıştır. Suriye'de 1953, Tunus'ta 1958, Libya'da 1964, Irak'ta 1980 yıllarında kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınırken Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri (bu ülkede erkeklerin de seçme seçilme hakları yoktur) ve Kuveyt'de kadınlar hala bu haklara sahip değillerdir. Türkiye'de ise kadınlar, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında çok daha erken bir tarihte, belediye seçimlerinde oy kullanmaya başlamış (1930), seçme ve seçilme hakkını (1934) kazanmışlardır.

Çeşitli ülkelerde kadınların oy haklarını ne zaman kazandığına ilişkin bilgi için şu adrese bakabilirsiniz: http://womenshistory.about.com/od/suffrage/a/intl_timeline.htm

İNTERNET

Seçme ve seçilme hakkı gibi mülkiyet, aile hukuku gibi birçok alandaki yasal düzenlemeler de bu dönemin ürünleridir. Yasal düzenlemeler, kadınların kamusal alanda karşı karşıya kaldığı eşitsizliklerin giderilmesinde rol oynadı. Ancak bu dönemki feminist harekete getirilen eleştiriler de bu noktada ortaya çıktı. Bu eleştirilere göre, birinci dalga feminizm kadınları kamusal alana çıkartırken özel alandaki eşitsizlikleri mücadele dışı bıraktı. Aileye, çocuk bakımına, cinsler arası ilişkilere ait birçok konu ve bu alandaki eşitsizlikler göz ardı edildi. Yasal alandaki kadın erkek eşitliğini gözeten birçok düzenlemeler toplumsal hayatta gerçek kadın erkek eşitliğini topyekün yaratamadı.

İkinci Dalga Feminizm

İkinci dalga feminizm 1960'larda ortaya çıktı. İlk dalga feministlerle karşılaştırıldığında siyasi, ekonomik ve toplumsal yaşam kadınlar için oldukça farklıydı. Yasal hakların kadınlarca büyük oranda kazanıldığı, refah devletinin sağladığı olanaklarla eğitim oranlarının kadınlarda gittikçe arttığı, yine refah devleti düzenlemeleriyle Avrupa'da hayat standartlarının oldukça geliştiği ve tıptaki gelişmelerle bireyin bedeni üzerindeki kontrolünün arttığı bir dönemde ikinci dalga feminizm şekillendi. Öte yandan 1960'lar, dünyanın birçok bölgesinde, savaş karşıtı, nükleer enerji karşıtı, ırkçılık karşıtı birçok toplumsal hareketin hız kazandığı bir dönem olmuştu.

Yasal alandaki eşitliğin, kadınların toplumsal alandaki sorunlarına ve erkek egemen yerleşik toplumsal pratiklere çözüm sunamadığını fark eden 2. dalga feminizm, hem mücadele alanını, hem mücadele konularını, hem de mücadele şeklini köklü bir şekilde değiştirdi. İkinci dalga feminizm, gündemini, özel alan ve özel alandaki eşitsizlikler bağlamında biçimlendirdi. Bu akıma göre, özel alan siyasetten ve güç ilişkilerinden bağımsız bir alan değildi yani özel (kişisel) de siyasiydi. Bu akıma göre, hane içi roller içerdikleri güç ilişkileriyle birlikte, cinsler arası eşitsizliği besliyordu. Kadınlık rolleri, sosyalizasyon süreçleriyle birlikte nesilden nesile aktarılıyordu. 1969'da New York'ta toplanan kadın kongresiyle 1970'de Oxford'da düzenlenen kadın kongrelerinin taleplerine bakıldığında, eskiden siyaset ve feminist mücadele dı-

Greenham Kadın Barış Kampı, İngiltere'de nükleer silahları protesto etmek için kadınlar tarafından kuruldu. 1981'de İngiltere'de Greenham Common üssünde nükleer başlıklı füzelerin konuşlandırılması kararı üzerine 36 kadın, üssün çevresinde bir barış kampı oluşturdular. Üssün çevresindeki telleri kesmek, kendilerini tel örgülere zincirlemek, tanklara engel olmak için yolları kazmak gibi eylemler geliştirdiler. Barışçı söylemleriyle kısa sürede geniş bir kamuoyu oluşturdular. 1982'de bu kamptaki kadınların sayısı 30 bini buldu. Füzelerin yerleştirilmesine engel olamamışlarsa da 10 yıl üssün çevresinde yaşayan kadınlar 1991'de füzelerin Amerika'ya gönderilmesiyle amaçlarına ulaştılar. 2000 yılında da eylem alanını tamamen terk ettiler. Nükleer bir üssün çevresinde 24 saat yaşayan kadınların varlığı, şiddet karşıtlığı, tarafsızlığı ve çevreci vurgusu barış hareketlerine yeni bir gündem, metod ve tavır perspektifi getirdi.

şı görünen kürtaj hakkı, doğum kontrolü araçlarına bedava erişim ve çocuk bakımı gibi konuların temel konular haline geldiğini görebiliriz. Bu dönem feminist hareketi en çok etkileyen iki eser, Fransız filozof Simone de Beauvoir'in ve Amerikalı Betty Friedan'ın sırasıyla "İkinci Cins (Le Deuxieme Sexe)" ve "Kadınlığın Gizemi (The Feminine Mystique)"dir. Bu iki kitap da kadın olmanın erkek egemen bir toplumda ne anlama geldiğini ve kadınlık hallerini sorgulamaktadırlar.

KADINLARIN SİYASETE KATILIM EĞİLİMLERİ

AMAÇ 3

Farklı siyasi katılım türlerini ve kadınların siyasete katılım eğilimlerini tanımlayabilmek.

Kadınlar ve siyaset arasındaki ilişkiyi inceleyen 1960'larda yapılan çalışmalarda kadınların siyasete erkeklerden farklı şekillerde ve farklı sıklıkta katıldıkları belirtilmektedir. Bu araştırmalara göre kadınlar siyasete daha az katılmakta, siyasetle daha az ilgilenmekte ve siyaset hakkında daha az bilgi sahibi olmaktadırlar. Ancak günümüzde kadın ve siyaset ilişkisi yeniden inceleme konusu yapılmıştır. Bu yeni araştırmalara göreyse kadınlarla erkekler arasında siyasete katılım açısından belirtilen farklar gittikçe azalmaktadır.

Siyasi Katılım Türleri ve Kadın Katılımı

Siyasi katılım, literatürde farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Salibury'e (1975) göre siyasi katılım, öncelikle sistemi vatandaşlara, sisteme katılma ve böylece onu onaylama fırsatı vererek meşrulaştırır. Öte yandan vatandaşlara, siyasi güç elde etme ya da bu güce ortak olma imkânı verir. Son olarak da siyasi katılım, siyasi uzlaşmazlıkların çözümünde başlıca yöntemdir. Vatandaşlar siyasete katılarak hem süreci daha iyi öğrenirler, hem de ortak iyinin tanımlanmasında söz sahibi olurlar. Başlıca katılım türleri oy vermek, siyasi partilere üye olmak, milletvekili adayı olmak, dilekçe vermek, öte yandan protesto eylemlerine katılmak ve sivil toplum örgütlerine üye olmaktır.

Vatandaşların en çok kullandığı katılım yöntemi oy vermektir. Oy verme davranışı, demokratik süreçlerde çok temel bir role sahiptir. Bunun yanında, daha önce gördüğümüz gibi, kadın hareketinin erken dönemlerinde kadın özgürleşmesinin en önemli basamaklarından biri olarak görülmüş, dünya çapında kadın hareketlerinin en önemli amaçlarından ve kazanımlarından biri olmuştur.

Kadınlarla erkekleri oy verme davranışı açısından karşılaştıran 1960 ve 1970lerdeki birçok çalışma, seçimlerde kadınların erkeklerden daha az sıklıkta oy kullandığını belirtmektedir. Sadece İngiltere ve Amerika'da değil aynı zamanda Batı Avrupa'da, İskandinav ülkelerinde, gelişmekte olan birçok ülkede yapılan çalışmalarda kadınların seçimlere daha az katıldıkları gözlemlenmiştir. Yine bu çalışmalarda kadınların kocaları ya da babalarının seçimleri doğrultusunda oy kullandıkları ortaya konulmuştur. Yani kadınların siyasi eğilimleri erkekler tarafından belirlenmektedir. Bununla birlikte, kadın oylarının daha muhafazakâr eğilimler taşıdığı, kadınların oylarını var olan siyasi durumun korunması yönünde kullandıkları, yine bu çalışmalarda vurgulananlar arasındadır.

Öte yandan bu yargıların geçerliliği, günümüzde yapılan araştırmalarda sorgulanmaktadır. Günümüzde, özellikle gelişmiş ülkelerde yapılan araştırmalar, kadın ve erkek arasında oy verme davranışı açısından farkların ortadan kalkmakta olduğunu belirtmişlerdir. Kadınlar da erkekler kadar sıklıkla oy verme haklarını kullanmaktadırlar. Öte yandan kadınların muhafazakâr partilere oy verdiği yargısı da günümüzdeki çalışmalarda eleştirilmektedir. Hangi partilere oy verildiği konusunda bir cinsiyet farklılaşmasından çok, bir kuşak (nesil) farklılaşmasından söz etmek daha doğru olur. Yaşlı kadınlar; yaşlı erkeklerden, orta yaşlı kadın ve erkeklerden daha muhafazakâr eğilimler taşımaktadırlar. Ancak, özellikle 1980'lerden sonra yeni sol partilerin en önemli oy tabanını genç kadınlar oluşturmaktadır. Erkeklere nazaran daha çok genç kadın bu partilere oy vermektedir. Dolayısıyla günümüzde oy verme konusunda kadınlar ve erkekler arasında belirgin bir farktan bahsedemeyiz.

Daha aktif ve geleneksel katılım türlerindeyse bu fark hala devam etmektedir. Kadınlar siyasi partilere, sendikalara ve diğer sivil toplum örgütlerine daha az üye olmakta, hükümetle daha az iletişim kurmaktadırlar. Kadınlar birçok engeli aşıp siyasette daha aktif katılım türlerinde bulunsalar da, karar alma mercilerine gelememektedirler. Özellikle hiyerarşi basamakları çıkıldığında buradaki erkek varlığı artmaktadır.

Sizce ülkeler arasında, siyasete kadının katılımı açısından neden farklılıklar gözlemlenmektedir?

SIRA SİZDE 2

Yine yapılan birçok çalışmada, kadınların geleneksel olmayan katılım türlerinde daha fazla yer aldıkları belirlenmiştir. Bu tür katılım formları kurumsallaşmamış, esnek süreli biçimleriyle ev ve iş sorumluluklarını yüklenen kadınlara uygun bir siyasi eylem aracı sunmaktadırlar. Kadınlar özellikle son yıllarda savaş karşıtı şiddet karşıtı hareketlerde, nükleer karşıtı çevreci hareketlerde ve refah programları yanlısı oluşumlarda aktif olarak yer almaktadırlar. Öte yandan kadınların, daha çok yardım kuruluşları, kadın dernekleri, mahalle dernekleri gibi organizasyonlarda etkin oldukları gözlenmektedir. Bu oluşumlar, kamusal alanda kadına deneyim kazandırsa da siyaseti doğrudan etkilemeyi hedefleyen kuruluşlar değillerdir.

Ad hoc (geleneksel olmayan-geçici) katılım türleri kurumsallaşmamış, geçici süreli, seçimler gibi formel siyasi süreçler içinde yer almayan siyasi katılım türleridir. Örnek olarak protesto hareketleri gösterilebilir.

Daha önce değindiğimiz gibi, kadın katılımında esas problem, kadınların siyasi partiler, parlamento gibi formel kanallar yoluyla siyasete katılımında ortaya çıkmaktadır. Siyasi partilere erkekler kadar fazla üye olmamakta, parlamentoda erkekler kadar yer alamamaktadırlar. Bu katılım türündeki dramatik oranlar bizi, kadın temsilini ve parlamentodaki katılımı olgusunu daha dikkatli izlemeye yöneltmektedir.

Kadının Parlamentodaki Temsili

Kadınlar tüm ülkelerde nüfusun yaklaşık olarak yarısını oluşturmaktadırlar. Buna rağmen meclis temsilleri bu oranı bulmamaktadır. Dünya üzerindeki ortalama kadın temsili ya da parlamentolarda ortalama kadın sayısı %16 civarındadır. 190'dan fazla ülkede hükümetlerin başında bulunan kadın sayısı yedidir. Bu rakamlar bize, siyasette kadın katılım eşitsizliğinin formel siyasi süreçlerde yaşandığını göstermektedir.

Türkiye'de de kadınların parlamento temsili oldukça kısıtlıdır. Türkiye'de 1934 yılından günümüze kadar parlamentoya giren 9134 milletvekili arasından sadece 236'sı kadındır. Cumhuriyet tarihi boyunca meclisin sadece %2.6'sı kadın olmuştur. 1935 yılından günümüze kadar sadece 14 kadın milletvekili, farklı hükümetlerde bakanlık görevi yapmıştır. Türkiye'de 2007 seçimleri sonucunda mecliste kadın temsil oranı %9,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu temsil oranıyla Türkiye, Dünyada 112 ülke arasında 107. sıradadır.

Türkiye'de parlamentodaki kadın temsilinin dünya sıralamasındaki yeri için: http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm bakınız.

İNTERNET

Seçim Yılı	Meclis'teki Parlamenter Sayısı	Kadın Parlamenter Sayısı	(%)
1935	395	18	4.6
1943	435	16	3.7
1950	487	3	0.6
1957	610	7	1.1
1965	450	8	1.8
1973	450	6	1.3
1991	450	8	1.8
1999	550	22	4.0
2002	550	24	4.4
2007	550	50	9.1

http://www.ka-der.org.tr/index.php?p=istatistik

Kadının parlamentodaki temsili neden önemlidir? Liberal demokrasilerde temsil ilkesine ne gibi bir yenilik getirmektedir? Bu sorulara cevap vermek için temsil anlayışlarını yakından incelemek gerekmektedir.

Formel temsil anlayışı: Genellikle demokrasilerde seçim ve temsil coğrafi olarak tanımlanır. Yani temsilciler benzer yerlerde yaşayan vatandaşları temsil etmektedirler. Sınıflar, etnik sosyal grup üyelikleri gibi, cinsiyet de temsili gereken bir politik kategori olarak değerlendirilmemektedir. Politik sistem sosyal, dini, kültürel ya da cinsiyetle ilgili ayrımlar içermez. Her vatandaş bu konumlarından ötürü farklı çıkar ve ilgilere sahip olabilir, ancak parlamentonun ve temsilcilerin görevi akılcı bir şekilde muhakeme yaparak tüm toplumun yararını maksimize eden formülü bulmaktır. Bu temsil anlayışına göre fikirler ve çıkarlar temsil edilebilir ancak toplumsal cinsiyet ve diğer kimlikler temsil edilemezler.

Tanımlayıcı temsil anlayışı: Kadın hareketi, temsile ve katılıma büyük vurgu yapan demokrasi teorisinin, pratikte bazı grupların temsiline yeteri kadar yer açmamasını sorgulamıştır. Feminist savlara göre, cinsiyetsiz olarak tanımlanan vatandaş kimliği, aslında erkek çıkarlarını ve ilgilerini ön plana çıkaran bir kimliktir. Dolayısıyla vatandaşların temsili de aslında erkeklerin temsili şeklinde gerçekleşmektedir. Öte yandan bu anlayışa göre, toplumdaki her grubun, kendilerine özgü kimlikleri ve bu kimliklerinden doğan sorunları vardır. Dolayısıyla bu gruplar, bu grup üyeleri tarafından temsil edilmelidirler. Örneğin; bu temsil anlayışına göre kadınlar ayrı bir siyasi grubu oluşturmaktadırlar. Erkeklerden farklı çıkarları, ayrı siyasi pozisyonları, farklı siyasi tutumları vardır. Kadınların, kadınlar tarafından parlamentoda temsili önemlidir. Çünkü bu tutum, davranış ve pozisyonların oluşumu, ancak kadın olma deneyimiyle mümkündür. Bunun yanı sıra kadınların parlamentoda bulunması, özellikle deneyimli oldukları birçok konuda politika üretme süreçlerinde oldukça yararlı olacaktır. Kadınların siyasete farklı katılmalarından da demokratik süreçler zenginleşecektir.

Nitelikli temsil anlayışı: Bu noktada feminist bakış açısı, temsil ilkesini bir adım ileri götürecek bir soru sormaktadır: Daha fazla sayıda kadının parlamentoda yer alması, gerçekten kadın çıkarlarının temsili için yeterli midir? Seçilen kadın temsilciler, gerçekten kadının problemlerini seslendirmek, kadın çıkarlarını temsil etmek yönünde davranacaklar mıdır? Dolayısıyla nitelikli temsil anlayışında kadınların sadece parlamentoda bulunması değil, aynı zamanda kadınların çıkarları yönünde davranması da gereklidir. Nitelikli temsil taraftarları, kadınların parlamentoda var olmasının önemli bir başlangıç olduğunu, ancak bunun yanı sıra parlamentodaki kadınları destekleyici ve kadın sorunları yönünde etkin olmaya teşvik edici önlemler alınması gerektiğini savunurlar. Tanımlayıcı temsille nitelikli temsil arasındaki köprüyü **'kritik çoğunluk'** (critical mass) kavramı oluşturmaktadır.

Kritik çoğunluk: Bu kavram nükleer fizikten alınmış bir kavramdır. Fizikte kritik çoğunluk, kimyasal bir reaksiyonu başlatmak için gereken miktar anlamına gelmektedir. Siyaset bilimindeyse siyasi kültür ve siyasi gündemde değişiklik yaratılabilmesi için parlamentoda gereken kadın çoğunluğuna kritik çoğunluk adı verilmektedir. Yapılan çalışmalarda, kadınların gündemde kadından yana bir değişiklik yaratabilmeleri için en az %30 civarında bir temsil oranına sahip olmaları gerektiği ortaya konulmuştur.

Kadın temsilinin önemi, özellikle yeni temsil anlayışları tarafından sıkça vurgulanmaktadır. Kadınların parlamentoda var olamamaları, kadın sorunlarının gündeme yeterince taşınamamasıyla sonuçlanmaktadır. Üstelik tüm ülkelerde nüfusun yarısını oluşturan kadınların parlamentoda olmamaları, temsilde adalet ve eşitlik ilkeleriyle de çelişmektedir.

Öte yandan kadınlar, sadece parlamentoda değil, üst düzey karar verme pozisyonlarında da bulunmamaktadırlar. Mesela kadınlar siyasi partilerde, özellikle bu partilerin yerel örgütlenmelerinde, kadın kollarında oldukça aktif rol oynamalarına rağmen, liderlik ve merkez yönetim kadrolarında yer bulamamaktadırlar. Kadınların özellikle siyasi elit olarak zayıf katılımlarını hangi faktörlerle açıklayabiliriz? Bu faktörlerin hangileri daha belirleyici olmaktadır?

Kadının Siyasete Katılımındaki Engeller

Kültürel İdeolojik Sebepler

Toplumların kadınlara karşı tutum ve davranışları, kadınların sosyalleştikleri ortamın onlar hakkındaki yargıları, kadınların siyasete daha aktif olarak katılımını etkilemektedir. Çoğu toplumda kültürel değerler ve gelenekler, kadınları değil, erkekleri politik aktör olarak onaylar. Kadınlarıysa özel alan ve çocuk bakımı yönünde çeşitli araçlarla teşvik ederler. Kız çocuklarının siyasetle ilişkisi, çeşitli öğrenme süreçleriyle ödül ve ceza yöntemleriyle zayıflatılır. Böyle bir ortamda kadınlar da siyasetin onlar için uygun olmadığı kanısına sahip olabilirler. Değişik toplumlarda yapılan "Dünya değerler araştırması" siyasetin daha birçok toplumda "erkek işi" olarak algılandığını göstermektedir. Erkeklerin kadınlardan daha iyi siyasi lider olacağı ya da kadınların ancak çocuk sahibi olarak daha değerli olacağı yargısı birçok ülkede süregelmektedir. Bu erkek egemen kültür de siyasi sosyalizasyon süreçleriyle kadınlar tarafından içselleştirilmektedir.

Dünya değerler araştırmasının 2000 yılındaki soruları ve araştırma bulguları için: http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSData.jsp?Idioma=I bakınız.

İNTERNET

Ancak, bazı bilim insanları, kadınların siyasi davranışlarının ve eğilimlerinin, kadınların yetişkinlikteki durumlarına bir cevap olduğunu, dolayısıyla sosyalizasyon süreçleriyle bağının zayıf olduğunu savunurlar. Dolayısıyla kadınların siyasete daha az katılmaları zaman, maddi kaynak, eğitim gibi, siyasetin gerektirdiği olanaklara erkeklere oranla daha az sahip olmalarıyla ilgilidir.

Siyasi sosyalleşme (Political Socialization) siyasi katılımla ilgili yeteneklerin ve eğilimlerin içselleştiği bir süreç olarak adlandırılır. Politik davranış bu süreçler vasıtasıyla birey tarafından benimsenir (Flora ve Lynn, 1974, p.51).

Sosyoekonomik Faktörler: Kadınların Güncel Durumları ve Sınırlılıkları

Siyasete katılmak özellikle daha aktif katılım türlerinde belli bir sosyal sermayeyi gerekli kılmaktadır. Siyasi elit profilleri genel olarak iyi eğitim almış, maddi durumları yeterli, sosyal iletişim ağları güçlü profiller olmaktadırlar. Dolayısıyla siyaset için gerekli belli başlı kaynaklar para, zaman, iletişim becerileri, eğitim ve çalışma hayatı deneyimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

1) Hane içi sorumluluklar ve özellikle çocuk bakımı, uzun bir dönem, anneyi çocuğa bağımlı kılmaktadır. Ayrıca birçok ülkede erkeklerle karşılaştırıldığında kadınlar eğitim olanaklarına daha az sahiptirler. Bu iki durum sebebiyle kadınlar, erkeklere kıyasla çalışma hayatında daha az bulunmakta, yüksek gelirli ve statülü işlerde daha az istihdam edilmektedirler. Dolayısı ile maddi kaynaklara sahip olamamaktadırlar. Siyasetse giderek daha fazla maddi kaynak gerektiren bir alan olmaya başlamıştır. Adaylar kendi kampanyalarını finanse etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu anlamda kadınlar daha çok güçlükle karşılaşmaya başlamışlardır. Öte yandan çalışma yaşamında yer almak, politik ilgi ve bilincin artmasını sağlamakta, kadın çalışarak siyaset için gerekli olan iletişim ağlarının içinde yer alabilmektedir. Dolayısıyla çalışma yaşamında yer almayan kadın bu nedenlerle de siyasete üst düzeyde katılım için dezavantajlı konuma gelmektedir. Diğer taraftan, siyasete katılım açısından avantajlı olan bazı mesleklerde de kadın varlığı oldukça sınırlıdır. Gazetecilik, hukuk, öğretim üyeliği gibi alanlar hem sağladığı iletişim ağlarıyla hem de daha esnek çalışma şartlarıyla siyaset yapmak için avantajlı mesleklerdir. Kadınların bu mesleklerde de görünürlüğü oldukça azdır.

2) Siyaset için gerekli diğer bir faktöre, yani zamana, kadınlar erkeklere kıyasla daha az sahip olabilmektedirler. Kadınlar zamanlarını büyük oranda hane içi sorumluluklara ayırmaktadırlar. Çalışan kadının bu anlamda omuzlarındaki yük daha fazladır. Çalışma yaşamındaki kadın hem işte, hem evde üstlendiği sorumluluklar sebebiyle siyaset için gerekli olan zaman ve emekten yoksun kalmaktadır.

3) Siyaset için gerekli olan toplumsal yurttaşlık becerileri anlamında da kadınlar dezavantajlı durumundadırlar. Bu tür iletişim ve organizasyon becerilerinin temelleri ailede atılabilir, ancak bu beceriler daha çok iyi bir eğitim hayatıyla birlikte aktif sivil toplum çalışmaları sırasında ya da iş hayatı sırasında edinilebilinir. Liderlik becerileri, toplum önünde konuşma yapmak gibi becerilere kadınlar daha geç sahip olabilmektedirler. Ev içi sorumluluklar sebebiyle kadınların siyasete girişi oldukça geç yaşlarda, ancak çocuklarını yetiştirdikten sonra gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, siyaset için gerekli olan kaynaklardan birisi olan deneyime de sahip olamamaktadırlar. Dördüncü okuma parçasında Siera Leone'deki bir kadının tipik günlük hayat ayrıntılarını okuyacaksınız. Bu kadının siyasete katılmak için gerekli şartların hiçbirine sahip olmadığı açıkça anlaşılmaktadır.

Tüm bu faktörler göz önüne alındığında gelişmiş ülkelerdeki kadın katılımın daha fazla olmasının nedenleri açıkça anlaşılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde artan kadın eğitimi, profesyonel çalışma hayatı deneyimi, günlük ev sorumluluklarına yardım etmeyi amaçlayan sosyal devlet uygulamaları, kadınların siyasete katılımını artırmaktadır. Ancak, özellikle parlamenter temsil ve siyasi parti aktivizmi göz önüne alındığında, kadın katılımının hedeflenen boyutlarda olmadığı gözlemlenmektedir. Bu olgu da bizi kültürel, ideolojik ve sosyoekonomik faktörlerin yanı sıra siyasal sistemin özelliklerine bakmaya yönlendirmektedir.

Siyasi Kurumlardan Kaynaklanan Nedenler

Kadınların sahip olduğu kaynaklar arttıkça siyasete katılımları artmaktadır. Ancak yine de erkek katılımıyla karşılaştırıldığında düşük düzeylerde seyretmektedir. Bunun nedeninin siyasi kurumların kadın katılımını zorlaştırıcı yapıları olduğu düşünülebilinir.

1) Bu faktörlerden ilki egemen siyasi kültürdür. Siyasi hayat kaybeden kazanan, yarışma, rekabet gibi erkek kuralları ve değerleriyle tanımlanmaktadır. Formel siyasete en önemli giriş kanalları olan siyasi partiler de böyle bir değerler sisteminden beslenmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri yapılar içinde devam etmektedir. Kadın parti üyeleri kampanya ve mobilizasyonda önemli rol oynasalar da, liderler, karar verme süreçlerinde kadınlara çok az yer vermektedirler. Parlamenter siyasetin en üst basamaklarındaki kadın bakanların, bakanlıklara dağılımında da bu rollerin baskınlığını gözlemleyebiliriz. Kadınlar bu dağılımda da genelde dışişleri, içişleri, adalet gibi kariyer olanakları daha fazla bakanlıklar yerine aile, kadın ve eğitim bakanlıklarında görevlendirilmektedirler.

2) Parlamentonun yapısı, parti yarışının özellikleri, seçim sistemi ve politik rejimin yapısı da kadınların siyasete girişlerinde önemli rol oynamaktadır. Üniter devletlerde parlamentoya girebilmek için genellikle tek bir kanal (ulusal meclis) mevcuttur. Federal devletlerdeyse yerel parlamentolar ve yerel siyaset, siyasete giriş ve yükselmede önemli yollar haline gelmektedir. Böyle ülkelerde özellikle yerel siyasetle daha ilgili olan kadınlar için, siyaset kariyeri olanakları artmaktadır. Bir

ülkedeki parti sayısı, o ülkedeki parlamentonun büyüklüğüyle birlikte düşünüldüğünde de kadınların siyasete katılımı açısından önemli hale gelmektedir. Parlamentodaki sandalye sayısı ve parlamentodaki parti sayısı arttıkça, kadınların bu pozisyonlara erişim şansı artar.

Kadınların parlamenter temsilde yer almalarını etkileyen en önemli faktör seçim sistemleridir. Kadın temsili açısından en avantajlı seçim sistemi çok üyeli seçim bölgeleriyle liste usulü orantılı temsil sistemidir. Orantılı temsil sisteminde partiler bir seçim bölgesinden daha fazla aday seçtirebilirler (çok üyeli seçim bölgeleri) ve böylece parlamentoda fazla sandalye sayısına sahip olabilirler. Orantılı (Nispi) seçim sistemlerinde partilerin birden fazla adayının seçilmesi mümkün olduğundan, partiler kadın aday göstermede daha rahat davranabilmektedirler. Çoğunlukçu sistemlerdeyse bir seçim bölgesinden sadece bir aday seçilebilir. Bu da siyasi partileri adaylıkları konusunda daha temkinli davranmaya itmektedir. Siyasi partiler seçilme ihtimalini daha kuvvetli gördükleri erkek adayları aday gösterme eğiliminde olmaktadırlar. Nıspi temsilli seçim sistemlerinde partiler aday listelerini hazırlarken değişik grupların temsilcileri arasında bir denge gözetme baskısına daha rahat cevap verebilirler. Özellikle güçlü bir kadın örgütlenmesine sahip olan siyasi partilerde, bu örgütlerin, siyasi temsil talepleri seçim listelerinde değerlendirilebilmektedir.

Nispi (orantılı) sistemler
Bu sistem, partilere parlamentoda güçleri oranında temsil olanağı tanımaktadır. Çoğunluk sistemlerinden farklı olarak, seçim bölgelerinde birçok partiden birden fazla aday seçilebilmektedir. Liste usulü uygulamasında listedeki sıralama çok önemlidir, çünkü adaylar, partilerinin aldıkları oy oranına göre, o listelerdeki yerlerine göre seçilirler. Seçmenler listede değişiklik yapmak, adayların sıralarını değiştirme olanağına sahipse o zaman, orada "tercihli liste" yöntemi uygulanmaktadır. Seçim çevrelerinin genişliğinin artması ile birlikte siyasi partilerin parlamentoda temsil imkânı da artmaktadır.
http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg23/turk.pdf

Türkiye hangi seçim sistemini uygulamaktadır ve bunun kadın temsili açısından sonuçları nedir?

SIRA SİZDE 3

3) Demokratik sistemler iyi tanımlanmış, açık kurallarıyla kadınların, oyunun kurallarını daha iyi öğrenip, ona uygun stratejiler geliştirmelerini sağlayabilir. Demokratik olmayan sistemlerse, gücün nasıl ele geçirileceğine dair lider iradesine göre sürekli değişen kurallarıyla aynı şeffaflığı kadınlara sunamazlar. Ayrıca demokratik sistemler adil temsil ilkesine uygun olarak kadın temsilini gözetirler. Dolayısıyla kadın temsiliyle liberal demokratik sistemler arasında pozitif bir ilişkinin varlığı beklenebilir. Ancak yapılan araştırmalar böyle bir olguyu ortaya koymamaktadır. Kadının siyasete katılımı **demokratik** ülkelerde demokratik olmayan ülkelere göre, sosyoekonomik gelişmeye bağlı olarak daha yüksektir. Ancak, kadının parlamenter temsili açısından bu fark gözlemlenmemektedir. Mesela Çin ve Küba gibi **demokratik olmayan** ülkelerde, kadının parlamenter katılımı, birçok demokratik ülkeden fazladır. Bu ülkelerde kadının parlamentoda temsili pozitif eylem stratejileriyle desteklenmektedir. Ancak bu tür meclisler semboliktir ve buradaki kadın temsili de sembolik bir varlık göstermektedir. Daha önemli karar verme pozisyonlarında, partilerde, kadınlar daha az yer almaktadır. Sembolik kadın temsiline diğer bir örnek de demokrasiyi kurumsallaştırmaya çalışan ülkelerdir. Uluslararası sistemin bir parçası olmak, ülkeler açısından daha önemli hale gelmekte, bunun içinse uluslararası normların ülke içinde uygulanması önemli sayılmaktadır. Kadının parlamenter temsili, bu normların en önemlilerinden biri haline gelmiştir. Dolayısıyla **yeni demokratikleşen** bu ülkeler, toplumsal cinsiyet kotaları yoluyla parlamentodaki kadın sayısını arttırmaya çalışmaktadırlar.

4) Siyasete katılım süreçlerinde en etkin kurumlardan birisi siyasi partilerdir. Siyasi partiler, seçme ve aday gösterme süreçleriyle siyasete kimlerin katılacağına dair karar vermektedirler. Neden bazı partiler kadın katılımı için diğerlerinden daha elverişli olmaktadırlar? Eskiden sosyal demokrat ya da Yeşillerin eşitlikçi değer-

lerin desteklenmesi ve temsil edilmeyen alt grupların temsili hakkındaki politikalarıyla kadın katılımını daha destekleyici buldukları düşünülürdü. Ancak günümüzde siyasi yelpazenin her yerinden partiler, kadın katılımını destekleyici önlemler almaya çalışmaktadırlar çünkü, bir siyasi sistemde kadın katılımını destekleyen partilerin varlığı, diğer partilere de bulaşarak, onları bu yönde önlem almaya sevketmektedir. Dolayısıyla parti ideolojisi, kadın katılımını kolaylaştırmada, eskisi kadar önemli görülmemektedir. Öte yandan siyasi partilerin organizasyon yapısı aday gösterme prosedürleri, kadın katılımı üzerinde önemli rol oynamaktadır. Bu süreçte parti adaylarının merkez organlarınca mı, yerel organlarca mı belirleneceği kadar, bu sürecin kurallarının açık ve kurumsallaşmış olup olmadığı da kadın katılımını etkilemek açısından önemlidir. Parti içi seçilme, aday gösterilme süreç ve kurallarının kesin ve açık olmadığı, adayların merkez tarafından belirlendiği partilerde, parti liderlerinin tutumu önem kazanmaktadır. Kadın katılımını destekleyici bir liderlik yapısı, bu tür partilerde hızlı bir şekilde artan kadın katılımıyla sonuçlanabilir. Ancak bu kazanımlar, bir kadronun isteğiyle olduğu için kalıcı sonuçlar doğurmazlar. Kuralların şeffaf ve kurumsallaşmış, adayların belirlenmesinde merkez inisiyatifinin ağırlıklı olduğu partilerdeyse adayların nitelikleri ön plana çıkmaktadır. Aday gösterme süreçlerinin yazılı kurallara bağlı olmadığı, yerel örgütlerin bu süreçlerde baskın olduğu partilerdeyse partinin kadın sayısını arttırıcı önlemler alması tamamen yerelin inisiyatifinde görülmektedir. Bir partideki kadın sayısının fazla olması da kadınların partilere aktif katılımını teşvik etmektedir.

Kadının Siyasi Katılımını Artırmaya Yönelik Stratejiler

Kadınların siyasi katılımını arttırmayı hedefleyen stratejileri tanımlayabilmek.

Kadınlar siyasete resmi kanallarla katılmayı seçtiklerinde de karar alma basamaklarına tırmanamamaktadırlar. Partilere üye olan kadınlardan çok azı, seçimlerde partisi tarafından aday gösterilmekte ve parlamentoda yer alabilmektedir. Bu sorunu çözmede en önemli rolü siyasi partiler bazı ek önlemleri ve stratejileri uygulayarak oynayabilir.

1. Söylemsel stratejiler: Bu stratejiler söylemde kadın katılımını destekleyici bir tavır almayı gerektirmektedir. Böyle bir söylem, hem kadın katılımını destekleyici savları söylemde somutlaştırmayı, hem de bununla ilgili uluslararası antlaşmaları onaylamayı gerektirmektedir.

2. Olumlu eylem stratejileri (Positive Action): Bu stratejiler kadın katılımının önündeki önyargıları yok etmek kadar kadınları katılıma teşvik etmek için de planlanan eylemlerdir. Kadın adaylara maddi destek, kadınlara yönelik eğitim düzenlemek, destek birimleri kurmak böyle eylemlerden sayılabilir.

3. Pozitif ayrımcılık stratejileri: Bu stratejiler, diğerleri arasında, kadının parlamentoda yer alması açısından en radikal sonuçları doğuran stratejiler bütünüdür. Toplumsal cinsiyet kotaları, liberal temsil ve eşitlik ilkesini ciddi şekilde eleştiriye tabii tutmakta, bunları yeniden düzenleme iddiası taşımaktadır. Daha önce incelediğimiz gibi, liberal fırsat eşitliği ilkesi, cinsler arasındaki eşitsizliği gidermek için yasal bariyerleri kaldırmanın yeterli olacağını savunur. Eğitim ve seçme seçilme alanındaki yasal düzenlemeler sonunda kadının parlamenter temsilini erkeklerle aynı düzeye getirecektir. Ancak, daha sonraki feminist hareket, yasal engellerin kaldırılmasının, sorunun çözümünde yeterli olmadığını; doğrudan ve açık ayrımcı-

lık kadar, daha önce incelediğimiz toplumsal ve kurumsal gizli ayrımcılık türlerinin de kadın katılımı önündeki engeller olduğunu savunmuştur. Yasal düzenlemeler ne yönde olursa olsun, kadınlar ve erkekler arasındaki fırsatlar, toplumsal ve sistemden kaynaklanan koşullar sebebiyle çok nadiren eşit olmaktadır. Dolayısıyla *fırsatların eşitliği yerine, sonuçların eşitliğini* gözeten stratejiler uygulamak, kadın temsili açısından daha verimli sonuçlar verecektir. Bu yaklaşıma göre, siyasi kurumlarda cinsiyet dengesinin kendisi hedeflenmeli ve bu yönde kadın lehine düzenlemeler yapılmalıdır.

Toplumsal cinsiyet kotaları, yaygın adıyla kadın kotaları, bir kuruluşun üyelerinin belli bir sayısının (yüzdesinin) kadınlar tarafından oluşturulması zorunluluğunu ortaya koyan bir kavramdır. Bu kuruluşlar; parlamentolar, hükümetler ve komiteler olabilmektedir. Kotalar, kadın siyasetçi adaylarına değil, aday yapma sorumluluğu taşıyan siyasi partilere, kadın temsilinde eşitliği gözetme yükümlülüğü getirir. Günümüzde bir "kota ateşi" tüm dünyayı sarmaktadır. Cinsiyet kotalarının uygulanmasını, gündemlerinin ilk maddesine yerleştiren kadın hareketi, kadın kotası uygulamanın temsildeki adaletsizlikleri gidereceğine inanan siyasi elitler ve uluslararası kuruluşların bu konuda gittikçe artan hassasiyeti devletleri, kotaların uygulanmasına sevketmektedir.

Kadın kotalarının uygulanmasını teşvik eden uluslararası antlaşmalar hangileridir?

SIRA SİZDE 4

Literatürde kotaların uygulanmasına dair yapılan tartışmalar aleyhte ve lehte savlar içermektedir. (Dahlerup 2005:144).

Kota uygulamalarının olumsuz yönleri, şu savlarla ileri sürülmektedir:

- Siyasi temsil, sosyal kimlikler, kategoriler açısından değil, fikirler açısından olmalıdır. Cinsiyet kotaları diğer grupların da temsil edilme iddiasını destekleyecektir.
- Sadece cinsiyetlerinden dolayı seçilen adaylar, siyasette liyakat ilkesine aykırı bir örnek oluşturmaktadır.
- Cinsiyet kotalarının uygulanması parti içi çatışmalara yol açabilir.
- Kotalar "herkes için eşitlik" ilkesine aykırı bir durum teşkil etmektedir.

Öte yandan cinsiyet kotalarını savunan görüşler şöyle sıralanabilinir:

- Kadın kotaları ayrımcılık teşkil etmez, adaletsiz temsilin sonuçlarını düzeltmeye çalışır.
- Kotalar liyakat ilkesine aykırı bir durum oluşturmaz; çünkü kadınlar da siyasette erkekler kadar yetenekli ve birikimlidirler. Fakat kadın yetenekleri böyle bir siyasal sistemde değersizleştirilmektedir.
- Kadınlar vatandaş olarak eşit temsil hakkına sahiptirler.
- Erkekler kadınların çıkarlarını temsil edemezler.
- Seçmenler böylece kadın adayların da dahil olduğu daha geniş bir seçim olanağıyla karşılaşırlar. Kotalar seçmenlerin, kadın adayları da değerlendirmesini olanaklı kılar.

Kotalar değişik ülkelerde değişik biçimlerde uygulanmaktadır. Kotalar uygulandıkları yerlere göre farklı kategorilerde değerlendirilir:

- **Anayasal kotalar:** Bu kota türü, uygulamada en az görülen kota türüdür. Sadece onüç ülkede uygulanmaktadır. Kadınlar için parlamentoda belli sayıda sandalyenin ayrılması gerekliliği anayasalarında ifade edilmektedir. Parlamentoda nihai bir kadın sayısı öngörülür. Bu ya bir seçim döneminde bazı bölgelerin kadın bölgesi olarak belirlenmesiyle ya da partinin aldığı oy

oranıyla paralel bir şekilde, belli sayıda kadının, o sandalyelere atanması yükümlülüğünün partilere verilmesiyle gerçekleştirilir. Örnek olarak Uganda'da mecliste en az 56 koltuk kadınlar için ayrılmışken Ruanda da koltukların en az %30'u kadınlar için ayrılmıştır.

- **Siyasi parti kotaları:** Partilere belli sayıda kadını aday gösterme yükümlülüğünü veren, partilerin tüzüklerinde düzenlenen kotalardır. Anayasal ya da yasal bir yükümlülük olmadığında partiler, kendi inisiyatifleriyle tüzüklerinde kotaları düzenleyebilirler. Genelde aday gösterilme süreçlerinde kadın aday sayılarında bir düzenleme içerirler.
- **Seçim yasaları kotaları:** Parti kotalarının aksine anayasal kotalar gibi partilerin tümünün uygulamakla yükümlü oldukları kota düzenlemelerini içerir. Parlamentodaki kadınların nihai sayısından ziyade seçim süreçlerinde, aday gösterilme aşamalarında belli bir kadın aday sayısını hedefleyen kotalardır.

Liste usulü orantılı (nispi) temsil uygulanan sistemlerde partilerin, kadın adayları listenin neresine koyacakları önem kazanmaktadır. Orantılı temsil sistemlerinde genellikle parti listelerindeki tüm adaylar seçilemez. 100 kişilik bir listeyle seçime giren bir partinin %20'lik oyu o listedeki ilk 20 kişinin milletvekili olarak seçileceği anlamına gelmektedir. Seçilmesi zor olan yerlerde aday gösterilen kadınlar, kota gerekliliği yerine gelmiş olsa da parlamento temsilini kazanamamaktadırlar. Bu yüzden fermuar gibi yöntemlerle kadın adayların seçilme şansları arttırılmaya çalışılmaktadır. Fermuar sisteminde adaylar bir erkek bir kadın şeklinde listede sıralanmaktadır. Ya da belli sayıda kadının ilk sıralarda olacağı şeklinde kotalar düzenlenir. Çoğunlukçu seçim sistemlerinde kota uygulanırken kazanılması mümkün olan seçim bölgeleri gruplanıp, buralarda eşit sayıda kadın ve erkek aday gösterilmesi hedeflenmektedir. Değişik ülkelerde değişik kota uygulamaları görülmektedir. En yaygın olarak kullanılansa parti kotalarıdır. 106 ülkeden 14 ülke anayasal kota, 31 ülke seçim yasalarında kota ve 61 ülke de parti kotası kullanmaktadır. Partiler tarafından gönüllü olarak uygulanan kotalar genellikle daha önce de kadın temsilinde belli bir aşamayı sağlamış İskandinav ülkeleri gibi ülkelerde uygulanmaktadır. Ancak, kadın hareketinin ve temsilinin halihazırda oldukça zayıf olduğu ülkelerde gönüllülük esasına dayanan kotalar yerine, seçim yasalarında ya da anayasal düzeyde düzenlenen kota uygulamaları ortaya çıkmış birçok ülkede de uygulanmaya başlanmıştır. Bu kotalar, demokratikleşme reformlarının bir parçası olarak uygulanmaya başlanmıştır. Ruanda başta olmak üzere, birçok ülke, kota uygulaması sayesinde kadın temsili oranlarında üst sıralara yükselmiştir. Özellikle yeni modernleşen, iç istikrarını sağlamaya çalışan ülkelerde, kota uygulaması hızlı sonuçlar vermektedir.

İNTERNET

Dünyada hangi ülkelerde hangi kota çeşitlerinin uygulandığına dair bilgi için: http://www.quotaproject.org/index.com bakınız.

Özet

Kadınların siyasete erkeklerle karşılaştırıldığında daha az katılımının nedenlerini açıklayabilmek.

Siyasi düşüncede kamusal alan, özel alan ayrımını esas alan yaklaşım, siyaseti kamusal alana ait bir eylem biçimi olarak kabul etmektedir. Kadınların biyolojik özellikleri ve aile içinde onlara yüklenen görevleri nedeniyle özel alandaki yerleri, siyasette kadın algısını negatif etkilemektedir.

Kadınların siyasete katılımını olumsuz yönde etkileyen ilk etken kültürel, ideolojik sebeplerdir. Kültürel değerler ve gelenekler erkekleri siyasi aktörler olarak onaylayıp, kadınları özel alandaki çeşitli yükümlülüklere yöneltmektedirler. Siyasetin erkek işi olduğuna dair algı, siyasete girecek kadınları yüreklendirmemektedir.

Kadınların güncel durumları ve sosyoekonomik anlamda dezavantajlı konumları da onların siyasete katılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Siyaset için gerekli olan eğitim, para, profesyonel, iş hayatı ve sosyal ağlar açısından kadınlar, erkeklerle karşılaştırıldığında dezavantajlı durumdadırlar. Üstelik çalışan kadınların ev içi yükümlülükleri de zaman kullanımı açısından oldukça fazla yer tutmaktadır.

Siyasi kurumlar da kadın katılımını zorlaştırıcı bazı özelliklere sahiptir. Siyasi kültür hala erkek egemen değerlerle tanımlanmaktadır. Öte yandan devletlerin yapısı, parlamentonun yapısı, seçim sistemi de kadın katılımı üzerinde etkilidir. Federal devlet yapısı ve kalabalık bir parlamento yapısı, kadının siyasetteki kariyer olanaklarını arttırırken, nıspi temsil sistemleri kadınların aday gösterilmesini kolaylaştırmaktadır. Kadınların parlamentoda yer almalarında en önemli karar verici yapı siyasi partiler olduğu için, siyasi partilerin özellikle örgütsel yapıları bu katılımı etkilemektedir.

Dünyadaki kadın hareketinin kadının siyasete katılımına etkisini değerlendirebilmek.

Fransız devrimi, aydınlanma ve liberalizm kadınların erkeklerle eşitliği açısından önemli bir düşünsel zemin hazırlamıştır. 19. yy'ın sonu ve 20.yy'ın başında gelişen kadın hareketi, bu düşünsel zemin üzerinde eylemde bulunmuştur. Bu dönem feminist hareketin (birinci dalga) kadın hareketi açısından en önemli kazanımları fırsat eşitliği fikri, seçme ve seçilme hakkının elde edilmesi, mülkiyet ve aile hukuku alanında kadınlar lehine düzenlemeler yapılması olarak sayılabilir.

Toplumsal hareketlerin hız kazandığı 1960'larda ortaya çıkan ikinci dalga feminizmse hem örgütlenme şekli, hem temel aldığı esaslar, hem de gündemi itibariyle birinci dalga feminizmden farklılaşmaktadır. Özel alandaki eşitsizliklere dikkat çekmeyi hedefleyen hareket, kadınların erkeklerle eşitliğine değil, onlardan farklılığına vurgu yapmıştır. Aile içindeki rolleri ve kadınlık durumlarını sorgulayan bu hareketin kadın ve siyaset açısından yaptığı en önemli katkı, özel alandaki güç ilişkilerini de sorgulamaya açması ve özel alanın da politik olduğunu göstermesidir.

Farklı siyasi katılım türlerini ve kadınların siyasi katılım eğilimlerini tanımlayabilmek.

Siyasi katılım türlerinden en yaygın olarak kullanılanı ve üzerinde en çok çalışılan türü, oy vermektir. 1960 ve 1970 yıllarında yapılan araştırmalar kadınların seçimlere erkeklerden daha az katıldıklarını ve daha sağdaki partilere oy verdiklerini belirtmektedirler. Ancak günümüzde yapılan çalışmalar, kadınlar ve erkekler arasında oy verme davranışıyla ilgili farkın gittikçe kapandığını ve kadınların yeni sol partilerin seçmen kitlesini oluşturduklarını vurgulamaktadırlar.

Kadınlar geleneksel olmayan katılım türlerinde daha fazla yer almaktadırlar. Bu katılım türleri kurumsallaşmamış, geçici süreli, esnek formları ve daha çok yerel konuları ele alan gündemleriyle kadınların katılımına olanak vermektedirler. Kadınların katılımında esas problem siyasi partiler, parlamento gibi kanallar vasıtasıyla katılımda ortaya çıkmaktadır. Kadınların siyasi parti üyelikleri artarken, partilerin karar verici organlarında ve parlamento üyeliklerinde görünürlükleri oldukça azdır. Dolayısıyla kadının siyasete katılımında esas problem siyasi elitler arasındaki kadının varlığında ortaya çıkmaktadır.

Kadınların siyasete katılımını artırmaya yönelik stratejileri tanımlayabilmek.

Özellikle kadınların karar alıcı mekanizmalarda yer almasını desteklemeyi amaçlayan stratejilerdir. Bu sürecin en önemli özneleri siyasi partilere yükümlülük getirmektedirler. **Söylemsel stratejiler:** Bu stratejiler, siyasi partilerin kadın katılımını destekleyici bir söylem ortaya koymasını ve kadın katılımı ile ilgili antlaşmalardan yana bir tavır sergilemelerini gerektirmektedir.

Olumlu eylem stratejileri: Kadın adaylara maddi destek sağlamak, kadınlara yönelik eğitim düzenlemek ve destek birimleri kurmak gibi stratejilerdir.

Pozitif ayrımcılık stratejileri: Diğerleri arasında kadının parlamentoda yer alması açısından en radikal sonuçları doğuran stratejiler bütünüdür. Bu grupta en önemli örnek de toplumsal cinsiyet kotalarıdır. Kotalar, buradaki anlamıyla, parlamento üyeliklerinin belli bir sayısının kadınlar tarafından oluşturulması zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Kota düzenlemeleri anayasa ya da seçim yasalarında yer alabileceği gibi, siyasi partilerin kendi inisiyatiflerine de bırakılabilinir. Dünyada gittikçe daha fazla ülke toplumsal cinsiyet kotalarını kullanmaktadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Birinci dalga feminizm hareketlerinin sonucunda aşağıdaki alanların hangisinde düzenleme **yapılmamıştır**?

a. Seçme ve seçilme hakkı
b. Aile hukuku
c. Mülkiyet hakkı
d. Eğitim hakkı
e. Çocuk bakımı

2. Aşağıdakilerden hangisi ikinci dalga feminist hareketinin siyasetin algılanışına getirdikleri yeniliklerdendir?

a. Özel (Kişisel) politiktir.
b. Politika kamusaldır.
c. Siyaset özeldir.
d. Oy hakkı herkesin hakkıdır.
e. Kamu ile özel alan birbirinden kesin çizgilerle ayrılmalıdır.

3. Aşağıdaki katılım türlerinden hangisine kadınların **daha fazla** katıldıkları gözlemlenmektedir?

a. Siyasi parti üyeliği
b. Milletvekili adaylığı
c. Dilekçe vermek
d. Oy vermek
e. Sendika üyeliği

4. "Her grubun kendine özel bir kimliği, bu kimlikten doğan sorunları ve diğer gruplardan farklılaşmış deneyimleri vardır. Bu grupların grup üyelerince temsili, grup çıkarlarının ve sorunlarının temsili açısından önemli ve gereklidir". Bu temsil anlayışına ne ad verilmektedir?

a. Formel (liberal) temsil
b. Tanımlayıcı temsil
c. Eşitlikçi temsil
d. Nitelikli temsil
e. Adaletli temsil

5. Aşağıdakilerden hangisi kadının parlamentodaki varlıkları önünde bir engel **değildir?**

a. Erkek egemen bir toplumda sosyalizasyon
b. Kamusal alan /özel alan ayrımı algısı
c. Siyaset için gerekli kaynaklara daha az sahip olunması
d. Siyasi kurumların ataerkil yapıları
e. Yaşlı ve çocuk bakımı hizmetleri

6. Sonuçların eşitliği kavramından hareket ederek son yirmi yılda kadının parlamenter temsilinde radikal değişimler yaratan stratejiler bütününe ne ad verilmektedir?

a. Pozitif ayrımcılık stratejileri
b. Söylemsel stratejiler
c. Destekleyici önlemler
d. Olumlu eylem stratejileri
e. Maddi destek önlemleri

7. Aşağıdakilerden hangisi kota uygulamalarını savunan savlardan biri **değildir**?

a. Kadınların vatandaş olarak eşit temsil hakkına sahip olması
b. Kadın kotalarının adaletsiz temsilin sonuçlarını düzeltmeye çalışması
c. Kadın kotalarının parti içi demokrasiye katkıda bulunması
d. Erkeklerin kadınların çıkarlarını temsil edememesi
e. Seçmenlere kadın adayları da değerlendirme fırsatı sunması

8. Bir ülkede kota uygulanmasına dair aşağıdaki faktörlerden hangisi doğrudan belirleyici olmamaktadır?

a. Kadın hareketinin gücü
b. Siyasi elitlerin tavrı
c. Seçim sistemi
d. Demokratik rejimin gücü
e. Kota uygulayan partilerin varlığı

9. Siyasi partilerle ilgili aşağıdaki unsurlardan hangisi siyasi partilerin kadın katılımını desteklemesinde daha az önemli hale gelmiştir?

a. Liderlerin tutumu
b. Organizasyon yapısı
c. İdeolojisi
d. Şeffaf ve kurumsallaşmış kurallar
e. Parti kadın örgütlerinin gücü

10. Dünyada en yaygın olarak uygulanan kota türü aşağıdakilerden hangisidir?

a. Anayasal kotalar
b. Seçim yasalarında düzenlenen kotalar
c. Fermuar yöntemi
d. Siyasi parti kotaları
e. Söylemsel stratejiler

Okuma Parçası 1

Örnek Olay: (Kadın milletvekilleri ile yapılan mülakatlardan bir bölüm)

Kadın milletvekili, diğer kadın milletvekillerinden farklı olarak siyasete erken yaşta başlamıştı. Dolayısıyla siyaset için gereken iyi bir çevre konusunda kendini eksik hissetmiyordu. Öte yandan, eşi ve babasının desteği ona bu yolda devam etmesi yönünde cesaret de vermişti. Ancak toplumsal bazı yargılardan dolayı zorluklar yaşadı. Mesela geceye kadar süren çalışmalarda yer alınca, bir genç kızın gece saatinde dışarıda ne işi olduğuna dair tepkiler gördü. Öte yandan, aday gösterildiği ilde, bir kadın tarafından temsil edilmek konusunda rahatsızlık oluştuğu söylentileri kulağına geldi. Sadece bu toplumsal yargılar değil, siyasetin kendi işleyişi nedeniyle de önemli kararların alındığı ortamlardan uzak kalıyordu. Mesela sabahlara kadar sigara dumanlı odalarda süren kulis toplantılarına ya da içki masalarında uzayan buluşmalara ev içi yükümlülüklerinden dolayı katılamayabiliyordu. Ancak bir süre sonra siyasetin daha modern ortamlarda, daha formel kanallarla yapılıyor olması, siyasette kadın milletvekillerinin artması ve aile içi dayanışma ile bu sorunu aştığını söylüyor. Benzer sorunları yaşayan başka bir kadın milletvekili de ailesini ihmal ettiğine dair duyduğu üzüntüyü kızının şu sözlerle giderdiğini ekliyor: "aşk olsun anne, başka anneler gibi değilim diye üzülüyor musun, kaç tane çocuğun, babasını bırak annesi milletvekili?"

Okuma Parçası 2

Mu Sochua: Bir kadın liderin kendi sözleri ile portresi:

1972'de liseyi henüz bitirdiğimde, savaş ve soykırım beni Kamboçyamdan kopardı. 1975 ile 1979 arasındaki yıllarda savaşın yanı sıra soykırım sonucunda 1 milyonun üzerinde insan hayatını kaybetmişti. Kamboçya'nın pirinç tarlaları ölüm tarlaları haline gelmişti. Silahlı mücadele Paris Barış Antlaşması'nın imzalandığı 1991 yılına kadar sürdü. Kamboçya'yı terk ettiğimde bir ergendim, döndüğümde ise kadın örgütleri ve insan hakları örgütleri ile barışı sağlamak ve 1993 Anayasasına kadının insan hakları hükümlerini sağlamak konusunda çalışan bir aktivist ve anneydim.

1998 seçimlerinde ülkenin en harap edilmiş bölgesinde Kuzey Batı Kamboçya'dan aday oldum ve kazandım. Kadın bakanı olarak görev yaptığım kabinede iki kadın bakandan biriydim. Sonraki hükümette başbakanlık görevini reddedip, onun yerine muhalefet partisi saflarında hükümet baskısı ve yolsuzluklarla mücadele eden Kamboçyalı demokratlara katıldım. Daha sonra Başbakan olduğumda aile içi şiddete karşı parlamentoda bir yasa teklifi verdim, Tayland'la Güney Asya'da insan kaçakçılığına karşı işbirliği müzakeresini yürüttüm. Sivil toplum örgütlerini, icra memurlarını ve kırsaldaki kadını birbirleriyle diyaloğa sokmayı amaçlayan bir kampanya başlattım.

Milletvekilliğim sırasında sivil toplum örgütleri ile birlikte kadınların yerel seçimlerde aday olmasını destekledim. 2002 seçimlerinde 25.000 kadın aday oldu ve bu adayların %9'u seçildi. Kota önlemlerinin hükümet tarafından henüz uygulanacak olmasına rağmen, ben kotanın güçlü bir taraftarı oldum. Şu an Kamboçya 2007 yerel ve 2008 genel seçimlerine hazırlanırken, kadınların sesi en az %30 temsil oranı ile parlamentoda güçlü olacak.

Muhalefet güçlerine katıldığım için benim vurgum her zaman demokrasi ve insan hakları üzerine oldu. Sivil toplum örgütleri ve sendikalarla güçlü bir ilişkiyi demokratik açılım için hep gerekli gördüm. Barışa yaklaşımım her zaman ulusal, bölgesel ve uluslararası boyutta değişik gruplarla güç birlikleri kurmak şeklinde oldu. Korku ve şiddetten uzak bir hayata tüm kalbimle inanıyorum. Çabalarım her zaman Kızıl Kmer yılları sırasında çok sayıda doktor, öğretmen, hakimin öldürüldüğü Kamboçya'da, insan kaynaklarının gelişmesi yönünde olacak. Birçok kere polis ve ordu ile karşı karşıya geldim. Stratejim hep görünür ve duyulur kalmak oldu.

İnsanların katılımına ve kadınlara eşit gelişme şansı verilmesine yürekten inanıyorum. Bu sadece hükümetlerin kadınlara eşit kişisel gelişim sağlamak için eşit fırsatlar ve olanaklar sağlayacak politikaları geliştirmesiyle mümkün olabilir. Ayrımcılık ve kadına karşı şiddet toplumun kadınları insan olarak ve eşit partnerler olarak kabul etmesiyle önlenebilir. Kadın bir lider olarak inanıyorum ki, kadınlar evlere, topluluklarına ve ülkelerine istikrar ve barış getirirler. Kadın örgütleri birbirleriyle ilişki halinde kritik bir çoğunluk yarattığı ve siyasi bir alan kazandığı zaman kendimi çok mutlu hissediyorum.

http://musochua.org/?page=story

Okuma Parçası 3

Sufrajetler (Suffragette)

20 yy.ın başlarında radikal yollarla kadınların seçme ve seçilme haklarını savunan gruplara bu ad verilmiştir. Amerika'da ve İngiltere'de etkili olmuşlardır. *'Suffrage'* oy verme hakkı anlamına gelmekle beraber kelimeye eklenen -ette eki ile kelime negatif çağrışımlar ve küçümseme içeren bir şekilde dönüştürülmüştür. İngiltere'de bu terim özellikle Kadınlara Oy Hakkı Ulusal Topluluğu (NUWSS) üyeleri için kullanılmıştır. 1903 yılında bu topluluk aldığı karar ile oy hakkı isteklerini duyurabilmek için İngiltere çapında daha etkili eylemlere başlamıştır. Bu kadınlar kendilerini zincirlemek, protestolar yapmak, kamu binalarını kundaklamak gibi birçok eyleme imza atmışlardır. Hatta bir eylemci kadın, kralın atı önüne atlayarak ölmüştür. Oy hakkı elde etmek için başlanılan eylemler serisinin bir parçası olarak alındıkları hapishanelerde açlık grevine başlayan kadınlar zorla beslenilmeye çalışılmış, kamuoyu önünde yükselen sempatileri ile mücadele etmek için parlamentodan "kedi ve fare" yasası çıkartılmıştır. Buna göre, açlık grevindeki kadınlar serbest bırakılmış, kendilerini toparlayınca tekrar hapsedilmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte zayıflayan hareket, 1920'de Amerika'da ve 1928de İngiltere'de kadınlara oy hakkının tanınması ile başarıya ulaşmıştır. **Suffragette movement (Sufrajet Hareketi).**

Okuma Parçası 4

Sierra Leone'deki bir kadının normal bir günü

4:00-5:300	:	Gölde balık tutmak
6:00-8:00	:	Su ısıtmak, kahvaltı etmek, bulaşıkları yıkamak, yerleri süpürmek
8:00-11:00	:	Dört yaşındaki oğluna göz kulak olarak ve sırtında yeni doğmuş bebeği ile pirinç tarlalarında çalışmak
11:00-12:00	:	Çilek toplamak, ateşi yakmak ve uzak bir mesafeden su taşımak
12:00- 2:00	:	Yemek hazırlamak, öğle yemeği yemek ve bulaşıkları yıkamak
2:00- 3:00	:	Çamaşırları yıkamak, balıkları temizleyip tütsülemek
3:00-5:00	:	Bahçelerde çalışmak
5:00-6:00	:	Gölde balık tutmak
6:00-8:00	:	Yemeği hazırlamak, akşam yemeği yemek
8:00-9:00	:	Bulaşıkları yıkamak, çocuk bakımı ile ilgilenmek
9:00-11:00	:	Balık ağlarını hazırlarken ateş etrafında sohbet etmek
11:00- 4:00	:	Uyumak

Kaynak: Food and Agriculture Organization (2003), Paxton and Hughes 2007, p. 124'den alıntılandı.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e	Yanıtınız yanlış ise "Birinci Dalga Feminizm" bölümünü gözden geçiriniz.
2. a	Yanıtınız yanlış ise "İkinci Dalga Feminizm" bölümünü gözden geçiriniz.
3. d	Yanıtınız yanlış ise "Siyasi Katılım Türleri ve Kadın Katılımı" bölümünü gözden geçiriniz.
4. b	Yanıtınız yanlış ise "Kadının Parlamenter Temsili" bölümünü gözden geçiriniz.
5. e	Yanıtınız yanlış ise "Kadının Siyasete Katılımı Önündeki Engeller" bölümünü gözden geçiriniz.
6. a	Yanıtınız yanlış ise "Kadın Katılımını Geliştirmeye Yönelik Stratejiler" bölümünü gözden geçiriniz.
7. c	Yanıtınız yanlış ise "Kadın Katılımını Geliştirmeye Yönelik Stratejiler" bölümünü gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlış ise "Kadın Katılımını Geliştirmeye Yönelik Stratejiler" bölümünü gözden geçiriniz.
9. c	Yanıtınız yanlış ise "Siyasal Kurumlardan Kaynaklanan Nedenler" bölümünü gözden geçiriniz.
10. d	Yanıtınız yanlış ise "Kadın Katılımını Geliştirmeye Yönelik Stratejiler" bölümünü gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Sanayi devrimi öncesi dönemde ev içi alan, aile hem üretim hem de tüketim alanıydı. Ancak sanayi devrimi ile birlikte üretim ve tüketim alanları farklılaştı. Üretim alanına çıkan kadın ucuz işgücü haline gelirken, evde kalan orta sınıf kadın üretim alanından tamamıyla soyutlandı.

Sıra Sizde 2

Inglehart'a göre (1977) ülkelerin tarihsel öznellikleri, kadınlar arasında siyasi katılım eğilimleri açısından ortaya çıkan farklılaşmayı açıklayabilir. Bir ülkenin uzun süre otoriter ve hiyerarşik açıdan güçlü yönetimler tarafından yönetilmesi ya da ülkenin dinsel yapısı o ülkedeki kadınların oy verme sıklıklarını ya da siyasi eğilimlerini etkileyebilmektedir. Dini yapının kuvvetli olduğu Fransa, İtalya ya da Belçika gibi ülkelerde kadınların oylarını daha muhafazakâr partilerden yana kullandıkları öne sürülmüştür. Dolayısıyla ülkeler arasındaki farklılıklar, ülkelerin öznel koşulları ile açıklanabilinir.

Sıra Sizde 3

Türkiye'de nispi temsil sisteminin d'Hondt yöntemi benimsenmiştir. Bu seçim sistemi uygulanan kapalı liste yöntemi ile partilere kadın adaylara listelerde yer vermek açısından çok avantajlı bir konum tanımaktadır.

Sıra Sizde 4

Bu konuda iki önemli uluslararası belge Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması toplantısı sonucunda imzalanan Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesine Yönelik Sözleşme (CEDAW) ile BM'in 4. Dünya Kadınlar Toplantısı sırasında kabul edilen 1995 Pekin Eylem Platformu Deklarasyonudur.. Bu toplantılar sonrasında imzalanan belgelerde tüm karar verme pozisyonlarında kadınların bu toplulukların %30unu oluşturmaları gerektiği ifade edilmiştir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Ayata-Güneş, A.& Gölgelioğlu, Ö. (2010). "Fırsat Eşitliği mi Sonuçta Eşitlik mi? 2000'li yıllarda Kadın Kotası. H.Durudoğan". F. Gökşen., B.E Oder & D. Yükseker (Eds.). **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar.** Sf: 137-159. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Dahlerup, D. (2005). "Increasing Women's Political Representation: New Trends in Gender Quotas". A.Karam& J Ballington (Eds.). **Women in Parliament Beyond Numbers**. Sf: 141-153. Stockholm: IDEA.

Dahlerup, D. (2007). "Electoral Gender Quotas: Between Equality of Opportunity and Equality of Result". **Representation**. 43/2: 73-92.

Flora, C.B. & Lynn, N.B. (1974). "Women and Political Socialization: Considerations of the Impact of Motherhood". J.Jacquette (Eds.) **Women in Politics**. New York: John Wiley.

Inglehart, R. (1977). **The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics.** Princeton: Princeton University Press.

Lovenduski, J. (1986). **Women and European Politics: Contemporary Feminism and Public Policy**. Massachusetts: Massachusetts Press.

Lovenduski, J. (1993). "Introduction: The Dynamics of Gender and Party". J. Lovenduski & P. Norris (Eds.). **Gender and Party Politics**. Sf: 1-15. Thousand Oaks: Sage.

Lovenduski, L.(2005). **Feminizing Politics**. Cambridge: Polity Press.

Paxton, P. & Hughes, M.M. (2007). **Women, Politics and Power: A Global Perspective**. Thousand Oaks: Sage.

Philips, A. (1995). **Demokrasinin Cinsiyeti**. Ankara: Metis Kadın Araştırmaları.

Randall, V. (1982). **Women and Politics: An International Perspective**. Chicago: University of Chicago Press.

Salisbury, R. (1975). "Research on Political Participation". **American Journal of Political Science**. 19:2: 323-341.

Sapiro, V. (1981). "Research Frontier Essay: When are Interests are Interesting? The Problem of Political Representation of Women". **American Political Science Review**. 75: 701-716.

Squires, J. (2007). **The New Politics of Gender Equality**. New York: Palgrave.

Stevens, A.(2007). **Women, Power and Politics**. New York: Palgrave.

Stokes, W. (2005). **Women in Contemporary Politics**. Cambridge: Polity.

Üşür, S. S. (2008). "Siyasal Katılım". **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, öncelikler ve Çözüm Önerileri**. s.215-301. İstanbul: Graphis Matbaa.

Yaraman, A. (1999). **Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili**. Ankara: Bağlam Yayınları.

TOPLUMSAL CİNSİYET SOSYOLOJİSİ

4

Amaçlarımız

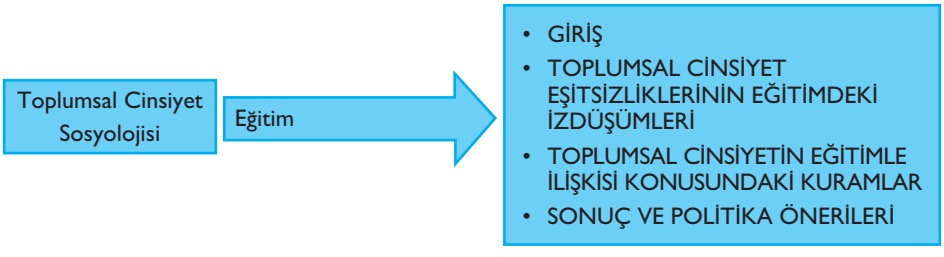
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının önemini kavrayabilecek,
- Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin eğitime erişimi nasıl etkilediğini açıklayabilecek,
- Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin eğitim aracılığıyla nasıl pekiştirildiğini farkedebilecek,
- Toplumsal cinsiyet ve eğitim ilişkisinin çeşitli kuramlardaki açıklamalarını karşılaştırabilecek,
- Eğitimdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin çözüm yollarına ilişkin politika önerilerini değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Akademik kapitalizm
- Cam tavan
- Cinsiyet rolü toplumsallaşması
- Eğitimde cinsiyet ayırımcılığı
- Eğitime erişim
- Feminizmler
- Güçlenme
- Kültürel sermaye
- Sızdıran boru hattı
- Soğuk iklim

İçindekiler

Eğitim

GİRİŞ

AMAÇ 1 ***Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının önemini kavrayabilmek.***

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin eğitimle ilgili sonuçları tüm toplumlarda, şu ya da bu derecelerde ve biçimlerde süregelen sorunlar arasındadır. Eğitim, bireylere belli bir zamanda kabul gören kültürü ve bilgiyi aktarmak ve işgücüne katılabilmek için gerekli önkoşulları kazandırmak gibi işlevleri nedeniyle ister istemez toplumsal cinsiyet içerikli iletiler taşır. Dolayısıyla okullar hangi düzeyde olursa olsun, kız ve erkek çocuklarla, kadınlar ve erkekler hakkında toplumda varolan kalıpyargıların ve sınırlamaların taşıyıcılarıdır.

Ancak eğitim, aynı zamanda hem birey hem toplum açısından yeteneklerin ve ilerlemenin gerçekleştirilmesinde, yaşam kalitesinin geliştirilmesinde dirimsel öneme sahiptir. Çünkü; insanın kendi gücünü ve kendini güçsüzleştiren mekanizmaları farkedebilmesi ve bunları dönüştürebilmesi için, ortam yaratma gizilini de içinde barındırır. Kadınların sadece okuryazar olması bile, kendilerini ifade etmelerini sağlayacak yeni bir dil kazanmak; olanaklardan ve risklerden haberdar olmak ve toplumdaki karar alma süreçlerine katılmak için **güçlenmelerinin** en önemli anahtarı olarak görülmektedir. Kadınların eğitimiyle şiddet görme olasılığı arasında ters yönlü, evlilik yaşının ertelenmesi ve işgücüne katılım arasında güçlü ve olumlu bir ilişki vardır. Her bir eğitim düzeyinin kadın kazancının artmasına etkisi erkeklerde olduğundan daha yüksektir.

Kadınlar, eğitimin yararlarını kendileriyle birlikte ailelerinin sağlık, beslenme ve eğitim olanaklarını ve içinde yaşadıkları toplumun yaşam fırsatlarını dönüştürmek üzere çoğaltırlar. Kadının eğitim düzeyi yükseldikçe daha az çocuk ölümüyle karşılaşılmakta, daha sağlıklı, daha iyi beslenmiş ve eğitilmiş çocuklar yetiştirme olasılığı da artmaktadır. Kız çocukların ve kadınların eğitim ve öğretimlerine yatırım yapmanın sürdürülebilir kalkınmayı ve büyümeyi başarmanın en iyi araçlarından biri olduğu belirlenmiştir (United Nations, 2010, World Bank, 2002). Kadınların eğitimi, uluslararasında insani gelişmeyi ölçmeye yarayan temel göstergelerden biridir.

Bu bağlamda eğitim terimini, öğrenim ve öğretim süreçlerinin okul öncesi, ilk, orta ve yüksek okullar gibi formal, kurumsal organizasyonlarda örgütlenmesi anlamında kullanıyoruz.

Birleşmiş Milletler tarafından ülkelerin insani gelişmişlik düzeyini kadın erkek farklarına göre değerlendiren Toplumsal Cinsiyet İlişkili Gelişme Endeksi (Gender-Related Development Index-GDI)'nin yaşam beklentisi ve fertbaşına gayrisafi yurtiçi hasıla ile birlikte üç temel göstergesinden biri eğitimdir. Türkiye, 2010'da bu endekse göre 138 ülke arasında 77. sırada yer aldı.

Eğitime erişim, tüm insanların toplumsal sınıf, etnisite, cinsiyet, engellilik vb özelliklerine bakılmaksızın eğitimde fırsat eşitliğinden yararlanabilmesi anlamına gelir. Kadınlarla erkeklerin eğitime erişimi arasındaki fark, her öğretim düzeyi için kadın oranlarının erkek oranlarına bölünmesiyle elde edilir. Türkiye eğitime erişimde, 2010 Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Endeksi'nin 134 ülke arasındaki sıralamasında 101. sıradadır.
(R. Hausmann, vd., 2010)

Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğiyle ilgili engellerin kaldırılması uluslararası öncelikler arasında yer almaktadır. **2015 yılına kadar okula kayıt, okulu tamamlama ve öğrenimde başarı yönleri de dahil olmak üzere eğitimde tam bir cinsiyet eşitliğinin sağlanması,** 2000 yılında Birleşmiş Milletler Bin Yıl Zirvesinde dünya liderleri tarafından kabul edilen *Bin Yıl Kalkınma Hedefleri*nden biridir (UNICEF, 2004: 31). Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW, md. 10) taraf devletlerin, eğitim alanında kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmalarını güvenceye bağlamak üzere, gerekli tüm önlemleri almasını gerekli kılar. Kadınların eğitimi, Pekin Eylem Platformu'nun, kadının ilerlemesi ve güçlendirilmesi için hükumetlerin, uluslararası toplulukların ve sivil toplumun öncelikle harekete geçmesini gerekli gördüğü 12 kritik alandan biridir.

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİKLERİNİN EĞİTİMDEKİ İZDÜŞÜMLERİ

AMAÇ 2 ***Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin eğitime erişimi nasıl etkilediğini açıklayabilmek.***

Toplumsal cinsiyetle eğitim arasındaki etkileşimler çift katmanlı olarak incelenmek gerekir. Bu inceleme ilk aşamada, kız ve erkek çocuklarla kadınların ve erkeklerin varolan eğitim kurumlarına erişebilmek açısından ne derecede eşit olduklarını kapsar. Tarihsel olarak tüm toplumlarda eğitim kurumlarından yararlanmanın bir erkek ayrıcalığı olarak başladığı ve sürdürüldüğü, kadınların bu kurumlara çok sonradan ve ciddi mücadeleler sonunda erişebilme hakkını kazandıkları bilinmektedir. Eğitime erişim, dünyanın pek çok yerinde, henüz tamamlanmamış bir süreç niteliğini taşımaktadır.

Değişik toplumsal ekonomik kesimlerde, etnik kümelerde, kırsal ve kentsel bölgelerde eğitimden yararlanabilen kadınların sayısı, hala aynı kategorideki erkeklerle eşitlenememiştir. Kaldı ki kadınlar için eğitime erişim, genelde bir tür eklemlenme ya da mevcut eğitim sisteminin erkek egemen yapısına, ideolojisine ve yaşantısına uyum sağlayarak katılma anlamına gelmiştir. Dolayısıyla eğitimin yapısının, içeriğinin ve günlük etkileşimlerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ne ölçüde pekiştirdiği ve yeniden ürettiği ikinci bir inceleme katmanını oluşturur.

Eğitime Erişimdeki Eşitsizlikler

Birleşmiş Milletlerin hesaplamalarına göre dünyadaki 774 milyon okumazyazmaz yetişkinin üçte ikisini kadınlar oluşturmaktadır. Bu oranın, son yirmi yılda aynı kaldığı, ayrıca okumazyazmazlığın yüksek olduğu hemen her ülkede, kadınların erkeklerden daha fazla okumazyazmaz oldukları belirlenmiştir. Küresel okuryazarlık oranı yetişkin erkekler için yüzde 88 iken kadınlar için yüzde 79 dolayındadır. Kadın okuryazarlık oranları Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da yüzde 95' lerin üzerindeyken Sahra altı Afrika ülkelerinin çoğunda ve Orta Güney Asya'da yüzde 50'ler gibi düşük düzeylerde seyretmektedir. Sürdürülebilir ve etkili yetişkin eğitimi programları olmadan bu bölgelerdeki yetişkin kadınların yaşamlarının sonuna kadar okuma yazma öğrenemiyecekleri tahmin edilmektedir (United Nations, 2010: 45-46).

Eğitime erişim, dünya genelinde bölgesel gelişmişlik düzeyine bağlı olarak büyük değişiklik gösterir. Afrika ülkelerinin çoğunda, Orta ve Güney Amerika'da, Güney Doğu Asya'da kadınların yüzde %50'sinden çoğu hiçbir eğitim görmediği gibi her eğitim düzeyindeki toplumsal cinsiyet farkları da gelişmiş ülkelerdekinden çok daha fazladır. Genel bir örüntü olarak kentlerdeki kadınların kırsal alanlarda yaşayanlara, genç kuşaktakilerin daha öncekilere kıyasla eğitime erişimleri daha fazla ve eğitimde kalma süreleri daha uzundur. Bu konuda, özellikle de yoksul ve kırsal kesimlerden kız çocukların okula kaydının ve eğitimde kalmasının sağlanmasına öncelik verilmesi özellikle vurgulanmaktadır (United Nations, 2010).

Kadınların eğitime erişimleriyle ilgili çok önemli bir gelişme, **yüksek öğretimdeki** toplumsal cinsiyet eşitliğinin kimi ülkelerde kadınların lehine evrilmiş olmasıdır. Sadece Avrupa ve Kuzey Amerika'da değil, kimi Arap ülkelerinde, Orta Asya, Latin Amerika ve Karaiblerde yüksek öğretimdeki kadın katılımı yüzde 55'ten fazladır. Küresel ölçekte, üniversitelerde kadın katılımı en düşük oranlarda Afrika ve güney ve batı Asya'nın kimi ülkelerinde gerçekleşmektedir (United Nations, 2010).

Türkiye'deki lise matematik kitaplarında tek bir matematikçi kadın adı yoktur. Milli Eğitim Bakanlığı'nın ortaöğretim öğrencilerine tavsiye ettiği 100 Temel Eserde Türkiye'den Halide E. Adıvar ve Samiha Ayverdi dışında kadın yazar bulunmadığı gibi dünya edebiyatı listesinde de hiçbir kadın edebiyatçıya yer verilmemektedir. http://yuzeser.meb.gov.tr/index.asp?ID=8 Erişim 23.02.2011

Eğitimde Cinsiyet Ayrımcılığı

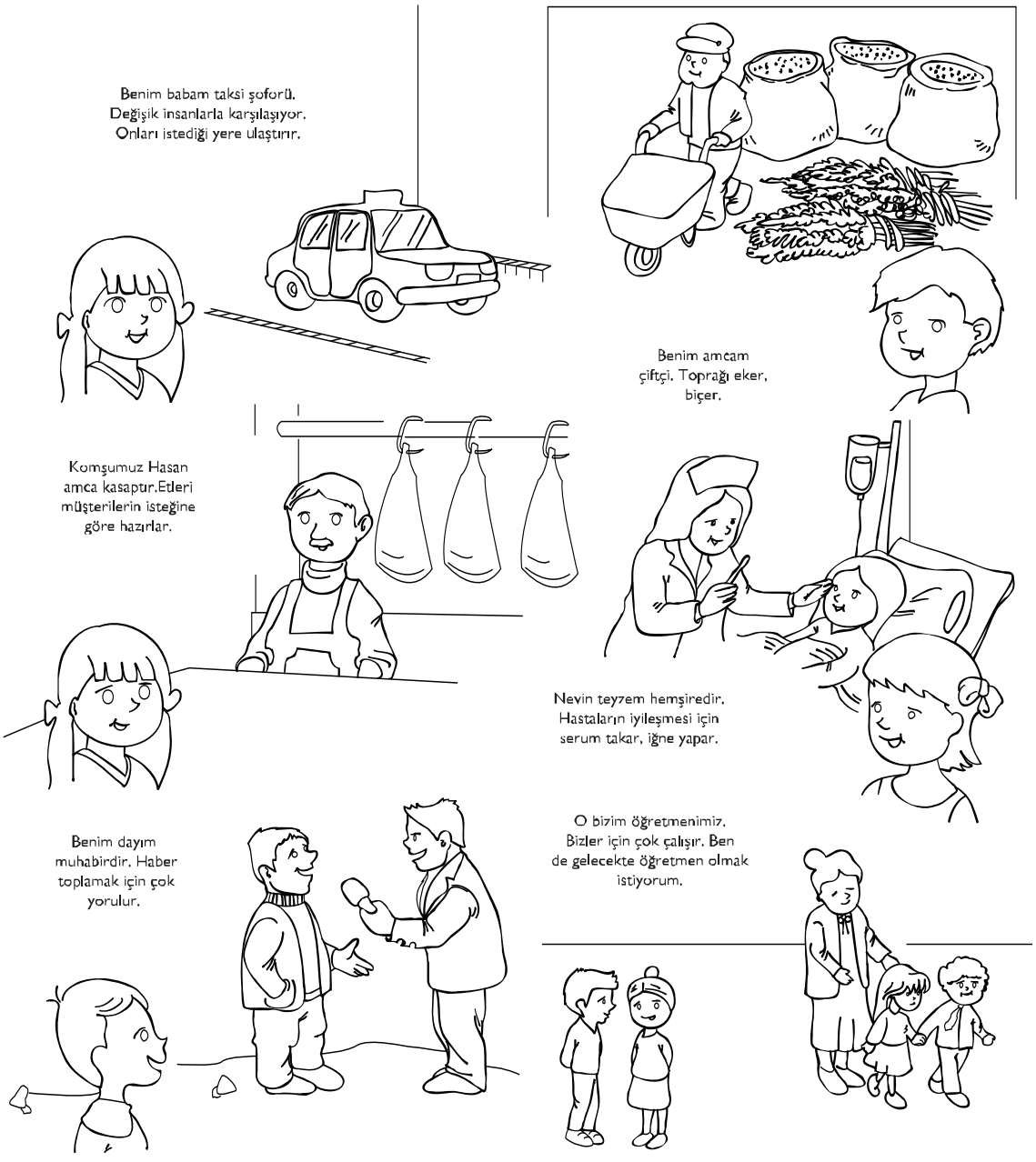
Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin eğitim aracılığıyla nasıl pekiştirildiğini farkedebilmek.

CEDAW (md. 10/c), kadın ve erkek rolleriyle ilgili kalıpyargıların eğitimin her biçiminden ve düzeyinden kaldırılmasını, özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilerek eğitim yöntemlerinin bu amaca göre düzenlenmesini gerektirir. Çünkü; eğitim kurumları, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini kaldırmayı hedefleyen yasal düzenlemeleri içeren öğretileri kapsadıkları örneklerde bile, kadınlarla erkeklerin eşit olmadıklarını gösteren açık ya da örtülü mesajlar verirler.

Her kültürde varolan düşünce, değer ve bilgilerden sadece bir kesiti okullarda kullanılmak için seçilir. Bu seçimin arkasındaki kriterler genelde iktidar gruplarının dünya deneyimlerine uygun düşer. Okul bilgisinin tipik bir özelliği erkeklerin düşünsel, siyasal ve askercil etkinliklerinden oluşmasıdır. Ders kitaplarındaki buluşları yapanlar, teorileri üretenler, devleti kuranlar, ekonomiyi yönetenler erkeklerdir. Burada sorun daha çok bilginin ataerkil niteliğinden kaynaklanır. Bilim uzun bir geçmişte bir taraftan kadınları görmezden gelmiş, diğer taraftan onların yaşantılarını değersizleştirmiştir. Eğitim, öğrencilere sadece erkeklerin, insan yaşamının etkin aktörleri ve özneleri olduğu duygusunu aktarmaya yaramıştır (Tan, 2000:87-88). Eğitimin cinsiyet körü ya da cinsiyetçi yaklaşımı akademik alanda da sürekliliğe sahiptir. Kadınlar, kimi öğretim üyelerinin açtığı toplumsal cinsiyet konulu derslerde ya da Kadın Çalışmaları programlarında kıyısallaştırılırlar. Bilim alanında çalışan kadınlardan hala "bilimadamı" olarak söz edilebilmektedir.

Şekil 5.1

Çevrenizdeki insanlar hangi meslekleri yapıyorlar?

Çevrenizdeki insanların meslekleri hangi özellikleri gerektiriyor?

Bu mesleklerden hangisini seçmek isterdiniz? Neden?

Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin, kadın erkek kimliklerinin kuruluşunda ciddi bir etmen de okuldaki işbölümü ve hiyerarşidir. Kadın öğretim gücünün eğitim hiyerarşisinin alt basamaklarında toplanması ve yöneticiliğe yükselme konusunda dikey ayrışım ya da cam tavan diye adlandırılan engeller, bu iş bölümünün en karakteristik özelliklerindendir (United Nations, 2010:44-46). Erkeklerin eğitimin üst düzeylerinde ve matematik, fizik gibi daha "önemli" konularda yoğunlaşmaları, kadın öğretmenlerinse daha alt sınıflarda, okuma yazma gibi dersleri öğretiyor olmaları, bilimin üst düzeyinin 'erkek alanı' olduğu hakkındaki önyargıları güçlendirmekte etkilidir.

Cam Tavan: Kadınların, çalıştıkları kurumlarda, yükselebilecekleri en yüksek basamağı belirleyen görünmez, cinsiyetçi engeller.

Sızdıran boru hattı. Kadınların ilköğretimden başlayarak karar verme konumlarına giden süreç içinde düzenli olarak sistem dışına atılmaları.

Dahası, eğitim alanında bulundukları konumların güç ve yetkileri nedeniyle okul yaşamında disiplinin sağlanması, eğitim ekonomisi, eğitim politikası, eğitimdeki yasal düzenlemeler, mekân ve kaynak kullanımı, eğitim program ve kadrolarının oluşturulması gibi 'büyük' sorunlar da erkeklerin işidir. Öğrencilerin sıklıkla karşılaştığı tehditlerden biri olan 'müdüre ya da muavine göndermek', otorite ile erkeklik arasındaki geleneksel bağlantının en dolaysız pekiştiricilerinden biridir.

Kadın yönetici sayılarının azlığı, bu konumlara gelen az sayıda kadının model alabilecekleri örnekleri de sınırlamakta, erkek yönetim tarzını tek geçerli model gibi görüp benimseyerek eril yönetim kültürünü yeniden üretmelerini sonuçlamaktadır. Erkekler ise öncelikle yükselmeyle ilgili fırsatları kollamaya yöneldiklerinden, öğretmenlikle kurdukları bağ göreceli olarak zayıflayabilmektedir (Short, 1994: 139). Genelde kadınların meslekte verdikleri araların ya da ayrılmaların evlenme ya da doğumla ilişkiliyken erkeklerin yöneticilik gibi başka bir işe geçmek için öğretmenliği bıraktıkları öğrencilerin gözünden kaçmamaktadır. Büyük ölçüde kadın öğretmenlerin yönetici olmayı 'istemedikleri' söyleminin ardında evlilik ve çocukla ilgili sorumlulukları ve kurumsal önlemlerin yetersizliği karşısında, ayrımcı sistem içinde neyin mümkün olduğu hakkındaki gerçekçi kavrayışları (Ozga, 1993) yatmaktadır.

Eğitimdeki cam tavanın nedenlerini düşünelim. Sizce kadınların yönetici konumuna gelmelerindeki engel 'isteksizlik'ten ibaret olabilir mi?

SIRA SİZDE 1

Kadınların öğretmenliği, geleneksel cinsiyet rollerine uygun olması ve anne, eş, ev kadını beklentilerine elverişli alan bırakması nedeniyle tercih etmeleri, görevle ilgili en önemli sorunlardan biridir. Genelde, çalışmayı geçici ya da aile ekonomisine katkı olarak görmekte, kendilerine zaman ayırma, okuyup kendini geliştirme, sosyal çevre oluşturma, meslek alanında ilerleme, kariyer yapma ve siyasal, sendikal etkinliklere katılma konusunda ciddi sıkıntılar yaşamaktadırlar. Aynı nedenlerle kadın öğretmenlerin de erkek meslektaşları gibi, mesleğe ve toplumsal cinsiyet rollerine yönlendirme, cins ayrımcılığını pekiştirme konusunda çok önemli olumsuz etkileri olabildiği saptanmaktadır (Tan, 2008:63).

Öğretim gücünün toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yansıtan yapısı yüksek öğretimde de devam etmektedir. Kadınların yüksek öğretime giderek artan katılımlarına karşılık üst akademik yönetim konumlarına erişimde karşılaştıkları sorunları tanımlamakta kullanılan son metaforlardan biri 'sızdıran boru hattı' benzetmesidir. Bu metaforun, 'kadın akademisyenlerin aile içi rollerde ve beklentilerde devam eden sorumluluklarıyla ilişkisini sorunsallaştıran kadın öğretim elemanlarının sayısı hiç de fazla değildir.

Toplumsal cinsiyet ve eğitim ilişkisinin bir başka evrensel örüntüsü kadınların belli alanlarda yığılması ya da aşırı temsili, buna karşılık belli alanlardan büyük öl-

Türkiye'de kız ve erkek mesleki teknik öğretim okullarına, karşı cinsten öğrenci alınmasında 1975 yılından beri herhangi bir engel bulunmamasına ve öğretim programlarındaki benzeştirmelere karşın, geleneksel cinsiyet bileşiminin dönüştürülmesi çok sınırlı kalmıştır. Kız mesleki teknik liselerindeki öğrencilerin yaklaşık **%80'i,** erkek mesleki teknik liselerindekilerin ise **%12'si** kızdır.

çüde dışlanmış oluşları anlamında **yatay ayrışımdır.** Yatay ayrışımın en aşırı örneği Suudi Arabistan'da olduğu gibi kız çocukların farklı okullarda eğitim görmesidir. Temel norm olarak karma eğitim sistemini benimseyen ülkelerde bile ders, bölüm ya da alan seçmelerin kız ve erkek öğrencileri farklı alanlara ayrıştırmayı sürdürdüğü görülür.

Ortaöğretimdeki ders ve bölüm seçmeler aracılığıyla kızların dil ve sosyal, erkeklerin fen ve teknik bilimlerde yoğunlaşması, kadınların yüksek eğitimde bilim, mühendislik ve teknoloji alanlarından uzak durmalarının ilk işaretlerini verir. Genelde alt toplumsal ekonomik düzey ailelerden gelen öğrencilerin toplandığı mesleki teknik okullarda ise ayrışma, işgücü piyasasının cinsiyet ayrımcı örüntülerini yansıtmak itibarıyla daha da belirgindir.

Yükseköğretimdeki kadın katılımının, erkeklere kıyasla çok daha hızlı arttığı ülkelerde bile kadınların alan tercihlerinin, erkeklerden çok farklı olmayı sürdürdüğü bilinmektedir. OECD ülkelerinin tümünde sağlık ve sosyal yardım, insan bilimleri, sanat ve eğitim kadınların en çok seçtiği alanlardır. Finlandiya, İzlanda, Norveç, İsveç ve Danimarka gibi kuzey ülkelerinde sağlık ve sosyal yardım alanlarından mezun olanların %20'den azı erkektir. Erkekler için, mühendislik, imalat ve inşaat başta gelmekte, bunu matematik ve bilgisayar bilimleri izlemektedir (OECD 2006). Kadın akademisyenler de öğrencileri gibi gene en yüksek oranda dil ve edebiyat, sanat ve sağlık bilimleri gibi kadın alanlarında varlık göstermektedirler (United Nations, 2010). Türkiye'de kadınların farklı yükseköğretim alanlarındaki temsili, bu genel yönsemelerle benzeşmektedir (T.C. Başbakanlık KSGM, 2011)

Genel eğilim, yatay ayrışmanın yanında dikey ayrışmanın da oluşmasıdır. Yani kadınların yoğunlaştığı alanların itibarsızlaşması, yönündedir. Hangi alanda kadın oranları fazlaysa orada maaş ve ücretlerin düşük olması raslantısal değildir. Dolayısıyla pek çok ülkede kadınların ekonominin düşük ücretli sektörlerinde yığılmalarını yadırgamamak gerekir.

Okulun, psikolojik ve fiziksel olarak, kız çocuklarla kadınlar için nasıl bir ortam oluşturduğu **'soğuk iklim'** metaforuyla tanımlanmaktadır. Psikolojik ortam olarak okul, sadece öğrenme süreçleri bağlamında değil, tırnaklar, saçlar, giysiler, arkadaş ilişkileri gibi konularda da sürekli kontrol uygulaması nedeniyle stresli bir ortam betimler. Kızlar özellikle mercek altındadır, sıklıkla da öğretmenleri tarafından davranış biçimleri, ses tonu gibi konularda ek kısıtlamalara tabi tutulurlar (Martin, 1998: 464-511; Hall, 1982). Erkekler fiziksel şiddete uğrarken kızlar daha çok sözlü ya da psikolojik şiddete maruz kalırlar (Sayan, 2007). Bu nedenle kızlar çareyi, dikkatleri üzerlerine çekecek davranışlardan, soru sormaktan, tartışmalardan, karar verme süreçlerine katılımdan kaçınmakta bulurlar. Sınıf içinde görünmez olmak suretiyle alacakları riskler azalır. Ancak bu durumda da özgüvenlerinin gelişimi engellenir, etkin öğrenme için gereken ilişkileriyle ileriye dönük beklentileri olumsuz etkilenir (Tan, vd. 2011).

Özellikle okulda kız öğrencileri ve kadınları hedef alan bir şiddet biçimi de tacizdir. Kadınlara yönelik sözel ve psikolojik tacizin derslikte bir öğretim aracı olarak kullanılan 'iyi niyetli' benzetmelere, kadın öğrencilere ve öğretmenlere laf atmaya, cinsiyetçi ima ve şakalara, dalga geçme ya da bedensel temaslara kadar çeşitli biçimlerini (Shakeshaft, 2004; Sayılan, 2004: 125), eğitim kurumlarında da görmek mümkündür.

TOPLUMSAL CİNSİYET VE EĞİTİM İLİŞKİSİ KONUSUNDAKİ KURAMLAR

Toplumsal cinsiyet ve eğitim ilişkisinin çeşitli kavramlardaki açıklamalarını karşılaştırabilmek.

Her eğitim sosyolojisi kuramı, toplumsal cinsiyet konusuyla ilgilenmediği gibi, toplumsal cinsiyet kuramlarından kimilerinin de eğitime ilişkin bir sözleri olmamıştır. Bu bölümde hem eğitim, hem de toplumsal cinsiyet konusuna odaklanmış kuramlara göz atacağız. Söz konusu kuramlar, bir yandan eğitimin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin sürdürülmesine ve önlenmesindeki rolüne odaklanmış, bir yandan da eğitimde toplumsal cinsiyet farklarından etkilenmeyen bir eşitliğin ya da hakkaniyetin sağlanmasını hedeflemişlerdir.

Rol/Toplumsallaşma Kuramları

Toplumsal cinsiyet ve eğitim konusundaki ilk araştırmalar, 1960'lı ve 1970'li yıllarda başladı ve eğitimde cinsiyet rolü toplumsallaşması konusuna yöneldi. Dönemin toplumsal hareketlerinin ve özellikle de ikinci dalga feminizmin tetiklediği bu çalışmalar temelde, kadın kimliğinin gelişmesinde ve kadınların yetişkin dünyasında karşılaştıkları eşitsizliklerde okulun ve öğretmenlerin nasıl bir etkisi olduğunu araştırıyordu. Bulguları da kız çocukların ve kadınların gördükleri eğitimin, erkeklerden çok çeşitli boyutlarda farklı ve eşitsiz olduğunu gösteriyordu. Buna göre, çocukların cinsiyeti, tıpkı ailede olduğu gibi okulda da 'uygun' cinsel rolleri ve meslek eğitimlerini-kızlar için anne, ev kadını, en fazlası bunlarla benzeşen hemşire, öğretmen, vbg.,-gerçekleştirecek biçimde toplumsallaştırılmalarını sağlıyordu.

Cinsiyet rolü toplumsallaşması konusundaki araştırmalara göre, erkek çocuklar okulun sözel, bedensel ve toplumsal etkileşim alanlarında daha fazla yer kaplıyor ve bu da kızların edilginliğine karşılık erkeklerin bağımsızlıklarının gelişmesine neden oluyordu. Kız çocukların ergenliğe geçiş sürecinde düşüncelerini ve duygularını ifade etmekten çekinmeyi öğrenerek seslerini bastırmaları (Brown ve Gilligan,1992) ise özellikle matematik ve fen gibi geleneksel olarak daha erkeksi sayılan eğitim alanlarında özgüvenlerinin zayıflamasına ve bunlarla ilişkilendirilen meslek alanlarından uzak durmalarına yol açmaktaydı. Sadece en yetenekli ve kendilerine en güvenen kadınlar bu bölümlere giriyordu. Dolayısıyla o bölümlerde sayıları az ama notları yüksekti. Buna karşılık kendilerine olduğundan fazla güvenen erkeklerin, daha az yetenekli olmalarına rağmen, biraz da aileden gelen baskılarla geleneksel erkek alanlarına girmek ve buralarda kalmak konusunda ısrarlı oldukları gözlemlenmişti (Kimmel, 2000). Erkek çocukların, saldırganlığı kendi cinslerine uygun davranış olarak benimseyerek okuldaki kız arkadaşlarına ve kadın öğretmenlerine yönelik cinsiyetçi davranışlar içine girmeleri de cinsel rol toplumsallaştırmasının sonuçlarındandı.

Okulun, öğretim programlarının, ders kitaplarının, öğretmenlerin toplumsal cinsiyet toplumsallaşmasındaki yeri konusundaki çalışmalar bugün de etkisini sürdürmektedir. Bu çalışmaların temel talepleri, öğretmen davranışlarının ve eğitimin içeriğinin toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili ataerkil belirlemeleri önleyecek biçimde değiştirilmesi yönündedir.

Son yıllarda toplumsallaşma kuramlarında dikkatin, öğretmenler ve müfredat gibi etmenlerden çocukların akranlarına ve kültürüne doğru kaydığı görülmektedir. Çalışmalar, çocukların daha okula başlamadan önce toplumsal cinsiyet farkla-

rı ve kendi cinsel kimlikleri konusunda güçlü bilgi sahibi olduklarını, çok küçük yaşlardan başlayarak kendi cinslerinden arkadaşlarla oynamayı seçtiklerini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet toplumsallaşmasının büyük ölçüde çok farklı etkileşimlere sahip kız ve erkek akranlarında ve çocuk kültürü çerçevesinde gerçekleşmesi, cinse özgü akranlarında kızların ve erkeklerin okul başarısını etkileyen ne tür davranışlar (örneğin saldırganlık ya da çalışkanlık) geliştirdiklerini mercek altına getirmiştir (Stockard, 2007). Yaşıt gruplarının cinsiyetçi kalıpyargıları karşısında okullar ve öğretmenler de kız ve erkek çocukların birlikte çalışmalarını ve başarmalarını sağlayacak alternatif etkileşim biçimlerini geliştirebilecek en önemli güçler olarak görülmektedir.

Cinsiyet rolü toplumsallaşması kuramları, yasalarla dönüştürülebileceği sanılan, fazla basitleştirilmiş bir ataerkil modeli benimsemek, kız ve erkek çocuklar konusundaki kalıpyargıları olduğu gibi kabul etmek, kızların edilginliklerini fazla abartırken direnç ve karşı koyma gizillerini fark edememek, cinsiyet gruplarının kendi içlerindeki farkları gözden kaçırmak gibi nedenlerle eleştirilmiştir.

SIRA SİZDE 2

İlköğretimdeki anılarınızdan yararlanarak öğretmenlerin ya da yöneticilerin ne tür toplumsal cinsiyet rolü telkinlerinde ya da uyarılarında bulunduklarından ya da bu konudaki eşitçi uygulamalarından örnekler veriniz.

Kültürel Sermaye Kuramı

Sermaye terimi, ekonomide kâr sağlamak için piyasada yatırımda kullanılan kaynaklar olarak tanımlanır. Sosyoloji bu kavramı salt ekonomik olmaktan çıkararak çeşitli biçimlerde genişletmiştir. Örneğin, insan sermayesi, bireyin piyasadaki değerini artırmak amacıyla eğitimine yapılan yatırıma göndermede bulunur. Sosyal sermaye, kişinin sahip olduğu ilişkileri ve bu ilişkilerin sağladığı kaynakları ifade etmeye yarar.

Bourdieu'nun kültürel sermaye kavramı kültürü 'örneğin, bireyi belli bir statü grubunun üyesi olarak görmeyi sağlayan görgü kuralları, sanat, müzik,vb. hakkında bilgi sahibi olmayı' bir sermaye biçimi olarak tanımlamıştır. Bourdieu'nun kültürel sermaye kuramında kadınların, özellikle de anne rolünde, kültürel sermayenin birikiminde kilit önemi vardır (Reay, 2007:27) Kadınlar, ekonomik sermayeyi kültürel sermayeye dönüştürerek aile içinde çok önemli bir rol oynarlar. Ötesi, kültürel sermayenin aile içinde etkili olarak aktarımı da sadece kültürel sermayenin miktarına değil, özellikle annenin sahip olduğu kullanılabilir zaman miktarına bağlıdır.

Anneler, çocuklarının eğitsel başarıları konusunda yüklendikleri sorumluluklarla da toplumsal sınıfların yeniden üretiminde rol alırlar. İşçi sınıfından gelen anneler, ne kadar çaba gösterseler de gerekli ve geçerli kültürel sermayeye sahip olmadıkları için, eğitim sistemini kendilerinin ya da çocuklarının yararına kullanamazlar. Çocuklarının eğitimiyle orta sınıftan gelenler kadar ilgili olsalar da öğretmenlere sözlerini ve şikayetlerini dinletebilmek ya da çocuklarının eğitimindeki aksaklıkları giderebilmek açısından sosyal, ekonomik ve psikolojik donanıma sahip değillerdir. Annenin kendi olumsuz okul deneyimleri, eğitsel yeterlik ve bilgilerden yoksunluk duygusu, ev ödevlerine yardım konusunda özgüven eksikliği, kültürel sermaye yetersizliğine ve dolayısıyla sınıf ve öteki toplumsal sınır çizgilerinin sürdürülmesine yol açan etmenler arasındadır (Reay, 2007).

Kültürel sermaye kuramı, hem günlük yaşamda eğitim sisteminin toplumsal yeniden üretimi nasıl gerçekleştirdiğini, hem de toplumsal cinsiyetle nasıl ilişkilendiğini göstermek bakımından aydınlatıcı olmuştur. Ancak, yeniden üretime odaklanan öteki kuramlarda olduğu gibi, insan öznenin iradesini, bireysel bilinci ve direnç olasılıklarını ihmal eden ve ataerkil sistem içinde eğitimin, kız çocuklar ve kadınlar için gerçekleştirdiği çelişik işlevlere yer vermeyen görece mekanik bir yeniden üretim analizi olması dolayısıyla eleştirilmiştir.

Akademik Kapitalizm Kuramı

Yüksek eğitim kurumlarıyla buralarda çalışanların, üniversite dışındaki ekonomik kaynaklardan yararlanmak amacıyla giriştikleri piyasa ya da piyasa benzeri davranışlara dikkatimizi çeker. Buna göre üniversitelerin, kamu yararına bir bilgi/öğrenme rejiminden, akademik kapitalist bilgi ve öğrenme rejimine geçmesi, ataerkilliği yüksek eğitim kurumlarında daha etkili hale getirmiştir. Yeni rejim kısmen, üniversitelerde sayıları hızla artan kadınlar karşısında erkeklerin, bir zamanlar sadece kendilerine açık olan yüksek eğitimin sonucu olarak kazandıkları kimi tarihsel ayrıcalıklarını sürdürmelerini sağlamaktadır (Bank, 2007; 10).

Yüksek öğrenim kurumlarında çeşitli bölüm ve birimlerin dış kaynaklardan yararlanmak konusunda maruz kaldıkları dengesizlikler, genelde kadınların aleyhine, erkeklerin lehine sonuçlar doğurmaktadır. Çünkü; kaynakların, fonların, projelerin çoğunluğu, erkeklerin yoğunlaştığı, uluslararası rekabete, küresel kapitalizmin merkezine ve piyasaya daha yakın mühendislik, elektrik elektronik, bilgisayar teknolojisi gibi alanlara yönlendirilmektedir. Buna karşılık kadın öğretim üyelerinin ve öğrencilerin toplandığı sosyal çalışma, eğitim, hemşirelik, sosyal bilimler gibi akademik alanlara daha az ekonomik kaynaklar ayrılarak kıyısallaşmaları (marjinalleşmeleri) artırılmaktadır.

Erkekler, akademik kapitalizmin ayırıcı özelliği olan piyasa ve piyasa benzeri etkinliklerin de önderleri ve yarar sağlayıcılarıdır. Akademik işgücünden sağlanan patentlerin ya da üniversitelerin araştırma ürünlerinin, lisans haklarının sahipleri ve akademik girişimlerle kurulan yan şirketlerin üst yöneticileri arasında erkeklerin oranı kadınlardan çok daha fazladır. Bu alanlarda eğitim gören ve çalışan kadınlar girişimci konumundan çok, girişimci erkeklerin yardımcısı konumunda bulunurlar. (Metcalfe ve Slaughter, 2007: 10-11)

Yüksek eğitimin toplumsal yeniden üretim işlevi dolayısıyla akademik alandaki kadınların konumları, genel olarak kadınların toplumsal, siyasal ve ekonomik gelecekleri açısından kritik önem taşır. Bu nedenle de akademik kapitalizm kuramı, yüksek eğitim sistemlerinin özündeki tarihsel ataerkilliğin yok edilmesi için topyekun bir devrime gerek olduğunu savunan, örneğin Radikal feminizm gibi, kuramlarla benzer özellikler gösterir. Bununla birlikte kadınların eşitsizliğini sadece çalışma alanı içinde sınırlayarak öteki ezilme biçimleriyle hiç ilgilenmemesi nedeniyle bütüncül bir toplumsal cinsiyet perspektifi sunmaktan uzaktır.

Feminist Kuramlar

Feminist eğitim araştırmaları, ırk ve toplumsal sınıf gibi, cinsiyetin de okullarda olup bitenleri biçimleyen, bunlar tarafından biçimlenen, indirgenemez güçler olduğunu savunur. Feministlere göre eğitim sistemleri de okullar da **iktidarın ve kültürün araçları**dır. Ancak feminist yaklaşımlarda kültür, aynı zamanda önemli bir **direnç ve değişim** kaynağıdır.

Liberal feminizm, liberal kuramın tüm formları gibi bireysel çabaya ve rekabetçi başarıya önem verir. Dolayısıyla bireyselliği ve bireysel öğrenim sürecini öne çıkarır. Eşitliğin, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamdaki demokratik reformlarla sağlanacağından hareket eden liberal feministlerin, 19. yüzyıl boyunca kadınların miras, boşanma, oy, çalışma vb. yanında, eğitim alanında da erkeklerin sahip oldukları hakları kazanmaları için mücadele ettikleri görülür. Tüm insanlar için, zararlı toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının, toplumdan ve okuldan temizlenmesi için, eğitimle **farkındalık yaratılması** bu mücadelenin esas unsurlarındandır.

Ancak, liberal feministlerin eğitimle ilgili çalışmaları, toplumsal yapıdaki fırsat eşitliği engellerinin ve kadınlara karşı sistematik ayırtgözetiminin yasalar vb. hukuksal önlemlerle kaldırılması önerilerini de kapsar (Weiner, 1994). Özellikle de okullarda, bireylerle iş piyasasında adil ve etkili bir biçimde rekabet edebilmelerini sağlayan bilgi, beceri ve kredileri kazandıracak bir fırsat eşitliği yapısının gereksinildiğini savunurlar.

Eğitime erişim bu yaklaşımın temel taşıdır. Zira toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin nedeni cehalettir. Kadınlar da erkeklerin sahip oldukları hakları, özellikle de eşit eğitim olanaklarını, kazandıklarında toplumdaki cinsiyet ayrımcılığı ortadan kalkacaktır. Hedef, mevcut sistemin olabildiği kadar hızlı ve kesintisizce değişimini sağlamaktır. O nedenle de erişim, tercih, yoksunluk, düşük temsil ve yetersiz başarı gibi terimleri kullanmak suretiyle eğitimin, erkek egemen kurulu düzenine fazla tehditkar görünmeyen taleplerde bulunmaya özen gösterirler (Weiner, 1994: 67).

Kadınlar ve eğitim konusundaki çalışmaların büyük çoğunluğunu gerçekleştirmiş olan liberal feminizm, kadınlara eğitimde fırsat eşitliği sağlanmasında, beyaz erkeklerin tekelinde olan kapıların açılmasında önemli rol oynadı. Resmi ve gizli müfredattaki toplumsal cinsiyet farklarını, matematik, fen ve teknoloji gibi alanlardaki farklı başarı örüntülerinin nedenlerini, seçimlik derslere ve mesleğe yöneltmedeki toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını, sınavların ve testlerin yapılandırılmasındaki ve değerlendirilmesindeki yanlılıkları, okulların personel seçimindeki cinsiyet farklılaşmalarını araştıran çalışmaların çoğu liberal feministler tarafından yapıldı.

1960 larda geliştirilen bilinç yükseltme, kadın deneyimi konusunda bir bilgi paylaşımı aracı ve yöntemi olup kadınlarla ilgili kapsamlı bir bilgi tabanının yokluğunda kadınlar için bir eğitim aracı olarak kullanılmıştır.

Buna karşılık liberal feminizmi siyasal cehaletle suçlayanlar çeşitli eleştirilerde bulundular: Toplumsal cinsiyet baskılarının, özellikle de ırk ve sınıf gibi öteki ezilme biçimleriyle ilişkisini kuramamak, bir sınıf olarak kadınların, kendilerine atfedilen görevlerden dolayı yarışa başlarken yaşadıkları dezavantajları görememek, özel ve kamusal yaşam arasına sınır çekerek cinsellik, aile, evlilik, annelik, ev içi emek gibi kavramlara dokunmamak, bireysel öğrenme ve başarıyı kurumsal ekonomik, toplumsal ve siyasal güç yerine basitçe eğitim ve iş fırsatlarıyla ve doğurganlık tercihleriyle ilişkilendirmek (Weiler, 2003), söz konusu eleştiriler arasındadır.

Radikal Feminizm, genelde kadınların ezilmişliğini ve özelde eğitimdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ataerkillik kavramıyla açıklar ve bu ezilmişliğin evrensel niteliğini vurgular. Buna göre cinsiyet eşitsizliğinin sorumluluğu ve çözümü sadece eğitimcilere atfedilemez. Aile, işyeri ve medya, egemen erkek ve ezilen kadın ikiciliğinin sürdürülüp durduğu toplumsal düzlemler arasındadır. Eğitimcilerin görevi, feministlerin ataerkil güçlere karşı mücadelesinin bir parçası olarak toplumu, cinsiyetçi olmayan davranış ve pratikleri gerçekleştirecek biçimde yeniden eğitmek olmalıdır (Weiner, 1994: 71).

Bu yaklaşım, eğitimin özgürleştirici bir gizil güce sahip olduğunu kabul eder. Ancak var olan durumuyla bunu gerçekleştiremiyeceği görüşündedir. Mevcut kuramlar, eğitim ve bilim, erkekler tarafından tanımlandığından kadınların tarihini, deneyimlerini ve ilgi odaklarını kapsamaz. Dolayısıyla da kadınlar için yararlı bir bilgi kaynağı değildir, tersine bilinçlenmelerini erkeklerin istediği gibi önlemeyi sağlar. Eğitim; okul bilgisini, kültürünü ve programlarını, dayandığı erkek temelinden topyekun bağımsızlaştırdığı ölçüde dönüştürücü niteliğe kavuşacaktır. Yararlı ve güçlendirici bilgiye erişebilmek ve erkek egemenliğinin etkilerini farkedebilmek için, kadınların kendi kişisel yaşantılarından ve kültürel üretimlerinden yola çıkmaları gerekir. Bunun için de 'bilinç yükseltme' diye adlandırılan kadın odaklı bir eğitimden (ya da yeniden eğitimden) geçmeleri önemlidir (Weiner, 1994:55).

Toplumdaki erkek egemenliği ve okul bilgisi konusunda, ciddi eleştirileri bulunan Radikal feministlerin, eğitimdeki kurulu düzeni ürkütmek konusunda bir tereddütleri söz konusu değildir. Egemenlik ve ezilme, tahakküm ve güçlenme, kadın ve kız çocuk merkezlilik gibi terimlerle 'erkek', ders konularını eleştirmeyi, ataerkil eğitim süreçlerini ve derslikteki cinsiyetler arası güç ilişkilerini sorgulamayı amaçlarlar (Weiner, 1994: 67-68). Liberal feministlerin aksine derslikteki, öğretmen odalarındaki ve okul süreçlerindeki kadınların ve kız çocukların ezilmesinde cinselliğin ve cinsel şiddetin rolünü incelemeye öncelik verirler. Okulların, kız çocukları için ne ölçüde güvenli mekanlar olduğunu sorgulamaktan kaçınmazlar.

Önemli bir tartışma odağı da kadınların özerkliğini ve erkeklerden bağımsız bir kadın öğrenme kültürünün geliştirilmesi açısından 'kız okulları'nın yeri konusuna ayrılmıştır. Radikal feminizm 'kız okulları'nı kadın kültürünün güçlenmesinde bir ilk adım olarak görür. Buna göre okulların ayrılması, kadınların güçlenmesinde ve ataerkilliğin alt edilmesinde siyasal bir stratejidir (de Marais, Le Compte, 1999).

70'lerde ikinci dalga kadın hareketlerine egemen olan radikal feministlerin, kadın deneyimlerini aydınlatan bir bilgi tabanı yaratmak hedefi, feminist bilimin gelişmesini ve özellikle de ABD'de Kadın Çalışmaları ders ve programlarının yayılmasını sonucunu doğurdu. Bunu izleyerek daha etkili bir kadın siyasal güç tabanı yaratılması gereksinimi algılanması, hiyerarşiler yerine işbirliğine dayanan kadın dostu örgütlenmelerin ve pratiklerin, temsil yerine katılım taleplerinin gerçekleşmesine yönelik çabaları artırdı. Radikal feminizm sadece varolan cinsel ilişki ve siyasetle yüzleşmeyi değil, aynı zamanda, bağımsızlık yerine özgürleşmeyi, bireycilik yerine kollektivizmi temel alan yeni bir dil ve yeni bir söylem çerçevesinin gelişimine yol açtı (Mitchell, 1986).

Buna karşılık Radikal feministler, hem liberal, hem de sosyalist feministlerden çeşitli eleştiriler aldı. Liberaller, kadın erkek kutuplaşmasına götüren radikal söylemin yarattığı infial nedeniyle kadın hareketinin kazanımlarının altını boşalttığını, cinsel politikaya aşırı önem vererek siyasal reformları küçümsediğini savunuyordu. Kadınların ezilmesini tüm ezilme biçimlerinin temeline koymalarıysa sol düşüncede ciddi itirazlarla karşılaştı. Özellikle de siyah ve işçi sınıfından gelen kadınlar tarafından beyaz, burjuva ve apolitik olmakla suçlanıyor, toplumsal cinsiyet analizlerini ırk ve toplumsal sınıf sorunlarından soyutladıkları iddia ediliyordu. Postyapısalcı feministler ise radikal feministlerin toplumsal cinsiyet kimliğine ilişkin görüşlerinin özcü niteliğine dikkat çekerek, bu kimlik biçimlerinin çok kez kadınlarla erkekler arasında herhangibir mutlak karşıtlığa izin vermeyecek kadar karmaşık olduğunu savunuyorlardı. Radikallerin, tüm hiyerarşilerin şu ya da bu biçimde erkek egemenliğinin çeşitleri olduğu görüşü eleştirilerek tahakküm güdüsünün, uygulamak fırsatını çok fazla bulamasalar da kadınların da paylaştığı evrensel bir insan özelliği olması ihtimalinin yeterli bir biçimde ele alınmasını önlediğini düşünüyordu.

Radikallerin, tüm hiyerarşilerin şu ya da bu biçimde erkek egemenliğinin çeşitleri olduğu görüşü, özellikle eleştirildi. Bu bağlamda tahakküm güdüsünün, uygulamak fırsatını çok fazla bulamasalar da kadınların da paylaştığı evrensel bir insan özelliği olması ihtimalinin Radikallerce yeterince değerlendirilemediği vurgulanıyordu.

Feminist Yeniden Üretim Kuramı: Geleneksel Marxist sınıf analizlerinden derinlemesine etkilenen bu yaklaşımın, eğitimin toplumsal değişimdeki rolü konusundaki görüşleri fazla iyimser değildir. Eğitimi, sınıf mücadelesi gibi cinsiyet mücadelesinin de gerçekleştiği, toplumsal egemenlik ve ezilme örüntülerinin yeniden üretildiği ve sürdürüldüğü düzlemlerden biri olarak görürler. Örneğin; işçi sınıfı kızlarının, bir yandan öteki kızlarla ortak ayırtgözetimlerini, bir yandan da erkek arkadaşlarıyla aynı sınıf eşitsizliğini de yaşayarak iki kez ezildiğini düşünürler.

Marksist (ve Sosyalist) feministlerin kuramsal alandaki çok önemli katkılarına karşılık okulun, toplumsal cinsiyet ve güç ilişkilerinin yeniden üretiminde nasıl bir rol oynadığı konusundaki çalışmaları sınırlıdır. Bu çalışmalarda üretime tanıdıkları öncelik çerçevesinde, kadınların işgücü ya da ev içi emekle ilgili ezilmişliklerinin okuldaki cinsiyetçi pratiklerle ve metinlerle yeniden üretildiği anlayışı yer alır. İşçi sınıfından kız ve erkek çocukların okuldaki toplumsal sınıf hegemonyası aracılığıyla işçi sınıfı kadınlarına ve erkeklerine dönüşmeleri ya da egemen sınıf ve cinsiyet ilişkilerinin sürdürülmesinde aile, okul ve iş piyasasının karşılıklı ilişkileri bu kapsamda araştırılanlar arasındadır (Weiler, 2003: 273, Weiner, 1994:68).

Bu yaklaşımın eğitimdeki eşitsizlikler konusundaki çözüm önerisi, kapitalizmdeki cinsiyet eşitsizliğini yapısal faktörlere bağlaması dolayısıyla hayli sınırlıdır. Gerçi sosyalist feminizm, ataerkilliğin etkisini ve ortadan kaldırılmasını ayni ölçüde önemser. Okullarda tarihsel olarak yapılanmış ataerkilliği yıkabilmek için, eğitimin tüm yapılarının, siyasa ve uygulamalarının topyekun dönüştürülmesini talep ederler. Gene de özellikle erkek hiyerarşilerinin çözülmesi ve feminist sorunların gündeme getirilmesi arayışlarında öğretmen sendikalarının da hayli etkili oldukları gözlemlenmiştir (Rowbotham,1989).

Bu araştırma söyleminin kullandığı kapitalizm, üretim, yeniden üretim, sınıf, toplumsal cinsiyet, ataerkil ilişkiler gibi Marxsist kavramlar, farklı sınıflardan kız öğrencilerin okul içindeki farklı konumlanışlarını ortaya çıkarmakta etkiliydi. Ne var ki aynı söylem, kadınlar için, kadınlar hakkında kuramlar geliştirmeyi hedefleyen genel feminist taleplere yer bırakmıyordu. Tüm yeniden üretim kuramlarında olduğu gibi, bireysel bilince ve direnç olasılıklarına da kadınların çalışma yaşamı dışındaki ezilme biçimlerine de gereken önemi vermedikleri için eleştirildiler. Bu yaklaşımın, kadınların ezilmişliğini ve okul deneyimlerini daha geniş bir toplumsal yapı içerisine yerleştirmek ve kadın yaşamında çalışmanın önemini göstermek açısından çok ciddi katkıları bulunan A.Wolpe ya da R.Deem gibi öncüler bile sonuçta hayli mekanik bir yeniden üretim anlayışıyla hareket ettikleri eleştirisiyle (Weiler, 2003: 275-276) karşı karşıya kaldılar.

Siyah Feminizm: 1970 lerin sonunda radikal ve liberal feminizmleri eleştiren ve genişleten farklı feminist bakış açılarının en önemlilerinden biriydi. Yalnız beyaz ataerkil toplumu eleştirmekle kalmayıp, beyaz kadın hareketini de kadınlar arasındaki ekonomik ve toplumsal farklılıkları görmezden gelmekle suçluyorlardı. Siyah feminizm, özellikle de ırkçılığın ve cinsiyetçiliğin, eğitimdeki yaygınlığını odağa getirmekle kalmıyor, buna ağır eleştiriler de yöneltiyordu.

Siyah feminizm farklı etnik kökenlerden gelen siyah kadınların ve kızların okulda aynı homojen grubun üyeleri muamelesine uğramasına karşıydı. Beyaz öğretmenlerin, siyah kadın ve kız çocukların eğitimdeki başarısızlıklarını 'kültür çatışması' ile açıklamalarını sorgularken, bir yandan da siyah aile kültürünün nasıl suçlu ve hastalıklı bir konuma düşürüldüğünü deşifre etmeye ve siyah kadınlarla ilgili kalıp yargıları deşmeye çalışıyordu.

Siyah kadınların ve kızların okul deneyimlerinin, öğretmenlerin ırkçılık ve cinsiyetçiliklerini tartışma konusu yapmayı başaran siyah feministler, eğitim sistemindeki eşitsizliklerin giderilebileceği konusunda şüpheci düşünürler. Irksal ve eğitimsel ayrımcılığın kimi aşırı biçimleriyle mücadelede hukuksal önlemleri daha etkili bulurlar. Ancak, öğretmenleri eşitçi pratiklere yönlendirmek amacıyla kurumsal ve bireysel ırkçılık ve cinsiyetçilik konusunda yeniden eğitmeyi amaçlayan siyah feministler de vardır. Aralarında bel hooks'un da olduğu siyah feminist pedagoglar, dersliği bir baskı ortamı olarak görmekle birlikte, aynı zamanda da bir öz-

gürleştirme yeri olabileceğini düşünürler. Buna göre otorite ve gücün derslikte gelişigüzel kullanımı öğretmenin tahakkümüne ve öğrencilerin nesneleştirilmesine yol açar. Ancak, siyah feminist pedagojinin bir özgürlük felsefesi olarak kullanılmasıyla, öğrencilerin kendi topluluklarını yerel ve küresel düzeyde değiştirebilmeleri için devrimci sorumluluk almaları sağlanabilir. O nedenle de eğitimi, değerlerden arınmış bir kavram olarak değil, etik ve sivil bir mücadele aracı olarak görmek gerekir. Siyah feminist pedagoji, alternatif bir bilgi bilim olarak sadece gerçek diye kabul edilen bilginin değil ve fakat gerçeğe ulaşma sürecinin de sorunsallaştırılmasını sağlamıştır (Wheeler, 2007:20).

Buna karşılık siyah feminizmin, kolektif eylem aracılığıyla ekonomik gelişmenin ve siyasal hakların sağlanmasına yönelik amaçlarını kimlik politikaları, farklar ve çoğulluk konularındaki vurgusuyla dengelemesi ve beyaz feminist kadın hareketi içine özümsemesiyle ilgili sorunları söz konusudur. Bu nedenle de asıl özelliği olan keskin eleştirel söyleminden zaman zaman tavizler vermesi eleştiri konusu olmuştur (Collins, 2003). Öte yandan siyah feminizm, bir yandan feminist hareket içindeki bölünmüşlüğe katkıda bulunmak, bir yandan da beyaz feminist kadın hareketiyle Afrika kökenli Amerikalı kadınlardan çok daha güçlü paylaşımları olmak gibi nedenlerle ayrılıkçılıkla suçlanmıştır.

Postyapısalcı Feminizm, cinselliğin ve toplumsal cinsiyetin kuruluşunda insanın edimselliğini vurgulayan (Human Agency), toplumsal kurmacılık kuramları arasında yer alır. Buna göre insanlar, bilinçli özneler olarak, yaptıkları ve söyledikleri aracılığıyla kendilerinin ve birbirlerinin toplumsal cinsiyet kimliklerini kendileri kurarlar (Bank, 2007; 5). Ancak, bu süreç insanların kendi seçtikleri koşullarda değil, ataerkil sistemin toplumsal cinsiyete gore tabakalanmış kültürünün ve kurumlarının koşulları altında gerçekleşir. Kadın erkek gibi ikicilik kategoriler de doğal ya da nötr olmayıp edebiyat, sanat, hukuk, eğitim programları ya da araştırma raporları gibi söylem sistemleri aracılığıyla üretilir ve güç ilişkilerini sürdürmeye yardım ederler. Toplumsal cinsiyet ikiciliklerinin bir yanı, daima ötekine üstün olduğundan dil ve ideoloji, kadınları aşağıda tutmayı sürdürür bu nedenle erkeklerle eşit olmaları söz konusu olamaz

Postyapısalcı Feminizm, okulları toplumsal, kültürel ve tarihsel mercekten inceleyerek, iktidar ve güç ilişkilerini çözümler. Okul dilinin kimin çıkarlarına hizmet ettiğinin anlaşılmasıyla, kimin çıkarlarının kıyısallaştırıldığını, susturulduğunu, dışlandığını görmeyi ve böylece dönüştürmeyi hedefler (de Marais, Le Compte, 1999: 35-38). Postyapısalcı feministler, makro feminist eğitim kuramlarının aksine, örüntülerden ziyade karmaşıklığı öne çıkaran bir 'olumlu belirsizlik' anlayışına sahiptir. Buna göre kız öğrenciler okulda, mutlak bir güçsüzlük halinde değil, kimi güçleri de barındıran çeşitli konumlarda bulunurlar. Bu değişkenlikler görüldüğünde feminist araştırma 'dezavantajlı' odağından uzaklaşmaya ve güç dengesindeki değişmeleri incelemeye başlar (Jones 1993: 160-1). Bu bağlamda öğrencilerin, öğretmenlerle ve okulla ilişkilerinde ne tür direnç ve karşı koyma stratejileri geliştirdikleri özel bir inceleme odağı oluşturmuştur.

Postyapısalcı feminizmin söylem konusundaki vurgusu, çözüm stratejisi olarak, bir karşı söylem oluşturma önerisine yol açmıştır. Karşı söylem, söylenemiyenlerin söylenmesini sağlamaya yöneliktir. Bu bağlamda düşündükleri bir eylem biçimi, öğrencilerde, eğitim söylemindeki konumlanışları konusunda **eleştirel bilincin gelişmesi**ni sağlamaktır. Bir başka strateji ise feminist eylemin gerçekleşmesine elverişli fırsatları kollamak olacaktır.

Bu yaklaşımın anaakım post modernizm ve postyapısalcı yazından alınan terminolojisi, örneğin, söylem, öznellik, güç-bilgi vb., hayli karmaşık ve güçtür. O nedenle postmodernist feministler, bir yandan kendi üzerine yansıyanlardan ve açıklıktan bahsederken bir yandan da bu olanağı, kendi okurlarından esirgeyecek kadar anlaşılması güç, karmaşık yazma biçimleri kullandıkları için eleştirilmişlerdir. Öte yandan ideolojik bir arka plana yaslanmadan ya da kadın ve erkek öğrencilerin karmaşık öznellikleri ve bağlanmışlıklarıyla çatışmaksızın eleştirel bilincin nasıl kazandırılacağı önemli bir soru işareti olarak kalmaktadır.

SIRA SİZDE 3

Feminist kuramların, eğitimdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin açıklanması ve çözümlenmesi konusunda ne tür katkıları olmuştur dersiniz? Tartışınız.

SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

AMAÇ 5

Eğitimdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin çözüm yollarına ilişkin politika önerilerini değerlendirebilmek.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin sürdürülmesindeki tüm olumsuz etkilerine karşın eğitim, kişinin yeteneklerini geliştirmesi ve kendini gerçekleştirmesi açısından çok önemli bir güçlendirici niteliğindedir. Çeşitli uluslar arası endekslerin de gösterdiği gibi dünyada kadınların ve toplumların gelebildikleri aşamayı eğitimin katkısını dikkate almadan değerlendirebilmek mümkün değildir. Genel bir örüntü olarak kız çocukların ve kadınların, eğitimde kalma ve başarı düzeylerinde görülen gelişmeler bu gerçekle ilgili farkındalıklarının ciddi bir göstergesidir.

Türkiye'nin tüm bölgelerinde ve tüm okul türlerinde kızların okula karşı erkeklerden çok daha olumlu tutumlar içinde oldukları görülmektedir (T.C. MEB EARGED, 2005: 63). Kız öğrenciler okulu sıkıcı, güvensiz, kirli, angarya görevler yüklenen ve sürekli para toplanan bir yer olarak tanımlamakla birlikte gene de kendilerine mesleklerini verecek bir yer olarak görmekte ve arkadaşları okulun en sevdikleri özelliği diye göstermektedir. Özellikle alt gelir grubu kızları, okulu, evdeki kadınlık rolünden kaçıp kurtulabilecekleri, çocukluklarını yaşayabilecekleri bir yer haline getirme eğilimi ve çabasındadırlar (Sayan, 2007). Evdeki sıkıntılar düşünülürse 'dışarı çıkamamak, kardeş bakmak, annenin vekili olmak' okulun kız çocuğa tanıdığı özgürlük alanı anlamlıdır. Kaldı ki, öğrencilerin her verileni olduğu gibi öğrenen, özümseyen ve kullanan pasif alıcılar olmadıkları bilinmektedir. Kadınların da tüm öğrenciler gibi kendilerine verilen bilgiyi çok kez süzgeçledikleri, işlerine yarayacak biçimde kullandıkları, hatta reddettikleri görülür. Bu mücadeleler, karşı koymalar ve dirençler, kadınların kamusal ve özel yaşamlarındaki dönüşümleri de, eğitimin bu dönüşüm sürecinde neden 'şart' olduğunu da anlamamıza yardım eder.

Güçlendirmek için eğitimin 'şart' olması, mevcut haliyle ya da tek başına buna yeterli olduğu anlamına gelmez. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin eğitime nasıl yansıdığını anımsadığımızda okulun cinsiyetçi yapısının, içeriklerinin, ilişkilerinin dönüştürülmesiyle ilgili stratejiler önem kazanmaktadır. Eğitimin toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını taşıyan mesajlarından arındırılması bütünlük içinde ele alınmalı, bunun için de toplumsal cinsiyet duyarlılığı bir politika olarak bütün bu yapılara, süreçlere, öncelikle de öğretmen yetiştirme programlarına özümsenmelidir. Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yol açtığı yatay ve dikey ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve gerek uzmanlık alanlarında gerekse yetki ve karar organla-

rında daha dengeli bir dağılımın sağlanması için geçici özel önlemler, gerekirse kota ya da burs gibi teşvik politikaları uygulanmalıdır.

Gerçek bir dönüştürme, erkeklerle kadınlar arasındaki temel güç ilişkilerinin, ev içi alan, işgücü piyasaları ve siyaset dahil, yeniden yapılanmasını, cinsiyetçi kültürün dönüştürülmesini, doğrudan doğruya ataerkilliği hedefler. Aile içindeki cinsiyetçi yaklaşımlarını kırmak için de yaşam boyu eğitim çalışmaları yapılmalı, dönüşüm bireysel çabalar yanında toplumsal projelerle ve siyasal iradenin kararlılığıyla desteklenmeli, kadınlar için olduğu kadar erkeklerin de kendilerini ve toplumu daha eşitçi ve adil bir geleceğe kavuşturma sorumluluğunu yüklenecek biçimde eğitim görmeleri sağlanmalıdır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle mücadelede eğitim neden 'şart' ama 'yetmez', düşünelim.

SIRA SİZDE 4

Özet

Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının önemini kavrayabilmek.
Eğitim birey ve toplum açısından sosyal sermayenin geliştirilmesinde, ilerlemenin ve güçlenmenin gerçekleştirilmesinde büyük önem taşır. İnsanın kendi gücünü ve güçsüzlüğünü sonuçlayan etmenleri farkedebilmesi ve bunları dönüştürebilmesi için ortam yaratır. Olanaklardan ve risklerden haberdar olmanın ve toplumdaki karar alma süreçlerine katılmanın en önemli anahtarı sayılır. Eğitim, uluslararasında insani gelişmeyi ölçmeye yarayan temel göstergelerden biri ve bu konuda kadınlarla erkekler arasında var olan engellerin kaldırılması Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), Pekin Eylem Planı, Binyıl Kalkınma Hedefleri gibi temel andlaşmaların ilkeleri arasındadır. Eğitimin her düzeyindeki eşitsizlikler, kız çocukların ve kadınların toplumsal yaşamın tüm alanlarınındaki fırsatlarını ve olanaklarını olumsuz etkilemektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin eğitime erişimi nasıl etkilediğini açıklayabilmek.
Dünyanın pek çok ülkesinde, değişik toplumsal ekonomik kesimlerde, etnik kümelerde, kırsal ve kentsel bölgelerde, yerli, mülteci ve göçmen gruplarında eğitimden yararlanabilen kadınların sayısı, hala aynı kategorideki erkeklerle eşitlenememiştir. Eğitime erişim, özellikle de kadınlar için, sınıfsal eşitsizliklerle yakından ilişkilidir. Kentlerdeki kadınların kırsal alanlarda yaşayanlara göre eğitime erişimleri daha fazla ve eğitimde kalma süreleri daha uzundur. Farklı yörelerdeki çocuk işgücü talebi, ulaşım sorunları, güvensizlik ve şiddet ortamı, ataerkil aile yapısı ve kültür de kız ve erkek çocukların okullulaşmasında önemli farklar yaratmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin eğitim aracılığıyla nasıl pekiştirildiğini farkedebilmek.
Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin eğitimdeki izdüşümü, kadınlar ve erkekler arasındaki sayısal eşitsizlikten ibaret değildir. Bir süreç ve kurum olarak eğitimin içeriği, yapısı, gündelik yaşamı ve etkileşimleri cinsiyetçiliği pekiştiren özellikler taşır. Bu bağlamda okul bilgisinin, yönetiminin, yöntemlerinin erkek merkezliliği ve kadınların hala bu kültüre eklemlendikleri, oranda varolabilmeleri ciddi sorun oluşturur. Kadın öğretmen, yönetici ve öğrencilerin arasında bile bu konuda farkındalık geliştirebilenlerin sayısı, cinsiyetçi pratikleri destekleyenlere kıyasla çok azdır. Dolayısıyla da, kadınların belli eğitim alanlarında toplanmaları 'yatay ayrışma', öğretmenliğin okul öncesi ya da ilköğretim gibi alt düzeylerinde yığılmaları 'dikey ayrışma', pek az kadının yönetici konumlarında bulunması 'cam tavan', kız öğrencilerin daha başarılı oldukları örneklerde bile derslerde daha az söz almaları genelde kendi tercihleri olarak gerekçelendirilir.

Toplumsal cinsiyet ve eğitim ilişkisinin çeşitli kuramlardaki açıklamalarını karşılaştırabilmek.
Kuramsal incelemeler, eğitimin toplumsal cinsiyetle ilişkisi hakkında sosyolojik bir anlayış geliştirilebilmesi için çeşitli etmenlerin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda öne çıkan konulardan bazıları toplumdaki iktidar ve tahakküm ilişkilerinin temelleri, eğitimle işgücü piyasası ve hane yapıları gibi öteki kurumlar arasındaki ilişkiler, okulun günlük etkileşimlerinde sınıf, toplumsal cinsiyet, ırk, etnisitenin etkisi, insanların bilinçli özneler olarak toplumsal yapıları nasıl dönüştürdükleri ya da direndikleridir (Short, 1994:137).
Kimi kuramlar 'örneğin, Cinsiyet Rolü Toplumsallaşması, Liberal Feminizm, vb.' eğitimin cinsel kimliklerin kuruluşunda bir öğrenme süreci olarak etkisini incelemişlerdir. Kimi kuramlar 'örneğin, Feminist Yeniden Üretim, Radikal Feminizm ve Akademik Kapitalizm' eğitimin yapısını odağa almışlardır. Bu yaklaşımlarda eğitim kurumları, sınıf toplumunun statü ve iktidar farklılıklarını yaratan ve meşrulaştıran yapıları arasında yer alır. Üçüncü kategoride yer alan Postyapısalcı Feminizme göre eğitim programları ya da araştırma raporları, insanların kadın erkek gibi ikincil kategorileri üretmelerini koşullayan ve güç ilişkilerini sürdürmeye yardım eden söylem sistemleri arasındadır.

Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin çözüm yollarına ilişkin politika önerilerini değerlendirebilmek.
Bu konudaki politikaların temelde bütünlük, süreklilik ve kararlılık ilkelerine dayanması, hem eğitime erişim ve eğitimin cinsiyetçilikten arındırılması hem de mevcut erkek iktidarının öteki alanlarının dönüştürülmesi bağlamında değerlendirilmesi gerekir. Toplumsal cinsiyet duyarlılığı bir politika olarak tüm eğitsel süreç ve politikalara, öncelikle de öğretmen yetiştirme programlarına özümsenmelidir. Gerek eğitime erişimde, gerekse uzmanlık alanlarında ve yetki ve karar organlarında daha dengeli bir toplumsal cinsiyet dağılımı için geçici özel önlemler uygulanmalı, kadınlar gibi erkeklerin de daha eşit ve adil bir toplum hedefine yönelik olarak eğitilmeleri sağlanmalıdır.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisinin kadınların eğitimiyle ilişkisi **belirlenmemiştir?**

a. Dünya barışının sağlanması
b. Toplumda sürdürülebilir kalkınmanın geliştirilmesi
c. Kadının kendi gücünü ve sınırlarını keşfetmesi
d. Çocuk ölümlerinin azalması
e. Kadınların işgücüne katılımının artması

2. Türkiye'de eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelen düzenlemeler aşağıdakilerden hangisine **dayanmaz?**

a. Anayasa
b. CEDAW
c. Milli Eğitim Temel Kanunu
d. Pekin Eylem Platformu
e. Aile reisinin kararına

3. Okul öncesi eğitimin geliştirilmesini toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında önemli bir etken olmasının sebebi aşağıdakilerdn hangisidir?

a. Kız ve erkek çocukların toplumsallaştırılmasında eşitliği sağlaması
b. Erkek çocukların saldırganlık, kız çocukların edilgenlik konusundaki eğilimlerini dönüştürmesi
c. Ailede bakım hizmetleri konusundaki cinsiyetçi eşitsizlikleri dönüştürmeye yardım etmesi
d. Eğitimde, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıyla doğru yönde bir ilişkinin saptanmış olması
e. Kız ve erkek çocukları karma eğitime hazırlaması

4. Aşağıdakilerin hangisi eğitimde cinsiyet ayrımcılığının nedenlerinden biridir?

a. Ders kitaplarında ve programlarda kadınların bilgi ve deneyimlerine yer verilmemesi
b. Üniversitelerde Kadın Çalışmaları programlarına erkek öğrenci alınmaması
c. Kız ve erkek öğrenciler arasında ortaöğretimden itibaren başgösteren başarı farkları olması.
d. Kız ve erkek çocuklar arasında okul terkiyle ilgili örüntüler
e. Öğretmenlerin kız ve erkek öğrencilere farklı davranması

5. Kadınların belli eğitim alanlarında yığılması ya da aşırı temsili, buna karşılık belli alanlardan büyük ölçüde dışlanmış oluşları aşağıdaki kavramlardan hangisiyle tanımlanır?

a. Soğuk iklim
b. Dikey ayrışım
c. Cam tavan
d. Sızdıran boru hattı
e. Yatay ayrışım

6. Aşağıdaki kuramlardan hangisinde eğitim, toplumsal cinsiyet kimliğinin kurulmasında temel mekanizmadır?

a. Akademik Kapitalizm
b. Rol/Toplumsallaşma Kuramı
c. Sosyalist Feminizm
d. Kültürel Sermaye Kuramı
e. Feminist Yeniden Üretim Kuramı

7. Sadece gerçek diye kabul edilen bilginin değil, fakat gerçeğe ulaşma yönteminin de sorunsallaştırılmasını sağlayarak eğitimi bir devrimci sorumluluk projesine dönüştüren anlayış, aşağıdakilerin hangisinde ağırlık kazanmıştır?

a. Marxist Feminizm
b. Toplumsallaştırma Kuramı
c. Siyah Feminizm
d. Güçlendirme Kuramı
e. Liberal Feminizm

8. Aşağıdakilerden hangisi kadınların ve kız çocuklarının eğitimde ezilmesinde cinselliği ve cinsel şiddeti odaklayan görüştür?

a. Cinsel Rol Toplumsallaşması
b. Liberal Feminizm
c. Postyapısalcı Feminizm
d. Radikal Feminizm
e. Sosyalist Feminizm

9. Aşağıdakilerden hangisi Sosyalist ve Marxist Feminizm kadar Kültürel Sermaye Kuramına da yöneltilen en önemli eleştirilerden biridir?

a. Eğitimin temel altyapı kurumlarından biri olduğunu savunmaları
b. Cinsiyet rolü toplumsallaşmasından hareket etmeleri
c. Eğitsel söylem konusuna aşırı önem vermeleri
d. İnsan öznenin iradesini, bireysel bilinci ve direnç olasılıklarını ihmal etmeleri
e. Eğitimi ideolojik yapılanmanın aracı olarak görmeleri

10. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla kız çocuklarının ve kadınların eğitimi konusunda geçici özel önlemler alınması aşağıdakilerden hangisini kapsar?

a. Belli uzmanlık alanlarının kadınlara ayrılması
b. Cinsiyete duyarlı göstergeler
c. Kotalar
d. Öğretmen yetiştirme programlarına toplumsal cinsiyet derslerinin konulması
e. Cinsiyete duyarlı bütçeleme

Okuma Parçası 1

Türkiye'de eğitim, Osmanlı döneminden bu yana kadın hareketinin ilk sıralarında yer alan hedeflerindendir. Anayasada (md. 42), birey açısından sosyal ve ekonomik insan haklarından ve devlet bakımından başta gelen görevlerden biri olarak tanımlanmaktadır. İlköğretim, "kız ve erkek tüm vatandaşlar için zorunlu ve devlet okullarında parasız"dır. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Yasası ise eğitim fırsatlarının tüm kadınlar ve erkekler için eşit (md. 8), eğitim kurumlarının dil, din, ırk ve cinsiyet farkı gözetilmeksizin herkese açık, karma eğitimin her düzeyde ana ilke olduğunu ifade etmektedir (md. 4).

Türkiye'nin, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), 1995 yılında Pekin'de toplanan Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nda benimsenen Eylem Platformu, Çocuk Hakları Sözleşmesi (1990), Avrupa Birliği'ne üyelik başvurusu kapsamındaki uluslararası taahhütleri de kadınların ve kız çocuklarının eğitimde erkeklerle eşit haklara ve olanaklara sahip olmalarını sağlayacak tüm önlemleri almasını gerektirir.

Okuma Parçası 2

Türkiye'nin, Pekin Konferansı'nda yüklendiği sorumluluklardan biri kadınlar arasında okuryazarlık oranını yüzde 100'e yükseltmek, öteki ise sekiz yıllık ilköğretimi zorunlu hale getirmek idi. Bu yükümlülüklerle uyumlu olarak 1997 yılında zorunlu ilköğretim beş yıldan sekiz yıla uzatıldı. Buna karşılık 6 yaş ve yukarısı nüfusta okumaz-yazmazlık oranı kadınlarda yüzde 12,3, erkeklerde ise yüzde 3,1 olarak devam etmekte, Türkiye'de halen 4 milyona yakın kadın okuma-yazma bilmemektedir. (T.C.Başbakanlık KSGM, 2011:9)

Toplumsal cinsiyet ve eğitim ilişkisinin Türkiye'de kadın hareketi tarafından ençok tartışılan bir boyutu, **okul öncesi** olanaklarının sınırlılığı ve "anaokulu, ana sınıfı", kreş vb. düzenlemelerden yararlanan çocukların azlığıdır. Avrupa Birliği ülkelerinde okul öncesi eğitimde okullaşma oranı yüzde 89 dolayındadır (T.C.Başbakanlık KSGM, 2011: 10). Türkiye'de ise 3–5 yaş grubunda bu oran yüzde 26,9'ta; 4–5 yaş grubunda ise yüzde 38,5'ta kalmaktadır. Erken çocukluktaki eğitimin ağırlıklı olarak ailelere ve özellikle kadınlara bırakılması, cinsiyetçi eşitsizliklerin sürdürülmesi açısından ciddi bir eleştiri konusudur. (Örneğin, Ecevit, 2010, KEİG, 2009). Türkiye'nin kırsal yerleşim yerlerinde yaşayan kadınların yüzde 28'i herhangi bir eğitim düzeyini tamamlamamış iken, bu oran kentlerde yaşayan kadınlar arasında yüzde 15'e inmektedir. Bununla birlikte kentsel alanlarda, kadınlarla erkeklerin eğitime erişimindeki farklılıklar, kırsal alanlarda olduğundan daha belirgindir. Eğitime erişimde gözlemlenen cinsiyet farklılıkları Türkiye'nin doğu ve orta bölgelerinde en yüksek, güney ve kuzey bölgelerinde ise en düşüktür. (HÜNEE, 2009). Türkiye'nin en yoksul hanelerinde yer alan erkeklerin yüzde 35'ine karşılık, kadınların yüzde 60'ı ya hiç eğitim almamış ya da ilkokulu bitirmemiştir (HÜNEE,2009: 26).

Okuma Parçası 3

Türkiye'de çeşitli eğitim düzeylerinde kullanılan kitap ve materyallerin, kadınlar ve erkekler hakkındaki kalıpyargıları yeniden üretmeleri konusunda 1990'larda başlayan bir duyarlılıktan söz edilebilmektedir (Bkz. örneğin, Helvacıoğlu, F., 1996; Tanrıöver, 2003; Esen, 2007). Buna rağmen MEB Talim Terbiye Kurumu Başkanlığı'nca onaylanmış 2009 Hayat Bilgisi ders kitaplarında yer alan görsellerin incelenmesinde, ilköğretim 1. sınıf Hayat Bilgisi ders kitabındaki resimlerde toplam kız çocuk sayısı 165 iken, toplam erkek çocuk sayısı 253 olarak hesaplanmıştır. Mekân paylaşımı açısından kız çocuğu 142, erkek çocuğu 232 defa ev dışında gösterilmektedir. Kız çocukları daha çok anne ve yetişkin kadınlarla birlikte okulda, evde ve civarında, erkek çocukları daha çok baba ve yetişkin erkeklerle birlikte dışarıda yer almaktadır. Rol paylaşımı açısından kadınlar öğretmen, anne, hemşire, yaya, yolcu, doktor, eczacı, oyuncu, müşteri, vb. olarak gösterilirken, erkek, öğretmen, müdür, baba, şair, şoför, itfaiyeci, garson, müşteri, çiftçi, bilim insanı, doktor, polis, postacı, fırıncı, temizlikçi, hakim, tamirci, oyuncu, pilot, kasap, vb. mesleklerinde görülmektedir. Kız çocukları kabarık etek ve elbise ile erkek çocukları ise gömlek ve pantolonlu olarak görüntülenmiş, okulda sınıf ve kulüp başkanları figürlerinde de genellikle erkek çocukları kullanılmıştır (Eğitim Sen, 2009).

Okuma Parçası 4

Hacettepe Üniversitesi'nden Prof. Seza Özen bu yılki büyük ödüle çocuk hastalıkları dalında, özellikle de çocuk romatizması, böbrek hastalıkları ve ailevi akdeniz ateşi alanlarında uluslar arası başarı kazanan ve 'Ankara Kriterleri' adıyla tanınan çalışmalarıyla layık görüldü. Prof. Özen ödülü kabul konuşmasında: "Benim dedem 1940'lı yıllarda ailenin tüm maddi olanaklarını, okumak isteyen kızının 'profesör olma' rüyası için kullanmıştı. Sonradan gerçekleşen bu rüya, 'üreten kadını' rol modeli yapan, çalışan kadına saygınlık getiren Atatürk devrimlerinin sonuncusu idi. Annem gibi ben de Cumhuriyet'in aydınlanma devriminin yerleştirdiği kadın politikasının sonucu olarak akademik yaşamımın hiçbir aşamasında ayrımcılık yaşamadım, umarım kızım da benzer ortamlarda ülkemize katkı yapacaktır. Ancak 2010'lu yıllarda kadın modelinin erkeğinin arkasında duran, üretime katılmayan bir şekle döndüğünü" üzülerek gördüğünü belirtti. Özen, üniversitelerdeki kadın akademik oranının yüzde 33 ile dünya ortalamasının üzerinde olduğu Türkiye'de, bugüne dek 130 bilim adamına karşılık kendisi dahil yalnızca 13 bilim kadınının TÜBİTAK ödülü alabildiğine dikkat çekerek, Avrupa Birliği ölçülerine uygun olarak TÜBİTAK bilim teşviklerine de kadın kotası getirilmesini önerdi.

Kaynak: Yetkin, M. (29.12.2010) **Bir Bilim Kadınının Üzüntüsü, Radikal Gazetesi**

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a	Yanıtınız yanlış ise, "Giriş" bölümünü gözden geçiriniz.
2. e	Yanıtınız yanlış ise, "Giriş" bölümünü gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlış ise, "Eğitime Erişimde Eşitsizlikler" konusunu gözden geçiriniz.
4. a	Yanıtınız yanlış ise, "Eğitimde Cinsiyet Ayırımcılığı" konusunu gözden geçiriniz.
5. e	Yanıtınız yanlış ise, "Eğitimde Cinsiyet Ayırımcılığı" konusunu gözden geçiriniz.
6. b	Yanıtınız yanlış ise, "Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim Konusundaki Kuramlar"ı gözden geçiriniz.
7. c	Yanıtınız yanlış ise, "Feminizmler" konusunu gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlış ise, "Radikal Feminizm" konusunu gözden geçiriniz
9. d	Yanıtınız yanlış ise, "Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim konusundaki Kuramlar" konusunu gözden geçiriniz
10. c	Yanıtınız yanlış ise, "Sonuç ve Politika Önerileri"ni gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Kadınların aile içi rollerde ve beklentilerde devam eden sorumluluklarının bu isteksizlikte ciddi payı olduğu gerçektir. Ancak, okul yöneticiliğinin sunuluş ve yapılanış biçimine duydukları antipatiyi de dikkate almak gerekir. Erkeklerin iş ve toplum liderleri olarak kabul edilmiş rolleri; kadının erkeğe buyurmasını hoş karşılamayan normlar; yöneticiliği otorite, otoriteyi erkeklikle bağlantılandıran geleneksel anlayışlar; kadınların "yönetim görevlerinin gerektirdiği niteliklere sahip olmadıkları" kalıpyargıları (Günlük-Şenesen, 1996) da mevcut eşitsizliklerin meşrulaştırılmasında rol oynamaktadır.

Sıra Sizde 2

Genelde sınıf başkanlığı seçimleri için önerilenler, dersliğin temizliğinden sorumlu olanlar kimlerdi? Erkek öğrencilerin küfürlü, argolu konuşmaları duymazdan gelinirken kız öğrencilerin aynı biçimde davranmalarına karşı öğretmenler nasıl tepki verirdi. Seçeceğiniz bölüm ya da meslekle ilgili olarak yapılan öneriler arasında cinsiyetinizden dolayı size 'yakıştırılan' ya da 'yakıştırılmayan'lar olmuş muydu? Sizin okulunuzda 'kızların etek boyu' ya da 'erkeklerin küpe takması' sorun edilir miydi? Ya da tam tersine kız ve erkek öğrencilerin sıralarda karma oturmalarını gözeten, kimi kadın siyasetçileri ya da bilim kadınlarını da tanımalarını sağlayan, beden eğitimi etkinliklerini karma gruplarla düzenleyen, vb. öğretmen ve yöneticileriniz var mıydı?

Sıra Sizde 3

Feminist kuramların bu konudaki en önemli katkısı, eğitimin hem iktidarın ve kültürün araçları olarak ne tür bir baskı ve tahakküm ortamı olduğunu hem de önemli bir direnç ve değişim kaynağı olarak kullanılabileceğini göstermeleri olmuştur. Feminist araştırmalar, okuldaki normların, değerlerin, uygulamaların tıpkı yoksulluk, ırk, etnisite, vb. gibi cinsiyet açısından da nötr olmadığını, erkek merkezli işleyişlerini de ortaya koymakta etkilidir. Okuldaki günlük yaşama kadınların penceresinden bakılması, cinsel taciz gibi, söylenemiyenlerin söylenmesinde, bilimsel tarafsızlıkla nitelenen yöntemlerin ve bilgilerin de sorunsallaştırılmasında katkılarda bulunmuştur. Ve nihayet feministler eğitime eleştirel bakışlarını, sadece kadınlar için değil tüm insanlar için de dönüştürmeyi ve özgürleşmeyi sağlayan seçenek bir pedagoji modeli içinde bütünleştirmeyi hedeflemişlerdir.

Sıra Sizde 4

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, tüm toplumsal kurumların işbirliği ile, kadınları eşitsiz kılan ev-içi alan, işgücü piyasaları ve siyaset dahil, tüm yapı ve koşulların da dönüştürülmesiyle birlikte düşünülmelidir. Gerçek bir dönüştürme, hem nedenlerle hem de sonuçlarla mücadele anlamında daha kapsamlı bir yaklaşımı gerektirir. Kız çocukların ve kadınların eğitime katılması elbette çok önemlidir. Ancak ayırımcı ve baskıcı politikaların egemen olduğu bir eğitim sisteminde, kadın ya da erkek, eşit-özgür bireylerin yetiştirilmesi ne ölçüde sağlanabilir? Bu açıdan eğitim sisteminin ideolojisini, öğretim politika ve etkinliklerinin açık ve örtük iletilerini görmek, eğitimin ataerkil ideolojinin yeniden üretiminde nasıl yaygın ve etkili bir araç olarak işlediğini göstermek ve bu işleyişle yüzleşmek aynı derecede gereklidir.(Tan, 2008). O nedenle de eğitimin diline, içeriğine, yapısına ve günlük yaşamına sinmiş cinsiyetçi ögelerden arındırılması eğitime erişimle birlikte ve tüm öteki toplumsal, ekonomik, siyasal etmenlerle bütünlük içinde ele alınmalıdır.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Bank, B.J. (Ed.) (2007). **Gender and Education: An Encyclopedia.** Volume I-II. London: Preager.

Brown, L. ve Gilligan, C. (1992). **Meeting at the crossroads: Women's Psychology and Girls' Development.** New York: Ballantine Books.

Collins, P.H. (2003). What's in a Name? Womanism, Black Femnism, and Beyond,Torres,R.D., Miron, L.F., Inda, J.X.(ed) **Race, Identity, and Citizenship, A Reader.** rep. Malden: Blackwell Publishing.

deMarais, K.B. ve Le Compte, M.D. (1999). **The Ways Schools Work, A Social Analysis of Education, 3rd ed.** New York: Longman.

Ecevit, Y. (2010). "İş ve Aile Yaşamının Uzlaştırılması Bağlamında Türkiye'de Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi" (Der.) İlkkaracan. **Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları.** İstanbul: İTÜ BMT-KAUM ve Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği. s.87-114.

Eğitim Sen. (2009). Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Araştırması. Ankara. http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/e/g/egitim-senders-kitaplarında-cinsiyetcilik-raporu.pdf Erişim 23.02.2011.

Esen, Y. (2007). "Sexism in School Textbooks Prepared under Education Reform in Turkey" **Journal for Critical Education Policy Studies,** 5 (2).

Gökşen, F., Cemalcılar, Z., Gürlesel, C.F. (2006). Türkiye'de İlköğretim Okullarında Okulu Terk ve İzlenmesiyle Önlenmesine Yönelik Politikalar Çalışması. AÇEV, KA-DER, ERG Eğitimde ve Toplumsal Katılımda Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanması Projesi kapsamında hazırlanan rapor.

Günlük-Şenesen, G. (1996). Türkiye Üniversitelerinin Üst Yönetiminde Kadınların Konumu, 1990-93. Akademik Yaşamda Kadın içinde. Der. H.Coşkun, Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu Yay. Dizisi. Ankara.

Hall, R.M. (1982). The Classroom Climate: A Chilly One For Women? Washington, D.C. Association of American Colleges.

Hausmann, R., Tyson, L.D., Zahidi, S. (2010). **Global Gender Gap Report 2010.** World Economic Forum www.weforum.org.

Helvacıoğlu, F. (1996). **Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik, 1928-1995.** İstanbul: Kaynak Yay.

HÜNEE. (2004). **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2003.** Ankara: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi.

HÜNEE. (2009). **Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008.** Ankara: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi.

Jones, A. (1993). "Becoming a Girl': Post-structuralist Suggestions for Educational Research" **Gender and Education,** 5 (2):157-66.

KEİG. (2009). Türkiye'de Kadın Emeği ve İstihdamı, Sorun Alanları ve Politika Önerileri Nisan. http://www.keig.org/Yayinlar_Ayrinti.aspx?id=74)

Kimmel, M.S. (2000). The Gendered Society. New York: Oxford University Press.

Martin, K. (1998). "Becoming a Gendered Body: Practices of Preschools" **American Sociological Review,** vol.63, August.

Metcalfe, A.S. ve Slaughter, S. (2007). "Academic Capitalism" B.J. Bank (Ed.) **Gender and Education: An Encyclopedia.** Volume I-II, London: Preager, 7-13.

Mitchell, J. (1986). "Reflections on Twenty Years of Feminism." (Mitchell, J. and Oakley, A. eds.) **What is Feminism?** Oxford: Blackwell.

Ozga, J. (der.) (1993). **Women in Educational Management.** Buckingham: Open University Press.

Reay, D. (2007). Cultural Capital Theories. Bank B.J. Ed.), **Gender and Education: An Encyclopedia.** Volume I-II, London: Preager, s.23-29.

Rowbotham, S. (1989). **The Past is Before Us: Feminism in Action since the 1960s.** London:Pandora.

Shakeshaft, C. (2004). **Educator Sexual Misconduct: A Synthesis of Existing Literature.** U.S., Department of Education, Office of the Under Secretary.

Sayan, S. (2007). **Kız Öğrencilerin Okul Yaşantılarına İlişkin Nitel Bir Araştırma.** Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Short, P. (1994). "Education: Making Men and Young Ladies", (G.Lupton, P.M. Short, R.Whip,) **Society and Gender.** South Melborn: Macmillan Education Australia Pty Ltd. 121-144.

Smits, J., Hoşgör, A.G. (2006). "Effects of Family Background Characterstics on Educational Participation in Turkey," **International Journal of Educational Development,** 26, 545-560.

Stockard, J. (2007). "Sex Role Socialization," (B.J. Bank Ed.) **Gender and Education: An Encyclopedia.** Volume I-II, London: Preager, s.79-85.

Tan, M.G. (2000). Eğitim, Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset içinde. TÜSİAD, İstanbul, Lebib Yalkın Yay.s. 23-115.

Tan, M.G. (2008). "Eğitim, Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri," **Kadın/Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset Raporunun Güncellenmesi.** İstanbul: TUSİAD-KAGİDER, s. 23-112.

Tanrıöver, H.U. (2003). Ders Kitaplarında Cinsiyet Ayrımcılığı. Ders Kitaplarında İnsan Hakları: Tarama Sonuçları içinde. B. Çotuksöken, A. Erzan, O. Silier (der.) İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları,106-122.

T.C. Başbakanlık KSGM. (2011). Türkiye'de Kadının Durumu. Ankara, http:/ksgm.gov.tr Erişim 24.03.2011.

United Nations (2010). The World's Women 2010: Trends and Statistics.

http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/Worldswomen/WW2010pub.htm

Weiler, K. (2003). "Feminist Analyses of Gender and Schooling," (Darder, et.al.) **The Critical Pedagogy Reader.** New York: Routledge Palmer.

Weiner, G. (1994). **Feminisms in Education: An Introduction.** Buckingham: Open University Press.

Wheeler, E. A. (2007). "Black Feminism, Womanism, and Standpoint Theories," (B.J. Bank Ed.). **Gender and Education: An Encyclopedia.** Volume I-II, London: Preager, s.15-22.

World Bank. (2002). **Engendering Development: Through Gender Equality in Rights, Resoources and Voice.** 2. baskı. New York: Oxford University Pres for the World Bank.

http://yuzeser.meb.gov.tr/index.asp?ID=8 Erişim 23.02.2011

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=14&ust_id=5 Erişim 09.03.2011

5

Amaçlarımız

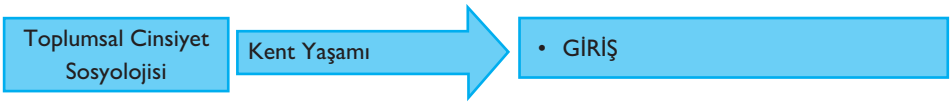
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Toplumsal cinsiyetin kentle ilişkisini kurabilecek,
- Kentsel yaşamda toplumsal cinsiyetin nasıl tezahür ettiğini keşfetedebilecek,
- Kentin ve kentsel yaşamın cinsiyetsiz olmadığını görebilecek,
- Kent ve vatandaşlık arasındaki bağlantıyı toplumsal cinsiyetle ilişkilendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Kent
- Kentin Altyapıları
- Üretim
- Yeniden Üretim
- Feminist Bakış Açısı
- Kadının Kent Hakkı
- İkili Karşıtlıklar
- Korku Mekânları

İçindekiler

Kent Yaşamı

GİRİŞ

Türkiye'de 2010 itibariyle nüfusun yaklaşık olarak %70'i kentlerde yaşamaktadır. Daha önemlisi bugün artık bir kentte yaşamak nedeniyle ya da kentlere yaptığımız ziyaretler, medya veya başka araçlarla kent yaşamıyla hepimiz ilişkiliyiz, çünkü iletişim ve ulaşım teknolojisinin ulaştığı hız, bir kentte yaşamasak bile bizleri kentle yakınlaştırmakta ve kentsel yaşamın içine almaktadır. Kent yaşamı son iki yüzyıldır giderek artan şekilde dünya nüfusunun ortak deneyimi olmaktadır. Tarih boyunca Dünya nüfusunun çoğunluğu tarımsal üretimle özdeşleştirilen kırsal bölgelerde yaşamışken küresel düzeyde kentleşme giderek hız kazandı ve 2005-10 yılları arasında tarihte ilk defa tarımsal olmayan üretimle özdeşleştirilen kentlerin nüfusu kırsal nüfusu geçerek (%50.6) oldu. Türkiye'de benzer bir geçiş 1980-85 yılları arasında gerçekleşti ve bu yıllarda kentte yaşayanların toplam nüfus içindeki payı %52.8'e çıktı. Oysa ki 1950'de dünya nüfusunun sadece %29'u, Türkiye'nin ise %25'i kentlerde yaşamaktaydı. Ayrıca, Birleşmiş Milletler'in öngörülerine göre, 2050 yılında kentlerde yaşayanların toplam nüfus içindeki payı Dünya genelinde %70, Türkiye'de ise %84 olacak.

Kentte yaşamanın giderek artan şekilde dünya nüfusunun ortak deneyimi olduğunu rakamlarla göstermek, kentsel yaşamın dünyanın her yerinde ve herkesçe aynı şekilde deneyimlendiği anlamına gelir mi? Kent ve kentsel yaşam deneyimlerinin toplumsal cinsiyete dayalı farklılıkları var mıdır? Kentin ve kentleşmenin cinsiyeti var mıdır? Bunlar ve benzeri sorulara bu bölümde cevap arayacağız. Ancak cevaplarımızı ararken toplumsal olguların içinde gerçekleşip vücut bulduğu mekânlar olarak kentlerin, toplumun anlaşılmasında merkezî ve ayrıcalıklı bir öneme sahip olduğu fikrini de aklımızda tutmamız gerekiyor, çünkü Henry Lefebvre'nin ifadesiyle, "Toplumun gelişimi sadece kentsel yaşamda [ve] kent toplumunun [nasıl] gerçekleştiğinden doğru kavranabilir." (Soja, 2003: 26 içinde). Bu açıdan bakıldığında kent, toplumsal cinsiyetin ne olduğu hakkında fikir verir, çünkü kentler hem cinsiyetlidir, hem de toplumsal cinsiyet kimliklerinin içinde geliştiği ve onunla ilişkide şekillendiği, toplumsal cinsiyete ilişkin normların belirlendiği kilit mekânlardan birisidir (McDowell, 1983).

Bu bölümde, öncelikle kent ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi keşfedeceğiz. Daha sonra kentsel yaşamını kentin altyapıları, korku mekânları ve hareketlilik konularını toplumsal cinsiyetle ilişkili olarak ele alacağız. Son konumuz, kent ve vatandaşlık üzerine olacak.

KENT KAVRAMLAŞTIRMALARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET

AMAÇ 1 ***Toplumsal cinsiyetin kentle ilişkisini kurabilmek.***

Genel kabul görmüş olan görüşe göre, kentlerin tarihi MÖ 3000-3500 yılına kadar gitmektedir. Toplumun örgütlenmesi ve değişmesinde üretimde kullanılan teknolojideki değişmeleri esas alan bu görüşe göre, avlayıcılık ve toplayıcılıkla geçinen topluluklar zamanla yerleşikleşmiş ve tarımsal artı ürünün yaratılmasıyla tarımsal olmayan üretim ve faaliyetlerin yapıldığı ilk şehirler, Mezepotamya'da ortaya çıkmıştır. (Childe, 1950: 8-9). Üretimin organizasyonunu esas alan bir başka görüşe göre, şehirlerin geçmişi 15.000 yıl öncesine kadar gider. Çatalhöyük kazılarından elde edilen bulgulara dayanarak ileri sürülen bu görüşe göre, şehirleri ortaya çıkartan tarımsal artıürün değil, artıürünü ortaya çıkaran kentin agglomerasyon (farklı işleri yapan birimlerin aynı mekânda kümelenmesi) şeklinde ekonomik yapılanmasıdır (Soja, 2003). İki görüş de toplumların avcılık ve toplayıcılık, tarım, sanayi ve sanayisonrası/postmodern toplumlar şeklinde gelişme gösterdiğini kabul etmektedir. Ayrıca her iki görüş de toplumu ve toplumdaki köklü değişiklikleri üretim faaliyetleri etrafında tanımlamaktadır. Ancak üretimin hangi boyutuna baktıklarına göre kentin ve kent yaşamının ne zaman başladığına ve nasıl olduğuna ilişkin açıklamaları büyük farklılıklar içermektedir. Şöyle ki savaşçı Mezopotamya şehirlerinin etrafı surlarla çevrilerek korunmuşken, Çatalhöyük korunmamış bir yerleşimdi, dini normları kadınlar koyuyordu, kalıntılarda bulunan kemiklerde hiç darp izine rastlanmamıştı ve dolayısıyla barışçı bir toplumdu (Soja, 2003).

Kentlerin ne zaman ortaya çıktığı hakkındaki bu iki görüş bir birlerinden oldukça farklı iki resim sunsalar da her ikisinin de arkasında yatan üretime odaklı, yeniden üretimi göz ardı eden ekonomik düşünüş biçimleri kentlerin klasik kavramlaştırmaların bir çoğunda kendini gösterir. Çağdaş kent kavramlaştırmaları 19. yüzyıldan itibaren yapılmaya başlandı. Klasik yazarlar 20. yüzyılın ilk yarısına kadar kent kavramlaştırmaları yaparken çağdaş toplumları ve yönetim biçimlerini de anlama ve kavramlaştırma çabasındaydılar, çünkü eserlerini kaleme aldıklarında, içinde yaşadıkları toplumlar, endüstrileşmenin etkisiyle büyük bir dönüşümden geçmekteydi. Kitlesel kırkent göçünün ve hızlı kentleşmenin yaşandığı, geleneksel düzenin dağılıp kentlerin hızla büyüyüp yeni ve karmaşık durumların egemen olduğu bir dönemdi. Bu nedenle kent, bir yandan modern, modernite ve değişme/gelişme kavramlaştırmalarıyla iç içe geçerken, diğer yandan vatandaşlık ve demokrasi kavramlarının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmekteydi. Toplumların gelişme ve yönetilme biçimlerini kavramlaştırırken yazarlar, Antik Yunan şehir-devletleriyle çeşitli yönleriyle ve çeşitli düzeylerde esinlenme ve karşılaştırma bağları kurdular. Bu nedenle, klasik kent yazını aynı zamanda toplum ve devlet yazınıdır. 1950'lerden itibaren ekonomik gelişme ve modernleşme temaları kent kavramlaştırmalarına eşlik etti. 1970'lerden itibarense pozitivizme ve modernizme yöneltilen eleştirilerin ve feminist yaklaşımların dahil edilmesiyle, çoğulcu kent kavramlaştırmaları ağırlık kazandı. Bu bölümde kent kavramlaştırmalarını feminist bakış açısı perspektifinden dört yönüyle ele alacağız.

Feminist Bakış Açısı: Feminist bilginin ve bilmenin, feminist bakış açısıyla mümkün olabileceği ve feminist bakış açısının Dünyayı kadının perspektifinden göstermesi gerektiği düşüncesi, feminist teoriye yapılan en önemli katkılarından birisidir. Feminist bakış açısı terimi ilk olarak, Nancy Hardsock tarafından kullanıldı. Hardsock'a göre (1987) feminist araştırma, tarihsel, teorik ve siyasal süreçlere odaklanır ve kadın çalışmanın konusu olduğu kadar öznesidir. Daha sonra feminist bakış açısı yönteminin kadını tekil varsaydığı, bunun ise orta sınıf, Batılı, beyaz kadının bakışı olduğu, kadınlar arası farklılıkların gözeltilmesi ve çoğulluğun içerilmesi gerektiği şeklinde eleştirilerek, feminist bakış açısı çoğul anlamda uygulanmaya başlandı.

DİKKAT

Bilimsel bilginin sadece objektif bilgi olabileceği, çünkü gerçeğin tek olduğu düşüncesi yaygındır ve pozitivist bilim anlayışının temelini oluşturmaktadır. Ancak bu düşüncenin eleştirisi yeni değildir. Eleştirel ve yorumsamacı düşünceler, bilginin her zaman bir bakış açısını yansıttığı ve çoğul olduğu fikirleri üzerine kurulmuştur (Guba ve Lincoln, 1994).

Kırın Karşıtı Olarak Kent ve Kentsel Yaşam

Türkiye'deki Belediye Kanunu, nüfusu 5000'den fazla olan yerlerde belediye kurulmasını öngörür. Kentleri idari tanımlamalara benzer şekilde nüfus büyüklüğüne ve statüsüne göre tanımlamak yaygın olsa da her kenti içerecek bir kent tanımını yapmak zordur. Örneğin Max Weber (1978: 1211-1215), şehri bir pazar yeri olarak tanımlarken kenti diğer kriterlerle tanımlamanın ne kadar zor olduğunu da gösterir. Aynı zorluk hala geçerliliğini korumaktadır, çünkü kentler çok çeşitli ve karmaşıktır ve çok çeşitli kentleşme süreçleri söz konusudur. Ancak yukarıda bahsedildiği gibi kentin ilk kavramlaştırmaları aynı zamanda toplum kavramlaştırmalarıydı ve kurulan modellerin bir çoğunda kır, "tarım", "feodal" veya "geleneksel" toplumu, kent ise "sanayi", "kapitalist" veya "modern" toplumu temsil etmektedir. Emile Durkheim'ın mekanik-organik işbölümü, Ferdinand Tönnies'in cemaat-toplum, Weber'in ortaçağ-sanayi kenti gibi ayrımlarından ilki kırı, ikincisi kenti tanımlar. Kısacası böylesi kavramlaştırmalar, biri diğerinin karşıtı olan ikili kavramlar üzerine kuruludur. Erken yazarlar içinde belki de kır-kent zıtlığını en fazla vurgulayan yazar Luis Wirth'dir. "bir yaşam biçimi olarak kentçilik" adlı makalesinde Wirth (1938), nüfusun büyüklüğü, yoğunluğu, farklılaşma ve uzmanlaşmaya dayalı işbölümü ve bunun getirdiği anonimlikle kenti, kırdan kesin çizgilerle ayırır.

Kent ve kentsel yaşamın, kır/köy ve kırsal yaşamla karşıtlık içinde kurgulanmasının ardında, biri uygulamadan kaynaklı, diğeri felsefi iki ana neden vardır. Uygulamaya yönelik neden, hızla değişen ve kontrolsüz gelişen kentin karmaşasının kurallarına ulaşarak ne yöne doğru gelişeceğini öngörme ve karmaşaya müdahale etme çabasıdır. Felsefi neden ise, Aydınlanmayla birlikte, Kartezyen düşünme diye adlandırılan ve feminist eleştirmenlerin eril iktidarı doğuran düşünüş biçimi olarak gördükleri, dünyayı kent-kır, geleneksel-modern, kamusal-özel, kadın-erkek şeklinde ikili karşıtlıklarla aracılığıyla anlamlandırmadır. İkili karşıtlıklar, eşit değil, asimetrik ilişki içindedirler. Yani, aralarındaki ilişki hiyerarşiktir. Karşıtlık, hiyerarşide olumlu görülenin iktidarını yansıtır. Karşıtlık kurgusunun yansıttığı iktidar açısından bakıldığında, bu tür kent kavramlaştırmaları hem cinsiyetlidir, hem de eril iktidarı yeniden üretir ve pekiştirir.

Üretim İlişkilerinin Mekânı Olarak Kent

En çok kabul görmüş ve etkili olmuş kent kavramlaştırması, kenti üretim ilişkilerinin içinde geliştiği, tezahür ettiği ve onun tarafından dönüştürüldüğü bir mekân olarak gören kavramlaştırmadır. Bu çerçevede verilen ilk eserler Karl Marks ve Frederick Engels'in 19. yüzyılda İngiltere'nin endüstrileşen kentlerinde çalışan sınıfların yaşadıkları sefalet koşullarını resmettikleri, konut alanlarının sınıflara göre ayrıldığını gösterdikleri ve kentle kapitalist gelişme arasında bağ kurdukları yazılarıdır. Marksçı kent yazınının temelini oluşturan bu yazılara göre sınıf çatışması kentteki eşitsizliklerin ana eksenidir. Sınıf çatışması ile sermaye ve mülk sahipliği kentin dönüşmesinin belirleyenleridir. Marks'ın kavramlaştırması daha sonra kent hakkı kavramını geliştiren Henri Lefebvre veya kolektif tüketim kavramını geliştiren Manuel Castels gibi pek çok yazara temel oluşturdu. Marks'ın teorisindeki sınıf çatışmasının küresel bir doğası vardır. Bu nedenle Marks'ın teorisi hem küresel hem de toplum içi iktidar ilişkilerinin analizine temel oluşturur. Bu teori ayrıca küresel kent kavramı geliştiren Saskie Sassen gibi yazarların esin kaynağıdır.

Flâneur(flânör): Kentleri kişisel deneyim olarak ele alan Walter Benjamin, kentleri deneyimlemesini aktarırken flânörü tanımladı. Flânör, kenti deneyimlemek için kentte avarece dolaşan kişidir. Değişmekte olan Avrupa kentlerinin seslerini ve görüntülerini deneyimleyerek dolaşan Benjamin'in flânörü hem izleyendir, hem de izlenen. Kentlerin hem içindedir, hem de ona mesafe bırakır.

Flâneuse(flânöz): Elizabeth Wilson ve Janet Wolff gibi yazarlar, kamusal alanda her yerde, her zaman avarece dolaşabilen flânörün cinsiyetinin kesinlikle erkek ve kendisininse modern erkeğin prototipi; gözetleyeni gözleyenin flânöz (kadın) olduğunu ve bu yüzden flânözün görünmez olduğunu iddia ettiler. Feminist yazarların flânöre karşılık flânöz tanımlama çabaları çok üretken olmadı. Wolff (2006) daha sonra flânöre ve kamusal alana, kadın ve özel alan üstünde ayrıcalıklı bir yer ayırmak yerine, kadınların ve erkeklerin modern şehirlerde gerçek hayatlarını keşfetmek gerektiğini ileri sürdü. Rossiter ve Gibson (2003: 440) Benjamin'in yürüme eylemini, üretkenlik nosyonuna karşıt olması, kent söylemlerince değersiz görüleni veya görünmeyeni göstermesiyle kentin yazılı olan metinlerine karşı metin yazma eylemi ve kamusal-özel karşıtlıklarına meydan okuma olduğunu iddia ederek olumlar.

Küresel Kent: Saskia Sassen'ın (2003) küresel kent kavramı, küreselleşme sürecinde mekânın kaybolduğu iddiasına yönelttiği bir eleştiri ve mekânı ekonomik küreselleşme sürecine dahil edilmesi çabasıdır. Sassen'a göre, üretimin yayılması ve karmaşıklaşması eş zamanlı olarak bir yerde toplanan yönetim ve koordinasyonun önemini artırdı ve küresel şirketlerin yönetim ve koordinasyonun belirli (küresel) şehirlerde toplanmasına yol açtı. Bu iki sürecin kesişiminde yer alan New York, Paris, Tokyo, Londra gibi kentlerde kendine özgü bir kentleşme gerçekleşti. Küresel kentler hem dünya ekonomisinin pazaryeri ve finans merkezleri hem de küresel şirketlerin ihtiyacı olan diğer uzmanlaşmış hizmetlerin sunulduğu ve teknolojik buluşların mekânıdır. Küresel şirketlerin ihtiyacı olan mekâna bağlı hizmetlerin çoğu iş piyasasının ve toplumun "Diğer"leri olan kadınlar ve göçmenlerce yapılır. Bu nedenle küresel kentler, hayatta kalma mücadelesinin, göçün, emeğin ve yoksulluğun kadın(sı)laşması süreçleriyle birlikte gelişti.

Kapitalizmin ortaçağ kentlerinden nasıl doğduğu üzerine düşünen Weber ise kenti pazar yeri olarak kavramlaştırırken, kentin kapitalizmin gelişmesinde oynadığı rol üzerine düşünür. Weber'e göre bağımsız kentler ve bunlar arasındaki ağlar, pazar ve pazarı destekleyen ve mülkü ve üreticileri güvence altına alan yasal ve siyasal kurumsal yapılar kapitalizmin gelişmesinde rol oynamıştır. Weber için sınıf, sadece üretim ilişkileriyle sınırlı değil, pazar içinde mülk sahipliği durumudur. Bunun bir yorumundan kenti konut sahipliği ve buradan doğan iktidar ilişkilerini tanımlayan konut sınıfı (Rex ve Moore, 1967) kavramı doğdu.

Feminist yaklaşımların, "Özel alan politiktir." sloganında ifade bulan kamusal-özel alan ayrımının erkek egemen ideolojiye hizmet ettiği yönündeki eleştirisi kent kavramlaştırmalarına yöneltildi. Bunun sonucunda ortaya çıkan eleştirilerden biri, klasik kent kavramlaştırmalarının iktidar anlayışlarının kadını içermediğidir. Bir diğeri, klasik kavramlaştırmalardaki üretim anlayışlarının hem özel alanı hem de cinsiyetçi iş bölümünde kadınların sorumluluğunda olan yeniden üretimi ve evin ekonomi içindeki yerini gözardı ettiğidir. Bunun bir sonucu "çoklu ekonomiler" kavramıydı. Marianna Pavlovskaya (2004), Moskova'da yaptığı çalışmayla kadınların gündelik hayat mücadelelerini nasıl, formel ve enformel ekonomi, üretim ve sosyal yeniden üretim arasında gidip gelerek ördüğünü ve ekonomik üretim ve toplumsal yeniden üretimin ve formel ve enformelin nasıl iç içe olduğunu gösterdi.

Kent Ekolojisi ve Yarışma Mekânı Olarak Kent

Kimi yazarlara göre (Flanagan, 2002), Chicago Okulu olarak bilinen Park ve Burgess'in 1920'lerde kent ekolojisi kavramlaştırmasını yaptıkları çalışmaları kent sosyolojisinin başlangıcıdır. Chicago Okulu bir yönüyle Marks'ın kenti ayrışmış mekân olarak kavramlaştırmasından esinlenmiştir, ancak esas olarak Darwin'in fikirleri kent ekolojisi kavramlaştırmasının temelidir. Bu kavramlaştırmada kent, iş ve sosyo-kültürel olarak farklı topluluklar arasında süre giden bir yarışmanın çevresi veya mekânıdır. Bu yarışmada her bir taraf kentin belirli bir bölgesine hakim olur, burada önce dikey (apartmanlaşma) olarak genişler. Hakimiyet için o bölge yeterli olmayınca işlevsel farklılaşmayla kentin başka bölgelerine sıçrar (banliyöleşme). Kentin mekânsal gelişmesini de teorileştirdikleri "Şehir" başlıklı çalışmalarında Park ve Burgess'e göre (1967 [1925]) kent, iç içe geçmiş dairesel halkalar veya bölgeler şeklinde genişler. Her bir halka organizasyon ve reorganizasyon sürecindedir ve bir biriyle yarışan ekonomik ve sosyal çevreleri barındırır. Kenti dairesel bölgeler hâlinde tanımlayan Burgess (1967 [1925]), şehri kent plancısının bakış açısından ele aldığını ifade eder.

Feminist coğrafyacılar mekân kurgularını cinsiyetle ilişkisinde sorguladılar ve geleneksel olarak mekânın kadınla, zamanın ise erkekle özdeşleştirildiğini gösterdiler. "Erkek, zamanın cisimleşmesidir, olma sürecinin cismidir; mekân kadın şeklinde belirir. Aktiflik ve pasiflik, akıl ve beden, beyin ve kalp, baş ve göbek, birey ve türler, olumlu ve olumsuz kutuplar: erkek ve kadın" (Löw, 2006: 125-6). Buna göre erkek, hareket eden ve aktif olduğu için zamanla, kadınsa pasif ve bedensel tahayyül edildiği için mekânla özdeşleştirilmiştir. Toplumsal cinsiyet, insanları, şeyleri ve toplumsal pratikleri cinsiyetli kimliklere göre ayırmadır (Beasley, 2005: 11). O hâlde mekân cinsiyetlidir. Feminist yazın ayrıca klasik kent mekânı nosyonlarının, ekonomik üretim ve idari işlevlere odaklı olmasıyla kadını ve kadının kent mekânını kullanımını gözardı ettiğini ve bu anlayıştan doğru yapılan kent mekânı organizasyonlarının kadını kentin kenarlarına ittiğini ileri sürdü.

Kent ekolojisi kavramlaştırması çok katlı olarak cinsiyetlidir. Şimdiye kadar cinsiyetlilik ve erillik üzerine öğrendiklerinize dayanarak kent ekolojisi kavramlaştırmasının nasıl çok katlı cinsiyetli olduğunu yazınız.

SIRA SİZDE 1

Çoğulcu Kent Kavramlaştırmaları

1970'lerden itibaren kentlerde hızlı ve köklü değişiklikler yaşanmaya başladı. Değişikliklerin bir nedeni, üretim ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin David Harvey'in (1990) deyimiyle zaman ve mekân sıkışmasına neden olacak kadar hız kazanmasıydı. Bununla bağlantılı bir başka neden, ekonomik küreselleşme ve yeniden yapılanmaya paralel olarak toplumun yeniden organize olmaya başlamasıydı. 1980'lerden itibaren ise toplumun sosyo-ekonomik yeniden yapılanmasına yapısal uyum programları yaygın olarak eşlik etmekteydi. Ekonomik modeldeki değişiklikler, küresel kuzeyde sosyal devlet anlayışını dönüştürüp hizmet ve finans sektörünü anahtar sektörler yaparken zaten sosyal devlet anlayışı tam oluşmamış olan küresel güney hem ucuz işgücü kaynağıyla üretimin kaydığı, hem de toplumsal eşitsizliklerin daha derin yaşandığı yerler oldu. Genel olarak özelleşme ve finans sektörünün geliştirilmesine odaklı neoliberal ekonomi politikalarının tamamlayıcısı olan sosyal politikaların etkisiyle hızlı ve köklü değişiklikler ulaşımdan aile yapısına kadar pek çok alanı içermekteydi. Bu süreç Sosyalist Blok'un yıkılmasıyla daha da hızlandı. Tüm bunların kentlerle ilgili yazındaki yansıması kültür ve kimlik odaklı çalışmaların yaygınlık kazanması oldu.

1970'lerden itibaren modernizm ve pozitivizm de sorgulanmaya başladı. Bunların feminist teorideki yansıması, 1960'lardan itibaren kabul görmüş olan cinsiyet (kadın erkek arasındaki biyolojik fark) ve toplumsal cinsiyet (kadın erkek arasındaki psikolojik, toplumsal fark) kurgusunun sorgulanmasıydı. Böylece toplumsal cinsiyeti gündelik hayattaki her etkileşim aracılığıyla yapılmakta olan bir olgu (West ve Zimmerman, 1987) ve kadın ve erkek bedenlerinin toplumsal cinsiyet söylemlerince yazılan senaryoya göre oynanan performansların tekrarıyla biçimlendiği ve böylece bedenin kadın ve erkek olduğu ve olmanın hep süregittiği (Butler, 1999) anlayışı yaygınlık kazandı. Ayrıca homojen cinsiyet kategorileri yerine her bir kategori arasındaki ve içindeki etnik, cinsel yönelim, sınıfsal, dinsel vs. farklılıkları dikkate alan kesişimlilik gibi yaklaşımlar toplumsal cinsiyet konularının vazgeçilemez ekseni oldu.

Pozitivizmin en çok olarak kullanıldığı alanlardan biri olan kent çalışmaları alanında ise klasik kavramlaştırmaların yukarıdan aşağıya bakan norm dışında kalanları dışlayan kenti iç tutarlılığı olan ve homojen parçaların birleşimi gibi gören yaklaşımlar yerine, iktidarı sorgulayan; dışlananları farklılıklarıyla ve onların bakış açısıyla içeren; gündelik hayatı dikkate alan; mekânı ayrı bir boyut olarak analize dahil eden ve aşağıdan yukarıya yaklaşımlar daha çok kullanılmaya başlandı. Çoğulcu yaklaşımlarda kimlikler ve mekânlar sabit değil, ilişkisel; durağan değil, değişken; saf değil, melez; nesnel değil, öznel; iktidarsız değil, iktidar içeren olgular olarak değerlendirilmeye başlandı. Buna paralel olarak, kent üzerine feminist perspektiften yapılan çalışmalar, kadınlar ve kentler arasında karşılıklı, etkileşimsel ilişkiler olduğunu ve böylece yapılandırılmış ve sınırları belirli gibi görünen kentin ve kimliklerin ilişkisel ve değişken olduğunu fikirleri etrafında toplanmaya başladı.

Kesişimlilik: Kadını homojen bir toplumsal kategori varsayımına Kimberlè Crenshaw'un eleştirisi kesişimlilik kavramıyla oldu (1989; 1991). Kimi siyah işçi kadınların maruz kaldıkları ayrımcılıkları ne kadın-erkek eşitliğinden, ne de siyah-beyaz eşitliğinden doğru bakıldığında görmenin mümkün olmadığını gösterdi (1989). Crenshaw'un kesişimlilik terimi kabul gördü, ancak terimin tanımı başka tartışmaları da beraberinde getirdi. Terimin teorileşme süreci devam etmektedir. Ancak kesimşimliliği cinsiyetler içi karmaşıklıklar ve cinsiyetler arası karmaşıklıklar şeklinde anlamak en yaygın olanıdır.

KENTSEL YAŞAM VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Kentsel yaşamda toplumsal cinsiyetin nasıl tezahür ettiğini keşfedebilmek.

Klasik kent yazınına yöneltilen feminist eleştirilerden biri, toplumsal cinsiyete duyarsızlığı nedeniyle kent kavramlaştırmalarının eril ve erkek merkezli olduğu, diğeri önemli sayılan ve etkili olan yazarlarının hepsinin erkek olması nedeniyle erkek bakış açını yansıttığıdır. Bu eksende yapılan eleştirileri yukarıda gördük. Bu bölümde kent yaşamını kentin altyapıları ve korku mekânları bağlamında iki feminist argüman etrafında ele alacağız. İki argüman argümandan biri, cinsiyetçi roller ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler nedeniyle, kadınların ve erkeklerin kenti farklı deneyimlediği, diğeri kadınların kentle etkileşimsel ilişkiler kurduğu ve kent tarafından belirlendikleri kadar kenti dönüştürdükleridir. Bu iki argüman birbirlerinin tamamlayıcısı değildir. Tersine kent, toplumsal cinsiyet ve bunların birbirleriyle ilişkisi hakkında farklı resimler sunarlar. Ancak bu iki argümandan biri diğerini geçersiz kılmaz, aralarındaki fark toplumsal cinsiyeti nasıl kavramlaştırdıklarından geçer. Ayrıca, her ikisi de ayrı ayrı kadını veya toplumsal cinsiyeti görünür kılmayı ve cinsiyete dayalı eşitsizliklerin, ayrımcılıkların, dışlamaların giderilerek toplumsal adaletin sağlanmasını hedefler.

Kentin Alt Yapıları ve Toplumsal Cinsiyet

Çoğul ifadeyle kentin altyapıları, feminist yazının kent çalışmalarına yaptığı doğrudan katkılardan biridir. Çoğul kullanıldığında altyapı kavramı kamusal-özel alan ayrımını sorguladığı gibi üretimin yanında toplumsal yeniden üretimi ve gündelik hayatı da kentin sürdürülmesinin ana unsurları olarak tanımlar.

Altyapılar ve Planlama

Tekil olarak kullanıldığında kentin altyapısı terimi, kentsel hizmetlerin dağıtılabilir ve kullanılabilir olmasına aracılık eden tüm fiziki yapılar anlamına gelir ve sadece şebeke sistemlerini değil, bina, otobüs durağı, araba park yerleri, yeşil parklar, oyun ve spor alanları, arozöz gibi hizmet sunum ve alımına aracılık eden tesis ve araçları da kapsar. Ayrıca, fiziksel altyapı unsurları bağımsız sistemlerden oluşmaz. Kurulmalarına ve gelişimlerine yön veren çeşitli ölçeklerde (bölgesel, ulusal) gelişme planları ve bir de kent nazım imar planı vardır.

İNTERNET

Nazım İmar Planı: Kentin fiziki altyapısının hukuki bir temeli olmalıdır. Hukuki çerçeve ve nazım imar planının tanımını İmar Kanunu'nda (m. 5) bulabilirsiniz (http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/711.html).

Kentler her zaman planlanmış yerler olagelmiştir, ancak modern kentler 19. yüzyılın ortalarından itibaren, "İdeal kent nasıl olmalı?" fikri etrafında planlanarak yapılandırılmıştır. İlk modern kent planlamalarının yapıldığı Batıda kentlerin nasıl yerler olması gerektiği üzerinde etkili olan üç ayrı fikir gelişti (Le Corbusier, Wright ve Howard'ın). Bunların her biri, geniş çaplı, müdahaleci ve kapsamlıydı ve rasyonellik inancı üzerine kurulmuştu. Düzenlilik, kolay hareketlilik, konutun iş yerinden ayrılması ve inişi çıkışı olmayan hayat koşulları olasılıkları üzerinde şekillenmişti (Bridge ve Watson, 2003: 506). Le Corbusier'in ideal kenti en

çok kabul gören planlama olsa da o ideal kent bütünüyle hiç kurulamadı ve uygulamada çok çeşitlilik oldu, ancak modern kent planlaması bu fikirler üzerine oturdu ve cisimleşti.

Kent planlarının nasıl yapılıp dönüştüğü, kentin parçası olduğu toplumun küresel ekonomi içindeki konumu, siyasal rejimi, ekonomik gelişmişlik düzeyi ve kent kararlarına etki yapabilme iktidarına sahip grupların kimler olduğuyla yakından ilgilidir. Ancak makro ekonomik politikaların ve bunlardaki değişikliklerin kent planlaması yaklaşımlarında etkili olduğu, kent planlaması dönemlemelerinden izlenebilir. Liberal ekonomik politikaların egemen olduğu 19. yüzyılda başlayan ilk dönemde planlama, hızlı endüstrileşmenin getirdiği dağınıklık ve özellikle yoksul ve çalışan sınıfların sefalet koşullarının düzene konulması amacıyla kendi içine tutarlı, kendine yeterli ve kontrol edilebilir kentler kurmayı hedefledi. 2. Dünya Savaşı sonrasında devletin sosyal adalet sağlamak için refah dağıtmasına odaklı ekonomik politikalara paralel olarak kent planlamasında kolektif tüketim esas alındı. 1970'lerin ortalarından sonra ise izlenen neoliberal politikalarla uyumlu olarak şehri küresel pazarın bir parçası ve pazarlanabilir mekân yapmayı hedefleyen kent planlamasına egemen oldu (Healey, 2003).

Hangi çerçevede yapılırsa yapılsın, mutad kent planları kentlerin karmaşık, sıradan, dağınık, önemsiz ve heterojen gündelik hayatını düzene koymayı hedefler ve farklılıkları homojenleştirme amacındadır (Bridge ve Watson, 2003: 507). Homojenleştirme, normdan farklı olanlar için engelleyici, dışlayıcı, eşitsizleştirici rol oynar. Örneğin Hayden (1980: 1), kent plancılarının ve mimarların kenti ve binaları tasarlarken açıkça ifade edilmemiş bir ilkesinin "Kadının yeri evidir." olduğunu kent kurgusunun geleneksel aileyi norm olarak aldığını ve bu yüzden kentlerin kadınları dışlayıcı eve kapatıcı olduğunu gösterir. Ancak gerçek hayat plandakinden her zaman farklıdır. Örneğin, pahalı kafeleri, ofisleri, jimnastik salonları ve mağazalarıyla iş merkezi olarak tasarlanan kent merkezlerinin sokaklarının günün değişik saatlerinde kullanıcıları farklıdır. Çalışma saatleri öncesinde caddelerde görülen sokak satıcıları, çalışma saatleri sırasında yerlerini düzene bırakırken, geceleri gençler ve evsizler buraların kullanıcılarıdırlar.

Kent planları bilgi ve iktidarı elinde tutanların normlarına göre yapılır ve değişir. Bu yüzden kent planlarında yer alan fiziksel altyapının unsurlarının kentlerde dağılımı her zaman eşit olmadığı gibi, üretim ve yeniden üretimi bir birinden ayırmasıyla cinsiyetlidir. Altyapıdaki eşitsizlikler küresel güneyde (en az gelişmiş ekonomiler) ve küresel kuzeye (en gelişmiş ekonomiler) göre çok daha eşitsizdir. Gecekondu, teneke mahalleleri gibi yapılanmalar, küresel güneyde ortaya çıkmış olgulardır ve bu ülkelerde su, kanalizasyon gibi en temel sayılan altyapı hizmetlerine nüfusun önemli bir kısmının erişiminde güçlükler varken küresel kuzeyde bu tür sorunlar ya yoktur veya toplumun göçmen, evsiz, tek ebeveynli aile, siyah gibi kimi toplumsal grupları bu problemleri yaşamaktadır. Temel fiziki altyapıdaki eksiklikler, cinsiyetçi işbölümü ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler nedeniyle kadınlar için daha büyük bir problem olmaktadır. Örneğin, ev işlerinin çoğunluğunun sorumluluğu üstlerinde olması nedeniyle suya erişimin olmadığı yerlerde kadınlar ya eve su taşımak veya suyun olduğu yere işlerini taşımak zorunda kalmaktadırlar. Temel altyapı problemlerinin olmadığı durumlarda bile kent planlarında konutun (toplumsal yeniden üretim) işyerinden (üretim) farklılaşarak ayrılması ya kadını eve bağlar veya hayat kurgularına önemli etkiler yapar. Örneğin, kreşlerin veya yaşlı bakım merkezlerinin yokluğunda orta sınıf kadınlar bakımı üstlenme ve çalışma hayatına katılma arasında tercih yapma veya konutla iş ara-

sındaki mesafeyi kısaltma tercihleri yapmak durumunda kalmaktadırlar. Yapılan çalışmalar, ev ve iş arasındaki mesafenin genel olarak kadınlar için erkeklere göre daha kısa olduğunu ortaya koymuştur (Wekerle, 1980: 198-9). Kent plancılarınca aile için ideal olduğu düşünülen banliyö ve uydu kentlerde kadınların erkeklere göre daha izole edilmiş hissettikleri bu alanda yapılan ilk feminist çalışmalarda ortaya konmuştur (Wekerle, 1980). Ancak kadınların kentle ilişkileri sadece kısıtlayıcı değil, etkileşimseldir de. Örneğin, bakım ve çalışma arasında tercih yapmayıp, ataerkil pazarlık ve pazar ilişkileri çerçevesinde orta sınıf kadınlar ev hizmetlerini ev içinde yapılmak üzere başka kadınlardan satın almakta veya geniş aile ilişkilerini tek başına veya ücretli evde bakımla birleştirerek kullanmakta, daha alt sınıflardan kadınlar kendi aralarında bakım dayanışma ilişkileri oluşturmaktadır. Bir başka reaksiyon da kadın hareketine eklemlenerek bakım işlerini kamusal alanda verilen bir hizmet olarak yerel yönetimlerden veya devletten talep etmekdir. Talep etme veya kendi modelini geliştirme etkileşimsel ve dönüştürücüdür.

1970'lerin ortalarından beri süre giden neoliberal süreçte, altyapının özelleştirilmesi ve kentin pazarlanabilir olmasına göre planlanması bilinçli bir seçimdir. Bu seçime karşılık feminist yazarların önerisi, yukarıdan aşağıya planlama yerine şeffaf, aşağıdan yukarıya ve katılımcı, sermayeye hizmet eden planlama yerine toplumsal adaleti sağlayıcı, farklılaşmayla ayırarak homojenleştirme yerine, farklı olanların karşılaşmasını artırıcı ve toplumsal cinsiyete duyarlı kent planları yapılmasıdır (Bridge ve Watson, 2003; Healey, 2003).

SIRA SİZDE 2

Türkiye'de doğurganlık hızı (kadının doğurgan olduğu 15-49 yaş döneminde doğurabileceği ortalama çocuk sayısı) 1950'de 6.8 ve 1980'de 5.0 iken, 1990'da 3.7, 2009'da ise 2 oldu. Doğurganlık hızındaki düşüşe kentin altyapılarının nasıl etki ettiğini yazınız.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Planlama: İngiltere'de kurulmuş olan Toplumsal Cinsiyet ve Yapılı Çevre Veri Tabanı'nda bulunan bir çalışma, kent planlamasının her aşamasında sorulması gereken soruları şöyle sıralamaktadır:

1. Kent siyaseti yapan ekip kimlerden oluşmaktadır?
2. Ekipte kadın ve erkeğin temsil oranları nedir? Diğer azınlık gruplar?
3. Plancılar kim için planlıyor? Erkek, kadın, işçi, çocuk, azınlıklar?
4. İstatistikler nasıl toplanıyor ve cinsiyete göre ayrımlar var mı?
5. Planın kilit değerleri, öncelikleri ve amaçları nedir?
6. Planlama yapılırken kimin fikri alındı ve kim katıldı?
7. Planın değerlendirmesi nasıl yapılır? Kim tarafından yapılır? Dayanakları nelerdir?
8. Siyaset nasıl uygulandı, idare edildi ve izlendi

Kaynak: http://www.gendersite.org/pages/planning_the_nonsexist_city_the_eurofem_initiative_and_beyond.html

Konut ve Altyapılar

Konut, temel insan ihtiyacı olan barınmanın karşılandığı yerdir. Aynı zamanda fiziksel altyapı hizmetlerinin ulaştırıldığı, ama altyapı teriminin kapsamadığı bir mekândır. Feminist yazarlar toplumsal yeniden üretimin gerçekleştiği mekân olan konutu ve konutla bağlantılı gelişen ilişki ağlarını kentin alt yapısı kavramına dahil ederek (Jarvis et al., 2009) kamusal-özel alan ikiliğini aşmayı hedeflerler.

Toplumsal yeniden üretim, her türlü ev işi, yaşlı ve çocuk bakımı ve sosyal ilişkilerin ve bağların yürütülmesi gibi toplumsal hayatın devam etmesine aracılık eden işleri kapsar. Cinsiyetçi işbölümü nedeniyle yeniden üretim daha çok kadınların yaptıkları işleri kapsar. Yeniden üretimin önemli kısmı konutta yerleşikleştiği için kadınlar için yeniden üretimin anlamı evle fazla haşır neşir olma demektir, çünkü sadece erkek merkezli kent ve konut planlamasının varsaydığı ideal durumda "kadının yeri evi"dir, ama gerçek hayatta kadınlar üretime katılırlar. Hatta ekonomik hayata doğrudan katılmadıkları durumlarda bile yeniden üretimin uzantısı olan işleri yapmak için kamusal alana çıkarlar. Kısacası, gerçek hayatta kamusal (üretim) ve özel alan (yeniden üretim) birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmazlar. Bu nedenle, özellikle ekonomik faaliyetlere doğrudan katılan kadınlar cinsiyetçi iş bölümü nedeniyle çifte veya üçlü iş yükü altındadırlar.

Kentleşmenin toplumsal cinsiyetle ilgili doğrudan sonuçlarından birinin kadınların eve kapanması olduğunu iddiası (Boulding, 1977: Wekerle, 1980: 190 içinde) yeni değildir. Oysa ki kentler, kadınların kamusal hayatta katılmalarına aracılık eden, bunu kolaylaştıran yerlerdir. Ancak kadınların kamusal alana tam katılımlarının önünde engeller vardır. Altyapı ve yeniden üretimle ilgili engellerden biri ka-

dının konut ve yeniden üretimle özdeşleştirilmiş olmasıdır. Kadınların aile ve evle özdeşleştirilmesi Avrupa'da 18. yüzyılda gerçekleşti (Bondi ve Rose, 2002: 233). Bu özdeşliğin kadınları kamusal hayattan dolaylı olarak dışlamasıysa diğer başka süreçlerle desteklenmesinden kaynaklanmaktadır. Bir neden konutun barınmanın ötesinde anlamlar kazanmasıdır. Örneğin, fiziksel altyapının eve ulaşmasıyla 1920'lerden itibaren endüstriyel üretimin eve yönelmesi ve elektrikli ev aletlerinin yaygınlaşması Avrupa'da kadınların işe ayırdıkları zamanın azalacağı vaadleriyle geldi. Ancak tam tersine ev işlerinin artmasına ve çeşitlenmesine neden oldu (Cowan, 1985). Cowan'ın banyo çılgınlığı olarak tanımladığı 1920'li yıllarda, çalışan sınıflarınki dahil olmak üzere evlere banyo inşa edilmesi hem banyo mekânında daha önce olmayan banyo dolabı gibi mobilyaların eve dahil olmasına hem de temizlenmesi gereken alanların (yerden tavana karolar gibi) artmasına neden oldu. Bu arada ayrıca, temizlik norm olmuş ve standartları yükselmişti. Yine 1920'li yıllarda kişinin ve evin, derli-toplu ve ter temiz, hijyenik, olması gibi normlar yaygınlık kazandı. Bu durum, günlük yaşamın altyapısının organizasyon ve kompozisyonunda da önemli değişiklikler yaptı. Gelişen ihtiyaçlara göre iş pazarında beyaz yakalı işler artarken, ev içindeki ücretli (hizmetçi, kahya) veya ücretsiz (bekar kız kardeş, besleme gibi) iş gücü ev dışına çıktı ve bütün işleri yapma sorumluluğu sadece ev kadınına kaldı. Yapılacak işler her zaman fiziksel güç gerektirmiyordu, ama kadınların o zamana kadar bilmedikleri yeni bilgileri edinme ve uygulama gibi başka becerileri geliştirmelerini gerekli kılmaktaydı (Cowan, 1985: 189). Kısacası, endüstrileşme beklentilerin tersine, kadınların kamusal alandan konuta çekilmelerini aracılık etti ve bakan erkek (evinin ekmeğini kazanan) bakılan kadın klişesinin ve geleneksel aile modelinin o dönemde Batı'da yaygınlık kazanmasına neden oldu. Bunun doğrudan bir sonucu kadınların iş gücünden çekilmesinden ziyade, pek çok ülkede kadınların toplumsal hareketlerden huzur dolu, temiz ve düzenli evlerine doğru çekilmesi oldu. Endüstrileşme-konut- yeniden üretim arasındaki ilişki bugün de değişmiş değildir. Tersine banyonun her bir ayrı unsuru için ayrı temizlik malzemesi üretilmekte, yemek yapma ise sağlıklı ve lezzetli pişirme ve sunma sanatına dönüşmektedir.

Konutun kadını eve bağlayıcılığı özellikle orta sınıf evli kadınlar için daha geçerlidir, çünkü bugün mutfaksız evlerle evsizler aynı kentte bir arada bulunabilmektedirler. Evsizler için temizlenecek bir mekân yokken mutfaksız evler hem üst sınıflarda yalnız yaşayanların sayısının arttığının hem de yemek dahil pek çok ev işi sayılan işin satın alındığının, yani yeniden üretime ilişkin işlerin önemli bir kısmının endüstrileşmesi ve ticarileştirilmesinin göstergesidir. Daha önce evde yapılan yeniden üretim işlerinin önemli bir kısmı (giyim, kuru temizleme, gıda hazırlama gibi) modern kentlerde endüstrileşmiş ve eğitim, çocuk bakımı gibi kimi başka işlerse ticarileşmiştir. Yeniden üretimin tüketilebilir hale gelmesinin tek yönlü etkisi yoktur. Bir yandan, hizmet sunumunun çalışma saatleriyle uyumsuz ve evde oturan birisi olduğu normu üzerine kurulmuş olması (Wekerle, 1980) kadınları eve veya ev işlerine kapatıcı etki yaparken diğer yandan yeniden üretimin gerçekleştiği alanı çeşitlendirir. Çalışma hayatındaki kadınlar için hayatta kalma mücadelesinin kadınlaşması argümanının bir yönünü de gösteren çoklu ekonomi kavramı bu çeşitliliği yansıtmaktadır. Ayrıca yeniden üretimin konut içinde ücret karşılığı satın alınması evi hem barınma (özel) alanı hem işyeri (kamusal), kadını hem çalışan, hem işveren yapar. Çoklu ekonomi içinde kadınların aynı anda bazen bir birleriyle çelişen çoklu ve melez kimlikleri vardır: Girişimci, ücretli çalışan, anne, çocuk gibi. Ayrıca, ev işinin tüketilebilir olması, kadınların kolektif tüketim taleplerini

gündeme getirmiştir. Ancak bakım işlerinin kamusal alanda karşılanması hakkındaki kolektif tüketim talepleri ve uygulamaları, 1980'lerden sonra yeniden üretim hizmetlerinin özelleştirilmesiyle birlikte, kadını ve konutu sürece doğrudan dahil eden çözüm arayışlarını yeniden gündeme getirmiştir. Bunun bir tamamlayıcısı, yeniden üretim işlerini yapmak için bir ülkeden başkasına giden kadınları anlatan göçün kadınlaşması sürecidir.

SIRA SİZDE 3

Pavloskaya'nın (2004) aracılığıyla çoklu ekonomiler kavramını geliştirdiği örneğinde Alexandra, Moskova'da yaşayan boşanmış bir kadındır. Boşandıktan sonra tek odalı devlet konutunda oturup havaalanında formel bir işte 12 saat çalışmaya başlamıştır. İşe gidiş-dönüşte iki saati yolda geçmektedir. İki çocuğunun velayetini alması, boşandığı kocasından gelen para ve hediyeler kesilmesi ve Sovyet döneminde ücretsiz olan eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin paralı hâle gelmesi üzerine, havaalanındaki işinden gelen düşük ücreti, yasal olmayan bir işten gelen kazançla artırır. Uzun çalışma saatleri nedeniyle annesi Alexandra'yla birlikte yaşamaya başlar. Bu koşullarda mutfak, geceleri yatak odasına dönüşür. Annesi emekli avukattır ve ayrı bir evi vardır, ama hem emekli maaşı düşüktür hem de içinde kendisi ve kızının tüm eşyalarını depoladıkları evi çok küçüktür. O evi satıp büyük bir ev almak mümkün değildir. Annesi çocuk bakım ve diğer ev işlerini yapar, ama bazı işleri ücret karşılığında satın alırlar. Örneğin, bozuk çamaşır makinelerinin tamiri pahalı olduğu için kimi çamaşırlar evde annesi tarafından ücretsiz, kimi çamaşırlarsa ücret karşılığı ev dışında yıkanır. Bu örnekte hangi ekonomi ve alanların içiçe geçtiğini yazınız.

Korku Mekânları

Suçtan korku, 1950'ler ve 1960'larda öncelikle ABD ve İngiltere'de yapılan sörveylerle ilgi çeken bir konu oldu. Suçun vatandaşların hayat kalitesini nasıl etkilediğine odaklanan bu sörveylerin ortaya çıkardığı bir olgu, endişe ve korkunun büyük kentlerde daha yaygın olduğuydu. Bir başka olgu, suça maruz kalmakla, suça maruz kalma korkusu arasında bir uyumsuzluk olmasıydı. Genç erkekler suça en fazla maruz kalan sosyal grupken, suça maruz kalma korkusu kadınlarda ve yaşlılarda daha fazla, genç erkeklerde ise daha azdı. Ayrıca, kadınların kamusal alanda şiddete maruz kalma korkusu daha fazlayken, kadınların en fazla şiddete maruz kaldığı yer evleriydi. Bu sonuçlardan kadınların korkusunun rasyonel olmadığı sonucuna ulaşıldı (Wekerle, 1980). Feminist yazarlar bu sonuçları çeşitli şekillerde eleştirdi. Bir eleştiri, bulguların yanlı olduğuydu. Buna göre, kadınların kamusal alana çıkma sıklığı erkeklere göre daha düşüktür, cinsel suçların çok azı resmî kayıtlara geçmektedir, kadınlar cinsel suçlara daha sık maruz kalmaktadırlar; bu yüzden kadınların en fazla korktuğu suç tecavüzdür. Yanlılık nedeniyle bu araştırmaların kadınların deneyimlerini yansıtmadığı ve uyumsuzluk argümanının kadınların kentin müsait ve aykırı mekânlarını kullanmamalarını açıklamadığı ileri sürüldü (Wekerle, 1980; Bondi ve Rose, 2002). Bir başka eleştiri, sörveylerin yorumlarının kadınları çifte mağdur gösterdiğiydi. Kadınlar ilk olarak korku tarafından sınırlandırılmış olmakla mağdur gösteriliyordu, ikinci olarak korku nedeniyle irrasyonel addedilerek mağdurlaştırılıyordu (Pain, 1998, Bondi ve Rose, 2002: 233 içinde). Bu tür eleştiriler üzerine yapılan araştırmaların çoğu fiziksel mekânla deneyimlerimiz aracılığıyla kurduğumuz bilişsel ilişki sonucunda geliştirdiğimiz zihinsel harita kavramına referansla yapılan çalışmalardır. Böylesi çalışmalar kadınların korku mekânlarının sınıfsal, etnik, ırksal konumlarına göre değiştiğini ortaya koydu. Ancak bu tür çalışmalar, kamusal alanın içerip dışlaması ve kadını sınırlandıran etkisi üzerine kuruludur (Bondi ve Rose, 2002: 233-4). Buna göre, kadınların

18. yüzyılda aile ve evle özdeşleştirilmesiyle birlikte, kamusal alan kadınların tehlike altında olduğu ahlaka aykırı alan olarak kodlandı. Bu nedenle o dönemde kadınların kamusal alanda görülmeleri öfke ve şiddet yaratıyordu (Wekerle, 1980: 195). Bu yüzden kimi istisnalar dışında resmi olarak sınırlar olmasa bile, kamusal alanlar hala kadınlara tamamen açık değildir. Kahvehaneler örneğinde olduğu gibi, kimi kamusal alanlar sadece erkeklerce kullanıldığı için kadınları dışlayıcıdır. Park örneğinde olduğu gibi kimi kamusal alanlar günün karanlık saatlerinde kadınları dışlayıcıdır. Ancak kimi kadınların korku mekânları, kimi başka kadınlar ve erkekler için güven mekânlarıdır. Örneğin, çöküntü bölgesi olarak tanımlanan kent merkezinin hemen çevresindeki bölgeleri seks ve eğlence sektöründe çalışan kimi kadınların ikamet ettikleri yerlerdir. Bu kadınlar için çöküntü bölgeleri güven mekânlarıdır.

Kamusal alanın kadına kapalı ve onu kısıtlayıcı olduğu argümanı bir yandan kadın kimliğini tamamlanmış bir kimlik olarak ele alırken, diğer yandan olumsuz bir kent-kadın ilişkisi resmeder. Başka feminist çalışmalar, kadın kimliklerinin erkek kimliklerinden bağımsız değil, onunla müzakere eden ve ilişkiler kuran performanslarla sürekli üretilmekte olduğunu ileri sürdüler. Kristen Day (2001), erkekliğin duygularını kontrol etme ve cesaretle, kadınlığın zayıflık, utangaçlık ve ürkeklikle nitelendiği toplumda hem "sert çocuk" kimliğinin riskli olarak kodlanmış mekânla ilişkili olduğunu ve ürkek, zayıf, kırılgan kadınlık kimliğiyle birlikte kurulduğunu hem de "sert çocuk" imgesini olumlayan performanslarla erkeklik kimliğinin korku mekânlarında üretildiğini gösterir.

Korku mekânlarına ilişkin yukarıda sunulan feminist pozisyonlar birbirlerinin karşıtları değil, mekânın farklı boyutlarının (algılanan, düşünülen ve yaşanan) göstergeleridir. Ancak korku ve cesaret ilişki içindedir ve bu ilişki iktidar içerir. Bu nedenle korkuyla müzakere her zaman iktidarla müzakeredir (Wekerle, 1980). İlk yaklaşım kamusal alandan dışlanma bağlamında korku ve iktidarla müzakere için sokakların iyi aydınlatılması, buralarda kadınların girebilecekleri dükkanların açılması gibi çözümler önerilirken Day'in kadınların kamusal alandaki korkularının azalması için önerisi, erkek ve kadın kimliklerinin ve baskıcı toplumsal cinsiyet kimliklerini olumlayan sosyal mekânların gözden geçirilmesidir.

Hansel ve Gratel adlı masalda biri kız diğeri oğlan iki kardeşi ailesi ormana bırakır. Korktukları ormandan kurtulmaları Hansel sayesinde olur. Ormana tekrar götürüldüklerinde tutsak edildikleri cadının evinden kurtulmalarıysa cadı tarafından hizmetçi yapılan Gratel sayesinde olur. Masalın yazıldığı dönemde yoksul ailelerin çocuklarını ormana bırakmaları yaygın bir uygulamaydı. Masal, bu uygulamadan esinlenmiştir, ama ailelere ve çocuklara bir birlerine nasıl davranmaları gerektiğini de öğretmektedir. Bu masalı kamusal-özel alan ayrımında korku mekânları ve erillik/dişillik performanslarının bir senaryosu olarak nasıl değerlendirirsiniz?

SIRA SİZDE 4

KENT, KADIN VE HAREKETLİLİK

AMAÇ 3 *Kentin ve kentsel yaşamın cinsiyetsiz olmadığını görebilmek.*

Cinsiyete ilişkin klişelerde ve ikili karşıtlıklar üzerinden kurulan kurgularda kadın gelenekleri, değişim içinde değişmeyeni, mekânı, pasifliği veya benzeri durağan olduğu düşünülen şeyleri temsil eder. Bu yüzden kadın ve hareketlilik tezat oluş-

turur. Bu bölümde kent bağlamında kadınların hareketliliği konusuna önce göç, daha sonra kent içi hareketlilik bağlamında ele alacağız.

Kente Göç ve Kadınlar

Kentsel nüfusun giderek artması, kentleşmenin ürünüdür. Kentleşmenin demografik boyutu büyük ölçüde kırdan kente işgücü göçüyle ilgilidir, ancak göç hiç bir zaman sadece kırdan kente ve sadece emek göçü şeklinde olmadı. Doğal afetler, savaşlar, kan davasından kaçma, şiddetten kaçma, dinsel dışlanmadan kaçma, sağlık, eğitim gibi nedenlerle, küresel düzeydeki eşitsizlikler de kente göçün ana nedenleridir. Göç üzerine çok sayıda çalışma yapılmasına rağmen, göç konusuna kadınların dahil edilmesi için 1970'leri beklemek gerekti. Morokvasic (1983), kadınların 1970'lerin ortalarına kadar istatistiki ve sosyal olarak göç içinde yer aldıklarını, ama sosyolojik olarak görünmez kaldıklarını, göç teorilerindeyse kesinlikle bulunmadıklarını ifade eder.

Kadınların deneyiminin kente göç literatürden dışlanmasının bir nedeni, tipik göçmenin iş arayan bekâr genç erkek olarak resmedilmesidir. Bir başka neden, kadınların bir toplumsal aktör olarak görülmeyip erkeklere bağımlı olduklarının düşünülmesi ve aile içinde değerlendirilmesidir (Morokvasic, 1983: 14-16). Kır-kent göçünde esas hareket edenin erkek olduğu varsayılmış olsa da hem kadınlar bu sürecin bir parçasıdırlar hem de kimi zaman göçün ve göç ettikleri kentlerde gelişmelerin esas aktörleridirler. Örneğin, New York, Şikago ve Filadelfiya'ya göç eden Yahudi kadınlar, bu şehirlerde tekstil endüstrisinin gelişmesine büyük katkıda bulundular (Sharpe, 2001: 7).

Kimin ilk göç ettiğinin her yerde geçerli bir kuralı yoktur, ama göç cinsiyetlidir. Örneğin, Türkiye'de ilk göç eden genellikle erkektir. Ancak ülkeler arasında farklılık söz konusudur. Örneğin, Meksika'da ilk göç edenler arasında kadınlar da vardır, ama ilgili yazında uzun süre göçün aktörü olarak değerlendirilmemişlerdir (Donato, 1993). Ayrıca ilk göç edenin kim olduğuna bakılmaksızın, **göç cinsiyetlidir.** Kimin tek başına göçe uygun olduğunun kararı bile cinsiyete ilişkin kodlarla ve klişelerle pazarlık etmedir (Broughton, 2008). Ayrıca, giden de kalan da cinsiyet klişeleriyle ilişki kurar. Erkeklik ve kadınlık kimlikleri bu ilişkiyle etkileşim halinde kurulur. Örneğin, Meksika'da kadının ilk göçmen olması, hipermaço erkeklik performanslarını ortaya çıkarmıştır (Donato, 1993). Göçün cinsiyetliliği göç kalıplarında da kendini gösterir. Sınır ötesi göçlerde kadınlar yerleşme olanağının daha fazla olduğu gelişmiş ülkelere göç ederken gelişmekte olan ülkelere göçte erkekler daha fazladır (Sharpe, 2001: 1).

Kadınların göçün öznesi olması yeni bir olgu değildir. Hayatlarını kazanmak, geri dönüp daha iyi bir evlilik yapabilmek amacıyla çeyiz parası biriktirmek, dul kalmak, evlilik dışı hamile kalmak gibi nedenlerle kadınlar kentlere hep göç edegelmişlerdir. Ancak küreselleşme süreçleriyle ilişkili olarak **göçün kadınlaşması** kavramı öne çıkmaktadır, çünkü son 50 yıldır giderek artan şekilde kadınlar daha fazla göç etmektedirler ve sınır ötesi göçün bugün yarıdan fazlasını kadınlar oluşturmaktadır. Filipinler gibi kimi ülkelerden göç edenler arasındaysa kadınların oranı, erkeklerin çok üstündedir. Üstelik, kadın göçünün en büyük kısmı nitelikli ve niteliksiz emek göçü formundadır.

Göçün kadınlaşmasının toplumsal cinsiyetle ilgili bir nedeni, göç alan kentlerde yaşlılar gibi bakım ihtiyacında olan kişilerin, ama özellikle çalışan kadınların ev işi ve bakım hizmetlerini devredecekleri başka kadınlara ihtiyaç duymasıdır. Öte yandan ekonomik küreselleşme nedeniyle göç veren ülkelerdeki kadınlar nitelikli

olsalar bile ya iş bulamamakta veya bulduklarında göç ettiklerinde az nitelik isteyen işlerde kazanabileceklerinin çok daha altında ücretler karşılığı çalışmaktadırlar. Bu koşullarda kadınlar, hizmet sektörünün bir parçası olan eğlence ve seks sektörlerinde formel veya enformel olarak çalışmak için de göç etmektedirler. Ekonomik küreselleşme ve tüketimin ticarileşmesi süreçlerine paralel olarak kadınların göçü, emeğin kadınlaşması (kadınların düşük ücretle daha çok istihdam edildiği hizmet sektörünün genişlemesi) süreciyle iç içe geçmektedir.

Feminist çalışmalar göçü, başlayıp biten bir olgu olarak değerlendirmek yerine, göç edenlerin hayat hikayelerinin bir parçası olarak anlamak ve ekonomik güçlükler nedeniyle zorunlu olarak girilen bir eylem değil, yaşamları değiştiren dönüştüren bir bütün olarak kavramak gerektiğini önerirler (Kofman, 1999; Sharpe, 2001).

Kent İçi Hareketlilik

Kent ekolojisi teorisinde kent ve kentin unsurları dikey ve yatay olarak hareketlidir. Ayrıca Park, kişisel hareketi kent yaşamının merkezine koyar, ama çok fazla hareketi patolojik olarak görür (Sheller ve Urry, 2000: 740). Ancak kent teorileri genel olarak kenti hareketlilikle bağlantılandırmaz. Hareketlilik daha çok flanör ve flanöz örneklerinde olduğu gibi yürüyerek hareket edenler gözünden anlaşılmaya çalışılmıştır. Belki bu nedenle, kadınların kent içi hareketliliği göreli olarak yeni bir konudur.

Yapılan çalışmaların bir kısmı, genel olarak kentsel ulaştırma sistemlerinin çalışan geleneksel aile modelinde çalışan erkeğe göre ve onun işe gidişini en kısa yoldan yapması için tasarlandığı için, kadınlar için kısıtlayıcı olduğu yönünü vurgular. Buna göre, kadınların hareketliliği işe gidiş, toplu taşımayı kullanma ve yaptıkları seyahatlerin kalıplarıyla erkeklerinkinden farklıdır. İş ve ev arasında en kısa yolu evli ve çalışan kadınlar kat ederler. Konut ve iş yerlerinin banliyöleşmesi, işe gidiş süresini çok artırmaktadır ve en çok kadınlar bundan olumsuz etkilenmektedirler, çünkü dünyanın her yerinde kadınların otomobil sahipliği erkeklere göre daha düşüktür. Daha çok toplu taşımayı kullanan kadınlar, toplu taşımanın işe gidiş-geliş normuna göre düzenlenmiş olması nedeniyle, alışveriş, dinlenme gibi fiilleri yaparken ya çok zaman kullanırlar veya bunları bir araya sıkıştırırlar. Ulaşım sisteminin normu dışında kalmak kadınların kentsel kaynaklara ulaşmaları önünde de engeldir (Wekerle, 1980: 203-5). Bu sorunları çözmek için getirilen önerilerin bazıları, Yukon kadınlarının uygulamaya koyduğu gibi dolmuş tipi kadınlara özel servisler, bisiklet ve yaya yollarının artırılmasıdır.

Başka çalışmalar ise cinsiyete bağlı hareketlilik farklarını vurgular. Ancak bu tür çalışmalarda ana konu kadınların kent içi hareketliliğine güvenlik sağlamaktır. Buna göre, kadınlar genel olarak daha sık, ama daha kısa mesafelerde hareketlidir. Kadınların kent içindeki hareketliliği, daha çok alış veriş, çocuğu okuldan alma gibi seyahat zincirlerinden oluşur. Yani, ev dışına bir çıkışta bir kaç amaca yönelik seferler birbirine bağlanmıştır. Ayrıca, bir "sefer" çeşitli hareketlilik araçlarını içeren bir kaç parçadan oluşur. Tipik bir yolcu hareketliliği aşağıdaki gibidir: ev → yürüme/sürme/taksi → durak → toplu taşım aracı → durma-yürüme/sürme/taksi → varış noktası

varış noktası → durma-yürüme/sürme/taksi → toplu taşım aracı → durak → yürüme/sürme/taksi → ev

Bu tipik yolcu hareketliliği toplu taşıma bağlı yayaların hepsini içerse de kadınlar arasında otomobil sahipliği daha az olduğu için, daha çok toplu taşımayı kullanırlar (Smith, 2008). Kadınların güvenliği odaklı çalışmalar, iş, alışveriş, eğlence gi-

bi amaçlarla kent içinde hareket eden kadınlara güven hissi sağlamak için bir seferin her aşamasının, çeşitli seferlerin bir birine nasıl eklemlendiğinin ve seyahatin bütününün göz önüne alınması gerektiğini ileri sürerler, çünkü kadınların nereye ve nasıl gideceklerine dair kararlarını, en güvenli hissettikleri etaplar değil, en güvensiz hissettikleri belirler.

Çok daha az çalışılmış bir konuysa otomobilitedir. Kendi (oto) hareketlilik (mobilite) anlamında otomobilite, kentsel yaşam ve otomobil arasındaki ilişkiye odaklanır. Buna göre, otomobilite, birbirine kenetlenen makinaların, toplumsal pratiklerin ve yarı-özel, hareket eden metal kapsül içinde oturma biçimlerinin bir amalgamıdır (Sheller ve Urry, 2000: 739). Otomobiliteyi sağlayan otomobil hem modernitenin (Fordizm) hem de küreselleşmenin (Ford Mondeo) simgesidir. Otomobil özellikle postmodern kent yaşamının merkezindedir, çünkü kentler artık yayanın değil, otomobilin perspektifinden kurulmaktadır. Kentler yayalar için, köprüler, alt geçitler, uzak mesafeler gibi pek çok engellerle doludur. Sheller ve Urry (2000: 748-9), otomobilin ABD ve Avrupa'daki cinsiyetli hikayesini şöyle aktarır: Önceleri aile yaşamının sıcaklığını simgeleyen otomobil, daha sonra kadına bahçeli bir ev sunan banliyölerde erkeği işe götüren araba oldu. En yeni ve güçlü modeller erkeğe alınırken kadınlar önce ikinci-el ve küçük arabaları, daha sonra aile arabalarını çocuklarının şoförü olarak kullandı. Göçmen kadınlar ve bekar anneler toplu taşımla hareket ederken, erkek sürücüler kamusal alana arabalarıyla egemen oldular ve yaya kadınları kaldırım kenarlarında sıkıştırdılar. Otomobil demokrasisi kadının arabaya erişimini artırdı. Artık otomobiller kadınların pek çoğuna kişisel özgürlük hissi vermekte, onları emek piyasasına entegre etmektedir. Otomobille gelen özgürlük hissi, eril fantezi ve ayrıcalık olmakla birlikte, hissin yapısı erkek merkezli değildir. Bu nedenle kadınlar, araba sahibi olmak için mücadele ettiler ve araba kültürünü hem edindiler hem de yeniden şekillendirdiler.

SIRA SİZDE 5

Toplu taşımanın kadınların kent içi hareketliliğine göre düzenlenmesi mi, yoksa otomobil demokrasisinin artması mı kadının kent içi hareketliliğini artırır?

KENT VE VATANDAŞLIK

AMAÇ 4

Kent ve vatandaşlık arasındaki bağlantıyı toplumsal cinsiyetle ilişkilendirebilmek.

Vatandaşlık Nedir?

Klasik anlayışta vatandaşlık, kişi ile devlet arasında kurulan hukuki bir ilişkidir. Buna göre vatandaşlık, kişilerin bir devletin üyesi olmakla kazandıkları kamusal bir statüdür (Isin ve Turner, 2002). Tek başına düşünüldüğünde kentle ve siyasal katılmayla bir ilişkisi yokmuş gibi görünen vatandaşlık, bu iki kavramla da yakından ilişkilidir, çünkü Aydınlanmadan bu yana kent, vatandaşlık ve demokrasi birlikte düşünülen ve kavramlaştırılan terimlerdir (Isin, 1997).

Modern toplumlarda vatandaşlık, kent ve demokrasi birlikte kavramlaştırılsa da vatandaşlığın ilk ortaya çıkışı, kentlerin tarih sahnesine çıkmasıyla eş zamanlı değildir. Vatandaşlık ilk olarak MÖ 8. yüzyılda Antik Yunan'ın Atina kentinde polisin (şehir-devlet) ortaya çıkışıyla, polis içinde tanınmış bir statüydü. Şehrin her türlü ihtiyacını ve korumasını sağlayarak mutlak egemen olan ve tebaasını kendisine itaatle bağlayan kralın hakimiyet tekelini, şehre koruma sağlayan asker sınıfının ortaya çıkmasıyla kaybetmesi ve krala itaat yerine şehir-devlete sadakat bağıyla bağlı

simetrik sınıfların oluşması vatandaşlığın ilk kaynağıdır (Isin, 1997). Modern toplumlarda vatandaşlığın siyasal çerçevesi ulus-devlettir. Antik Atina şehir-devletindeki vatandaşlıkla ulus-devletlerin tanıdığı kamusal statü olan vatandaşlık arasında fazlaca bir benzerlik olmamakla birlikte, o dönemle bugün arasında bağ kuran ve vatandaşlığı mümkün kılan üç önemli unsur vardır. Bunlardan ilki, egemenle aynı ayrıcalıklara sahip olma talebinde olan sınıfların varlığıdır. İkincisi, krala itaat ile ailesel/kabilesel sadakatin yerini, devlete sadakatin almasıdır. Sonuncusuysa, vatandaşlık statüsü elde edenlerin söz sahibi olması veya devletin yönetimine katılmasıdır (Isin, 2002). Vatandaşlığı bir deneyim ve uygulama olarak gören cumhuriyetçi ve haklar üzerinden tanımlayan liberal anlayış arasında önemli farklar olsa da çağdaş toplumlarda bir devletin üyesi olarak vatandaş, üyesi olduğu devlete hem sadakat bağıyla bağlı olmakla yükümlüdür hem de devlet tarafından korunan kişidir. Bu nedenle klasik anlayışta vatandaşlık genellikle medeni, siyasal ve sosyal haklar (koruma), özgürlükler (katılma) ve ödevler (sadakat) çerçevesinde ifade edilir. Bununla birlikte, vatandaşlık kavramının içeriği başından beri toplumsal eşitlik ve adalet talepleri olan toplumsal hareketlerce sorgulanmış ve sadece bireysel bir statü olarak tanımlanmak yerine toplumsal grupların farklılığını tanımaya aracılık edecek anlayışlar geliştirilmiştir. Kadın, engelli, LGBTT veya çocuk hakları bu çerçevede anlamlıdır. Ayrıca, vatandaşlık hakları her zaman ulus-devlet ölçeğinde tanınmadı (Lister, 2003). Örneğin sosyal haklar ilk olarak yerel yönetimlerce, kadının insan haklarıysa uluslararası düzeyde tanınmıştır. Ayrıca, 1970'lerden itibaren küreselleşmenin hız kazanması ve neoliberal politikaların yayılmasıyla, toplum, siyaset ve ekonomi yeniden yapılanmış, vatandaşlık talepleri sınır aşırı alanda yaratılabilir ve yerel yönetimlere veya uluslararası siyaset kurumlarına yöneltilir olmuştur (Lister, 2003; Isin, 2002)

Vatandaşlığın Cinsiyeti

Ulus-devletler vatandaşlığı evrensellik (herkesi kapsama) iddiası üzerine oturtmaya çalıştığı için vatandaşlığın cinsiyetsiz bir statü olduğunu düşünürüz. Oysa ki vatandaşlık tarihi aynı zamanda toplumsal grupların topluma daha çok katılma talepleri ve bununla ilgili süreçlerinin de tarihidir. Kadınların eşit vatandaşlık ve topluma eşit katılım taleplerinin tarihi 18. yüzyılın sonlarına kadar gitmektedir. Örneğin Mary Wollstonecraft, 1792'de basılan Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi başlıklı eserinde devletin, eril iktidarın alanı olduğunu ve erkeklerin haklarını koruduğunu iddia etmektedir. Bu feminist anlayışa göre, vatandaşlık cinsiyetsiz değil, erildir; dolayısıyla tekil değil, çoğuldur. Feminist teori ve aktivizm, 18. yüzyıldan 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar kadınların kamusal alandan dışlandıklarını gösterip, kadınları bu alana dahil etme mücadeleleri verdiler ve kadınların kamusal alana eşit katılımına ilişkin, yani siyasi (seçme, seçilme, örgütlenme gibi), medeni (düşünme, seyahat etme gibi) ve sosyal (eğitim, çalışma gibi) haklar talep ettiler. 1970'lardan itibarense bir yandan kamusal-özel alan ayrımını sorguladılar ve kamusal alandaki eşitsizliklerin özel alandaki eşitsizliklerden kaynaklandığını ve eşit vatandaşlık için özel alanda da eşitliğin sağlanması gerektiğini ileri sürdüler. Öte yandan, vatandaşlığın topluma tam üyelik anlamına geldiğini de gösterdiler (Chouinard, 2004).

Vatandaşlığın devlete değil de topluma tam üyelik şeklinde kavramlaştırılması, vatandaşlık kavramının içeriğini çeşitli şekillerde değiştirmektedir. İlk olarak, bu anlayışta vatandaş, basitçe haklara sahip olan kişi değil, kimlikleriyle, ilişkileriyle, rolleriyle hayatı deneyimleyen bireydir. Dolayısıyla vatandaşlık yaşanan deneyimleri içermelidir. İkincisi, çoklu kimliklerin, rollerin ve sorumlulukların taşıyıcısı ola-

rak kadın, kamusal ve özel alanın karmaşık şekillerde etkileşim içinde olduğu alanlarda hayatı deneyimler ve farklı kimlik ve rolleriyle, yaşamın farklı alanlarında, farklı düzeylerdeki resmi kurumlara katılır. Bu yüzden vatandaşlık her bir cinsiyet kategorisi için de çoğuldur. Üçüncüsü, bu anlayışta kişisel hak ve özgürlüklerin yanı sıra toplumsal adalet de vatandaşlığın bir parçasıdır.

Kadının Kent Hakkı

Kadın Dostu Kentler: Kadınların kent hakkı Türkiye'de Kadın Dostu Kentler projeleriyle hayata geçirilmektedir. İzmir Büyükşehir, Trabzon, Nevşehir, Kars ve Şanlıurfa illerinde iki sefer uygulanan projelerin ana ekseni, demokratik katılımdır. Bu çerçevede projeler üç temel süreç üzerinde yükselir: Yerel demokrasi ve kentsel politikaların oluşturulması; yönetimlerarası işbirliği ve kadınların kentsel hizmetlerden yararlanması.

Kaynak: http://www.bmkadinhaklari.org/unjp/web/yayinlar/Kadin_Dostu_Kentler_2010.pdf; Tokman, 2008.

Kent hakkı kavramı, vatandaşlığın odağını bireyden toplumsal gruplara yöneltmeyi amaçlamasıyla birey odaklı vatandaşlık anlayışının eleştirisidir. Bu yönüyle odağında kent olan yeni bir vatandaşlık talebidir. Kent hakkı, devlet gibi bir siyasal topluluğa ait olmakla değil, kentte yaşamakla kazanılır ve aynı kentte yaşan başkalarıyla paylaşılır.

Kent hakkı iki ana haktan oluşur: Kent mekânlarına alana kullanma ve katılma. Bunlardan ilki şehrin mekânlarını tam kullanmayı içerirken ikincisi hangi düzeyde verilirse verilsin (devlet, sermaye veya belediye) şehir mekânlarının yeniden üretilmesi hakkındaki tüm kararlara katılmayı içerir (Fenster, 2005: 219). Kenti kullanma hakkı, her hangi bir şehirde yaşayanların, o şehrinde yaşama, çalışma, kentin mekânlarını kullanma, o şehri temsil etme gibi o şehrin mekânlarını bütünüyle ve tamamen kullanma hakkıdır. Fenster (2009), bu tanımdaki şehir mekânlarının, evin içini kapsamadığını ve barınma, yeme, sağlık, çalışma, huzur, eğitim gibi temel insan haklarına karşılık geldiğini gösterir. Ayrıca, kültürel, sınıfsal, etik, cinsel yönelim gibi farklılıklara göre değişse de korku mekânlarının varlığı kadınların kentin kamusal alanlarını kullanmalarının sınırlandığının göstergeleridir. Bu yüzden Fenster, kent hakkı kavramlaştırmasının, toplumsal cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerini görmezden geldiği görüşündedir. Fenster'e göre kadının kent hakkı üçlüdür: Şehri kullanma, evi kullanma ve katılma.

Kadın evle özdeşleştirilmiş olmakla birlikte, kadının evi her zaman tam ve eksiksiz kullanamaz. Kadının evi kullanma hakkını analitikleştirmek için Fenster, ait hissetmek ve kullanmak arasında ayrım yapar. Londra ve Kudüs'te yürüttüğü çalışmada evin nasıl bir yer olması gerektiği üzerinde erkeğin esas söz sahibi olduğu ataerkil evlerde kadınlar örneğin evin dekorasyonu ve düzenlenmesine eşleri karar vermişse kendilerini evlerine ait hissetmemekte, evlerinde rahatlık duyamamaktadırlar. Kimi zaman evin tam kullanımını sınırlayan iktidar annenin elindedir. Bu gibi durumlarda, genç kadınların kendilerini özgür hissettikleri yer evin dışı, kamusal alanlardır, çünkü nereye gideceklerine ve ne yapacaklarına ev dışında kendileri karar vermektedirler. Kadınların kent mekânları hakkında verilen kararlara katılımları da eksiktir. Fenster'a göre (2005), kadınların kararlara katılım ve seçim yapma gücü ne kadar kuvvetliyse kente ait olma hissi o kadar artmaktadır ve kadınların kent hakkı, kadınların farklılıklarının tanınmasıyla kent hakkında verilen kararlara katılımlarından geçer.

Fenster'ın bıraktığı yerden devam eden Wekerle (2004), kadınların kent vatandaşlığı taleplerinin üç eksen üzerinden yapılabileceği görüşündedir: Yaşama ve ait olma taleplerini dile getiren kadın kent hareketleri, demokratik katılım (formel siyasal temsil, kadın komisyonları ve kadın katılımının etkilerinin sorgulanması) ve adalet için seferber olma. Wekerle ayrıca her bir eksende kadınların koalisyonlar kurmaları ve sınır ötesi ilişki ağları geliştirmeleri gerektiğini ekler.

Özet

Toplumsal cinsiyetin kentle ilişkisini kurabilmek.
Kentler hem cinsiyetlidir hem de toplumsal cinsiyet kimliklerinin onunla ilişkide şekillendiği kilit mekânlardan biridir. Toplumsal cinsiyet-kent ilişkisi en başta teorik düzeydedir. Feminist bakış açısıyla incelendiğinde klasik kent kavramlaştırmalarının eril bakış açısını yansıttığı görülür. Kent yaşamının toplumsal cinsiyetle ilişkisini kurarken erkek egemen yapı ve iktidarın ikili karşıtlıklar üzerinden kurulduğu eleştirisi ana rehberlerden biridir. İkili karşıtlar üzerinden kurgulanan kent dahil bütün olgular eril iktidarı yansıtır.

Kentsel yaşamda toplumsal cinsiyetin nasıl tezahür ettiğini keşfedebilmek.
Toplumsal cinsiyetin kentsel yaşamda nasıl tezahür ettiği kadınların ve erkeklerin eril bakış açısıyla yapılandırılmış olan kentleri farklı deneyimlediği argümanı üzerinden izlenebilir. Farklı deneyimleri ortaya çıkaran cinsiyetçi roller ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler ve kamusal-özel alan ayrımıdır. Oysaki gerçek hayatta üretim ve yeniden üretim bir birleriyle iç içe geçmiştir. Ayrıca kentler kadınlar için sadece kısıtlayıcı değildir. Kadınlar kenti hem dönüştürürler hem de kent tarafından dönüştürülürler.

Kentin ve Kentsel yaşamın cinsiyetsiz olmadığını görebilmek.
Kentsel nüfusun giderek artması, kentleşmenin ürünüdür. Kentleşmenin demografik boyutu büyük ölçüde kırdan kente iş gücü göçüyle ilgilidir. Oysa doğal afetler, savaşlar, kan davasından kaçma, şiddetten kaçma, dinsel dışlanmadan kaçma, sağlık, eğitim gibi nedenlerle, küresel düzeydeki eşitsizlikler de kente göçün ana nedenleridir. Göç üzerine yapılan sayısız çalışma olmasına rağmen, kadınların göç konusuna dahil edilmesi ancak 1970'lerde gerçekleşti. Kadınların deneyiminin kente göç literatüründen dışlanmasının bir nedeni, tipik göçmenin iş arayan bekar genç erkek olarak resmedilmesidir. Bir başka neden, kadınların bir toplumsal aktör olarak görülmeyip erkeklere bağımlı olduklarının düşünülmesi ve aile içinde değerlendirilmesidir.

Kent ve vatandaşlık arasındaki bağlantıyı toplumsal cinsiyetle ilişkilendirebilmek.
Kente göç ve kent içi hareketliliğin cinsiyetli yönleri ve kadınların cinsiyetçilikten kaynaklı sınırlara verdikleri reaksiyonlar etkileşimselliğin ana konusudur. Kent-toplumsal cinsiyet-demokrasi arasında özel bir bağ kuran kadının kent hakkı kavramı, vatandaşlığın ve kent hakkının genel anlayışlarının cinsiyetli olduğunu gösterir, çünkü her ikisinin de toplumsal adalet ve katılım anlayışları konut mekânını ve özel alanı içermez. Kadının kent hakkı kavramı, özel alanın demokrasi ve vatandaşlık anlayışlarına nasıl dahil edilebileceğini gösterir.

Kendimizi Sınayalım

1. Kent çalışmaları yazınına önemli katkıları olan Wirth, kenti, kırın karşıtı olarak tanımlar. Wirth'in kent kavramlaştırması cinsiyetli midir?

a. Cinsiyetlidir, çünkü Wirth kenti kırdan iş bölümünü dikkate alarak ayırır.
b. Değildir, çünkü Wirth'in teorisi bilimseldir.
c. Cinsiyetlidir çünkü Wirth'in kavramlaştırmasında kent ve kır hiyerarşik ilişkidedir.
d. Değildir, çünkü With cinsiyet ayrımı yapmaz.
e. Değildir, çünkü Aydınlanma'dan beri bilimsel kavramlar ikili karşıtlıklar üzerine kurulmuştur.

2. Aşağıdakilerden hangisi ekonomik üretime odaklı kent yaklaşımlarının kadını ve kadının deneyimini dışlamasının nedenlerinden biri **değildir?**

a. Ekonomik üretim cinsiyete dayalı iş bölümünde erkekle özdeşleştirilen kamusal alana odaklanır.
b. Özel alan ve kadınla özdeşleştirilen toplumsal yeniden üretimi göz ardı eder.
c. Evin ekonomideki yerini görmezden gelir.
d. Kadını ve kadının kent mekânını kullanımını göz ardı eder.
e. Kadınlar kentte yüksek ücretlerle çalışırlar

3. Yol, meydan gibi kentsel mekânların yapılanması cinsiyete dayalı iktidar içerir mi?

a. Toplumsal cinsiyete duyarlı yapılanmadığı sürece kentsel mekânlar cinsiyete dayalı iktidar içerir.
b. Kentsel mekânlar cinsiyete göre ayrı düzenlenirse, cinsiyete dayalı iktidar içermez.
c. Kentsel mekânlar cinsiyete dayalı iktidar içerir, ama zaten doğrusu budur.
d. Kentsel mekânlar cinsiyetsizdir. Biz mekânları cinsiyetimiz nedeniyle cinsiyetli algılarız.
e. Kentsel mekânlar insan için tasarlanmıştır. O yüzden iktidar içermez.

4. Aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**

a. Sanayileşme kadınların ev işlerine ayırdıkları zamanı azaltmamıştır.
b. Kentleşme kadınların evde geçirdikleri zamanı artırmıştır.
c. Bahçeli evlerde ve sitelerde oturmak kadınları özgürleştirir.
d. Elektrik, su gibi fiziksel alt yapı şebekelerinin eve girmesi ev işlerini azaltmaz.
e. Özel alanla özdeşleştirilmeleri, kadınların kamusal alana çıkmasını zorlaştırır.

5. Küçük kentler büyük kentlere göre kadınlar ve çocuklar için çok daha güvenlidir, çünkü küçük kentlerde herkes birbirini tanır ve hırsızlık, tecavüz, kapkaç gibi olaylar yok denecek kadar azdır.

a. Yukarıdaki ifade büyük ölçüde doğrudur, istatistiki olarak büyük kentlerde suç işlenme oranı daha fazladır.
b. Yukarıdaki ifade cinsiyetçidir, çünkü erkeklerin maruz kaldığı suçları dikkate almamaktadır.
c. Yukarıdaki ifade sadece göç almayan küçük kentler için doğrudur.
d. Yukarıdaki ifade yanlıştır, çünkü suç oranları hangi küçük ve büyük kente baktığımıza göre değişir.
e. Yukarıdaki ifade eril bakış açısını yansıtır, çünkü özel alandaki güvensiz durumları dikkate almaz.

6. Sizce cinsiyetçi işbölümü ve cinsiyet rolleri olmasaydı, kent yaşamı ve toplumsal cinsiyet ilişkisi söz konusu olur muydu?

a. Olmazdı, çünkü kadının ve erkeğin kenti farklı deneyimlemesinin nedeni sadece cinsiyetçi işbölümü ve cinsiyet rolleridir.
b. Olmazdı, çünkü kadın-erkek eşitsizliğinin tek nedeni cinsiyetçi işbölümü ve cinsiyet rolleridir.
c. Olmazdı, çünkü o zaman kadın ve erkek tamamen eşit olacaktı.
d. Olmazdı, çünkü kentler olmazdı.
e. Olurdu, çünkü kadın-erkek ikiliği evrenseldir.

7. Kentlerin toplumsal cinsiyet bakımından daha güvenli olması için ne yapılmalıdır?

a. Bütün konutlar güvenlikli site alanlarına yapılmalıdır.
b. Kentlerin bütün alanlarına kameralar konulmalıdır.
c. Kamusal alanlarda güvensizlik yaratan kişiler bu alanlardan çıkartılmalıdır.
d. Erkek ve kadın kimlikleri ve baskıcı toplumsal mekânlar gözden geçirilmelidir.
e. Kadınlar savunma tekniklerini öğrenecekleri kurslara katılmalıdır.

8. Göçün kadınlaşmasının bir nedeni aşağıdakilerden hangisi **değildir?**

a. Bakım hizmetlerinin ticarileşmesi.
b. Cinsiyete dayalı işbölümü ve cinsiyetçi roller.
c. Küresel eşitsizlikler.
d. Erkek kimliklerinin kadınsılaşması.
e. Hizmet sektörünün genişlemesi.

9. Dünyada kadınların sadece %1'inin, Türkiye'de ise sadece %8'inin konut sahipliği vardır. Sizce bu durum neyin göstergesi **değildir?**

a. Cinsiyetçi kültürel uygulamaların yaygınlığının.
b. Kadınların kent hakkının özel alanı kapsayacak şekilde uygulanmadığının.
c. Kadının yerinin evi olmadığının.
d. Kadınların kent yaşamına tam katılımının önünde büyük engeller olduğunun.
e. Kadınların konut sahipliğinde Türkiye'nin önde olduğunun

10. Aşağıdakilerden hangisi kadınların eşit vatandaşlık talepleriyle ilgili olarak doğru **değildir?**

a. Kadınlar eşit vatandaşlığı 18. yüzyıldan beri talep etmektedir.
b. Kadınların vatandaşlık talebi sadece devletin eşit üyesi değil, toplumun da eşit üyesi olma talebidir.
c. Kadının kent hakkı kadınların vatandaşlık talebinin bir parçasıdır.
d. Kentsel vatandaşlık bağlamında kadının kent hakkı konutu kullanma ve ona ait hissetmeyi de içerir.
e. Kent kadınlara bağımsız davranma olanağı sağlar.

Okuma Parçası

Kadının Kendi Var, Kenti Yok!

'Ev işlerine hapsolmayalım, İstanbul'a çıkalım' etkinliğinde kadınlar nasıl bir kent istediklerini yazdı. Görüldü ki, İstanbul'da kadın olmak hiç kolay değil...

KUTUDAN ÇIKAN SORUNLAR

Sadece kadınların üye olabildiği Filmmor Kadın Kooperatifi, "Ev işlerine hapsolmayalım, İstanbul'a çıkalım" başlıklı film, fotoğraf ve tasarım sergisi düzenledi. Etkinlik için bir dilek kutusu konuldu ve kadınlara nasıl bir İstanbul istedikleri, nasıl bir İstanbul'da yaşamayı hayal ettikleri soruldu. Kutu açıldığında kadınların kent yaşamında ne sıkıntılar çektiği de ortaya çıktı.

KADIN BELEDİYE BAŞKANI!

KADINLAR en çok taciz ve güvenlik sorunundan şikayetçi. Kendilerine özel yer açılmaması, hiç kadın belediye başkanı olmaması, topukların yollarda kırılması... Yani erkeklerin pek dert etmediği birçok konuda ciddi eziyet yaşıyorlar. Yöneticilerin dikkatini çekmesi dileğiyle kadınların dileklerini yanda veriyoruz...

KADINLAR İSTİYOR!

- Daha az bina, araba, telaş, şiddet, taciz, daha çok vapur, park, ağaç, hayvan ve sosyal hayatta daha çok kadın görmek...
- Erkeklerin kendine ait kahvehane, birahane gibi mekânları varken kadınların da buluşabilecekleri yerler tahsis edilmesi...
- Kadınları gözeten yerel yönetimler ve ilçelerin yarısında kadın belediye başkanları görmek...
- Sokağa istediği saatte çıkabilmek ve başka kadınları da o saatlerde dışarıda görmek...
- Sokaklarda tedirginlik duymadan bir yerden bir yere gidebilmek...
- Yeni bisiklet yolları olmasını ve kornaların susmasını...

KADINLAR İSTEMİYOR!

- Topuklu ayakkabılarının yollara döşenen taşların arasına girmesinden fenalık geçirmek...
- Günün her saatinde, erkeklerin rahatsız edici bakış ve tacizlerine maruz kalmak...
- Kaldırımlarda arabalardan kaçmak zorunda kalmak, duvar kenarlarına sürte sürte yürümek...
- Dini, dili, ırkı fark etmeksizin, kapalı- açık ayrımı yapılmadan iş özgürlüğü
- İş hayatında çifte standart ve adaletsizlikle karşılaşmak...
- Tarihi sinemaların, pastanelerin, binaların birer birer alışveriş merkezine dönüşmesini izlemek...
- Akşam kaçta ve hangi araçla eve döneceğini planlamak...

Kaynak: http://www.haberturk.com/yasam/haber/598481-kadinin-kendi-var-kenti-yok(6 şubat 2011)

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlış ise Kent Kavramlaştırmaları konusunu gözden geçiriniz.
2. e	Yanıtınız yanlış ise Kent Kavramlaştırmaları konusunu gözden geçiriniz.
3. a	Yanıtınız yanlış ise Kentin Altyapıları ve Planlama konusunu gözden geçiriniz.
4. c	Yanıtınız yanlış ise Konut ve Altyapı konusunu gözden geçiriniz.
5. e	Yanıtınız yanlış ise Korku Mekânları konusunu gözden geçiriniz.
6. e	Yanıtınız yanlış ise Kentsel Yaşam ve Toplumsal Cinsiyet konusunu gözden geçiriniz.
7. d	Yanıtınız yanlış ise Korku Mekânları konusunu gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlış ise Kente Göç ve Kadın konusunu gözden geçiriniz.
9. e	Yanıtınız yanlış ise Kadının Kent Hakkı konusunu gözden geçiriniz.
10. e	Yanıtınız yanlış ise Vatandaşlığın Cinsiyeti ve Kadının Kent Hakkı konularını gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Kent ekolojisi kavramlaştırmasında ilk olarak, mekân cinsiyetlidir. Eril değişime göre belirlenen ve müdahale edilen dişil mekân vardır. İkinci olarak kentsel mekân eril yapıların (yarışan ekonomik ve toplumsal gruplar) örgütlenme alanı olarak düşünülmüştür. Son olarak, farklı sınıfların ve kültürel grupların yaşam alanları olarak konut alanları kavramlaştırılır ama kadınla özdeşleştirilen konutun iç mekânı ve ilişkileri kavramlaştırmaya içerilmemiştir.

Sıra Sizde 2

Kentleşme, artan yaşam beklentisiyle birlikte doğurganlık hızının düşmesine neden olur. Neoliberal dönemde bakım hizmetlerini de içeren kentsel altyapının ticarileşmesi pek çok ülkede doğum hızında düşmenin ve çocuksuz ve tek ebeveynli ailelerin artmasının bir nedenidir. Türkiye'de kentleşme 1950'lerden itibaren hız kazanmıştır. 1980'lerin başından beri kent nüfusu kır nüfusundan daha fazladır. 1980'lerden itibaren uygulanan neoliberal ekonomik ve sosyal politikalar ise bakım hizmetlerini ticarileşmesini ve aile içinde karşılanmasını öngörmektedir. Aynı dönemde hem kadının işgücüne katılımı, hem de doğurganlık hızı düşmüştür.

Sıra Sizde 3

Alexandra örneğinde konut, artık kendi sınırları dışına taşan ve resmi kağıtlar üzerinde görünenden daha fazla kişiyi barındıran bir hanedir. Aynı hanede formel ve enformel ekonomi, kamusal ve özel alan ve kamusal mekân ve özel mekân iç içe geçmiştir.

Sıra Sizde 4

Masalda hem Hansel hem de Gratel zeki çocuklardır. Ancak masal Hansel'e kamusal alanda, Gratel'eyse ev alanında zekalarını kullanma olanağı sunar. Çocukların ormana bırakılmasını isteyen üvey anne babalarını kandırır. Kandırmada kötü kadın aktif, masum erkek ise pasiftir. Bu bakımdan masal cinsiyetçidir. Masal ait oldukları alanda hem Hansel'e hem de Gratel'e korkularıyla başetmelerinin mümkün olduğunu da söyler. Bu bakımdan masal erillik-dişillik performansları için senaryo niteliğindedir. Kamusal alanda Hansel korkuyla teknik kullanarak baş ederken özel alanda Gratel'in kullandığı yöntem kandırmadır.

Sıra Sizde 5

Farklı toplumsal sınıflardan kadınların kent içi hareketlilikleri farklıdır. Toplu taşım ve otomobil birbirlerinin yerine geçmez. Ayrıca otomobil kültürünün demokratikleşmesi ve sürücü kimliğinin erillikten arındırılması sadece kadın sürücülerle ilgili değil, kent içi hareketlilikteki bütün kimliklerle de ilişki içindedir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Beasley, C. (2005). **Gender and Sexuality: Critical Theories, Critical Thinkers.** London: Sage.

Bondi, L. ve Rose, D. (2003). "Constructing Gender, Constructing the Urban: A Review of Anglo- American Feminist Urban Geography", **Gender, Place and Culture,** C. 10, S. 3:229-245.

Bridge, G. ve Watson, S. (2003a). "City Interventions", **A Companion to the City.** (Der. G. Bridge ve S. Watson). Malden: Blackwell Publishing:505-516.

Broughton, C. (2008). "Migration as Engendered Practice: Mexican Men, Masculinity, and Northward Migration", **Gender and Society,** C. 22, S. 5:568-589.

Burges, E. W. (1967). "The Growth of the City: An Introduction to a Research project", **The City.** (Der. R. E. Park, E. W. Burgess ve R. D. McKenzie). Chicago: University of Chicago Press:47-62.

Butler, J. (1999). **Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity,** London: Routledge.

Childe, G. (1950). "The Urban Revolution", **The Town Planning Review,** C. 21, S.1:3-17

Chouinard, V. (2004). "Making Feminist Sense of the State and Citizenship", **Mapping Gender, Mapping Politics: Feminist Perspectives on Political Geography.** (Der. L. A. Steaheli, E. Kofman, ve L. Peake). New York: Routledge:227-243.

Cowan, R. S. (1985). "Industrial Revolution in the Home", **The Social Shaping of Technology.** (Der. D. MacKenzie ve J. Wajcman). Milton Keynes: Open University Press:181-201.

Crenshaw, K. W. (1991). "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color", **Stanford Law Review,** C. 43, S. 6:241-1299.

—- (1989)."Demariginalizing the Intersection of Race and Sex: A Balck feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics", **University of Chicago Legal Forum:** 139-168.
(http://heinonline.org/HOL/Pagecollection=journals&handle=hein.journals/uchclf1989&type=Image&id=143)

Donato, K. M. (1993). "Current Trends and Patterns of Female Migration: Evidence from Mexico", **International Migration Review,** C. 27, S. 4:748-771.

Fenster, T. (2009). "The Right to the Gendered City: Different Formations of Belonging in Everyday Life", **Journal of Gender Studies,** C. 14, S. 3: 217-31.

Flanagan, W. G. (2002). **Urban Sociology: Images and Structure.** Boston: Allyn & Bacon.

Guba, E. G. ve Lincoln, Y.S. (1994). "Competing Paradigms in Qualitative Research", **Handbook of Qualitative Research.** (Der. N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln), Londra: Sage Publications: 105-117.

Healey, P. (2003). "Planning in Relational Space and Time: Responding to new Urban realities", **A Companion to the City.** (Der. G. Bridge ve S. Watson), Malden: Blackwell Publishing: 517-530.

Hardsock, N. C. M. (1987). "The Feminist,Standpoint: developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism", **Feminism & Methodology.** (Der. S. Harding), Bloomington: Indiana University Press: 157-180.

Harvey, D. (1990). **The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change.** Cambridge, MA: Blackwell.

Hayden, D. (1980) "What Would a Non-sexist City Be Like? Speculations on Housing, Urban Design and Human Work", **Women and the American City.** (Der. C. Stimpson, E. Dixler, M. Nelson ve K. Yatrakis), Chicago: University of Chicago Press:167-84.

Isin, E. F. ve Turner, B. S. (2002). "Citizenship Studies: An Introduction", **Handbook of Citizenship Studies** (Der. E. F. Isin ve B. S. Turner). London: Sage Publications:1-10.

Isin, E. F. (2002). "City, Democracy and Citizenship: Historical Images, Contemporary Practices", **Handbook of Citizenship Studies.** (Der. E. F. Isin ve B. S. Turner). London: Sage:305-316.

—- (1997). "Who is the New Citizen? Towards a Geneology", **Citizenship Studies,** C. 1, S. 1:115-132.

Kofman, E. (1999). "Female 'Birds of Passage' a Decade Later: Gender and Immigration in the European Union", **International Migration Review,** C. 33, S. 2:269-299.

Lister, R. (1998). "Citizenship on the margins: Citizenship, social work and social action", **European Journal of Social Work,** C. 1, S. 1:5-18.

Löw, M. (2006). "The Social Construction of Space and Gender", **European Journal of Women's Studies,** C. 13. S. 2:119-133.

McDowell, L. (1983). "Towards An Understanding of the Gender Division of Urban Space", **Environement and Planning D: Society and Space,** C. 1:15-30.

Morokvasic, M. (1983). "Women in Migration: Beyond the Reductionist Outlook", **One Way Ticket: Migration and Female Labour.** (Der. A. Phizacklia), London: Routledge&Kegan Paul: 13-32.

Pain, R. (2001). Gender, Race, Age and Fear in the City", **Urban Studies,** C. 38:899-913.

Pavloskaya, M. (2004). "Other Transitions: Multiple Economies of MoscowHouseholdsin the 1990s", **Annals of the Association of American Geographers,** C. 94, S. 2:129-351.

Rossiter, B. ve K. Gibson, (2003)."Walking and Performing 'the City': A Melbourne Chronical", **A Companion to the City.** (Der. G. Bridge ve S. Watson), Malden: Blackwell Publishing:437-447.

Sassen, S. (2003). "Analytical Borderlands: Economy and Culture in the Global City", **A Companion to the City.** (Der. G. Bridge ve S. Watson), Malden: Blackwell Publishing:168-80.

Sharpe, P. (2001). "Introduction: Gender and the Experience of Migration", **Women, Gender, Labour Migration and Global Perspectives.** (Der. P. Sharpe), London: Routledge:1-14.

Sheller, M. ve Urry, J. (2000). "the City and the Car", **International Journal of Urban and Regional Research,** C. 24, S. 4: 737-757.

Smith, M. J. (2008). "Addressing the Security Needs of Women Passengers on Public Transport", **Security Journal,** C. 21:117-133.

Soya, E. (2003). "Putting Cities First", **Remapping the Origins of Urbanism", A Companion to the City.** (Der. G. Bridge ve S. Watson), Malden: Blackwell Publishing:26-35.

Tokman, Y. (2008). "Kadın Dostu Kent Kavramının İzmir Ölçeğinde Tartışılması", **TMMOB İzmir kent Sempozyumu'nda Sunulan Teblig** (http://www.imoizmir.org.tr/UserFiles/File/Izmir-Kent-Sempozyumu/bildiriler/bildiriler/200840.pdf).

Weber, M. (1978). **Economy and Society.** (Der. G. Roth ve C. Wittich), London: University of California Press.

Wekerle, G. R. (2004). "Framing Feminist Claims for Urban Citizenship", **Mapping Gender, Mapping Politics: Feminist Perspectives on Political Geography.** (Der. L. A. Steaheli, E. Kofman, ve L. Peake), New York: Routledge:245-260.

—- (1980). "Women in the Urban Environment", **Signs: Journal of Women in Culture and Society,** C. 5, S. 3:188-214.

West, C. ve Zimmerman, D.H. (1987). "Doing Gender", **Gender and Society,** C. 1, S. 2.:125-151.

Wirth, L. (1935). "Urbanism as a Way of Life", **American Journal of Sociology,** C. 44. S. 1: 1-24.

Wolff, J. (2006). "Gender and the Haunting of Cities (or, the Retirement of the Flâneur)", **The Invisible Flâneuse?: Gender, Public Space, and Visual Culture in Nineteenth-century Paris.** (Der. A. D'Souza ve T. McDonough, Manchester: Manchester University Press.

TOPLUMSAL CİNSİYET SOSYOLOJİSİ

6

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Aile ve evlilik kuramlarına eleştirel bakışı değerlendirebilecek,
- Aile kurumunun yapısını farklı feminist bakış açılarıyla değerlendirebilecek,
- Aile ve evliliğin kapitalizm ve ataerkillikle bağlantısını yorumlayabilecek,
- Ev kadınlığının ve anneliğin ekonomik kökenlerini saptayabilecek,
- Toplumsal cinsiyetin aile ve evlilikte inşasını açıklayabilecek,
- Kadın hakları konusunun aile ve evlilikle ilişkisini saptayabilecek,
- Aile ve evlilik ilişkilerinde kentsel ve kırsal farklılaşmayı ayırt edebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Toplumsal cinsiyet
- Aile
- Evlilik
- Kadınlık
- Erkeklik
- Ataerkillik

İçindekiler

Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi → Aile ve Evlilik

- AİLE VE EVLİLİK KURAMLARINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ
- KAPİTALİZM, ATAERKİLLİK VE AİLE
- TOPLUMSAL CİNSİYETİN AİLE VE EVLİLİKTE İNŞASI
- AİLE VE EVLİLİK İLİŞKİLERİNDE KENTSEL VE KIRSAL FARKLILAŞMA

Aile ve Evlilik

AİLE VE EVLİLİK KURAMLARINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Aile ve evlilik kuramlarına eleştirel bakışı değerlendirebilmek.

Ailenin genel bilgisini elde etmek için, başvurulan aile kuramlarının birçoğu, toplumsal cinsiyet temelli bakış açısı kullanmazlar. Ailenin '*evrensel*' bir kurum olduğunu iddia eden G. P. Murdock'a göre aile, "ortak ikamet, ekonomik işbirliği ve yeniden üretim" ile karakterize edilen bir toplumsal gruptur. Üstelik, aralarında toplumsal olarak onaylanmış bir cinsel ilişkinin olduğu, her iki cinsin yetişkinlerini içerir. Özellikle çekirdek aile, bu özellikleri içerisinde barındırır (Haralambos, 1995: 317). Oysa bu ekonomik işbirliği ve yeniden üretimde, toplumsal cinsiyete dayalı bir eşitsizlik vardır. Bu eşitsizlik, işlevlerin toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü içerisinde ki dağılımında ortaya çıkar. Erkeğin dışarıda ücretli olarak çalışması, kadının da evde ücretsiz olarak ev işlerini yaparak yeniden üretim faaliyetlerini yürütmesi, ailenin doğal işlevleri gibi ortaya konduğu için, eşitsizlik yokmuş yanılgısı yaratır. Dolayısıyla kadının aile içerisinde ki işlevi hem ailenin yeniden üretimini, hem de biyolojik yeniden üretimi, çocukların doğurulmasını içerir.

Aileye evrensel bakışın devamı, hatta daha gelişmişi olan aileye '*işlevsel*' bakış ise toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirici bir bakış açısına sahiptir. G. P. Murdock'a göre, ailenin evrensel işlevleri cinsel, yeniden üretim, ekonomik ve eğitim işlevleridir (Haralambos, 1995:3 22). Burada bahsedilen işlevlerde kadının, cinsiyete dayalı işbölümü çerçevesinde yeniden üretim faaliyetleriyle erkeğin, evin geçimini sağlamak üzere ekonomik işlerle ilgilenmesi, doğal bir süreç olarak ele alınmaktadır. Erkeğin ailenin reisi olduğu için, eve ekmek getiren kişi olarak kavramsallaştırılması karşısında, kadının ev içi emeğinin ücretlendirilmesi gerektiği feminist tartışma içerisinde yer alır. Kadının hiçbir ücret almadan, ev içerisinde harcadığı emeğin de değeri olduğu, ücretlendirilmesi gerektiği tartışması bile, cinsiyete dayalı bir ayrımcılık olarak algılanır. Kadının ev içerisinde olması, ücret karşılığında dışarıda çalışmamasının doğal bir süreç olarak algılanması da toplumsal cinsiyete dayalı bir eşitsizlik olarak ortaya çıkar.

T. Parsons'ın, yapısalcı işlevselci kuramına baktığımızda, ailenin "birincil sosyalizasyon" ve "yetişkin kişiliklerin sabitlenmesi" olmak üzere iki temel işlevi oldu-

ğunu görürüz. Birincil sosyalizasyon süreci içerisinde birey, hem "toplumun kültürünü içselleştirir", hem de "kişilik yapısı oluşur" (Haralambos, 1995: 322). Böylesine iddialı bir sürecin sonundaysa yetişkin bireyler, kendilerini "duygusal güvenlik" içerisinde hissederler. Parsons'a göre, aile içerisinde karı ve koca, birbirlerine duygusal destek alıp vererek, sürekli yenilenirler ve kişiliklerini sabitlerler (Haralambos, 1995: 322).

T. Parsons'ın bakış açısı, aileyi idealleştirmesi, yalnızca Amerikan orta sınıf aileleri ele alması ve toplumsallaşma sürecini tek taraflı bir kültür bombardımanı olarak tanımlaması nedeniyle eleştirilir.

Ataerkil toplumsal yapı içerisinde kadının, ailenin duygusal destekçisi olma rolü, aile içerisinde ki bireyler tarafından da içselleştirilir. Toplum kültürünün içselleşmesi, kişilik yapısının oluşması ataerkil aile yapısının kuralları çerçevesinde gerçekleşir. Berghan'ın (2007:118) transseksüel kimlik üzerine yaptığı çalışmasında, mülakat yaptığı Buse'nin, anne babası ve kardeşleriyle olan ilişkisini anlatırken söyledikleri, önemli bir örnektir:

"İşte, herkes üzerime erkek çocuğu olarak geliyordu. Ve tek erkek çocuğunun yapması gereken sorumluluklar da vardır. Erkek çocuk ne yapar? Soyadını devam ettirir. Erkek çocuk ne yapar? Ailenin koruyucusudur, soyu devam ettirir"

Aile içerisinde içselleştirilen yapılardan biri de özel mülkiyettir. Aileye Marksist bakış, ailenin ortaya çıkışını, kadının ezilmişliğini özel mülkiyete bağlar. Bu bakış açısının kökenleri F. Engels'in (1998) *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* kitabındaki düşüncelerden oluşur. Engels'in evrimci görüşüne göre, insanlık tarihi boyunca cinsel ilişkilere ve çocukların üretimine sınırlandırmalar getirildi. Ona göre, tek eşli çekirdek ailenin ortaya çıkmasının temelinde, özel mülkiyet vardır. Devlet, özel mülkiyet sistemini korumak, tek eşli evliliğin kurallarını yerleştirmek için kanunlar koyar. Evliliğin ve ailenin bu biçimi, özel mülkiyetin miras olarak aktarılması sorununu da çözer. Zira mülkiyet, erkekler tarafından sahiplenildiği için, erkek kendi soyundan olan çocuklara mülkünü aktarmak ister (Haralambos, 1995: 322). Dolayısıyla Engels'in tarihsel çözümlemesini, Mackinnon (2003), günümüz kapitalist devlet çözümlemesinde tekrar dile getirir; "özel mülkiyetin ortaya çıkması, sınıf bölünmeleri, kadınların ezilmesi ve devlet birbiriyle çalışır, birbirini gerektirir hale gelir" bu sayede kadınlar, devlet aracılığıyla gerçekleştirilen toplumsal denetim aracılığıyla tek eşliliğin, ağır, sıkıcı ev işlerinin altında ezilirler (Mackinnon, 2003: 41).

Erkek egemen bir çerçevede kurulan evliliklerde erkek, çocuklarının meşruluğundan emin olmak ister. Yukarıda sözü edilen sınırlandırmaların önemli bir bölümü, kadının bedeni ve toplumsal yaşantısı üzerinde gerçekleştirilir. Genel olarak aileyi düşündüğümüzde ise kurum olarak ailenin üzerindeki baskılar, ideolojik şekillendirmeler, toplumsal cinsiyet kimlikleri üzerinden oluşur. Son zamanlarda, kadınlık ve feminizm çalışmalarının yanı sıra, erkeklik çalışmalarında ataerkilliğin yalnızca kadınları değil, ailedeki bireyleride topyekûn etkilediğini göstermektedir.

DİKKAT

Ataerkilliğin ve ailenin, farklı toplumsal cinsiyet kimlikleri üzerindeki etkisini yaşamdan örneklerle anlamak için, bu ünitenin sonunda yer alan okuma parçasını inceleyebilirsiniz.

Geleneksel kuramların kadını ve farklılaşan toplumsal cinsiyet ilişkilerini gözardı ederek ailenin sürekliliğine odaklanması, aileye ve evliliğe, feminist eleştiriyi gerekli hale getirir. Feminist görüşler, aileye kadın bakış açısından yaklaşarak, evliliği ve aileyi, yeni kavramlarla açıklamaya çalışırlar.

Aileye ve Evliliğe Feminist Yaklaşımlar

AMAÇ 2

Aile kurumunun yapısını, farklı feminist bakış açılarıyla değerlendirebilmek.

Feminist yaklaşımların kadına bakışları onların, aile ve evlilikle ilgili görüşlerini de belirgin hale getirir. Bu görüşler, evliliğin, kadınlar üzerindeki olumlu etkilerinden çok, olumsuz etkileri üzerine yoğunlaşır. Marksist feminist yaklaşım, kadının aile ve evlilik içerisinde sömürüldüğü düşüncesine sahiptir. Bu yaklaşımda olanlar, Marksist kavramlar aracılığıyla kadının aile içerisindeki ikincil konumunu anlamaya çalışırlar. Zira kadının ev içi emeği, karşılığı ödenmeyen ücretsiz emektir. Kadının, hane içerisinde çocuklara bakması, ev işleri ve yemek yapması, hatta dışarıdan satın alınabilecek malzemeleri evde daha ucuza üretmesi, eve para getiren erkeğin, ücretinin düşük olarak ödenmesine neden olur. Böylece, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlar için, oldukça karlı bir durum ortaya çıkar. Erkeğin işvereni olan sermaye sahibi, bu tür mal ve hizmetlerin, dışarıdan ücret karşılığı satın alınmayıp evde üretildiği bilgisine sahip olduğu için, erkeğin ücretini de ona göre belirler. Kadın yalnızca evin içerisindeki işleri yapmakla kalmaz, kocasının işte ve boş zamanlarında kendini iyi hissetmesi için duygusal ve cinsel olarak ona sonsuz destek olur.

Ev hizmetleri piyasadan alındığında değerleri varken, aynı hizmetler, evli kadın tarafından üretildiğinde değeri yoktur (Delphy,1999: 83)

Kırsal alanlarda kadınlar, hem hane içerisinde, hem de tarlada, ücretsiz aile emeği olarak çalışırlar. Onlarla kentte yaşayan, ev kadınlığı yapan kadınlar arasındaki farkları düşünerek yazınız.

SIRA SİZDE 1

Radikal feminist yaklaşıma göre ataerkillik, çağdaş toplumlarda kadınların erkeklere bağımlılığının temelini oluşturur. Şöyle ki, evlilik ve ailede var olan ataerkil sistemin ekonomik temelleri vardır, bu temeli de ev içi emek oluşturur. Ev içi üretim tarzı, kadın üzerindeki egemenliğin, ataerkil boyutlarını açıklar. Ücretli emek piyasası da ataerkil ve kadını alta sıralayan kurallar çerçevesinde yönetildiği için kadında ev içi emeği aracılığıyla eve kapatılır.

Ev işleri ve çocukların yetiştirilmesi tümüyle kadının sorumluluğundadır ve karşılığı ödenmeyen işlerdir.

Radikal feminist yaklaşıma göre aile, bireylerin evlilik yoluyla kendisine akraba olmuş eşlerin, annelerin sömürüleri üzerine kurulur. Özellikle ailenin üretim birimi olduğu kırsal ailelerde, kadının hem evde, hem tarlada çalışması doğal bir süreç olarak görülür. Dahası evli kadının yaptığı işler belirlenmiş değildir. Dolayısıyla ataerkil sömürü, kadınların ortak ezilmişliklerini oluşturur. Bu ortak ezilmişlik, evli kadınların neredeyse tamamı için geçerlidir. Ataerkil sömürü kadınların özgül ezilmişliklerini oluşturur, çünkü, dışarıda ücret karşılığı çalışsalar bile kadın oldukları için sömürülürler. Evlilikte mülkiyet hakları, yasaların elverişli olduğu koşullarda bile, aile içerisinde türlü bahanelerle engellenir. Kadınlar ücret karşılığı dışarıda çalışsalar bile "aile yükümlülüklerini" yerine getirmek zorundadırlar (Delphy 1999: 46-47).

Radikal ve Marksist yaklaşımların yanı sıra Nancy Hartsock'un kadınların maddi yaşam deneyimlerini önceleyen feminist duruş kuramı çerçevesinde 1998 yılında yapılan doktora alan araştırmasında kadınların mücevherlerini, ailelerinden miras yoluyla sahip oldukları malları erkekler ilginç nedenler öne sürerek satarlar. Özellikle kadınların üzerine tapulu, tarla olmaması oldukça önemlidir. Berga-

ma'nın Alibeyli köyünde yapılan alan çalışmasında, kadınlar, mücevherlerin neredeyse evlilikten hemen sonra satıldığını söylerler. Bu çalışma da 100 kadınla yapılan anket çalışmasında, kadınların % 97,3'ünün mücevheri, % 2,7'sinin ise tarlası satılmıştır. Kadınlara ait tarlaların ve mücevherlerin satılma nedenleri şöyle sıralanır. Kadınların % 52,2'sinin tarla ve mücevherleri tarla, hayvan, zeytin bahçesi, sondaj makinası, araba ve traktör almak için satılır. Kadınların % 22,2'sinin mallarının borç ödemek ve hanenin geliri yetmediği için satıldığını, % 17, 9'unun ev, araba almak, düğün yapmak, araba, buzdolabı ve televizyon satın almak için, % 7,5'ununsa ise kocasının sağlık sorunları, kocasının cenazesi ve kendisinin hastane masrafları için satıldığını söyler (Karkıner, 2009: 94). Bu çalışmada, kırsal kadının mülk sahibi olamamasının nedenlerini, onların mülk edinme deneyimlerini çözümleyerek anlarız. Feminist duruş kuramına göre, ezilmenin farklı biçimlerini deneyimleyenler, baskı yapılarını ve içinde bulundukları toplumun dinamiklerini daha iyi anlarlar. Deneyim, temel olarak, iktidar ilişkileri içerisinde var olur. Dolayısıyla toplumsal baskının, ırkçılığın, cinsiyetçiliğin, heteroseksizmin, sınıf sömürüsünün ve kolonyalizmin deneyimlerini iktidar ilişkileri içerisinde ararız (O'Leary, 1998).

Feminist duruş kuramına göre, Bursa'nın Kemalpaşa ilçesine bağlı Eskikızılelma köyünde 2011 yılında yapılan çalışmada fabrikalarda meyve soyan, maden ocaklarında maden ayıklayan, tarlalardan sebze toplayan ve arkeolojik kazıda kazı işçiliği yapan kadınlar, öğleden sonra ya da akşamüstü eve döndüklerinde hemen ev işlerine koyulurlar. Onlarla aynı işte çalışan kocaları, televizyonun karşısına geçerken onlar, yemek, çamaşır, bulaşık ve konserve yapımı gibi işlere girişirler. Çalıştıkları saatler çok uzundur. Kazı alanına gidebilmek için sabaha karşı saat üçte uyanıp yollara düşen, sabah altıda işbaşı yapan bu kadınlar, öğleden sonra köye döndüklerinde haneleri için çalışmaya devam ederler. Çalışmadıkları günlerdeyse ekmek yapımıyla uğraşırlar. En ince yapılı, en narin kadının bile ellerinin, erkek eli gibi kocaman olduğunu görürüz.

Şekil 6.1

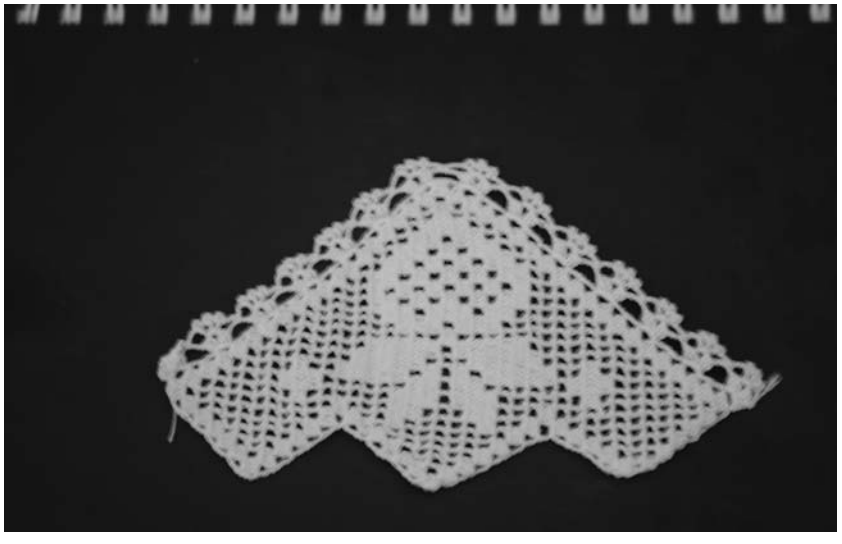
Eskikızılelma Köy'ünde Ekmek Yapan Kadın.

Aynı durum kentlerde statülü işlerde çalışan kadınlar için de geçerlidir. Kaliforniya üniversitesinde, öğretim üyeleri üzerine yapılan bir çalışmada, kadın öğretim üyelerinin haftada elli bir saat çalıştıkları, diğer elli bir saatiyse ev işlerine ve çocuk bakımına ayırdıkları gözlenmiştir. Öğretim üyesi babaların ise otuz iki saat karşılığı ödenmeyen işler yaptıkları görülmüştür. Böylelikle kadınların, kendilerine ayıracakları zaman 26 dakika olarak hesaplanırken erkeklerin ki iki saat olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak "öğretim üyesi anneler çamaşır yıkamaya, yemek pişirmeye, çocukların ödevini düzeltme, kirli suratlar yıkama ve çocuklarına gece masal okumaya devam ederler" (Fine 2011: 111). Fine ilginç bir biçimde şöyle devam eder: "her başarılı akademisyen erkeğin arkasında bir kadın var, ama her başarılı akademisyen kadının arkasında soyulmamış bir patates ve biraz ilgi bekleyen bir çocuk vardır" (Fine 2011: 111).

Bennhooldt-Thomson'a göre "kadınların dünya çapında yaptıkları farklı işleri 'kadınların ev işine' dönüştüren yapısal ilke; erkekleri ücretli işleri, kadınlarıysa ücretsiz işleri üstlenmeye yönelten cinsiyete dayalı işbölümüdür" (2008: 247). "Dünyadaki işlerin tamamının kadınlar tarafından yapıldığını, bunun karşılığında kadınların bütün gelirlerin % 10'unu kazandığını, üretim araçlarının yalnızca % 1'ine sahip olduğunu" (Bennholdt Thomson, 2008: 245) düşündüğümüzde, ailenin ve evlilik kurumunun, bu eşitsiz işbölümünde önemli bir payı vardır. Aile, kadının eşitsiz ve mülksüz konumunun, doğal toplumsal bir süreç gibi ele alınmasına kaynaklık eder. Kadınların mülksüz olmaları, onların toplumda aşağı statülere inmelerine neden olur. Ev kadının konumuyla düşük ücretle istihdam arasında sıkı bir bağ vardır.

Eskikızılelma Köyü'nde yapılan alan çalışmasıyla bağlantılı olarak Bursa'da aynı köyden olanların yaşadığı mahallede yapılan alan çalışması, kadınların deneyimlerine öncelik veren feminist duruş kuramına göre yapılır. Köyde yaşayan genç kadınlar, köyden ayrılmak için kentte çalışan erkeklerle evlenirler. Kentte yaşamak istemelerinin en önemli nedeni, köydeki ağır işlerden kurtulup, ev kadını olmaktır. Oysa Bursa'ya yerleşen bu genç kadınlar, hem evlere temizliğe giderler, hem de evlerinde dantel örerler. Hatta Bursa'nın yakın çevresindeki tarlalara, bahçelere sebze ve meyve toplamak için, geçici işçi olarak da giderler. Eskikızılelma köyünden göç edenler, ağırlıklı olarak, Bursa'nın Soğanlı mahallesinde otururlar.

Şekil 6.2

Kadınların Ördüğü En Küçük Dantel Parçası.

El işi dantel yapmak isteyen kadınlar için, her pazartesi ve cuma günü mahalle pazarına, dantel alıcısı kadınlar gelir. Pazarın girişinde, boyunlarında dantel asılı olarak bekleyen bu kadınlar, ellerinde fotokopisi çekilmiş dantel örnekleriyle beklerler. Her örneğin bir fiyatı vardır. En çok yapılan ve satılan (şekil 2'deki) küçük örneğin fiyatı 90 kuruştur. Kadınlar yaptıkları kadarını getirip, her hafta paralarını alırlar. Her kadın işlediği dantelin ipliğini kendisi satın alır. Bu motiflerin bazıları üç lira, bazılarıysa yedi liradır. Kadın isterse bir hafta çalışarak, on motif işler ve dokuz lira kazanır. Başka bir hafta çocuğu hastalanır yapamaz, danteller başka bir haftaya kalır. Yapılan iş emek yoğun olmasına rağmen, karşılığında aldıkları ücret oldukça düşüktür. Dantelleri toplayan kadınla yapılan mülakata göre, danteller aracı bir dükkan tarafından satın alınarak büyük bir firmaya verilmektedir. Bu firmaysa dantellerle yapılan örtüleri doğrudan yurtdışına ihraç etmektedir.

Maria Mies (Bennholdt-Thomsen, 2008)'ın 1981 yılında yayınlanan Narsapur'un Dantelcileri (1982) çalışmasında kadınlar, Batı'da bulunan alışveriş merkezlerinde satılmak üzere dantel örerler. Bursa'da dantel ören kadınlarsa nerelerde satıldığını bilmedikleri dantelleri örüp, evlerinden iki sokak ötede bekleyen kadınlara satarlar.

Şekil 6.3

Dantelleri Şehirdeki Dükkan Adına Satın Alan Kadın.

Burada ki asıl sorun, kadınların evde yaptıkları bu işleri, ev işlerinin bir parçası olarak görmeleridir. Köyden gelmekteki amaçları, köydeki ağır işlerden kurtulmak, ev kadını olmak iken kentte, geçici ve düşük ücretli işlerde rastgele çalışmaya başlarlar. Kadınların algısı, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine uygun geliştiğinden, kocalar, ev dışında çalışıp ekmek parası kazanacak, kendileriyse ev kadınlığı yapacaktır. Araştırma çerçevesinde görüşme yapılan kadınlardan bir tanesinin annesi, köyde hem ev işlerinde, hem de mevsimlik geçici işlerde çalışır. Aynı kadının teyzesiyse yaklaşık onbeş yıldır Soğanlı Mahallesinde oturur ve sürekli olarak evlere temizliğe gider. Bu üç kadının hikayesi geçici, güvensiz, düşük statülü işlerde ve ev kadınlığında birleşir.

Aile ve evlilikle ilgili farklı feminist yaklaşımlardan liberal feminizmin kökenleri, 19. Yüzyıla dayanır. Bu dönemin liberal feministlerinden olan Harriet Taylor Mill (Tong, 1998: 17)'e göre, kadınlar ya ev kadınlığını ve anneliği ya da evde çalışmayı seçmek durumundadırlar. Oysa ona göre üçüncü bir seçenek daha vardır: Kadınlar kariyerlerine ya da işlerine ev içi işleri, annelik rollerini ve sorumluluklarını eklemek zorundadırlar.

Dolayısıyla kadınlar, evlilik içerisinde, annelik ve iş hayatı ikilemiyle karşı karşıya kaldıklarında, her iki sorumluluğu üstlenmek durumundadırlar. Taylor'a göre evli bir kadında "aileyi maddi olarak desteklemekten" kaynaklanan güven ve ehliyet duygusu olmadığı sürece, erkeklerle eşit sayılamaz. (Taylor Mill, 1851: s. 95'ten aktaran Tong, 1998: 16).

Liberal feminizmin 20. Yüzyıl temsilcilerinden olan Betty Friedan ise *Kadınlığım Gizemi* kitabında, önemli yapısal değişiklikler yapılmadığı sürece kadınların, kariyerle evliliği ve anneliği birleştirmelerine olanak olmadığını yazar (Friedan, 1963'den aktaran Tong, 1998: 27). Liberal feminizmin 'kadınlar ev kadınlığı ve annelik mi yapsınlar, yoksa çalışsınlar mı?' tartışması, kadınların her ne olursa olsun annelik ve ev kadınlığından sorumlu oldukları düşüncesinin bir sonucudur. Kadının aile sorumluluğunu önemli sayan liberal feministlere göre, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sona ermesi, ancak toplumun siyasal yapılarında meydana gelen değişikliklerle mümkündür. Ama, varsayılan yasal değişiklikler kadınları, annelik ve ev kadınlığı rolü içerisinde değerlendirir. Dolayısıyla yasal değişikliklere rağmen uygulamadaki aksaklıklar, bu çerçevede bir eşitliği bile aksatmaktadır. Türk medeni kanunda, kadının lehine değişiklikler olmasına rağmen, kadınlar, aile içi şiddet mağduru olmaya devam ederler.

Denizli'de 20 yıldır evli olduğu kocasından gördüğü şiddet nedeniyle boşanmak isteyen ve Kadın Sığınma Evi'ne yerleştirilen Fatma Bağcı,(okuduğunuz bu yazı yazılırken) kendisini takip eden eşi Mustafa Bağcı tarafından öldürüldü. Tekstil işçisi Fatma Bağcı'nın daha önce kocası hakkında savcılığa iki kez dilekçe verdiği ve koruma talebinde bulunduğu öğrenildi (18 Haziran 2011).

Psikanalitik feminizmin, kadınlar, evlik ve aile konusunda yaklaşımı şöyledir: Bu yaklaşımı savunanlar, Sigmund Freud'un Odipal öncesi süreç ve Odip kompleksi kavramlarından yola çıkarak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin temelinde, erken dönem çocukluk deneyimlerinin yattığını iddia ederler.

Ataerkil toplum, erkekliği, kadınlıktan daha olumlu değerlendirmesi görüşü, bu deneyimlerle algılanır. Kadınlığın ve erkekliğin farklı kurulduğu, ama eşit algılandığı ataerkil olmayan bir toplumu varsayarlar (Tong, 1998: 131). Psikanalitik feminizm, kadınların ezilmesinin temellerini psikolojiye bağlaması, erkeklerin neden ailede kadınlardan daha üstün olduğu konularını açıklamakta yetersiz kalmasını eleştirilir.

J. P. Sartre'ın varoluşçu düşüncelerine, özellikle Simone de Beauvoir'in *İkinci Cins* kitabına dayanan **varoluşçu feminizme göre** erkekler, "ben" olarak, kadınlarsa "öteki" olarak kavramsallaştırılır (Tong, 1998: 179). De Beauvoir'e göre evlilik bir çeşit köleliktir. Eş rolü, kadının özgürlüğünü sınırlayarak, kişisel gelişimine engel olur. Kadınlar evlilikle birlikte "tatmin, sukunet ve güvenlik" mutluluk elde ederken özgürlüklerini kaybederler (De Beauvoir, 1973'den aktaran Tong, 1998: 304).

Postmodern feminizmin savunucuları, De Beauvoir'in kadını 'öteki' olarak kavramsallaştırmasına, Jacques Derrida'nın yapısöküm kavramına ve Jacques Lacan'ın psikanalizine odaklanırlar. Helene Cixous, Luce Irigaray ve Julia Kristeva gibi postmodern feministlere göre, kadının öteki konumu, toplum tarafından dayatılan değerlere, kurallara ve pratiklere eleştirel yaklaşmasını sağlar (Tong, 1998: 195). Kadınlar aile ve evlilik içerisindeki konumlarının farkında olsalar bile, bu ko-

numu değiştirecek toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel koşullar sağlanmadığı sürece ezilmişlikleri devam edecektir.

Sınıfsal ve etnik farklılıklar nedeniyle kadınların ezilmişlik deneyimlerine odaklanan **çokkültürlü ve küresel feminizm,** özellikle A.B.D.'ki ırksal ve kültürel farklılıkların kadınlar üzerinde yarattığı etkiyi tartışır. Zira her durumda "beyaz, orta sınıf, heteroseksüel ve Hristiyan kadınlar" (Tong, 1998: 215) referans olarak alınır. **Çokkültürlü ve küresel feminizm,** daha çok Amerika'da yaşayan siyah kadınların yalnızca hem kadın, hem de siyah olmaktan dolayı yaşadıkları çifte ezilmişliklerine değil, aile ve evlilik içerisinde yaşadıkları şiddete de odaklanır.

DİKKAT

A.B.D.'de yaşayan siyah kadınların aile ve evlilik içerisinde yaşadıkları şiddeti ve tacizi incelemek için Lee Daniels'in yönettiği 2009 yılı yapımı Precious (Değerli) filmini izleyebilirsiniz. Film Sapphire adlı yazarın Vintage yayınlarından çıkan Push (1996) adlı romanından uyarlanmıştır.

DİKKAT

Feminist kuramların ve yaklaşımların daha detaylı bilgisi için AÖF *Sosyoloji Bölümü, Toplumsal Cinsiyet Sosyoloji* kitabının *"Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç"* (Prof.Dr. Yıldız Ecevit) bölümünü inceleyiniz.

Aile ve evlilikle bağlantılı tartışacağımız son feminist görüş olan **Ekofeminizm,** insanların her türlü ezilmişliğine odaklanır. Özellikle kadınların kültürel olarak doğayla bağlantı içerisinde olduklarını, onların doğallaştırıldıklarını ve özellikle "inek, tilki, kedi, kuşbeyinli v.b." kavramlarla açıklandıklarını belirtir. Aynı şekilde doğa da kadınsılaştırılır. Bu da "ırzına geçme, fethetme, kontrol etme" ya da anakara gibi kavramlarla açıklanır. İnsanlar doğaya kadına davrandıkları gibi davranırlar. Onu fethetmeye, kontrol etmeye çalışırlar.

DİKKAT

Ekofeminist düşüncenin aile ile ilgili tartışmalarının detaylı bilgisi için AÖF Sosyoloji Bölümü, *Aile Sosyolojisi* kitabının *"Aile, Kadın ve Doğa"* (Yrd.Doç.Dr. Oya Beklan Çetin) bölümünü inceleyebilirsiniz.

Buraya kadar, çeşitli feminist yaklaşımların aile ve evlilik kurumu, bu kurumlar içinde kadınların konumuyla ilgili iddialarını irdeledik. Bunlar içinde, aile ve evlilik kurumlarının ataerkillik, sanayileşme ve kapitalizm ile ilişkisini kurmaları nedeniyle radikal ve Marksist feminist yaklaşımların açıklamaları daha elverişli görünmektedir. Zira sanayileşmiş toplumun tipik aile biçimi olarak değerlendirilen "izole edilmiş çekirdek aile", toplumun farklılaşan yapısına ve ailenin işlevlerinin okul, hastane v.b. uzmanlaşmış kurumlara aktarılmasını işaret eder. Tüm bu aktarımlara rağmen kadının iş yükünün azalmamasının kapitalizm için yararları vardır. Bu da kapitalizm ile ataerkillik arasındaki ilişkiye ve işbirliğine işaret eder.

KAPİTALİZM, ATAERKİLLİK VE AİLE

AMAÇ 3 ***Aile ve evliliğin kapitalizm ve ataerkillik ile bağlantısını yorumlayabilmek.***

Modern kapitalist toplumdaki aile, özel hayatın, ekonomiden farklı olduğu yanılgısını yaratır. Kapitalizm öncesi toplumlarda, aile bir üretim birimiyken sanayi üretimiyle birlikte iş ve ev hayatı birbirinden ayrılır. Dışarıda ücret karşılığı çalışmaya giden erkek için bu, olumlu bir ayrımken kadın, emek piyasasında sürekli iş bulamadığı için eve hapsolur. Dolayısıyla kadın erkek arasında ki emeğe dayalı eşitsizlik mülkiyete dayalı eşitsizlikle bağlantılıdır. Bu da ev içerisindeki iktidar dağılımını, ailenin toplumsal üretim içerisindeki konumunu etkiler. Zira Engels'e göre "ailede erkekle kadın arasındaki iktidar dağılımı, aile biriminin toplumsal üretim içindeki konumunun bir fonksiyonudur" (Mackinnon, 2003: 519). Kapitalist toplum içerisinde ataerkillik ve aileyle ilgili önemli tartışmalardan birisi de ev işlerine ücret verilip verilmeyeceğidir. Mackinnon (2003: 88), ev işlerine ücreti olumlayan tartışmalarını altı öneri biçiminde sıralar:

"1. Kadınların evdeki ücretlendirilmemiş emeği, sermaye açısından üretken emektir.
2. Kapitalizmin büyüme dönemlerinde kadınlar, yedek işçi deposu olarak, düşük ücretlerle çalışmak için hazır beklerler. Bu bekleme döneminde üretkenliklerini, ev içerisinde emek gücünü yeniden üretmek için kullanırlar.
3. Kadınlar sermaye için hem ekonomik, hem de psikolojik emniyet supapı işlevi görürler. Erkek işçiler, eril özellikleri nedeniyle kadınların hizmetinden hem kişisel, hem de cinsel olarak yararlanırlar.
4. Erkek işçiler, ailelerine karşı duydukları sevgi ve sorumluluktan dolayı, bu ilişkiler sistemi yoluyla sermayeye hizmete zorlanırlar. Erkekler, aile geçindirme zorunluluğu ve ev içerisinde kadının ev içi emeği aracılığıyla kendilerine sağlanan kişisel yeniden üretim olanakları adına, uysal ve itaatli işçiler haline gelerek, sömürüyü kabul ederler.
5. Kadın, kapitalist sistemin iktidar aracı olan para bakımından erkeğe bağımlı hale gelir, sermayenin her iki cins üzerindeki iktidarına aracılık eder. Ücret sistemi kadını evde erkeğe bağımlı hale getirir.
6. Ev işi için ücret ödenmesi, kadının evdeki işinin doğal olduğu düşüncesini ortadan kaldırarak, kadına evde güç sağlayacaktır" (Mackinnon, 2003: 88-89).

Yukarıda, ücretlendirilmesi için koşullar öne sürülen kadının ev içi emeği, kapitalist sistemin sürekliliğine, erkeğin ve çocukların yeniden üretilmesine hizmet eder. Ailenin sürekli olarak yeniden üretilmesi düşüncesi, aileyi tüketim birimi haline dönüştürür. Zira kapitalist üretim aracılığıyla üretilmiş malların tüketilmesi için en uygun birim ailedir. Özellikle annelik konusuyla ilgili tartışmalara baktığımızda hamilelik, çocuk doğurma ve bebeklerin ihtiyacıyla ilgili konuların, kendi başına bir sektör oluşturduğunu görürüz. Bu sektörün en önemli müşterileri de yine kadınlardır. Fine (2011: 220), bunları toplumsal cinsiyet çağrışımları olarak değerlendirir.

Hem yetişkinlerde, hem de çocuklarda toplumsal cinsiyeti yargılama, farklı kadın erkek kıyafetleri, aksesuarlar, saç kesimleri ve makyajla ortaya çıkar. Bugün kadınlara yönelik kozmetik sektörü, gelişmiş kapitalist ülkelerde en önemli tüketim unsur-

"AVM'de çocuk kıyafeti reyonuna gidin ve yeni, doğmuş bebeğe hediye baktığınızı söyleyin. "Kız mı erkek mi" diye sorarlar. Kız ve erkek çocuklarını doğumdan itibaren farklı farklı giydirmek ve süslemek oldukça yaygındır. En basitinden küçük çocukların kıyafetlerine renklerin sokulması, toplumsal cinsiyetin pembe ve mavi diye damgalanmasıdır" (Fine 2011: 220).

larından birisini oluşturur. Yine hamilelik ve çocuk doğurmakda tüketim ilişkileri açısından ayrı bir sektörün konusunu oluşturur. Annelik konusuysa kadının konumu ve toplumsal cinsiyet kuruluşuyla ilgili, ayrı bir tartışma konusunu oluşturur.

Çocuk Doğurma ve Annelik

AMAÇ 4 ***Ev kadınlığının ve anneliğin ekonomik kökenlerini saptayabilmek.***

Annelik, evlilik ve aile konusuyla bağlantılı olarak, en tartışmalı konulardan birisini oluşturur. Feminist söylemin temelindeyse annelik ve yeniden üretim tartışmaları vardır. Birinci ve ikinci dalga feminist söylemde esas olan, kürtaj hakkı ve anneliğin kamusal olarak tanınmasıdır. Feminist söylemin, anneliğin anlaşılmasına katkısıysa biyolojik ve toplumsal annelik ayrımında ısrar etmesidir.

Annelik, bir yandan kadınlığı birleştiren bir unsur olarak ele alınır, bir yandanda kadına karşı ayrımcılığı pekiştirdiği ve eşitliği bozduğu düşünülür.

Öyle ki ana akım feminist söylem, 1980'lerin ortalarına kadar, anneliğe eleştirel bir tavır takınarak, anneliğin reddinin kadının kurtuluşunun bir önceliği olarak değerlendirir (Neyer ve Bernardi, 2011:164). Simon deBauvoir da *İkinci Cins* kitabında anneliği, 'dayatılan' bir olgu olarak görür.

KİTAP **Simon de Beauvoir (1993). İkinci Cins. Payel Yayınevi.**

Tartışma iki ayrı görüş çerçevesinde sürer. 'Anneliğin reddi kadının kurtuluşu için gereklidir' düşüncesinin karşısında 'anneliğin değersizleştirilmesinin temelinde ataerkil cinsiyet ayrımcılığının yattığı' düşüncesi vardır. Yine de feministler, anneliğin kadınlığın doğal bir parçası olduğu düşüncesine sıcak bakmazlar. Zira radikal, Marksist ve kolonyal feminist söylemlere göre annelik, toplumsal, ekonomik ve ırksal yapılarla ilişkilidir. Radikal ve Marksist söylemin, kadının ev içi aracılığıyla anneliği kavramsallaştırmasının yanı sıra, kolonyal feminist söylem, göçmen ve farklı ırklara özgü kadınların, annelik deneyimlerine odaklanır. Annelikle ilgili toplumsal ekonomik yapılarsa ataerkillik, kapitalizm ve kolonyalizm ile ilişkili olarak ortaya çıkar (Neyer ve Bernardi 2011: 166). Anneliği, toplumsal cinsiyet, ırksal, toplumsal ve ekonomik yapılara bağlamak evrensel annelik deneyimine müdahale eder. Çünkü; gerçek anne olmayanlara yapılan ayrımcılığa ve sömürüye dikkat çeker. Bekar anneler, üvey anneler ve belli etnik gruplara bağlı annelerin, karşı karşıya geldikleri ayrımcılık, sömürü kolonyal feminizmin konusunu oluşturur (Neyer ve Bernardi 2011: 166).

Bursa'nın Eskikızılelma köyünde yaşayan ve sekiz çocuğundan ilk dört tanesini ebe yardımı bile olmadan tek başına doğuran, 57 yaşındaki kadın, bunu bir başarı ölçütü gibi anlatır. Kocası onu, kollarının altından tavanda asılı olan salıncağın ipine bağlar. Su ve leğenle birlikte yalnız bırakır. Çocuğunu doğurduktan sonra onu kundağına sarar, etrafı toplar, temizler ve kocasını çağırır.

Bugün içinde yaşadığımız toplumda da kadınlar arasında, anne olmayanlara karşı eleştirel bir tutum söz konusudur. Anne olmayan kadınların çocukların ruh halinden anlamadıkları, onlarla yeterince ilgilenemeyecekleri düşüncesi egemendir. Çünkü; annelik, anne olmadan anlaşılabilecek bir durum değildir. Buradaki anne olmaysa biyolojik anneliğe işaret eder. Zira annelik, ancak çocuk doğurarak anlaşılacak, yüksek bir kavramsallaştırmanın ürünüdür.

İdeal annelik modeli, orta sınıf ve beyaz kadınların deneyimleriyle kavramsallaştırıldığı için, emek gücüyle kırsal alanlarda çalışan, yaşayan kadınlar bu modele uymazlar.

Her ne kadar anneliğin, kadını toplumsal ve ekonomik olarak ikincilleştirdiği düşüncesine karşı çıkılsada kadın, emek piyasası içerisinde de anne olduğu için alta sıralanır.

Sevi Bayraktar (2011: 12) İstanbul Gazi mahallesinde yaptığı çalışmada "orta sınıf çekirdek ev içi düzende makbul annelik imajının", bu mahallede yaşayan kadınlarla olan uyumunu ve uyumsuzluğunu tartışır. Devlet ve sivil toplumun birlikte oluşturdukları eğitim programı çerçevesinde, burada yaşayan kadınlara "doğru annelik etmenin bilimsel yolları öğretilir" (Bayraktar, 2011: 11). Dahası oluşturulan "orta sınıf çekirdek aile fantezisi" bu mahallelere kadınlar aracılığıyla iletilmeye çalışılır.

Annelik konusunu farklı bir bakış açısıyla incelemek için Sevi Bayraktar (2011)'ın Ayizi Yayınları'ndan çıkan *Makbul Anneler, Müstakbel Vatandaşlar, Neoliberal Beden Politikalarında Annelik* kitabına başvurabilirsiniz.

KİTAP

Sevi Bayraktar'ın *Makbul Anneler, Müstakbel Vatandaşlar* kitabını inceleyerek, "'Anne' Olarak Kadın ve Çocuk' başlığı altında incelediği "bağlılık ve sorumluluk" söylemini tartışınız.

SIRA SİZDE 2

Kadın Doğmak kitabının yazarı Adrienne Rich ise anne olmakla anneliği birbirinden ayırır. Kitap, anneliğin ataerkil anlatılarını kesintiye uğratır ve anne olmakla ilgili karşı anlatıların gelişimini destekler (O'Reilly, 2010: 17). Rich'in ayrımına göre kadının kişisel annelik deneyimiyle anneliğin bir kurum olarak bu deneyim üzerindeki etkisi birbirinden ayrıdır. Kurum olarak annelik, toplumsal beklentileri, kanunları ve kadını annelik yapmaya zorlayan kuralları içerir. Annelik kurumu kültürel bir kuruluş olarak ataerkildir, anneliğin ataerkil biçimiyle sonuçlanır (Porter 2010: 5).

"12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra Mamak Askeri Cezaevi'nde tutuklu kalan kadınların öykülerini kendi tanıklıklarıyla anlatan, Sezgin Türk'ün *Mamak* isimli belgeselinde tutuklulardan Zehra, cezaevinde olduğu için çocuklarına karşı borçlu olduğunu söyler: "Çocuklarıma hep kendimi borçlu hissediyorum. Bir anne olmanın ötesinde çocukken bunları yaşamaları nedeniyle fazladan borçlu hissediyorum. Bazı şeyleri hiç hatırlamıyorlar. Ama ben, bunları bilinçaltına itildiğini hep düşündüm. Daha da bitmedi o borç" (Saygılıgil, 2001: 61).

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi Zehra'yı hapishane hayatı disiplin altına alamazken "yalnızca orta sınıf aile içinde performe edilebilen ideal annelik arzusu" (Bayraktar, 2011: 55) onu hem disiplin altına almış, hem de ona dayatılan ve hayatı boyunca ödeyemeyeceğini düşündüğü annelik borcunun altında ezmiştir. Mamak belgeselinin ve Merak Akbaş'ın 12 Eylül 1980 darbesi sonrası *Mamak* Askeri Cezaevi'nde tutuklu kalan kadınları anlattığı *Biz Bir Orduya Kafa Tuttuk Arkadaş Mamak Kitabı*'nın ana temalarından birisi, kadınların disiplin altına alınamaması üzerinedir.

TOPLUMSAL CİNSİYETİN AİLE VE EVLİLİKTE İNŞASI

AMAÇ 5 ***Toplumsal cinsiyetin aile ve evlilikte inşasını açıklayabilmek.***

Toplumsal cinsiyet kavramının içeriği bugün farklı koşullarda tartışılmaktadır. Toplumsal cinsiyetin kökeniyle ilgili iki ana tartışma yürütülmektedir. Toplumsal cinsiyet kimliklerinin cinsiyet temelinde oluştuğunu iddia eden görüşler biyolojik temelliyken, toplumsallaşma sonucu olduğunu iddia eden görüşlerse toplumsal kökenlidir. Toplumsal cinsiyetin inşası Judith Butler'ın bahsettiği değişim çerçevesinde tartışılacaktır.

Butler (2008: 25), toplumsal cinsiyetle cinsiyet arasındaki ilişkiye bakıldığında toplumsal cinsiyetin ya cinsiyetin doğal bir sonucu olduğunu ya da hiçbir insanın değiştiremeyeceği kültürel bir sabitlenim olarak ele alındığını söyler. Butler (2008: 28)'a göre toplumsal cinsiyet inşa edilmiş bir şeydir. O halde toplumsal cinsiyetin sürekli olarak yeniden inşa edildiği alanların en önemlileri aile ve evliliktir. Butler (2008) inşa edilen bu toplumsal cinsiyet kategorilerinin altüst edilebileceği düşüncesine sahiptir. Bunun için de postyapısalcı düşünceden yararlanır. Zira halı hazırda varolan ve kadını ikincil konuma düşüren toplumsal cinsiyetin anlamlarını dönüştürmek oldukça zor görünmektedir.

Evlilik, birçok toplumda heteroseksüel bir kuruluşa ev sahipliği yapar. Dolayısıyla zorunlu toplumsal cinsiyet hiyerarşisini ve toplumsal cinsiyet kategorilerini destekler. Ailenin yapısı içerisinde yer alan bireyler o yapıya uygun bir biçimde "tanımlanır, şekillenir ve yeniden üretilirler" (Butler,1998: 44). Bu anlamda aile "ırksal, sınıfsal, etnik, cinsel ve bölgesel kimlik hallerinin kesiştiği" (Butler, 1998: 46) siyasal ve kültürel bir karşılaşma noktasıdır. Bu durumda bazı bireylerin hem teorik hem de pratik olarak dışlanması kaçınılmaz hale gelir. Dolayısıyla cinsiyetli bedenler aile içerisinde tarihsel, toplumsal, ekonomik, ideolojik ve kültürel olarak inşa edilmiş toplumsal cinsiyet kategorileri haline dönüşürler. Toplumsal yapı içerisinde yalnızca erkek eril, kadın dişil olmak üzere iki cinsiyetin varolduğunu söyleyerek, "toplumsal cinsiyetli bireyin köklü bir bölünmeye" uğramasına neden oluruz. Dolayısıyla bu tartışma, aile içerisinde verili cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kategorileri olduğu düşüncesini pekiştirir. Hatta aile ve evlilik, yapı olarak, böyle bir varsayımı desteklemek için gerekli unsurlara sahiptir. Bu unsurlar ataerkil hegemonik düşünce içerisinde işlevlerini yerine getirirler. Aile, toplumsal cinsiyetin, cinsiyet bağlamında inşa edildiği yapılardan en önemlisidir.

Bazı feminist düşünceler "yalnızca kadın ve dişil toplumsal cinsiyetin işaret edilmiş olduğunu, öte yandan evrensel kişiyle eril toplumsal cinsiyetin çakıştığını, kadınlar cinsiyetleri aracılığıyla tanımlanırken erkeklerin bedenlerinin ötesinde, bir evrensel kişiliğin taşıyıcıları olarak yüceltildiklerini" (Butler, 1998: 56) öne sürer. Dolayısıyla aile ve evlilik içerisinde kadın ve erkeğin eşitliği tartışması da kadınlık ve erkekliğin kuruluş tartışmasına dönüşür. Nitekim Serpil Sancar (2009: 15)'a göre, "aile hayatıyla evin dışındaki toplumsal yaşamın neden farklı ahlaki, hukuki ve siyasal ilişkilerle inşa edildiğini anlamak, aynı zamanda toplumsal olanın dişil ve eril anlamlar taşıdığını görmek ve bunun olanaklı kıldığı eril tahakkümü ve cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerini anlamak demektir".

Feminist kuramcılar, ataerkil toplumsal düzenin kadınlar üzerindeki etkilerini araştırıp, bunun için mücadele ederken "erkek egemenliğinin erkekler açısından ne ifade ettiği ve nasıl yaşandığı araştırılmaz" (Sancar, 2009: 15). Oysa Sancar (2009)'a göre "kadınların ezilmişliğe boyun eğmelerini, erkeklerin tahakkümü gerçekleştirme biçimlerini anlamak *cinsiyetleştirilmiş iktidarın doğasını"* anlamamızı sağlar.

Butler (2008: 34) şu soruyu sorar: "Hangi iktidar biçimleri, özne ile Öteki'yi, 'erkek' ile 'kadın' arasındaki o ikili ilişkiyi ve bu terimlerin iç istikrarını inşa ediyor?". Butler'ın burada asıl tartıştığı konuysa toplumsal cinsiyet kavramsallaştırmasının heteroseksüel matrikse uygun gerçekleşmesidir. Dolayısıyla Butler'ın açığa çıkardığı bu varsayımsal heteroseksüellik, yukarıda Sancar'ın da bahsettiği iktidarın cinsiyetleştirilmiş doğasını anlamamızı sağlar. Zira cinsiyet ve toplumsal cinsiyet gibi

temel kategoriler iktidarın belirli biçimlerinin sonuçlarıdır (Butler, 2008: 35). Butler (2008: 37)'ın hedefi, heteroseksüellik üzerine kurulu bu cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kategorilerini altüst etmektir. Bu kategorileri kuran iktidarın da eril olarak cinsiyetleştirilmiş olduğunu düşünürsek, Butler hem kadınların hem de eril ve dişilden farklı olarak kurulan ve "öteki" olarak adlandırılan toplumsal cinsiyet kategorilerinin olanaklarını tartışır. Bu çerçeveden bakıldığından, feminizmin, siyasal kurtuluş kuramının eril söylem tarafından oluşturulduğunu söylemek mümkündür.

Aile içerisinde oluşan toplumsal cinsiyet kimlikleri, eril söylem tarafından oluşturulan heteroseksüel matrikse göre düzenlenir. Butler'a göre bu matriksi kıracak ve dolayısıyla kadının eril iktidar tarafından kuruluşuna müdahale edecek bir kurtuluşa ihtiyaç varken kadınlığı ve erkekliği, heteroseksüel kuruluş içerisinde ayrı ayrı çalışmak, eril iktidarın düzenin bozmaz.

Bu heteroseksüel ayrım çerçevesinde sanayileşme, evi ve işyerini, iki ayrı alan haline getirir. Ekonomik, kurumsal, ideolojik ve politik olarak yapılan bu ayrım çerçevesinde, "piyasa" ve "hane" birbirinden mekân olarak ayrışır. Hem piyasanın, hem de hanenin içerisinde birbirinden farklı cinsiyet düzenleri oluşur. Erkek, ücretli emeğiyle ailenin reisi olur (Sancar, 2009: 51). Kadın, piyasanın temsil ettiği iş alanından dışlanır, ev kadının alanı haline gelir. Kadın, ev içi emeğinin sahibi olarak, ailenin yeniden üretiminden sorumlu olan bireydir.

Kapitalizm ile birlikte üretim ve yeniden üretimin toplumsal örgütlenmesi cinsiyetler, toplumsal cinsiyetler, aileler ve cemaatler arasındaki ilişkileri de ciddi bir biçimde değiştirir. Dolayısıyla yalnızca kadınlar değil, etnik azınlıklar, eşcinseller ve "queer" kimlikler de toplumsal çözümlemenin merkezinin dışında tutulurlar.

Tartışmamızı başlangıçtaki klasik heteroseksüel matriks çerçevesinde devam ettirirsek, erkeğin eve ekmek getiren aile reisi haline gelmesi, evli kadının yarı zamanlı ve güvencesiz işlerde çalışmasının koşullarını oluşturur. Zira kadının öncelikli sorumluluğu, hane içerisindeki yeniden üretim faaliyetleridir. Tüm bunlar hem emek piyasasında, hem de hane içerisinde cinsiyete dayalı işbölümüne işaret eder.

Serpil Sancar (2009: 12) erkekliği anlamak için iki ayrı niteliksel araştırma yapar. Birincisi 200 erkekle yapılan görüşmelerden, ikincisi seçilen 60 erkekle yapılan derinlemesine görüşmelerden oluşur. Çalışmada "farklı farklı erkek kimliklerinin oluşumunu olanaklı kılan farklı erkeklik stratejilerinin neler olduğunu ve nasıl varolduğunu" araştırır.

Queer Kuramı: Geleneksel heteroseksüel homoseksüel ikiliğinin terkedilmesini talep ederek, cinsiyetin ve toplumsal cinsiyeti tanımlamanın üçüncü ya da başka yollarının çözümlenmesi gerektiği düşüncesini sunar (Kirsch, 2000: 34).

Queer kimlik, her türlü deneyimin bütünleştirilmiş tanımlamalarına karşı çıkarak, iktidar, toplumsal cinsiyet, cins, ırk, sınıf gibi kategorileri çapraz keser. Toplumsal ideal kavramsallaştırmasına, egemen kültürel değerlere ve normalliğe direniş gösterir (Kirsch, 2000: 36).

Kadınların cinsiyete dayalı işbölümü çerçevesinde annelik ve yeniden üretim faaliyetlerine yönelmeleri, onların yalnızca toplumsal olarak değil, emek piyasasında da alta sıralanmalarına yol açar. 1980'den sonra ortaya çıkan neoliberal siyasalar çerçevesinde kadınların emek piyasasında alta sıralanma koşullarını anlatarak tartışınız.

SIRA SİZDE 3

Kadınların tarihsel olarak, hanede ve toplumda, içine düştükleri eşitsiz ve alta sıralanma durumu kadın hakları olgusunu ortaya çıkarır.

Kadın hakları konusunu detaylı incelemek için AÖF Sosyoloji Bölümü, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* kitabındaki *"Hukuk"* (Prof.Dr.Gülriz Uygur, Yrd.Doç.Dr. İrem Çağlar), bölümünü gözden geçirebilirsiniz.

DİKKAT

Farklı toplumsal cinsiyet kimliklerine yönelik şiddet ve hukuk ilişkisini incelemek için AÖF Sosyoloji Bölümü, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* kitabındaki *"Şiddet"* (Prof. Dr. Gülriz Uygur, Yrd.Doç.Dr. İrem Çağlar), bölümünü inceleyebilirsiniz.

DİKKAT

KADIN HAKLARI, AİLE VE EVLİLİK

AMAÇ 6

Kadın Hakları konusunun aile ve evlilikle ilişkisini saptayabilmek.

Türkiye'de kadın hakları dendiğinde akla gelen, Cumhuriyetin kadınlara yasalar önünde erkeklerle eşit haklar sağlaması ve kadınları "eşit bir vatandaş olarak politik cemaatin içine almasıdır" (Koğacıoğlu, 2009:360). Ceza kanununda 2004 yılında yapılan değişikliklerden önce "kadınların vücutlarıyla ilgili meseleler kişisellikleriyle ilgili değil de aile ve toplumsal düzenle ilgili meseleler" olarak ele alınıyordu (Koğacıoğlu, 2009:360). Medeni kanunda 2001 yılında meydana gelen değişikliklerden önceyse "yasal açıdan ataerkilliğin, namus üzerinden kuruluşunda rol oynayan, bir diğer kurucu unsur da kamusal alana çıkan erkeğin, aile içindeki birincil ve üstün konumudur" düşüncesi egemendi (Koğacıoğlu, 2009:360). "Evin reisinin erkek olması, kadının çalışması, çocukların gelecekleri, oturulacak konut gibi konularda karar veren kişinin koca olması" gibi konular ancak 2001 yılında değiştirilir.

Öyle ki uzun yıllar Türkiye gibi modern ulus devletlerde "aile, ulusun ahlaki bir ünitesi olarak tanımlanır" (Durakbaşa, 1998: 36). Dahası "aile içi işbölümü geleneksel cinsiyet rollerine göre, evi geçindiren erkek ve ev bakımını üstlenen kadın olarak belirlenir" (Durakbaşa, 1998: 36) ve yasalarda da yerini bulur.

Gelişme gibi görünen **yukarıdaki yasal değişikliklere** rağmen "kanunların uygulanması alanında kadınlar, sık sık aile içindeki rolleriyle tanımlanır" ve "hukuk kurumunun tasavvur ettiği eşitlik pratikleri aile üzerinden kurulur" (Koğacıoğlu, 2009: 361). Dolayısıyla değişen kanunlara ve Türkiye'deki feminist hareketin etkin varlığına rağmen, hayatın her alanındaki toplumsal cinsiyet ilişkileri aile üzerinden tanımlanmaya devam eder. Örneğin; aile içi şiddete maruz kalan kadınların, hukuka başvurmaları hala o kadar da kolay olmamaktadır.

16 yaşında, erkeklerle konuştuğu için, dedesi ve babası tarafından evlerinin arkasındaki kümeste kazılan çukura gömülen Medine Memi'nin gömüldüğü zaman hayatta ve bilincinin açık olduğu kaydedildi (www.haber7.com). Hiç fotoğrafı olmadı: Okula da gitmedi. Karakola gitti. Karakoldan çıkışı eve son dönüşüydü (www.r10.net, 07.02.2010).

Yasal düzenlemelere rağmen kadınlar, yargıya ya da karakola başvurmaktan korkmaktadırlar. Bugün Türkiye'de boşanmış ya da boşanma aşamasında olan kadınlar eski kocalarından şiddet görmeye devam etmekte, hatta öldürülmektedirler. Türkiye'de 2002 yılında 66 kadın öldürüldü. Bu sayı 2009 yılının Ocak ayında 953 olarak belirlendi. Adalet Bakanlığına göre cinayete kurban giden kadınların sayısı 2003'den itibaren yüzde 1,400 yükseldi (www.voanews.com.08.03.2011). Dolayısıyla boşanma esnasında hukuki haklara sahip olmaları, kadınları, boşandıkları ya da boşanacakları kocalarından korumamaktadır. Aynı haber sitesinde İpek İlkkaracan, kadın cinayetlerinin artışının nedeni olarak, yeterince kadın sığınma evinin olmamasını göstermektedir (www.voanews.com.08.03.2011).

Boşanma

Bireylerin, boşanma aşamasına gelmeden önce, evlilik kurumunun çatısı altına girmeleri gerekir. Delphy(1999: 81)'ye göre evlilik bir kurumsa boşanma da bir kurumdur ve organik olarak evlilik kurumuna bağlıdır. Boşanma, herhangi bir evliliğin sonudur, ama evlilik kurumunun sonu olduğu anlamına gelmez. Türkiye'de son yıllarda evlilikler karşısında boşanmaların arttığı düşüncesi oldukça yaygındır. Nedense evliliklerin olması doğal karşılanırken boşanma istatistiklerindeki en küçük bir artış endişelere yol açmaktadır.

Yıl	Evlenme Sayısı	Kaba evlenme hızı ‰	Boşanma Sayısı	Kaba boşanma hızı ‰
2002	510 155	7.36	95 323	1.38
2003	565 468	8.05	92 637	1.32
2004	615 357	8.65	91 022	1.28
2005	641 241	8.90	95 895	1.33
2006	636 121	8.72	93 489	1.28
2007	638 311	9.09	94 219	1.34
2008	641 973	9.03	99 663	1.40
2009	591 742	8.23	114 663	1.59
2010	582175	7,98	118568	1,62

Tablo 6.1
Evlenme Boşanma Sayısı ve Kaba Evlenme Boşanma Hızı

Kaynak: *TUİK Nüfus İstatistikler*

2010 istatistiklerine bakıldığında 2009 yılının aynı dönemine göre evlilikler % 0,8 artarken boşanmalar, % 0,6 artmıştır. 2010 yılında boşanmalar neredeyse evliliğin artış hızını yakalamıştır. Oysa genel rakamlara bakıldığında evlenme sayısı hala oldukça fazladır.

Kaldı ki Delphy (1999: 82)'e göre boşanma, evliliğin kurumsal yapısını açığa çıkarır ve potansiyel gücünü harekete geçirir. Böylelikle evlilik kurumunu açıklamakla kalmaz, evliliğin bazı özelliklerinin boşanmadan sonra da devam ettiği görülür. Bu boşanan çiftlerde devam ettiği anlamında değil, genel olarak bu özelliklerin toplumsal yapı içerisinde devam ettiği şeklindedir. Evlenen çiftler, erkeğin uyguladığı şiddet nedeniyle sona eren evliliklere bakıp, şiddet uygulamaktan vazgeçmez.

Türkiye'de boşanmayla ilgili yasal değişiklikler 2002 yılından sonra gerçekleşmiştir. Bu değişikliklere bakmak için Ankara Barosunun yayınladığı *Kadın Hakları El Kitabı*'na bakabilirsiniz.

KİTAP

Türkiye'de boşanma ve toplumsal cinsiyet ilişkileri arasında önemli bağlar vardır. Boşanma kadınları ve erkekleri toplumsal, ekonomik ve kültürel açıdan farklı etkiler. Boşanmanın sorumluluğu genellikle kadına yüklenir ve çocukların bakımından da ağırlıklı olarak kadınlar sorumlu olmaya devam ederler.

AİLE VE EVLİLİK İLİŞKİLERİNDE KIRSAL VE KENTSEL FARKLILAŞMA

AMAÇ 7

Aile ve Evlilik İlişkilerinde Kentsel ve Kırsal Farklılaşmayı ayırt edebilmek.

Genel olarak değerlendirildiğinde, kırsal kesimde yaşayan aileler geniş ailedir. Köylerde, aile yerine hane kelimesinin kullanılmasının nedeni, geniş aile özelliklerinin devam etmesidir. Hane aynı kaptan yemek yiyenlerin bir arada yaşadığı bir yer olarak tanımlanırken aile anne, baba, çocuklar ve genellikle babanın anne babasından ve babanın evlenememiş kız ve erkek kardeşlerinden oluşur. Oysa hane içerisinde birden fazla aile yer alabilir. Hanedeki ailelerin toplamı evli erkek çocuklar ve onların ailelerinden oluşur. Yaşadıkları evler ayrı bile olsa, eğer yemek-

lerini birlikte yer ve gelirlerini bölmezlerse hane sayılırlar. Ataerkil geniş aile diyebileceğimiz bu hane tipi, yaşlı ebeveynler ölünceye kadar devam eder, daha sonra bölünürler. Toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından bakıldığında haneler, erkek çocukların yaşamları üzerinden varlığını sürdürür.

Toplumsal ve ekonomik ilişkiler, cinsiyete dayalı işbölümü çerçevesinde şekillenir. Özellikle Türkiye'de, kırsal kesimdeki yapısal ilişkiler, küçük meta üreticiliği, küçük ve orta ölçekli toprak sahipliği, erkeğin uzun dönemli mevsimlik işçiliği, geçimlik üretim, ücretsiz hane emeği ve cinsiyete dayalı işbölümü olarak ortaya çıkar. Hanenin geçimini sağlayabilmek için, erkekler tarım dışı işlere yöneldikçe kadınlar, ücretsiz hane emekçileri olarak ev işlerinde, bahçede ve tarlada daha çok çalışırlar (Ecevit, 1994; Karkıner, 2010). Tarımın kadınsılaşması olarak değerlendirilen bu gelişme, kadının sömürülmesinin, artan bir biçimde derinleşmesine işaret eder. Tarımın kadınsılaşması, bu anlamda, kadın emeğinin sömürüye açık hale gelmesidir (Günaydın, 2003: 132). (böyle yaptım ama bu defa da tekrar oldu. Bir kere daha oku ve düzelt) Kırdan kente göçle birlikte kadınlar, işgücünün tamamen dışında kalırlar.

SIRA SİZDE 4

Tarımın kadınsılaşması, tarımsal üretimin ağırlıklı olarak kadınlar tarafından gerçekleştirildiği anlamına geliyorsa tarımda kadınların ücretli emek ve ücretsiz hane emeği konumlarını tartışınız.

Kentsel aile dendiğinde kentlerde yaşayan orta sınıf aileler referans noktası olarak alınmaz. Kent çalışmalarının ana konusunu köyden kente göç eden aileler oluşturur (Özbay,1998: 162). Kırsal alanlarda yaşayan aile bireylerinin sömürüye açık, güvencesiz ve kısa süreli işlerde çalışmaları onları, kentteki işgücü piyasasında aynı özelliklere sahip işlere mecbur kılar. Bunun için Bursa'nın Eskikızılelma Köyünün 150 hanesinde yaşayanların, çalıştıkları mevsimlik geçici işlerle bu köyden Bursa'ya göç edenlerin çalıştıkları işleri karşılaştırdığımızda benzerlikleri ve farklılıkları görürüz. Öncelikle köyde yapılan işlere baktığımızda, hanelerde yaşayan 130 kadın, erkek, 15 yaş üstü çocuklar, evdeki yaşlı ebeveynler bir yıl boyunca geçici mevsimlik işlerde çalışırlar. Bir kişinin sürekli aynı işte çalışması olanaksızdır. Köylüler yaş ve cinsiyetlerine göre döngüsel olarak çalışırlar: 15 gün arkeolojik kazıda çalışır, daha sonra madene girer, sebze zamanı sebze toplamaya gider, daha sonra tekrar madene döner. Köylülerin bir yıl boyunca yaptıkları işler mevsimsel olarak aşağıdaki gibidir:

- Bütün yıl: maden işçiliği (erkekler şoför ve kazıcı, kadınlarsa çıkarılan madenlerde ayırma işleri yaparlar).
- Haziran-Temmuz 2010: Arkeolojik kazı işçiliği (hem kadınlar hem erkekler).
- Haziran-Temmuz-Ağustos 2010: Sebze toplama (kadın-erkek).
- Aralık 2010-Mart 2011: Sebze ayıklama (konserve fabrikasına portakal ve greyfurt ayıklama).
- Mart 2011-Mayıs 2011: Fabrikaya kuru soğan soyma (kadın-erkek-yaşlılar).
- Nisan 2011- Haziran 2011: Taze kırmızıbiber ayıklama.
- Haziran ve Temmuz 2011: Kazı işçiliği olmak üzere tekrar aynı döngüye devam ederler.

Aynı köyden Bursa'ya göç edenlerin yaptıkları işlere baktığımızda kadınların evlere temizliğe gittiklerini, erkeklerinse ağırlıklı olarak şirketlerde ve fabrikalarda mevsimlik işçi olarak çalıştıklarını görürüz (Karkıner, 2011). Sonuç olarak hem

köyde hem kentte yaşayan aileler, geçici ve güvencesi işlerde, yaşa ve cinsiyete dayalı işbölümü çerçevesinde çalışırlar.

Kentteki aile biçimleri, her ne kadar çalışma yaşamı ve ebeveynlerin ağırlıklı olarak köyde kalmaları ya da köye dönmeleri nedeniyle çekirdek aile olsa da geleneksel akrabalık ve aile ilişkileri devam eder. Kentli orta sınıf ailelerse gecekondulu ailelere göre, geleneksel ilişkilerden kopmuştur. Erman (1998: 211)'a göre kadınlar kente göç etmeyi isterler ve rahat bir hayata ulaşma arzusu içerisinde olurlar. Ancak, daha sonra kentte yaşamaya ve çalışmaya başladıklarında, erkeklerin iş bulma kolaylıklarını ve yüksek ücretlerini gördükçe toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin, temizliğe gittikleri evlerdeki aileleri gördükçe de sınıfsal eşitsizliklerin farkına varırlar.

Özet

Aile ve evlilik kuramlarına eleştirel bakışı değerlendirebilmek.

Ailenin genel bilgisini elde etmek için başvurulan aile kuramlarının birçoğu toplumsal cinsiyet temelli bir bakış açısı kullanmazlar. Ailenin evrensel bir kurum olduğunu iddia eden G. P. Murdock'a göre aile "ortak ikamet, ekonomik işbirliği ve yeniden üretim" ile karakterize edilen bir toplumsal gruptur. Oysa bu ekonomik işbirliği ve yeniden üretimde, toplumsal cinsiyete dayalı bir eşitsizlik vardır. Erkeğin dışarıda, ücretli olarak çalıştığı varsayılan kadın, evde ücretsiz ve yeniden üretim faaliyetlerini yürüten kişi olarak ortaya çıkar. Bu hem ailenin yeniden üretimini, hem de biyolojik yeniden üretimi yani çocukların doğurulmasını içerir.

Aileye evrensel bakışın devamı, hatta daha gelişmişi olan aileye işlevsel bakışsıysa toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirici bir bakış açısıdır.

Aile kurumunun yapısını farklı feminist bakış açılarıyla değerlendirebilmek.

Marksist feminist yaklaşım kadının, aile ve evlilik içerisinde sömürüldüğü düşüncesine sahiptir. Zira kadının ev içi emeği, karşılığı ödenmeyen ücretsiz emektir. Dolayısıyla bu durum, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanlar için oldukça karlı bir durum olarak ortaya çıkar. Kadının hane içerisinde çocuklara bakması, ev işi ve yemek yapması, hatta dışarıdan satın alınabilecek malzemeleri evde daha ucuza üretmesi, eve para getiren erkeğin ücretinin düşük olarak ödenebilmesini sağlar. Aileye başka bir yaklaşım olan radikal feminist yaklaşıma göre ataerkillik, çağdaş toplumlarda kadınların erkeklere bağımlılığının temelini oluşturur. Şöyle ki evlilik ve ailede var olan ataerkil sistemim ekonomik temelleri vardır, bu temeli de ev içi emek oluşturur.

Psikanalitik feminizme göre kadınların davranışlarının temelinde kadının psişesi yani düşünme biçimi yatar. Varoluşçu feminizm, J. P. Sartre'ın varoluşçu düşüncelerine ve özellikle Simone de Beauvoir'in *İkinci Cins* kitabında erkeklerin kendi olarak, kadınlarınsa öteki olarak kavramsallaştırıldığını söyler. Postmodern feminizm, De Beauvoir'in kadının 'öteki' olarak kavramsallaştırmasına, Jacques Derrida'nın yapısöküm kavramına ve Jacques Lacan'ın psikanalizine odaklanırlar. Çok kültürlülük ve Küresel feminizm, sınıfsal ve etnik farklılıklar nedeniyle ezilmişlik deneyimlerine odaklanır. Ekofeminizm ise kadınların kültürel olarak doğayla bağlantı içerisinde olduklarını, kadınların doğallaştırıldıklarını ve özellikle "inek, tilki, kedi, kuşbeyinli v.b." kavramlarla açıklandıklarını tartışır. Aynı şekilde doğada kadınsılaştırılır. Bu da "ırzına geçme, fethetme, kontrol etme" ya da anakara gibi kavramlarla açıklanır. İnsanlar doğaya, kadına davrandıkları gibi davranırlar. Onu fethetmeye, kontrol etmeye çalışırlar.

Aile ve evliliğin kapitalizm ve ataerkillikle bağlantısını yorumlayabilmek.

Modern kapitalist toplumdaki aile, özel hayatın ekonomiden farklı olduğu yanılgısını yaratır. Kapitalizm öncesi toplumlarda aile bir üretim birimiyken sanayi üretimiyle birlikte iş ve ev hayatı birbirinden ayrılır. Dışarıda ücret karşılığı çalışmaya giden erkek için bu, olumlu bir ayrımken kadın, emek piyasasında sürekli ücretli iş bulamadığı için eve hapsolur. Kapitalist sistemin sürekliliğinin kadının ev içi emeği aracılığıyla gelecek kuşakların yeniden üretilmesine bağlı olduğu düşüncesi, aileyi tüketim birimi haline dönüştürür. Zira kapitalist üretim aracılığıyla üretilmiş malların, tüketilmesi için en uygun birim ailedir.

Ev kadınlığının ve anneliğin ekonomik kökenlerini saptayabilmek.

Annelikle ilgili farklı feminist tartışmalar vardır. Birinci ve ikinci dalga feminist söylemde esas olan, kürtaj hakkı ve anneliğin kamusal olarak tanınmasıdır. Feminist söylemin, anneliğin anlaşılmasına esas katkısıysa biyolojik ve toplumsal annelik ayrımında, ısrar etmesidir.

Tartışma iki ayrı görüş çerçevesinde sürer. Anneliğin reddi kadının kurtuluşu için gereklidir düşüncesinin karşısında, anneliğin değersizleştirilmesinin temelinde ataerkil cinsiyet ayrımcılığının yattığı düşüncesi vardır. Yine de feministler anneliğin kadınlığa içkin olduğu düşüncesine sıcak bakmazlar. Radikal, Marksist ve kolonyal femi-

nist söylemlere göre anneliğin toplumsal, ekonomik ve ırksal yapılarla ilişkisi vardır. Bu yapılarsa ataerkillik, kapitalizm ve kolonyalizm ile ilişkili olarak ortaya çıkar

AMAÇ 5 *Toplumsal cinsiyetin aile ve evlilikte inşasını açıklayabilmek.*

Toplumsal cinsiyet kavramının içeriği bugün, farklı koşullarda tartışılmaktadır. Toplumsal cinsiyetin kökeniyle ilgili iki ana tartışma yürütülmektedir. Toplumsal cinsiyet kimliklerinin cinsiyet temelinde oluştuğunu iddia eden görüşler biyolojik temelliyken toplumsallaşma sonucu olduğunu iddia eden görüşlerse toplumsal görüşlerdir. Toplumsal cinsiyetle cinsiyet arasındaki ilişkiye bakıldığında, toplumsal cinsiyet ya cinsiyetin doğal bir sonucudur ya da hiçbir insanın değiştiremeyeceği kültürel bir sabit olarak ele alınır. Toplumsal cinsiyet inşa edilmiş bir şeydir. O halde toplumsal cinsiyetin sürekli olarak yeniden inşa edildiği alanlardan en önemlileri aile ve evliliktir. Evlilik birçok toplumda heteroseksüel bir kuruluşa ev sahipliği yapar. Dolayısıyla zorunlu toplumsal cinsiyet hiyerarşisini ve toplumsal cinsiyet kategorilerini destekler. Ailenin yapısı içerisinde yer alan bireyler o yapıya uygun bir biçimde "tanımlanır, şekillenir ve yeniden üretilirler". Bu anlamda aile "ırksal, sınıfsal, etnik, cinsel ve bölgesel kimlik halleriyle kesişen" siyasal ve kültürel bir kesişme noktasıdır.

AMAÇ 6 *Kadın Hakları konusunun aile ve evlilikle ilişkisini saptayabilmek.*

Türkiye'de kadın hakları dendiğinde akla gelen cumhuriyetin kadınlara yasalar önünde erkeklerle eşit haklar sağlaması ve "eşit bir vatandaş olarak politik cemaatin içine almasıdır". Değişen kanunlara ve Türkiye'deki feminist hareketin etkin varlığına rağmen, hayatın her alanındaki toplumsal cinsiyet ilişkileri aile üzerinden tanımlanmaktadır. Örneğin; aile içi şiddete maruz kalan kadınların hukuka başvurmaları, o kadar kolay olmamaktadır.

Yasal düzenlemelere rağmen kadınlar yargıya ya da karakola başvurmaktan korkmaktadırlar. Bugün Türkiye'de boşanmış ya da boşanma aşamasında olan kadınlar eski kocalarından şiddet görmeye devam etmekte, hatta öldürülmektedirler. Türkiye'de 2002 yılında 66 kadın öldürüldü. Bu sayı 2009 yılının Ocak ayında 953 olarak belirlendi. Adalet Bakanlığına göre cinayete kurban giden kadınların sayısı 2003'den itibaren yüzde 1,400 yükseldi (www.voanews.com.08.03.2011).

AMAÇ 7 *Aile ve evlilik ilişkilerinde kentsel ve kırsal farklılaşmayı ayırt edebilmek.*

Kırsal kesimde yaşayan aileler geniş aile olarak değerlendirilir. Köylerde aile yerine hane kullanılır. Oysa hane aynı kaptan yemek yiyenlerin birarada yaşadığı bir yer olarak tanımlanırken aile anne, baba, çocuklar ve genellikle babanın anne babasından ve babanın evlenememiş kız ve erkek kardeşlerinden oluşur. Oysa hane içerisinde birden fazla aile yer alabilir. Hanede ki ailelerin toplamı evli erkek çocuklardan oluşur. Evleri ayrı bile olsa eğer yemeklerini birlikte yer ve gelirlerini bölmezlerse hane sayılırlar. Ataerkil geniş aileler diyebileceğimiz bu hane tipi en yaşlı ebeveyneler ölünceye kadar devam eder, daha sonra bölünürler

Kentsel aile dendiğinde, kentlerde yaşayan orta sınıf aileleri referans noktası olarak alan görüşlerin aksine, köyden kente göç eden aileler kent çalışmalarının konusunu oluşturur (Özbay,1998: 162). Kırsal alanlarda yaşayan aile bireylerinin sömürüye açık, güvencesiz ve kısa süreli işlerde çalışmaları onları, kentteki işgücü piyasasında aynı özelliklere sahip işlere mecbur eder.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi ailenin evrensel özelliklerinden birisi **değildir?**

a. Ortak ikamet
b. Yeniden üretim
c. Ekonomik işbirliği
d. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği
e. İki cinsin yetişkinlerini içermesi

2. Aşağıdakilerden hangisi F. Engels'e göre tekeşli çekirdek ailenin ortaya çıkma nedenlerinden birisidir?

a. Özel mülkiyet
b. Erkeklik
c. Kadınlık
d. Cinsel ilişki
e. Geniş aile

3. Kadınların kariyerlerine ya da işlerine annelik rolleri ile ev-içi sorumluluklarını eklemek zorunda oldukları düşüncesi aşağıdaki feminist görüşlerden hangisine aittir?

a. Marksist feminizm
b. Liberal feminizm
c. Varoluşçu feminizm
d. Postmodern feminizm
e. Radikal feminizm

4. Aşağıdakilerden hangisi, ev işine ücret ödenmesini olumlayan tartışmaların önerilerinden birisi **değildir?**

a. Kadına evde güç sağlar
b. Kadının erkeğe bağımlılığını sonlandırır
c. Erkekleri itaatkar işçiler haline getirir
d. Kadınlar psikolojik supap olmaktan vazgeçerler
e. Ev içi emeği üretken emektir.

5. Kadınlar dışarıda ücret karşılığı çalışsalar bile aşağıdakilerden hangisini elde **edemezler?**

a. Ortak ezilmişliklerini
b. Ataerkil sömürüyü
c. Mülkiyet haklarını
d. Aile yükümlülüklerini
e. Akrabaların sömürülerini

6. Erkeğin eve ekmek getiren aile reisi haline gelmesi kadınlar için aşağıdaki sonuçlardan hangisini ortaya **çıkarmaz?**

a. Evli kadının yarı zamanlı ve güvencesiz işlerde çalışması
b. Kadının yeniden üretim faaliyetlerini yoğunlaştırması
c. Emek piyasasında cinsiyete dayalı işbölümü
d. Kadınların yedek işçi ordusu olmaktan kurtulması
e. Hane içerisinde cinsiyete dayalı işbölümü

7. Aşağıdaki görüşlerden hangisi metodolojik olarak kadınların maddi yaşam deneyimlerine önem verir?

a. Feminist bakış kuramı
b. Postmodern feminizm
c. Ekofeminizm
d. Varoluşçu feminizm
e. Radikal feminizm

8. Aşağıdakilerden hangisi tarımın kadınsılaşması kavramını ortaya çıkaran emek biçimidir?

a. Ücretli emek
b. Ücretsiz hane emeği
c. Cinsiyete dayalı işbölümü
d. Uzun dönemli mevsimlik işçilik
e. Geçimlik üretim

9. Aşağıdakilerden hangisi kırsal küçük meta üreticisi hanelerin özelliklerinden birisi **değildir?**

a. Küçük mülkiyet
b. Ücretsiz hane emeği
c. Kadının ücretli emeği
d. Geçimli üretim
e. Uzun dönemli mevsimlik işçilik

10. Aşağıdakilerden hangisi erkeklerin ücretli işleri, kadınların ise ücretsiz işleri üstlenmelerine neden olan dinamiktir?

a. Cinsiyete dayalı işbölümü
b. Ataerkillik
c. Kapitalizm
d. Evlilik
e. Küçük meta üretimi

Okuma Parçası

Toplumsal Cinsiyet ve Aile Manzaraları

Manzara 1:

"Ben 1976 doğumluyum. Ailem Ankara'daydı. Yedi kardeştik, ailenin altıncı çocuğuyum. Ataerkil bir ailenin çocuğuyum. Çok fazla ilgilenilen, çok fazla çocuk psikolojisi bilinen bir aileden gelmedim. Maddi durumumuz çok iyiydi yalnız. Ablamlar benimle çok ilgilenirlerdi, babam hiç ilgilenmezdi. Babam benim ilkokul kaçıncı sınıfa gittiğimi bile bilmezdi. Bana, benim büyüğüme, küçük kardeşime, hepimiz için bu böyleydi; yani kaçıncı sınıfa gittiğimizi bile bilmezdi. İçinde bulunduğum şartları beğenmiyordum. Yedi, sekiz yaşımdayken eşcinselliğimi biliyordum. Oturduğumuz semti beğenmiyordum, çünkü çok dar görüşlü bir semtte oturuyorduk. Daha düzgün, daha seviyeli bir yerde oturmak istiyordum. Daha ilkokulda, okuduğum okulu beğenmiyordum, aile yapımı beğenmiyordum. Yedi yaşımdayken ailemi değiştirebilmek için mücadele etmeye başladım. Küçüklüğümden beri aileme hep yalan söylemişimdir onların değişmeleri için" (Berghan, 2007: 224).

Manzara 2:

"Hamile kalmadan önce bile herkesin aklında bir fikir vardır. Hamile kalıp da 13-14.haftalara yaklaştıkça herkes sormaya başlar 'kız mı erkek mi?' diye. Cinsiyet belli olunca da ona göre isimler bulunur. Oyuncaklar, kıyafetler alınmaya başlanır. Anne adayına cinsiyetlerine göre bebeklerin özellikleri anlatılır. Hiç birimiz de çıkıp 'size ne canım cinsiyetinden, neyse ne!' demiyoruz. Açıkçası ben, demedim ama diyenler varmış. Çocuklarını herhangi bir cinsin kalıplaşmış özelliklerine bağlı kalmadan yetiştiren aileler varmış.

Kanada'lı bir aile var. Kathy Witterick ve David Stocker çifti evde doğan ve şu anda 6 aylık olan 'Storm' adını verdikleri üçüncü çocuklarının cinsiyetini kimseyle paylaşmıyor. Bebeklerinin kız mı yoksa erkek olarak mı doğduğunu kendilerinden başka doğuma giren iki ebe ve yakın bir dostları biliyormuş.

Yani bebeklerine kimse kadın veya erkek olmanın kurallarını öğretmeye kalkmayacak. Renkler, oyuncaklar cinsiyet ayrımına tabi tutulmayacak. Çift çocuklarını bu şekilde yetiştirerek onu, toplumun cinsiyetlere yükledikleri sorumluluklardan arındıracaklarına inanıyorlar" (İrem Erdilek: 2011).

Kaynak: http://www.milliyet.com.tr/cinsiyetsiz-cocuk-yetistirmek/irem-erdilek/bebekvecocuk/yazardetay/30.05.2011/1396651/default.htm

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d	Yanıtınız yanlış ise "Aile ve Evlilik Kuramlarına eleştirel bakış" konusunu gözden geçiriniz.
2. a	Yanıtınız yanlış ise "Aile ve Evlilik Kuramlarına Eleştirel Bakış" konusunu gözden geçiriniz.
3. b	Yanıtınız yanlış ise "Aileye Feminist Yaklaşımlar" konusunu gözden geçiriniz.
4. c	Yanıtınız yanlış ise "Kapitalizm, Ataerkillik ve Aile" konusunu gözden geçiriniz.
5. c	Yanıtınız yanlış ise "Aileye Feminist Yaklaşımlar" konusunu gözden geçiriniz.
6. d	Yanıtınız yanlış ise "Toplumsal Cinsiyetin Aile ve Evlilikte İnşası" konusunu gözden geçiriniz.
7. a	Yanıtınız yanlış ise "Aileye Feminist Yaklaşımlar" konusunu gözden geçiriniz.
8. b	Yanıtınız yanlış ise "Aile ve Evlilik İlişkilerinde Kentsel ve Kırsal Farklılaşma" konusunu gözden geçiriniz.
9. c	Yanıtınız yanlış ise "Aile ve Evlilik İlişkilerinde Kentsel ve Kırsal Farklılaşma" konusunu gözden geçiriniz.
10. a	Yanıtınız yanlış ise "Aileye Feminist Yaklaşımlar" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Kırsal alanlarda çalışan kadınlar hem hane içerisinde hem de tarlada ücretsiz hane emeği olarak çalışırlar. Bu kadınlar küçük meta üreticisi hanelerde erkeğin güvenceli ya da güvencesiz ücretli emeğe ulaşması ile birlikte onun hanede yaptıkları işleri de üstlenirler. Bu kadınlar kırsal alanlarda dışarıya iş yapsalar bile ev çevresinde ve oldukça düşük ücretli işlerde çalışırlar. Kadınlar köyden kente göç ettiklerinde kendilerinden önce göç eden ve aynı köyden olan insanların yaşadıkları semtte yaşarlar. Öncelikli olarak da orada yaşayan kadınların çalıştıkları işlerde çalışır. Evlere temizliğe gitmek bu işlerin başında gelir. Bir diğeri ise yaşadıkları bölgeye göre değişen 'eve iş alma'dır. Dantel örmek, bluzlara nakış işlemek v.b. işler evde yapılan işlerdir. Sonuç olarak bu kadınlar toplumsal ve ekonomik olarak güvencesiz, düşük ücretli ve alta sıralanan düşük statülü işlerde çalışırlar.

Sıra Sizde 2

Sevi Bayraktar'ın "'Anne' Olarak Kadın ve Çocuk' başlığı altında incelediği konuya göre ilk ilişki anneyle çocuk arasındaki ilişkidir. "Ailenin dışında başka arzu alanları olması beklenmeyen kadın bir de anne olunca 24 saat kendini adamaya, öfkesini, hayal kırıklığını ve kinini bastırmaya hazır olmalıdır" (83). Dolayısıyla anne çocukla bağlıdır ve onunla özdeşleşir. Böyle bir bağın varlığını inkar ederse "anne olamamıştır". Bağlılık ve özdeşlik söylemleri kadının tekilliğini görünmez kılar. Yine başka bir söylem ise "analık sorumluluğu" söylemidir. Anneler çocukları ile ilgili kendilerini tek sorumlu görme eğilimine sahip olurlar.

Sıra Sizde 3

Kadınların cinsiyete dayalı işbölümü çerçevesinde annelik ve yeniden üretim faaliyetlerine yönelmeleri onların yalnızca toplumsal olarak değil, emek pazarında/ işgücü piyasasında da alta sıralanmalarına yol açar. Kadınlar kapitalizmin kriz dönemlerinde yedek işçi ordusu olarak ortaya çıkarlar. 1980'lerde yoğunlaşan neoliberal siyasaların etkisiyle birlikte eğitimsiz, vasıfsız işçileri barındıran hizmetler sektörü oldukça fazla genişlemiştir. Bu sektörün başta gelen çalışanları eğitimli ve vasıflı olsalar bile kadınlar olmaktadır. Kadınların doğurgan olma özelliklerinden dolayı uzun dönemli ve güvenceli işlerde istihdamları bazı durumlarda olanaksız hale gelmiştir. Dolayısıyla kentsel alanlarda kadınlar ağırlıklı olarak sözleşmeli, düşük ücretli ve mevsimlik işlerde istihdam edilmektedir.

Sıra Sizde 4

Tarımın kadınsılaşması erkeklerin tarımsal üretimi bırakarak kentte ya da başka alanlarda ücretli işlere girmelerinin bir sonucudur. Erkeğin yapacağı işleri de yapmaya başlayan kadınların ücretsiz hane emeği konumları değişmez. Tam tersi kadınlar daha çok çalışmak zorunda kalırlar ve bu da onların ücretli işlere ulaşmalarının önünde engel oluşturur. Ücretsiz hane emeği ile daha çok çalışması kadının daha fazla sömürülmesi anlamına gelmektedir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Akbaş, M. (2011). **"Biz Bir Orduya Kafa Tuttuk Arkadaş" Mamak Kitabı.** Ankara: Ayizi Kitap.

Bayraktar, S. (2011). **Makbul Anneler Müstakbel Vatandaşlar.** Ankara: Ayizi Kitap.

Berghan, S. (2007). **Lubunya Transeksüel Kimlik ve Beden.** İstanbul: Siyah Beyaz Metis Güncel.

Delphy, C. (1999). **Baş Düşman Patriyarkanın Ekonomi Politiği.** İstanbul: Saf Yayıncılık.

Durakbaşa, A. (1998). "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve "Münevver Erkekler". (Der. Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu). **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler.** İstanbul: Tarih Vakfı, s.29-50.

Ecevit, M.(1994). "Tarımda Kadının Toplumsal Konumu: Bazı Kavramsal İlişkiler", **T.O.D.A.İ. Dergisi,** Cilt 27: 2: 89-106.

Engels, F. (1998). **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni.** (Çev. Kenan Somer), İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Fine, C. (2011). **Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması.** İstanbul: Sel Yayıncılık.

Günaydın, G. (2003). "Küreselleşen Piyasa, Yoksullaşan Köylü". **Özgür Üniversite Forumu,** Nisan-Haziran 2003, sayı 22, Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı Özgür Üniversite, s. 128-154.

Haralambos and Holborn (1995). **Sociology: Themes and perspectives**. Fourth Edition, London: Collins International.

Karkıner, N. (2009). **Feminist Analysis of Rural Woman in a Village of Turkey Feminist Theory, Method and Research.** Köln: Lambert Academic Publishing.

Karkıner, N. (2011). Eskikızılelma Köyü'nde Tarımda Kadının Emeği ve Kırsal Kadın ve Mekân İlişkisi. Alan Çalışması, 3-10 Mayıs 2011.

Koğacıoğlu, D. (2009) "Gelenek Söylemleri ve İktidarın Doğallaşması: Namus Cinayetleri Örneği", **Cogito,** Sayı: 58, Bahar 2009, s. 350-384.

Mackinnon, A. C. (1998). **Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru.** İstanbul: Metis.

Neyer, G.& Bernardi, L. (2011). "Feminist Perspectives on Motherhood and Reproduction", **Historical Social Research,** Vol 36-2011-No.2: 162-176.

O'Leary, C.M. (1998) "Counteridentification or Counterhegemony? Transforming Feminist Standpoint Theory". (Eds. S.J. Kenney, H. Kinsela). **Politics and Feminist Standpoint Theories.** Binghamton: The Haworth Press.

O'Reilly, A.(2010). "Outlaw(ing) Motherhood: A Theory and Politic of Maternal Empowerment for the Twenty-first Century", **Hecate,** 2010, Vol 36 Issue 1/2: 17-29.

Özbay, F. (1998). "Türkiye'de Aile ve hane Yapısı: Dün", Bugün, Yarın. (Der. Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu). **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. İstanbul: Tarih Vakfı,** s. 155-172.

Porter, M. (2010). "Focus on Mothering", **Hecate,** 2010, Vol 36 Issue 1/2: 5-16.

Saygılıgil, F. (2011). "Mamak'ın Kadınları: Bir Mücadele Öyküsü" **Mesele,** Haziran 2011, sayı: 54: 60-61.

Tong, R. (1998). **Feminist Thought.** Boulder: Westwiew Press.

TOPLUMSAL CİNSİYET SOSYOLOJİSİ

7

Amaçlarımız

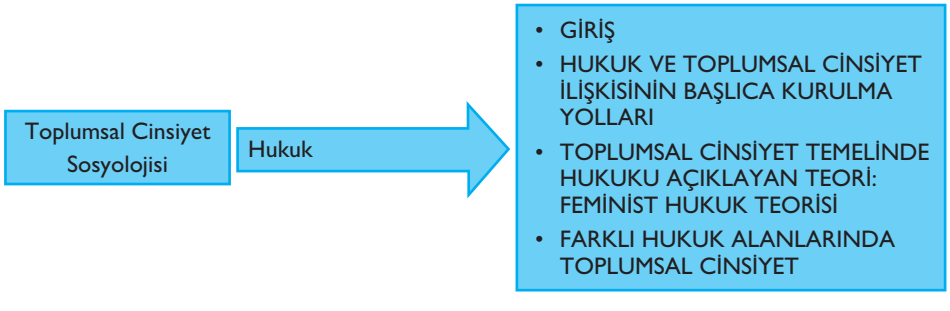
Bu üniteyi tamamladıktan sonra,

- Hukuk ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi saptayabilecek ve hukukun toplumsal cinsiyet eşitsizliğindeki rolünü fark edebilecek,
- Hukukun toplumsal cinsiyetle ilişkisinin kurulmasında feminist teorilerini görüşlerini özetleyebilecek,
- Eşitliğin farklı anlamlarını tanımlayabilecek,
- Farklı hukuk alanlarında hukuk kurallarının toplumsal cinsiyete göre nasıl oluşturulduğunun farkında olabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Eşitlik
- Feminist Hukuk Teorisi
- Hukuk
- Maddi Anlamda Eşitlik
- Nötrlük
- Şekli Anlamda Eşitlik
- Toplumsal Cinsiyet

İçindekiler

Hukuk

GİRİŞ

Hukuk toplumsal cinsiyete dayalı ilişkilerin kurulmasında, sürdürülmesinde ve değiştirilmesinde oldukça etkilidir. Hukukun bu gücü ise hukuku oluşturan normların müeyyideye veya yaptırıma sahip olmasından kaynaklanır.

Hukukun toplumsal cinsiyet ile ilişkisinin geçmişten günümüze farklılık gösterdiği görülmektedir. Feminist literatürde, "Hukuk adaletsizdir." şeklinde karşımıza çıkan slogan, özellikle tarihsel olarak hukukun toplumsal cinsiyetle ilgili eşitsiz tavrına işaret etmektedir. Bu bağlamda hukukta toplumsal cinsiyetle ilgili adalet sorunlarının, eşitlik sorunları olduğu belirtilebilir. Bu ünitede öncelikle hukukun toplumsal cinsiyetle ilişkisine dair eşitsizlikten eşitliğe doğru ilişki kurma şekilleri belirtilmektedir.

Ne var ki hukuk ve toplumsal cinsiyet ilişkisi oldukça karışık olup farklı yönlerinin belirtilmesi gerekir. Bu yönlerin ortaya konmasında ise feminist hukuk teorisi yol göstermektedir. Ancak feminist hukuk teorisi derken tek bir teoriden söz etmek mümkün değildir. Bu ünitede hukuk ve toplumsal cinsiyet ilişkisi feminist hukuk teorisi türlerinden de hareket edilerek genel hatlarıyla ele alınmıştır.

Feminist hukuk teorisi, toplumsal cinsiyet ve hukukla ilgili teorik düzeydeki incelemeyle ilgilidir. Diğer yandan hukukun belirli alanları veya belirli konularının feminist perspektifle analiz edilmesiyle ilgili feminist teorinin ikinci bir boyutu da bulunmaktadır. Bu boyutta örneğin ceza hukuku, aile hukuku, iş hukuku gibi hukuk alanları veya pornografi, cinsel taciz, tecavüz gibi konular incelenmektedir. Bu ünitede her iki boyuta da yer verilmekte ve feminist teorinin teorik boyutuyla ilgili tartışmalardan genel olarak söz edildikten sonra, hukukun belirli alanlarıyla ilgili toplumsal cinsiyet problemleri üzerinde durulmaktadır.

HUKUK VE TOPLUMSAL CİNSİYET İLİŞKİSİNİN BAŞLICA KURULMA YOLLARI

Hukuk ve tomlumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi saptayabilmek ve hukukun toplumsal cinsiyet eşitsizliğindeki rolünü fark edebilmek,

Hukuk genellikle normlar bütünü olarak anlaşılmaktadır. Normlar bir ölçüt olarak nelerin yapılması veya nelerin yapılmaması gerektiğini belirten önermelerdir. Normların belirgin özelliği normatiflik içermeleri, yani yapılması veya yapılmama-

sı gerekeni belirtmeleridir. Bu anlamda normlar bilgi önermeleri olmadıkları için, yani objesine gidip doğrulukları ve yanlışları sınanamadığı için onların doğru veya yanlışlığından değil, haklı bir şekilde temellendirilip temellendirilmediğinden söz edilir. Bu doğrultuda hukuk normlarının haklı bir şekilde temellendirilip temellendirilmediğini görmek için türetildikleri kaynaklara bakmak gerekmektedir. Bu kaynakları değerle ilişkilendirilebileceğimiz gibi, kültürel normlarla, ideolojiyle de ilişkilendirmemiz mümkündür. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Kuçuradi, 2009)

Hukuk ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin kurulması da, ilk olarak bu normların türetilmesi aşamasında kendini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet karşısında hukukun nasıl tutum alacağı, yani hukuk normlarını nasıl düzenleneceği problemlidir. Diğer bir ifadeyle hukukun, toplumsal cinsiyet normlarına göre mi, yoksa kültürden bağımsız olarak bireyler olarak insanları ele alarak mı, yoksa aralarındaki hiyerarşik ilişkiyi engelleyen farklılıklara göremi oluşturulacağı problemi söz konusudur. Bu bağlamda her iki cinsin ihtiyaçlarının eşit bir şekilde karşılandığı hukuk sisteminin olası olup olmadığı da ayrı bir sorundur (Lindgren-Taub- Wolfson-Palumbo, 2011: 1).

Hukuk ve toplumsal cinsiyet ilişkisi hukuk normlarının türetilmesiyle ilgili başlıca iki şekilde olabilir. İlk olarak hukuk normlarının konulması aşamasında hukuk normlarını koymakla görevli organın, bu normları kültürel normlardan veya ideolojiden türetmesiyle toplumdaki mevcut toplumsal cinsiyet anlayışı hukuka yansır. Örneğin hukuk normlarını koyan organ, yani kanun koyucu aileyle ilgili konuları düzenlerken gelenek gibi kültürel normdan hareket ederse bu durumda aileye ilişkin toplumsal cinsiyet rolleri kaçınılmaz olarak hukuka yansır. İkinci olarak toplumsal cinsiyetle veya cinsiyetle ilgili normların türetilmesi, kültürel normlar veya ideoloji bağlamında değil, hukukun ilişkili olduğu değer ve insan hakları bilgisi ışığında türetilirse bu durumda toplumsal cinsiyete ilişkin normların adalete uygun bir şekilde oluşturulması söz konusu olur.

Hukuk normlarının belirtilen iki şekilde oluşturulması bağlamında hukuk ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin başlıca iki şekilde kurulabileceği belirtilebilir:

a) Bunlardan ilki hukuk normlarının kültürel normlara göre oluşturulması durumu olup burada hukuk toplumsal cinsiyeti eşitsiz bir şekilde yansıtan kurum olma özelliğini taşır.

Tarihsel olarak bakıldığında hukuk normlarının toplumsal cinsiyetle ilgisinde kültürel normlardan türetildiği görülmektedir. Bu tür normlar ise ataerkil olup, erkek egemenliğinin genel olarak toplumda ve özelde de ailede sürdürülmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda hukuk, cinsiyete bağlı gelenekleri sürdürmek için en önemli vasıta olarak karşımıza çıkmaktadır (Lindgren-Taub-Beth-Palumbo, 2011: 2). Hukukun bu tür bir vasıta olması ise onun toplumsal cinsiyetleşmiş bir kurum olması anlamındadır. Burada toplumsal cinsiyet bireylerin özelliği değil, kurumların özelliği anlamındadır. Kurumların özelliği olarak da toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek imajlarının o kurumu nasıl etkilediği ve örgütlenmesinde nasıl ortaya çıktığıyla ilgilidir (McCorkel-Schmitt-Hans, 2001: 318).

Hukuka bu açıdan tarihsel olarak bakınca, onun kadının ikincilleştirilmesi ve bağımlı kılınması rolünü yerine getirdiği görülmektedir. Bunu da hukuk, kamusal alanda sadece erkeğe yer veren normlarla ve ev-içi alana da dokunmayarak yapmıştır. Kadınlar, devlet ve piyasa sistemi dışında bırakılarak temel sorumluluk alanı olarak çocuklara bakma gibi özel alandaki rolleriyle tanımlanmışlardır. Erkek kamusal alanı ve kadın özel alanı olarak toplumun ikiye bölünmesi 19. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Erkek hem özel alanda hem de kamusal alanda egemendir.

Kamusal alanda erkek kontrolü hukuki vasıtalarla açıkça tanınmıştır (Taub-Schneider, 1993: 9). Kamusal yaşamda kadına yer verilmemesinin başlıca örneği oy hakkının olmamasıydı. Bugün bile vatandaşlık tanımıyla birleştirilen askerlik ödevi erkeklere ait olarak tanınmaktadır. Ayrıca kamusal alanda kadınların belirli mesleklere kabul edilmemesi ve evlendikten sonra da bazı işlemleri (sözleşme yapmak gibi) kocasının izni olmadan yapamaması söz konusuydu. Kadının çalışma yaşamına girdiğinde de eşit muameleye tabi tutulmadığı, örneğin erkeklerden az ücret aldığı, görülmekteydi (Taub-Schneider, 1993: 10). Özel alanda ise hukuk bir yandan hukuki vasıtalarla kadını, kocasının egemenlik altına sokmakta, bir yandan da özel alana karışmamaktaydı. Hukuk burada aile içi ilişkileri düzenlememekteydi (Taub-Schneider, 1993: 11). Özel alandaki aile içi ilişkileri hukukun düzenlememesi ise kadının daha da bağımlı kılınmasına yol açmaktaydı.

Eğer evliyse, erkek kadını kanunlar önünde, vatandaşlığı sona ermiş gibi gösterir. Kadının mülkü üzerindeki tüm hakları ve hatta kazandığı parayı bile alır... Evlilik antlaşmasında, kadın kocasına karşı itaatkar olacağı üzerine söz vermeye zorlanır. Erkek, kadının... efendisi olmaktadır- kanun, erkeğe kadının özgürlüğünü elinden alma ve onu cezalandırma hakkını vermektedir (Donovan, 1997: 26).

Hukukun bu tür ataerkil kültürel normlara göre oluşturulması aşamasını Patricia Smith kölelik aşaması olarak adlandırmaktadır. Bu aşamada hukuk, kadını ikinci kılan ve bağımlılık ilişkisini güçlendiren, eşitliğe apaçık şekilde aykırı normlara yer vermektedir (Smith, 2006: 125). Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti hukuk sistemi dahil olmak üzere birçok hukuk sistemi kölelik aşamasından uzaklaşmıştır. Ancak geleneksel yapıların hukuku belirlediği toplumlarda, yine kölelik aşamasının hukukta olduğunu söylemek mümkündür (Smith, 2006: 126).

"Hukuk adaletsizdir." cümlesinin anlamını, hukuk ve toplumsal cinsiyet arasındaki birinci şekilde ilişki kurulma yolunu göz önünde tutarak anlatınız.

SIRA SİZDE 1

a) İkinci olarak ise hukuk normları kültürel normlara göre oluşturulmaz. Burada hukuk ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki başlıca iki şekildedir:

1b) Hukuk toplumsal cinsiyet karşısında nötrdür.

Nötrlük ilkesi hukukta yer alan ilkelerden biridir. Bu ilke çerçevesinde, kurallar nötr olduğunda ve herkese nötr olarak uygulandığında, hakkaniyete veya adalete ulaşılmış olacağı iddia edilmektedir. Tam olarak nötrlükte, durumlar arasındaki farklılıkların hiçbir şekilde göz önünde tutulmaması gerekir. Nötrlük, erkek nötrlüğü olarak tarihsel anlaşılmasına bakıldığında, kadınlara dair özel bir engeldir (Scales, 1992: 10). Oysa cinsiyet ayrımıyla ilgili farklılık ön plana çıkmaktadır. Önemli olan bu farklılığın nasıl anlaşıldığı ve bunun nasıl ortaya konulduğudur. Nötrlük bağlamında biyolojik farklılıklar anlaşılabilse de toplumsal cinsiyet bakımından farklılıklar görmezlikten gelinmektedir. Bu bağlamda kadının, örneğin doğurganlığı yönünden farklılık kabul edilse de toplumsal, siyasal ve ekonomik bakımdan erkekten farklı konumda olduğu göz önüne alınmamaktadır. Özellikle aile hukukunda toplumsal cinsiyet nötrlüğü üzerinde durmak, kadın ve erkek arasındaki toplumsal farklılıkları yadsımak anlamına gelmektedir (Binion, 2001: 199). Bu da hukukun toplumsal cinsiyet bakımından nötr olmasının, eşitsiz sonuçlara yol açabileceği anlamına gelebilmektedir. Bunun en bilinen örneği ev-içi şiddetle ilgili olup toplumsal cinsiyet bakımından nötrlük bu şiddetle ilgili toplumsal cinsiyet bakımından eşitsizliği göz önüne almamaktadır.

Toplumsal cinsiyet farklılıkların bilgisi olmadan, adalete ulaşılacağını belirtmek, kadının hukukla ilişkisinin Polyanna versiyonudur. Kadınlara erkekler gibi davranılırsa bütün problemlerin biteceğini düşünen Polyanna, bir işte çalışmaya başladığında, hamileyse veya bakacak çocuğu varsa her şeyin onun için yolunda olmadığının farkına varacaktır. Harikalar diyarındaki Alis de yaşadığımız dünyayı erkeklerin şekillendirdiğinin farkına aile içi şiddetle ilgili mahke-

me kararını duyduğunda farkına varacak, ideal çalışanın hamile veya çocuğu olan kadın olmadığını, Haklar Bildirgelerinin erkekleri devletin müdahalelerine karşı koruduğunu, kadınları aile içi şiddetten korumadığını görecektir (Phelps, 1992: 286).

2 b) Hukuk toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayan bir kurum olma konumundadır.

Bu yaklaşım çerçevesinde hukukta kadına yönelik adaletsizliğin giderilmesinin başlıca yolu, kadının toplumsal cinsiyet bakımından eşitsizliğini giderecek şekilde hukuk normlarının oluşturulmasıyla ilgilidir. Bu bağlamda hukuk özel alanda ve kamusal alanda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak mekanizmaları sağlamalıdır. Örneğin hukuk aileyi de iş yaşamını da toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak şekilde düzenlemelidir. Böylece, örneğin kadınların iş-aile yaşamı çekişmesi gibi bir durumda da kalmaları söz konusu olmayacaktır.

Günümüzde hukuka dair iki yaklaşımın, yani hukukun toplumsal cinsiyetçi bir kurum olması ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya çalışmasıyla ilgili iki yaklaşımın karşı karşıya gelmesiyle ilgili problem söz konusudur. Bu anlamda hukuk ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkinin paradoksal olduğundan söz edilir. Zira hukuk bir yandan doğal düzenle uyumlu olarak eşitsizliği haklı gösteren sosyal ve kültürel konsensüsü (fikir birliği) yansıtarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kaynağı durumundadır. Diğer yandan hukuk adalet, eşitlik ve özgürlük ilkeleri için topluma karşı mücadele eder. Hukukun değişiklik için getirdikleri bir yandan başarılıyken diğer yandan değildir. Hukuk bir yandan zararları azaltırken diğer yandan iş yerindeki ve ev-içi şiddetle ilgili problemleri çözememiştir. Diğer yandan hukukla ilgili getirilen kimi değişiklikler de eşitsizlik ve toplumsal cinsiyet nötrlüğü bağlamında istenmeyen olumsuz sonuçlar getirmektedir (Gender-Law, 2011).

Hukukla ilgili belirtilen bu problem sadece normların yaratılması aşamasında değil, uygulanması aşamasında da kendini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle hukuk normlarının uygulanmasında, polis, savcı, avukat ve hâkim gibi uygulamada yer alanların toplumsal cinsiyete ilişkin aldıkları ve almaları gereken tutum konusunda problem bulunmaktadır. Esasen hukuk normları toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayıcı şekilde oluşturulsa da hukuk uygulayıcılarında eğer bu bakış açısı yerleşmemişse hukuk cinsiyetçi rolünü sürdürür. Bu yön hukukun kurumsal boyutuyla ilgili olup kurumların nasıl örgütlendiği yanında, hukuk uygulayıcılarının nasıl davrandıklarıyla da ilgilidir. Hukuk ve toplumsal cinsiyet arasındaki bu problemlere işaret eden teori olarak da hukuk alanında feminist hukuk teorisi karşımıza çıkmaktadır.

SIRA SİZDE 2

Hukukun toplumsal cinsiyetle ilgili olan iki ilişki kurma şekline ilişkin birer hukuk kuralı araştırarak bulduğunuz hukuk kurallarının belirtilen özellikleri taşıyıp taşımadıklarını tartışınız.

TOPLUMSAL CİNSİYET TEMELİNDE HUKUKU AÇIKLAYAN TEORİ: FEMİNİST HUKUK TEORİSİ

AMAÇ 2

Hukukun toplumsal cinsiyetle ilişkisinin kurulmasında feminist teorilerin görüşlerini özetleyebilmek.

Feminist hukuk teorisi diğer hukuk teorilerinden farklı olarak toplumsal cinsiyet üzerinde durmakta ve toplumsal cinsiyetin hukukun uygulanması, yorumlanması ve gelişimini etkilediğini iddia etmektedir. Bu teoriye göre, toplumsal eşitsizliğin

temel kaynağı ataerkil ideolojiyi yansıtan toplumsal cinsiyettir (McCorkel-Schmitt-Hans, 2001: 302).

Feminist Hukuk Teorisinin Doğuşu

Feminist hukuk teorisi, 1970'lerin başındaki kadın hareketlerinin hukuk teorisine etkisiyle ortaya çıkmıştır (McCorkel- Schmitt- Hans, 2001: 301). Ancak hukuk ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin sorunlu yanlarının ortaya konulması ve bununla mücadele çok daha eskilere gidilebilir. Örneğin toplumsal cinsiyet bakımından hukukun incelenmesi olarak 18. yüzyılda *Mary Wollstonecraft* kadınların yaşamları üzerlerinde hukuk kurallarının etkisini yorumlamıştır (Baines-Rubio-Marin, 2004: 2).

Hukuk alanındaki problemlerle ilgili kadın hareketleri ve feminist teorinin etkilerini görmek mümkündür. Bilindiği gibi kadın sorunu üzerine eleştiriler sonucu dünyada 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başından önemli bir toplumsal hareket başlamıştır. Bu toplumsal hareketin başlıca amacı, kadınlar ile erkeklerin aynı haklara sahip olmasını sağlamaktı. 1960'lara kadar bu amaç doğrultusunda yapılan mücadele feminist teoride birinci dalga feminizmi olarak kabul edilmektedir.

Birinci dalga feminizmi, öne sürdüğü haklar yaklaşımıyla hukukta mevcut olan bir duruma işaret etmekteydi. Diğer bir ifadeyle hukukta kadınların olmayışına ve kadınlara hakların çok sınırlı bir şekilde tanınmasıyla ilgili durumu ortaya koymaktaydı. Birinci dalga feminizminde kadınlar evlilik içinde mülkiyet ve velayet hakkı için mücadele etmişler, ancak mücadeleleri sadece özel alana ilişkin haklarına ilişkin olmayıp eğitim, çalışma ve seçme ve seçilme haklarına ilişkin de olmuştur.

1960'lara gelindiğinde yeni bir feminist dalga kendini ortaya koymaya başlamıştır. İkinci dalga feministler kültürel ve toplumsal normların kadının ikincilleştirilmesinde rolünü ortaya koymuşlardır (Friedan, 1983). İkinci kuşak feministler ilk kuşak feministlerden farklı olarak hem teorik hem de eylem düzeyinde kendi aralarında farklılaşmışlardır. Ancak ilk kuşak feministlerden en önemli farklılıkları, 20. yüzyılın sonlarında söylemlerinde kadın cinselliğine yaptıkları vurgudur. Bu bağlamda kürtaj, doğum kontrolü, cinsel şiddet ve taciz, tecavüz, lezbiyen annelik hakları gibi konulara ilişkin tartışmalar başlatmış ve kendi bedenleri üzerindeki devlet müdahalesini engelleyecek kampanyalar yapmışlardır.

Kamusal alanda kadınların çalışma hayatına ilişkin olarak eşit işe eşit ücret, kadınlara kapalı olan çalışma alanlarının açılması ikinci kuşak feminist hareketin önemli konularından biridir. Özel alana ilişkin olarak ev-içi emeğin ücretlendirilmesi, devlet destekli çocuk bakım hizmetleri, erkeklerin ev-işlerine ve çocuk bakımına yönlendirilmesi konularına ilişkin eylemler, kadınların ev-içi alandaki geleneksel sorumluluklarının yeniden ele alınmasını sağlamıştır. 1968'den günümüze kadar gelen feminizm ise kamusal sorunlarla işyerindeki gibi ve özel alanın kamusallıkla bağlantısı üzerinde tecavüz ve ev-içi şiddet gibi konular üzerinde durmaktadır.

Feminizmin dile getirdiği sorunlar aslında hukukla ilgilidir. Bu bağlamda feminizmdeki hareketler ve tartışmalarla hukuku ilişkilendirmek ve hukuk teorisindeki etkisini görmek mümkündür. Nitekim kadın hareketlerinin hukuka yansımasıyla feminist hukuk teorisi de ortaya çıkmıştır. Şöyle ki 1960'lı yıllarda toplumsal hareketler içinde yer alan kadın hukuk öğrencileri, hukuk eğitiminde kadının kadın olmaktan kaynaklanan sorunlarının ele alınmamasını eleştirmeye başlamışlardır. Örneğin, eşit koşullardan çalıştıkları işyerlerinde kadınların erkeklere neden daha az ücret aldıklarını iş hukuku derslerinde tartışılmaması veya ev-içi şiddet konusunun aile hukuku ya da ceza hukuku derslerinde ele alınmamasını sorgulamışlardır. Bu

eleştiriler sonunda 1970 yılların ortasında hukuk fakültelerinde "Kadın ve Hukuk", "Hukukta Kadın", "Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk" başlıkları altında dersler verilmeye başlanmıştır (Delamont, 2003: 4).

Kadın sorununa duyarlı hukuk öğrencilerinin hukuk fakültelerinden mezun olup toplumda birer kadın hukukçu olarak görev almaları neticesinde kadınların pratik hukuktaki sorunları da feminist perspektiften ele alınmaya başlanmıştır. Bu öğrencilerin ve avukatların bir kısmı daha sonra hukuk fakültelerinde akademisyen olmuşlar ve uzmanı oldukları hukuk alanını feminist perspektiften yeniden analiz etmişlerdir. Bu analiz hukuk teorisinde "feminist hukuk teorisi" dediğimiz alanı oluşturmuştur (Weisberg, 1993: xvi).

Feminist Hukuk Teorisinin Temel Problemleri

Feminist hukuk teorisi içinde birçok odası olan bir eve benzemektedir. Bu evin her odası feminist düşünce içindeki farklı hareketleri yansıtmaktadır. Ancak bütün feminist hukuk teorisyenlerini birleştiren düşünce, toplumun ve onun uzantısı olan hukukun ataerkil olduğudur (Freeman, 2008: 1287). Feminist hukuk teorisi, hukukun kadın bakış açısıyla analiz edilmesi şeklinde de tanımlanmaktadır (Smith, 1993: 3). Esasen ne kadınlar ne de feministler arasında tek bir bakış açısı olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak tüm feministler tek bir ön kabulle hareketlerine başlarlar ki o da dünyanın ataerkil olduğu ve ataerkil dünyanın kadınlar için iyi olmadığı noktasıdır. Bu doğrultuda feminist hukuk teorisyenlerinin hukukun ataerkil karakterine yaptıkları vurgu, onları diğer hukuksal yaklaşımlardan ayırmaktadır. Zira, başka hiçbir hukuk teorisi ataerkil kurumlara ve yaklaşımlara yönelik eleştirileri, teorilerinin odak noktası olarak belirlememiştir. Buradan hareket edilince feminist hukuk teorisini, hukukun ataerkil bir kurum olması nedeniyle eleştirilmesi ve analiz edilmesi olarak tanımlamak mümkündür (Smith, 1993: 9).

Diğer yandan feminist hukuk teorisyenlerinin hukuka ilişkin üç temel öncül üzerinde durdukları da belirtilebilir. Bunlardan birincisi, hukuk teorilerinin erkekler tarafından geliştirildiği ve toplumsal cinsiyet bakımından nötr olunduğu durumlarda bile, temel bir erkek ön yargısını yansıttıklarıdır. İkinci olarak feminist hukukçular, kadınların yaşamlarının erkeklerin yaşamlarından farklı olduğunu ileri sürmekte ve mevcut teorilerin de bu farkı göz önüne almadıkları için kadın gerçekliğine uymadığını belirtmektedirler. Son olarak feminist teori, hukukta kadınların kendi deneyimleri ve perspektiflerine yer verilmesi gerekliliğinden hareket etmektedir (Baer, 2008: 438).

Feminist hukuk teorisinde söz konusu konular, farklı feminist bakış açısına sahip hukukçular tarafından farklı şekillerde ele alınmaktadır. Bu bağlamda tek bir feminist hukuk teorisinin olduğunu söylemek yanlış olur. Feminist teoriler hukuk ve sosyal yaşam ilişkisiyle ilgili toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri açıklamak bakımından farklılaşırlar. Buna göre feminist hukuk teorisinde liberal (eşitlikçi), kültürel, radikal, Marksist ve postmodern feminist akımlar olduğunu söylenebilir. Bu yaklaşımlar da kendi içinde farklılaşmaktadır. Çağımızda ise postmodern yaklaşımlar ve sosyolojik toplumsal cinsiyet kurumları yaklaşımı, yani toplumsal cinsiyeti kurumsal pratiklerde ve hukuk sistemlerinde arayan yaklaşım, en fazla tartışılan yaklaşımlardır (McCorkel-Schmitt-Hans, 2001: 301-302).

Feminist Hukuk Teorisinin Türleri

Feminist hukuk teorisyenlerinin ilk hareket ettikleri öncül, hukukun, toplumsal cinsiyet bakımından nötr olduğu durumlarda bile erkek perspektifine göre oluşturulup erkek önyargısına dayanmasıdır (Baer, 2008: 438). Bu bağlamda özellikle ilk dönemdeki feminist hukuk teorisyenleri hukukun toplumsal cinsiyet bakımından nötr olmadığından hareket etmektedirler. Hukukun toplumsal cinsiyet bakımından nötr olmadığından söz ederken de sadece hukuk normlarının değil, bu normların yorumlanması ve uygulanması bakımından da toplumsal cinsiyetin etkili olduğunu belirtirler (McCorkel-Schmitt-Hans: 302). Bu bağlamda toplumsal cinsiyet konuları hukukta eşitsizlik konuları olup bunu ilk dile getiren yaklaşım da eşitlikçi veya liberal yaklaşım olmuştur.

Esasen liberal yaklaşımın egemen olması da doğaldır. Zira ilk feminist eleştiriler, toplumsal cinsiyete göre farklı ayrıcalıklar ve cezalandırmalar veren toplumsal cinsiyete özgü kurallara ilişkin olduğu için, adalete dair eşit muamele yaklaşımının egemen olması kaçınılmazdır. Diğer bir ifadeyle, ilk olarak feminist hukuk teorisine "aynılık", yani adaletin kadın ve erkeğin hukuk önünde eşit muamele görmesi anlamı hakim olmuştur. Eşit muamele yaklaşımı birkaç düzeyde uygulama bulurken kadın ve erkeğin yaşam deneyimleri farklılıkları görmezden gelindiği için 1980'ler boyunca farklılık hakkındaki düşüncelerin feminist hukuk teorisine egemen olduğu görülmektedir (McCorkel-Schmitt-Hans, 2001: 301). Bu bağlamda aynılık/farklılık tartışmasıyla ilgili radikal feminizm, farklılık feminizmi ve eleştirel feminizmi içeren feminist hukuk teorisinin farklı standartları ortaya çıkmıştır (McCorkel-Schmitt-Hans, 2001: 301). Burada öncelikle liberal yaklaşımdan hareket edilecek, daha sonra diğer feminist hukuk teorileri üzerinde durulacaktır.

Hukukun toplumsal cinsiyet bakımından nötr olmamasının anlamını belirtiniz.

SIRA SİZDE 3

Eşitlikçi Feminist Hukuk Teorisi

AMAÇ 3 *Eşitliğin farklı anlamlarını tanımlayabilmek.*

Liberal feminist hukuk teorisi, liberal teorinin bir uzantısıdır. Liberal feministler, geleneksel liberal yaklaşımı izleyip devletin bireylerin kendilerini geliştirme ve belirledikleri amaca göre davranmalarına ilişkin olanaklarını geliştirecek en fazla özgürlüğü sağlaması gerektiğini savunurlar. Geleneksel liberalizme göre hukukun fonksiyonu, başkasının hakkını ihlal etmemek koşuluyla, bireylere kendi amaçlarını gerçekleştirmeleri için eşit fırsatı sağlamaktır. Liberal feministler de aynı şekilde toplumsal cinsiyet bağlamında eşit fırsatın sağlanması gerektiğini belirtirler. Çünkü hukuken eşit haklar tanınmadığı için, toplumsal cinsiyet bağlamında sosyal, siyasal ve ekonomik fırsatlarda farklılıkların ortaya çıktığını ileri sürmektedirler (McCorkel-Schmitt-Hans, 2001: 303).

Liberal feminizme paralel olarak liberal feminist hukukçuları ortaklaştıran en temel amaç, kadınların şekli anlamda eşitliği olup, erkeklere yapılan muamelenin aynısının kadınlara da yapılması savunulmaktadır. Liberal feministlere göre, kadınlar erkeklerin sahip olduğu hakların aynısına sahip olmalı ve erkeklerle aynı derecede özerk birey olmalıdır. Bunun için hukukta mevcut olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesini savunurlar. Böylece, kadınların kamusal alanda erkeklerle eşit bir şekilde yer almasının önündeki engellerin kaldırılabileceğini dü-

Liberal eşitlik ilkesi veya eşit muamele ilkesi şekli eşitlikle ilgilidir. Şekli eşitlik, benzer durumda olanlara benzer şekilde davranma anlamına gelip, benzer durumda bulunan bireylere, gruplara veya grup üyelerine de benzer şekilde davranmayı içermektedir (Barlett, 1994: 1).

şünmektedirler. Diğer bir ifadeyle, liberal feminist hukuk teorisyenleri toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kaynağı olarak hukuki engelleri görmekte ve şayet hukuktaki engeller kaldırılırsa toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanacağını düşünmektedirler (McCorkel-Schmitt-Hans, 2001: 303).

Liberal feminist hukukçular, kadınlar ve erkeklerin hukuksal alanda aynı hak ve yükümlülüklere sahip olmalarını savunmakta ve bunun da toplumsal cinsiyet bakımdan nötr bir hukukla gerçekleşeceğini ileri sürmektedirler. Toplumsal cinsiyet bakımdan nötr bir hukukun da, ya mevcut düzenlemelerin kadınları da kapsayacak şekilde yeniden oluşturulmasıyla veya kadın ve erkeğin benzerlikleri esasına dayanılarak hukuk normlarının oluşturulmasıyla sağlanabileceğini belirtmektedirler. Bu bağlamda liberal feministlerin kendi aralarında iki farklı yaklaşıma sahip oldukları belirtilebilir.

Bu yaklaşımlardan ilki olan **asimilasyoncu feminist yaklaşıma** göre, kadınların erkeklerle aynı hukuksal statüye kavuşmaları için erkekler gibi olmaları gerekmektedir. Bu durumda daha önce erkelere nasıl davranılıyorsa kadınlara da bu şekilde davranılması ve hukukun buna uygun şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Örneğin bir iş yerine kadınlar işe alınırken erkeklerin çalışma saatleriyle kadınların çalışma saatleri arasında herhangi bir farklılık olmadığı kuralı temelinde sözleşme yapılıyorsa kadınların biyolojik farklılıklarından kaynaklanan hamilelik, doğum, emzirme vb. gibi durumlarda çalışma saatlerinde herhangi bir değişiklik yapılamayacaktır. Bu nedenle kadınlar bu iş yerine girmek istiyorlarsa erkek gibi olmak zorunda olup kadın olmaktan kaynaklanan herhangi bir farklılığa ilişkin olarak hak talebinde bulunmaları mümkün olmayacaktır.

Asimilasyoncu feminist yaklaşım, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş aşamasında kadın hakları, savucuları tarafından sıklıkla ele alınan bir yaklaşımdır. Hamide Topçuoğlu kadınların iş hayatına ilişkin olarak yapmış olduğu araştırmasında söz konusu yaklaşımı ortaya koymaktadır. Ona göre "....eskiler, (erkek işi) ile bütün memleket işlerini, bütün cemiyet işlerini murad etmişlerdir. Bugün ise kadınlar bu işlere iştirak hakkına sahiptirler. O hâlde 'erkek işine karışmak' hakkı bir emri vaki olduğuna göre biraz erkeğe benzemek, biraz onun anladıklarından anlamak, onun muhakeme şeklini benimsemek de lazımdır!.." (Topçuoğlu, 1957: 29).

İkinci yaklaşım olan **androjenik feminist yaklaşıma** göre, kadınlar ve erkekler birbirlerine büyük ölçüde benzemektedirler. Onlara göre hukukta androjenik bir insana nasıl davranılmasını öngörülüyorsa her iki cinsiyete de o şekilde davranılmalıdır. ABD'li feminist hukukçu *Wendy Williams*'ın hamilelik konusunda yaklaşımı androjenik feminist yaklaşıma örnek olarak gösterilebilir. *Williams*'a göre işyerinde hamilelik konusunda ortaya çıkan hukuki problemlerde, herhangi bir nedenle iş yerinde maluliyet yaşayan kişilere uygulanan hukuksal düzenlemeler hamile kadınlar için de uygulanmalıdır. Ona göre herkese eşit muamele edilmelidir. Eşit muamele ilkesi uyarınca mevcut hukuk kuralları sağlığı yerinde olmayan bir çalışana hangi hakları tanıyorsa, hamile kadınlara da aynı hakların tanınmasını sağlamaktadır (Williams, 1993: 128-155). Bu yaklaşımıyla *Williams*, kadın ve erkek arasındaki farklılıklara dikkat çekmekten ziyade, bu farklılıkları minimize ederek androjenik feminist yaklaşımı ortaya koymaktadır (Freeman, 2008: 1291).

Androjenik feminist model hem kadına ait farklılıkları hem de erkeğe ait farklılıkların temel alınmasına karşıdır. Bu yaklaşıma göre toplumsal kurumların tüm toplumsal cinsiyetler için eşit bir şekilde uygulanabilecek normlarının bulunması gerekmektedir. Kısacası ortada buluşulması hedeflenmektedir (Littleton, 1986: 1293).

Farklılık Yanlısı Feminist Hukuk Teorisi

Farklık yanlısı feminist hukuk teorisi, literatürde asimetrik feminizm, özel/farklı muamele feminizmi olarak da geçmektedir. Bu feminist gruptaki hukukçular da kendi aralarında farklılaşmaktadırlar. Bunlar, *bivalent* (iki değerli) model ya da özel hakları savunan feminist hukuk yaklaşımı ve uzlaşma yaklaşımıdır.

Özel haklar modeli kadınların ve erkeklerin farklı olduğunu belirtmektedir. Onlara göre, toplumsal cinsiyet farklılıkları, biyolojik farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Örneğin çocuk bakımı rolü gibi bir toplumsal cinsiyet farklılığı, bir biyolojik farklılık olan üreme kapasitesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle hukuki düzenlemelerin bu farklılıklar göz önünde bulundurularak ortaya konulması gerekmektedir. Aksi hâlde kadınlar bu farklılıkları nedeniyle mağdur olabileceklerdir (Littleton, 1986: 1295).

Özel haklar yaklaşımını en net şekilde ortaya koyan feminist hukukçu *Elizabeth Wolgast*'tır. Wolgast'a göre kadınlar erkeklerle eşit olamazlar. Zira eşitlik tanımı gereği "aynılığı" gerektirmektedir. Ona göre eşitlik yerine, kadınların özel ihtiyaçlarını temel alan özel haklar talep ederek adalet sağlanabilecektir (Wolgast, 1980: 122).

Ann Scales, Wolgast'ın modelini sınırlayıcı bir kural öne sürmektedir. Buna göre kadınlar hamilelik, emzirme gibi sadece kendi cinsiyetlerine özgü farklılıklar yaşadıklarında, erkeklerden farklı bir takım haklar kazanabilmelidirler (Scales, 1980-1981: 375-376).

Uzlaşma yaklaşımını savunan feministler biyolojik farklılıklar söz konusu olduğunda, kadınlara farklı ya da özel muamelenin yapılması gerektiği konusunda özel haklar modeliyle birleşmektedirler. Ancak onlar, toplumsal cinsiyetten kaynaklanan farklılıklar söz konusu olduğunda eşit muamele edilmesi gerektiğini düşünmektedirler (Littleton, 1987: 1296).

Sylvia Law uzlaşma yaklaşımını savunan bir feminist hukukçudur. *Law*'a göre üreme kapasitesi dışında kadınlar hiçbir farklılıkları nedeniyle özel muameleyi hak etmeyecektir (Law, 1984: 1007-1013). *Herma Hill Kay* de benzer şekilde, kadınların hamile oldukları zaman dışında, cinsiyetlerinden kaynaklanan farklılıklarının tümüyle görmezden gelinmesi gerektiğini düşünmektedir (Kay, 1985: 27-37).

Uzlaşmacı feministler biyolojik farklılıklar konusunda farklılık yanlısı feministlerle aynı şekilde düşünürken biyolojik farklılıklar dışındaki farklılıklar söz konusu olduğunda eşitlikçi feministlerle aynı tarafta kalmaktadırlar. Bu nedenle bu feministlere uzlaşmacı denmektedir.

Kültürel Feminist Hukuk Teorisi

Feminist hukuk teorisi açısından kültürel feminist çalışmalar önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmaların çoğu ilhamını ya da desteğini *Nancy Chodorow*'un psikanalitik nesne-ilişki teorisinden ve *Carol Gilligan*'ın ahlak geliştirme teorisinden almaktadır. Bu bilimsel araştırmacılar kadın ile erkek arasında çarpıcı zıtlıklar olduğunu ve bunların gelişmelerinin ilk aşamalarındaki deneyim farklılıkları bağlamında anlaşılabileceğini savunmaktadırlar (Sinha, 2003: 330).

Gilligan'ın "In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development" (Farklı bir Seste: Psikoloji Teorisi ve Kadınların Kalkınması) adlı kitabı farklılık meselesinde kültürel feminist hukukçuların teorik temelini oluşturmaktadır. Hatta kültürel feminist hukuk teorisyenlerine "farklı ses (different voice)" teorisyenleri diyenler vardır (Bartlett, 1998: 536).

Kültürel feminist hukuk teorisi ya da "farklı ses" teorisyenleri, kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıklara odaklanırlar ve bu farklılığı memnuniyetle karşılarlar. Kadınların erkeklerden farklı hayat deneyimleri vardır ve bu farklılık onların farklı bir dille konuşmalarını sağlamaktadır. Onlara göre erkekler rekabete, bencilliğe ve saldırganlığa vurgu yaparlarken kadın dili ihtimam, bakım ve empatiye vurgu yapmaktadır (Sinha, 2003: 330).

Gilligan'ın görüşlerinden en çok etkilenen feminist hukukçulardan biri *Robin West* olmuştur "Jurisprudence and Gender" (Hukuk Öğretisi ve Toplumsal Cinsiyet) adlı makalesinde West sözlerine "insan nedir?" sorusu ile başlamaktadır (West, 1988: 1).

West'e göre kadınlar fiziksel olarak diğerlerinden ayrılmıştır. Kadınlar erkeklere benzemezler, "hayata ve diğerlerine bağlı kritik ve tekrar tekrar vuku bulan en az dört yaşam deneyimleri bulunmaktadır. Bunlar hamilelik, heteroseksüel birleşme, menstrüasyon ve emzirmedir." Ona göre, her ne kadar, her kadın bütün bu deneyimleri yaşamasa da birçok kadın biyolojik emirlerle gizlenmiş eril güç tarafından bu hayatın içine zorlanmaktadır. *West* bu farklılıkların ırka, sınıfa ve hatta cinsel tercihe rağmen bütün kadınlarda ortak olduğunu vurgulamaktadır (Whitman, 1997: 497).

Radikal Feminist Hukuk Teorisi

Radikal feminist hukuk teorisi, kadınları liberal feminizmin kabul ettiği gibi birey olarak değil, sınıf olarak ele almaktadır. Kadınlar bir sınıf olarak başka bir sınıf olan erkekler tarafından tahakküm altına alınmaktadırlar. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği irrasyonel bir ayrımcılığın sonucu değil, sistemli ikincilleştirmenin bir sonucudur. Bu nedenle radikal feminist hukuk teorisine ikincil kılınma karşıtı teori ya da tahakküm karşıtı model de denilmektedir (Bartlett, 1994: 6). Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri, doğal ya da bu rollere içkin olarak kabul etmektedir. Cinselliğin sosyal yapısı, erkekler tarafından toplumsal cinsiyet hiyerarşisini inşa etmek için üretilmiştir. Bu nedenle eril tahakkümü koruyan heteroseksüelliğin sosyal yapısı toplumsal tahakküm tarafından üretilmiştir. Sonuç olarak, radikal feminizme göre eğer bir kadın heteroseksüel ilişkiden zevk alırsa aynı zamanda kendi ikincilleştirilmesinden de zevk alıyor demektir (Sinha, 2003: 332).

Radikal feminist hukuk teorisyeni olan *Catharine MacKinnon*'a göre kadınlara yönelik negatif ayrımcılık farklılıktan değil, eril tahakkümden kaynaklanmaktadır. Bu eril tahakkümü anlayabilmek için eril bakış açısıyla oluşturulmuş cinselliğin toplumsal yapılandırılmasına odaklanılması gerekmektedir. Erkek baskın ve kadın da buna boyun eğen olduğunda, cinsellik her iki cinsiyet açısından zevkli olduğu anlamına gelmektedir. Cinselliğin bu toplumsal anlam toplumsal cinsiyet hiyerarşisini de meşrulaştırmaktadır. *MacKinnon*'a göre kadın ve erkek arasındaki cinsellik sosyal olarak akdedilmiş bir zorlamayı içermektedir (Whitman, 1997: 292-293). Pornografi ise söz konusu baskının ve eşitsizliğin grafiklerle ortaya konulmasıdır (Dworkin, 1985: 25). Bu nedenle pornografi eşitlik ilkesine aykırı olup yasaklanması gerekmektedir. Ancak bu yaklaşım ABD'de oldukça önemli bir tartışmanın da başlamasına neden olmuştur.

Radikal feminist hukuk teorisi hukukta bir takım değişiklikleri talep etmektedir. Bu değişikliklerin gerçekleşmesiyle birlikte eşitsizlik ve tahakküm ortadan kalkacaktır. Söz konusu değişiklikler kadınları cinsel taciz, cinsel saldırı ve her türlü şiddetten koruyacak yasal düzenlemelerin oluşturulması ve pornografinin yasaklanmasıdır. Zira, pornografi kadınların cinselliğinin toplumsal kavrayışını oluşturmakta ve kadınların ikincil konumunu sağlamlaştırmaktadır.

Radikal feminizme göre toplumsal cinsiyet eşitsizliğini açıklayınız.

SIRA SİZDE 4

Postmodern Feminist Hukuk Teorisi

Postmodernizm, en basit anlamında modernliğin eleştirisidir. Modernliğin özne olarak bireye yer vermesi ve iktidarın başlıca araçları olarak hukuk ve devletin görülmesi eleştirilmektedir. Postmodernizme göre birey, toplumsal olarak tanımlanmakta ve hukuk teorisi de hukuk üzerinde yoğunlaşarak iktidarı maskelemek için kullanılmaktadır. Postmodern hukukçular da postmodernizmin bu düşüncelerinden hareketle hukukta erkek iktidarı olduğunu ve bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitsizliğini üreten kaynakları hukukun gizlediğini belirtmektedirler. Postmodernist feministler, toplumsal cinsiyet kategorilerinin ve cinsiyetin, iktidar ilişkileriyle belirlendiğini savunmaktadırlar. Bu nedenle, doğal varlık kategorileri olarak kadın ve erkekten söz etmek, toplumsal cinsiyetin toplumsal olarak oluşturulduğunu bir yana bırakmak anlamına gelebilmektedir. Esasen bu ayrımın farkında olmamak, kadın bedeni üzerinden hareket edilerek oluşturulan hukuk kuralları bakımından oldukça problemlidir. Örneğin, tecavüz, taciz, ayrımcılık ve kadının cinselliğiyle ilgili diğer kurallar bakımından hukuk, kadın kategorisini oluşturmaktadır. Bu bağlamda hukuk beden üzerinden, kadın ve erkek kategorisine yer vermektedir (McCorkel- Schmit.- Hans, 2001: 315). Beden tanımının toplumsal olarak yapıldığının göz önünde tutulmaması ise adaletsizliklere yol açıcı niteliktedir.

Postmodern feminizmin üzerinde durduğu konulardan biri modern düşünce yapısının ve dilinin ikili karşıt terimler üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Güneş/ay, doğa/tarih, pasif/aktif, yüksek/alçak vs. gibi ikilemler dil yapısının ana dizilişini oluşturmaktadır (Güriz, 1997: 131). Bu dizilişte karşıt kavramlar arasında keskin bir hiyerarşi bulunmaktadır. Kavramlardan biri diğerine mutlak biçimde üstünlük göstermektedir. Fransız feminist *Helene Cixous* dildeki bu hiyerarşik yapılanmanın tümünün, insan yaşamında kadın/erkek ikilemine dayandığını iddia etmektedir. Güneş-erkek, ay-kadın; aktif-erkek, pasif-kadın vb. gibi belli bir ikileme dayalı tüm kavramlar kadın ve erkekle özdeş tutulan kavramlar pozitif olarak kurgulanmaktadır (Sarup, 1997: 162).

Bu noktada belirtilen ikilemelerin cinsiyetlendirilmiş olduğu görülmektedir. İkilemenin bir tarafı eril diğer tarafı dişildir. Ancak ikili yapının parçaları da eşit olmayıp aralarında hiyerarşik bir yapılanma vardır. Eril tanımlanan tarafa üstünlük ve ayrıcalık verilmektedir. Dişil taraf ikincil ve negatiftir. Francis *Olsen*'e göre, hukuk ikili yapının eril tanımlanan tarafında yer almakta ve bu nedenle de hukuk dili eril olmaktadır. (Olsen, 1990: 200).

Postmodern feminizmin üzerinde durduğu diğer bir konu da, feminizm içindeki çoğulculuk olgusunun vurgulanması gerektiğidir. Postmodern feministler sınıf, ırk, kültür, yaş, siyasal eğilim ve cinsel uygulamalar açısından erkek ve kadın arasındaki ilişkide ''ötekilik'' üzerinde durmaktadırlar. Buna benzer şekilde modern feminist teorilerin tümünde, kadın hakkında bir açıklama yapılırken "Batı'lı, orta sınıf, heteroseksüel, beyaz kadın" ile bu özelliklere sahip olmayan "diğer kadınlar" arasında bir "ötekilik" ilişkisinin bulunduğunu açık bir biçimde ortaya konmaktadır (Demir, 1997: 117).

Hukuka yönelik postmodern eleştirilerden bir diğeri, modern devlet hukuk sistemlerinin kabul ettiği özerklik yaklaşımıdır. Söz konusu özerklik yaklaşımında, makul bir şekilde düşünen ve hareket edebilen bireylerin seçim yapabilecek kabiliyette oldukları kabul edilmektedir. Postmodern feminist hukuk teorisyenleri de

temel hukuk akımlarında yer alan özerk birey yaklaşımına yönelik postmodern eleştirilere katılmaktadır. Bireyin özerkliğinin temeli olan makullük, rıza, seçim gibi hukuki standartların toplumsal cinsiyet perspektifinden yapılandırıldığını ortaya koymaktadırlar. Kadınların sanıldığının aksine özerk değil, kadın toplumsal cinsiyetine sahip olmak nedeniyle çok sayıda sınırlamalara sahip olduğunu belirtmektedirler. Bu sınırlamalar özerkliği hukuki bir mit hâline getirmektedir (Bartlett, 1994: 14). Kadınlar için gerçek özerkliğin sağlanabilmesi için toplumsal cinsiyet nedeniyle dezavantajlı konumda bulunan kadınlara uygun seçeneklerin sağlanması, diğer bir ifadeyle toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak vasıtalar getirilmesi gerekmektedir.

FARKLI HUKUK ALANLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET

AMAÇ 4

Farklı hukuk alanlarında hukuk kurallarının toplumsal cinsiyete göre nasıl oluşturulduğunun farkında olabilmek.

Bu ünitenin başlangıcında hukuk ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin başlıca iki şekilde kurulabileceği belirtilmiş ve ardından da bu ilişkinin adalete uygun bir şekilde kurulmasında feminist hukuk teorilerinin etkili olduğu ileri sürülmüştür. Bu anlamda hukuk ve toplumsal cinsiyet ilişkisi hukukun erkek perspektifinden ve erkek egemen yaklaşımından toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşımına doğru gelişme göstermektedir. Bu bölümde yukarıda belirtilen iki hususun farklı hukuk alanlarında ortaya konması söz konusu olacaktır. Diğer bir ifadeyle, aşağıda belirtilecek olan mevcut belirli hukuk alanlarında hukukun toplumsal cinsiyetle ilişkisindeki değişiklik ve bunda feminist hukuk teorilerinin özellikle aynılık-farklılık doktrininin etkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anayasa Hukuku

"Anayasa Hukuku" devletin temel kuruluşunu, yani şeklini, yapısını, organlarını, bu organlar arasındaki ilişkileri ve bireylerin devlet karşısındaki temel hak ve özgürlüklerini düzenleyen kuralların bütününden oluşmuş bir kamu hukuku dalıdır (Gözler, 2010: 51).

Hukukun başlıca alanlarından birini anayasa hukuku oluşturmakta ve hukuk doktrininde genellikle bu alanla ilgili devletin kuruluşu, örgütlenişi, organları ve organların birbiriyle ilişkileri, vatandaşların temel hak ve özgürlükleri, devletin dayandığı temel ilkeler gibi konular incelenmektedir. Tarihsel olarak anayasalara da bakılınca, genellikle bu konulara yer verildiği, ancak toplumsal cinsiyete yer verilmediği görülmektedir (Baines-Rubio-Marin, 2004: 2). Oysa anayasayla ilgili bu konular, aynı zamanda kadınların haklarıyla da doğrudan doğruya ilgili konulardır.

Anayasalı yönetimlerin meşru olduğu ve yine anayasaların hakların korunmasının en güvenilir yollarından biri olduğu günümüzde kabul edilmektedir. Anayasa bilindiği gibi bir hukuk sisteminin en üstünde yer alan normdur. Dolayısıyla anayasadan sonra gelen normların, örneğin kanunların anayasaya uygun olması zorunludur. Bu anlamda anayasa kanun koyucunun hakları ihlal edebilmesi olasılığına karşı güvence getirmektedir. Bu nedenle kadınlarla ilgili olarak da anayasal hakların kadınlar bakımından nasıl güçlendirileceği ve korunacağı tartışması önem taşımaktadır (Baines-Rubio-Marin, 2004: 2).

Kadınların haklarının anayasada güvence altına alınması 20. yüzyılda toplumsal cinsiyet bakımdan nötr olan normlarla gerçekleşmiştir. Ancak bu normların toplumsal cinsiyet eşitsizliğini göz önünde alan düzenlenişi 21. yüzyılda ortaya çıkmaktadır (Baines-Rubio-Marin, 2004: 3). Bu tür değişiklikle ilgili olarak eşitlik ilkesi üzerinde durulabilir. 20. yüzyılda anayasalarda yer alan eşitlik ilkesi kanun

önünde eşitlik ilkesi olup liberal feministlerin savunduğu şekli eşitlik, yani benzer durumda olanlara benzer şekilde davranma anlamına gelmekte ve geleneksel olarak adil, objektif ve nötr olarak değerlendirilmektedir (MacKinnon, 2006: 120).

Şekli eşitlik anlayışının, liberal feministlerin öngördüğü gibi kadın ve erkeğin aynı haklara sahip olması sonucunu doğurması, hukuk düzenlerinde tam anlamıyla söz konusu olmamıştır. Çünkü cinsiyetlerinden dolayı kadınlar ile erkekleri aynı şekilde değerlendirmemişlerdir (MacKinnon, 2006: 121). Batıdan alınan eşitlik kavramı, kadınların erkeklere karşı olan hukuki ve sosyal durumlarını değiştirmemiştir. Kadınların erkeklere karşı en geniş sosyal eşitsizlikleri, kadınların erkeklerden farklılıkları olarak ortaya konmuştur. Bu nedenle eşitlik hukuku, örneğin kadınlara yönelik şiddeti açıklamak için kullanılmamaktadır. Oysa bu tür şiddet cinsiyete dayalı eşit olmayan muamele örnekleridir. Buradaki temel sorun hukukun eşit olarak davranabilmesi için benzerliğin nasıl ortaya konacağı veya belirleneceğiyle ilgilidir. Esasen şekli anlamda eşitliğin yetersizliği burada kendini gösterebilmekte, kadın ve erkeğin farklılığından hareketle kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmadıklarını ileri sürme olanağını içermektedir. Örneğin Anayasa Mahkememizin soyadıyla ilgili kararı, kadın ve erkeğin eşit olmadığı düşüncesini içermektedir. Hukuk sistemimizde aşağıda da belirtileceği gibi "Kadın evlenmekle kocanın soyadını alır." hükmü yer almaktadır. Anayasa Mahkememize göre bu norm eşitliğe aykırı değildir. Çünkü "Anayasa'nın 10. maddesinde öngörülen eşitlik, herkesin her yönden aynı kurallara bağlı olacağı anlamına gelmez. Kişilerin haklı bir nedene dayanarak değişik kurallara bağlı tutulmaları eşitlik ilkelerine aykırılık oluşturmaz. Durum ve konumlarındaki özellikler kimi kişilerin ya da topluluklar için değişik kuralları ve uygulamaları gerekli kılabilir. Yasa koyucunun aile soyadı olarak kocanın soyadına öncelik vermesi belirtilen haklı nedenler karşısında eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmamaktadır." (29.9.1998 tarih ve 1997/61 Esas ve 1998/59 sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı). Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi kadın ve erkeğin benzer durumda olmadığından hareketle kadının kocasının soyadını almasını eşitliğe aykırı bulmamıştır.

Şekli eşitlik anlayışının yetersizliği ve bu anlayışa getirilen feminist eleştiriler sonucu, toplumsal cinsiyet bakımdan sosyal, ekonomik ve siyasal eşitsizliği göz önünde tutan, sadece kadın ve erkeğin benzerliğinden değil, farklılığından hareket eden eşitlik anlayışı anayasalarda yer almaya başlamıştır. Bu eşitlik anlayışı da maddi eşitlik olup en önemli gereklerinden biri olarak pozitif ayrımcılık karşımıza çıkmaktadır.

Şekli anlamda eşitlik aynı şekilde haklara sahip olmayı gerektirirken, maddi anlamda eşitlik sonuçlar üzerinde durur. Örneğin kadın ve erkeğin aynı şekilde seçilme hakkına sahip olmasıyla şekli anlamda eşitlik gerçekleşir. Maddi anlamda eşitlik ise sonuca baktığından, kadının gerçek hayatta seçilme hakkını erkek gibi sahip olmadığını ve aralarındaki eşitsizliği ortaya koyar. Maddi anlamda eşitlik kadın ve erkek arasındaki sonuçlar bakımından eşitsizliğe yol açan nedenler üzerinde durup bunların giderilmesini gerektirir. Bu nedenler biyolojik nedenler olabileceği gibi, sosyal, siyasal ve ekonomik nedenler olabilir. Maddi anlamda eşitlik, kadına avantaj sağlayan örneğin pozitif ayrımcılıkla kadın ve erkeğin sonuçlar bakımından eşit kılınmasını sağlamaya çalışır (Barlett, 1994: 4).

Anayasamızın 10. maddesinde yer alan eşitlik ilkesinin şekli eşitlik ve maddi eşitlikle ilgili gereklerini belirtiniz.

SIRA SİZDE 5

Günümüzde sadece şekli anlamda eşitliğin değil, maddi anlamda eşitliğin de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için zorunlu olduğu kabul edilmektedir. Anayasalarda yer alan eşitlik ilkesi yanında sosyal devlet ilkesi de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak bakımından önemlidir. Bilindiği gibi sosyal devlette sosyal adaleti sağlamak adına toplum içinde bulunan avantajsız grupların, avantajsızlık nedenleriyle ilgili önlerindeki engellerin kaldırılmasını gerekmektedir. Bu bağlamda kadınlarla ilgili toplumsal, siyasal ve ekonomik avantajsızlık nedenlerini ortadan kaldırmak da sosyal devletin gereği olmaktadır.

Anayasayla ilgili toplumsal cinsiyete dair diğer konular, devletin şeklinden vatandaşlığa kadar uzanan geniş bir yelpazede yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti

Anayasası'na bakıldığında da yukarıda belirtilen eşitlik ve sosyal devlet hükümlerinin yer aldığı görülmektedir. Bunlar dışında Anayasa da kadınlarla ilgili olarak aile bakımından eşitlik ilkesi, ilköğretimin kız ve erkek çocuklar için zorunlu ve parasız olması, Türk vatandaşı annenin çocuğunun da Türk olması, ananın ve çocukların korunması ve kadınların çalışma şartları bakımından korunması gibi hükümler yer almaktadır (Oder, 2010: 211-212).

Ceza Hukuku

"Ceza Hukuku" suç oluşturan fiil ve davranışların nelerden ibaret bulunduğunu, bu fiil ve davranışlarda bulunanlara ne gibi müeyyideler, yani cezalar uygulanacağını gösteren hukuk normlarından oluşan kamu hukuku dalıdır (Gözler, 2010: 54).

Feminist eleştirinin en fazla söz konusu olduğu alan ceza hukuku olup bu hukuk alanının baştan aşağı erkek perspektifinden oluşturulduğu ileri sürülmektedir. Ceza hukukunun erkek olmasının temel nedeni erkek perspektifini en fazla ve en açık biçimde yansıtan normları, yani şiddetle ilgili normları içermesinden dolayıdır.

Ceza hukukunun erkek perspektifi suçtan mağdur olan kişi yanında suçu işleyen kişiye de yansımaktadır. Kadın suçlular ve kadın mağdurlara bakıldığında, öncelikle kadın ve erkeğe aynı şekilde davranılması anlamında eşitliğin burada yeterli olmadığı ve cinsiyet farklılıklarına yer verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır (Schulhofer, 1995: 2151). Bu da feminizmin daha önce belirtilen aynılık-farklılık tartışmasıyla ilgilidir. Diğer yandan toplumsal cinsiyet konuları göz önüne alındığında örneğin ev-içi şiddet, cinsel suçlar, namus cinayetleri gibi konularda kadınların etkili bir şekilde korunması gerekmektedir. Bu da kurallarda belirtilen koruma hükümleriyle söz konusudur. Ceza hukukunda kadının kültürel ve sosyal uygulamalarla bağımlı kılındığının göz önüne alınması gerekmektedir (Schulhofer, 1995: 2152). Bu bağlamda bilinen en iyi örnek tecavüzle ilgilidir.

Tarihsel olarak tecavüze ilişkin ceza kuralları, kadınların kendi bedenleri ve cinsellikleri üzerindeki haklarını korumak yerine, erkeklerin çıkarlarını korumak için düzenlenmiştir (Roberts, 1994: 6). Bu nedenle tecavüz suçu, genel adaba aykırı suçlar olarak ve topluma karşı işlenen suç niteliğinde değerlendirilmiştir. Kadının özerk bir varlık olarak görülmemesiyle ilgili olan bu yaklaşım, sonuçta kadına vücut dokunulmazlığı ve cinsel dokunulmazlık haklarını tanımamaktadır. Bu tür bir yaklaşım eski ceza kanunumuzda mevcuttu. Daha sonra ise bu anlayışın değiştiği ve tecavüz suçunun cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar kapsamında değerlendirildiği görülmektedir.

Her ne kadar günümüzde tecavüz bu şekilde değerlendirilse de henüz kadın perspektifinin bu suçlara yansıtıldığını söylemek mümkün değildir. Tecavüzle ilgili temel problem, rıza kavramıyla ilgili olup bu kavramın anlamı tarihsel olarak erkek perspektifinden belirlenmektedir.

Tecavüz, rızaya dayalı olmadan cinsel ilişkiye zorlama anlamına gelmektedir. Burada rıza kavramı problemli olup rızanın olup olmadığının nasıl anlaşılacağının belirlenmesi gerekmektedir. Örneğin rızanın anlamıyla ilgili olarak kadının hayır demesini yeterli görmeyen anlayış, uzun süre egemen olmuştur. Diğer bir ifadeyle cinsel ilişkiye kadının karşı çıkışının "hayır" olarak belirtmesinin kabul edilmeyip, "kadın hayır derse bu gerçek anlamda hayır demek değildir" şeklinde rıza kavramının erkek perspektifinden anlaşılması söz konusu olmuştur. Buna karşı çıkan görüş ise "Hayır, hayır demektir." görüşüdür (Schulhofer, 1995: 2173). Diğer yandan ilişkiye zorlamada zorlamanın anlamının da belirlenmesi gerekmektedir. Bu sadece fiziksel güç kullanma anlamında kullanılmaktadır. Zorlamanın kültürel, sosyal, ekonomik gibi nedenlerle de olabilmesi mümkündür. Tecavüzün suç sayılmasıyla özerklik de korunmak istenmektedir. Özerklik başkaları tarafından engellenmeme hakkı olarak tanımlanmaktadır. Bu özerkliğin zayıf anlamdaki tanımıdır.

Örneğin davranışımızı sınırlandıran ekonomik etkenler bu anlamdaki özerkliğin ihlali olarak değerlendirilmemektedir (Schulhofer, 1995: 2180). Diğer yandan kültürümüzde de kadının bağımsızlığı anlamındaki özerklik yoktur. Postmodern feministlerin belirttiği gibi, kadına özerk bir varlık olarak davranılmadığı gibi, kadın da gerçekte özerk olmasını sağlayacak olanaklara sahip değildir. Örneğin kadının rızasının olmaması, hâlâ hayır demek olarak anlaşılmamaktadır.

Tecavüzle ilgili diğer bir konu evlilik içi tecavüzdür. Evlilik içi tecavüz tarihsel olarak suç sayılmamıştır. "Çünkü evliliğin kocaya karısının vücudu üzerinde tasarrufta bulunma yetkisi verdiği kabul edilmekteydi. Ancak bu görüşe göre, kocanın karısıyla anormal, zorla, ters (anal) ilişkide bulunması, yetkinin kötüye kullanılması sayılmakta ve bu durumda ırza geçme suçu meydana gelmemekteydi." (Sözüer, 2006: 259). Evlilik içi tecavüzle ilgili bu görüş, esasen toplumsal cinsiyet eşitsizliğini açıkça yansıtmaktadır. Diğer bir ifadeyle sokaktaki bir adam tecavüz ettiğinde bu suç sayılırken evdeki koca tecavüz ettiğinde bu hakkın kötüye kullanılması anlamına gelmektedir. Günümüzde ise bu anlayış değişmiş veya değişmekte olup evlilik içi tecavüz, örneğin bizim ceza kanunumuzda, suç sayılmaktadır.

"Aile hukuku" kişinin içinde bulunduğu ve aile denen topluluğun üyeleri ile olan ilişkilerini düzenleyen medeni hukukun dalıdır. Aile hukukunun başlıca inceleme konuları şunlardır: Nişanlanma, evlenme, evli kadın ve erkeklerin karşılıklı hak ve ödevleri, mal rejimleri, evliliğin sona ermesi, boşanma, hısımlık, nesep, evlat edinme, velayet, vesayet vs. Aile hukuku kuralları Türk Medenî Kanununun Aile Hukuku bölümünde 118 ilâ 494. maddelerinde düzenlenmiştir (Gözler, 2011: 58).

Aile Hukuku

Aile hukukuna göre evlilik süreci evlilik sözleşmesiyle başlamaktadır. Evlilik sözleşmesi için öncelikle evlenmek isteyen kişilerin yaşına bakılmaktadır. Her hukuk sistemi kendi pozitif hukuk düzenlemeleri çerçevesinde evlilik sözleşmesi için farklı yaş sınırı belirleyebilir. Ancak genel olarak bakıldığında birçok modern aile hukuku düzenlemesinde kadınların evlilik için yaş sınırı erkeklere göre daha aşağıdadır.

DİKKAT

Evlenme rüşdü ile ilgili olarak çeşitli ülkelerdeki yaş sınırı için, Sulhi Tekinay'ın 1990 tarihinde İstanbul'da 7. basımı yapılan *Türk Aile Hukuku* kitabının 70. sayfasındaki 9.dn. ye bakabilirsiniz.

Yaş konusunda kadın ve erkek arasında farklı düzenleme yapılmasının arkasında, kadınların erkeklere göre aile kurmak konusunda daha hazırlıklı olduklarına ilişkin bir gerekçe bulunmaktadır (Cary-Peratis, 1977: 145).

Modern aile hukuku doğal aile kavramından hareket ederek oluşturulmuştur. Doğal aile kavramı, karı koca ve onların biyolojik çocuklarından oluşmuş birlikteliği temel almaktadır (Code, 2000: 192). Devlet ve onun uzantısı olan hukuk sistemi aile işlerine karışmamakta, aile içi ilişkileri düzenlemek konusunda ev-reisini yani kocayı ya da babayı yetkili kılmaktadır (Olsen, 1995: 197-199). Ailenin adı, çocukların velayeti, ikametgâhın seçimi, birlikteliğin temsili vb. gibi konular ev reisi tarafından belirlenmektedir.

Buna göre kadınlar evlilik sözleşmesiyle birlikte bir takım haklarından feragat etmektedirler. Evli kadının hukuken varoluşu belirsizdir. Evlilik birliğini erkek temsil etmektedir.

DİKKAT

Evlilik birliğini erkeğin temsil etmesiyle ilgili olan benzer yaklaşım Türkiye Cumhuriyeti eski Medeni Kanununun 152. maddesinde de yer almaktaydı. Söz konusu düzenlemede "Koca birliğin reisidir." ibaresi İsviçre Medeni Kanununun (ZGB) 160. maddesinden aynen çevrilmiştir. 2001 yılında yeni Medeni Kanunun kabul edilmesiyle birlikte kocanın ailenin reisi olduğuna ilişkin emredici kural yürürlükten kaldırılmıştır.

Aile hukukunda kadını ikincilleştiren bu ataerkil zihniyet ilk kuşak kadın hareketinin temel mücadele alanı hâline gelmiş ve kadınlara hakların tanınması 19. yüzyılın sonundan itibaren başlamıştır.

Aile hukukunda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin diğer bir görünümü ailenin ismine, yani soyadına ilişkindir. Birçok aile hukuku düzenlemesinde ailenin ismi, ev reisi olan erkeğin soyadına göre belirlenmektedir. Kadın evlilik sözleşmesiyle birlikte kocasının soyadını almaktadır. İkinci kuşak kadın hareketi kadınların evlilikle birlikte doğumla edindikleri soyadlarını bırakmalarını sorgulamaya başlamıştır. Bu konuda önemli kazanımlar elde edilmiştir. Günümüzde aile hukuku düzenlemelerine baktığımızda evli kadının soyadına ilişkin farklı düzenlemelerle karşılaşmaktayız. Örneğin Kıta Avrupası hukuk sistemine dâhil Fransa'da evlilik sözleşmesi soyadı değişikliğini gerektirmez ve eşlerin ortak bir soyadını sürdürme zorunluluğu yoktur. Kadınlar kocalarının soyadını alma hakkına ya da bu soyadını kendi adlarına ekleme olanağına sahiptirler. Erkek de kadının kendi adına ekleyebilir, ama onun soyadını alamaz. (Göztepe, 1999: 102).

Türk Medeni Kanuna' göre kadın evlenmekle kocanın soyadını almak zorundadır. Medeni Kanun madde 187- Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır; ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuruyla kocasının soyadı önünde önceki soyadını da kullanabilir. Daha önce iki soyadı kullanan kadın, bu haktan sadece bir soyadı için yararlanabilir.

Aile hukuku ya da genel olarak medeni hukuk alanında yapılan değişiklikler kadınların oy hakkı kazanımlarında olduğu gibi, kadınların özgürleşmesinde cesaretlendirici olmuştur. 20. yüzyıla gelindiğinde aile hukuku alanında farklı sorunlar ve farklı kazanımlar ortaya çıkmıştır. Kürtajın ve doğum kontrolünün yasal hale gelmesi, farklı etnik köken, ırk ya da dine mensup kişilerin evlenmesini yasaklayan düzenlemelerin kaldırılması, ev-içi şiddetin engellenmesi konusunda devletin özel alana müdahalesini sağlayan hukuksal düzenlemelerin yürürlüğe girmesi 20. yy aile hukuku alanında yapılan reformlara örnek olarak gösterilebilir (Code, 2000: 192).

Söz konusu reformlar aile içindeki bireylerin şekli anlamda eşitliğine, yani benzer şekilde haklara sahip olmalarına önemli katkıda bulunmakla beraber ev-içinde adaletin sağlanması konusunda yeterli olmamıştır. Kadınlar ve erkekler arasındaki iş hayatındaki eşitsizlikler, aile hayatındaki eşitsizlikleri devam ettirmektedir. Kadınları erkelere göre ekonomik anlamda daha zayıf olması, onları ev-içinde erkeklere bağımlı kılmaktadır. Bu nedenle hukuki anlamda ev reisliği ortadan kaldırılmış olmakla beraber, fiili anlamda devam etmektedir. Bu bağlamda maddi anlamda eşitliği sağlayan düzenlemelere aile hukukunda ihtiyaç bulunmaktadır.

20.yy'ın sonunda gey ve lezbiyen hareketinin güçlenmesi ve aynı cinsiyetten bireylerin evliliklerinin yasal hâle gelmesiyle birlikte aile hukuku yeniden şekillenmeye başlamıştır. Tüp bebek, kiralık annelik gibi yeni üreme teknolojilerinin gelişmesi ve bunların kimi hukuk sistemlerinde yasal hale gelmesi de yine aile hukuku alanında önemli dönüşümlere yol açmıştır (Weisberg, 1996: 1041-1051).

İş Hukuku ve Toplumsal Cinsiyet

İş hukuku iş sözleşmesine dayanarak çalışan ve çalıştıran arasındaki ilişkiyi düzenlemektedir (Süzek, 2006: 1-2). İş hukukuna ilişkin kavram ve pozitif hukuk düzenlemelerine genel olarak bakıldığında, işçinin tam zamanlı çalışan erkek olarak kabul edildiği görülmektedir. Kadının kadın olmasından kaynaklanan haklarının iş hukuku alanında görünmez kılındığı bir gerçektir. Ancak dünyada kadın hareketi ve feminist hukukçularının meseleye dikkat çekmeleri neticesinde, çalışan kadınların annelik durumu, iş yerinde cinsel taciz, eşit ücretlendirme konuları iş hukukunun kapsamına girmiştir (Conaghan, 1995: 345).

İş Hukuku işçi ile işveren arasındaki iş ilişkisini düzenleyen hukuk dalıdır. Bu tanımda geçen işçi, işveren ve iş ilişkisi kavramlarını da tanımlamak gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 22 Mayıs 2003 tarih ve 4857 sayılı İş Kanununun 2. maddesine göre, işçi çalıştıran gerçek veya tüzel kişilere "işveren"; işçi ile işveren arasında kurulan ilişkiye "iş ilişkisi"; bir iş sözleşmesine dayanarak çalışan gerçek kişiye ise "işçi" denmektedir (Gözler, 2010: 67).

İş hukuku kapsamında kadınlara yönelik negatif ayrımcılık yasağı söz konusudur. Ancak mesleki ayrımcılık sonucunda bazı meslek grupları toplumda kadınla-

ra özgü kabul edilirken, bazı meslek grupları ise erkeklere özgü kabul edilmektedir. Hukuki düzenlemeler kimi zaman toplumsal cinsiyete bağlı eşitsizlikleri desteklemektedirler.

Pozitif hukuk düzenlemelerinde ayrımcılığı yasaklayan hükümlerin bulunması sorunu gidermek ve maddi eşitliği sağlamak açısından yeterli olmamaktadır. İstihdamda kadın-erkek eşitliği sağlanıncaya kadar, kadın istihdamını arttırmaya yönelik teşvik edici, bir başka deyişle pozitif ayrımcılık oluşturan düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır (Bakırcı, 2010: 264). İş duyurularında, iş sözleşmesi görüşmelerinde ve iş sözleşmesi yapılırken de benzer şekilde toplumsal cinsiyetten kaynaklı ayrımcılık yapılmaktadır. Feminist hukukçular bu ayrımcılığı görünür kılarak, kadınların önündeki toplumsal cinsiyet temelli düzenleme ve uygulamaların kadın bakış açısıyla yeniden ele alınmasını talep etmektedirler.

İş hukuku, iş hayatı ve ev hayatı arasında çatışmanın giderilmesi için bir takım düzenlemelere gitmektedir. İş hayatı ve ev hayatı arasındaki gerilim, kadınların -özellikle küçük çocuklu- iş hayatında giderek artan bir şekilde yer almalarıyla başlamıştır (Weisberg, 1996: 534). Bu çatışma kadın hareketinin ilk dönemlerinden itibaren tartışılmaya başlanmış ve bu bağlamda kadınların önceliklerinin ne olması gerektiğine ilişkin toplumsal normlar sorgulanmıştır.

Kadınların iş hayatı ve ev hayatı ile ilgili önceliklerinin ne olması gerektiğine ilişkin tartışmalar için 1983 yılında E yayınları tarafından Tahire Mertoğlu'nun çevirisi ile basılan Betty Friedan'nın, Kadınlığın Gizemi, adlı kitabına bakabilirsiniz.

KİTAP

Mary Joe Frug çalışma hayatının çalışan annelere "düşman" olduğunu açıkça belirtmektedir. *Frug*'a göre iş yerlerinde çalışma saatleri çocuklarıyla ilgilenmek zorunda olan kadınlar için esnek değildir. Bu nedenle kadınlar çocuk bakımı söz konusu olduğunda meslek hayatlarından fedakârlık etmektedirler (Frug, 1979: 94-103).

Kadınlar üreme kapasiteleri ve annelik nedeniyle çalışma hayatında birtakım zorluklar yaşamaktadırlar. Feminist hukuk teorisyenlerine göre bu zorlukların giderilmesi ve maddi eşitliğin sağlanabilmesi için kadınlara farklı muamele edilmesi ve buna ilişkin hukuksal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde kadınların iş hayatlarına eşit koşullarda devam etmeleri mümkün olmamaktadır. Bu nedenle iş hukuku ve iş kanunları kadınların doğum izinlerini, süt izinlerini, iş yerlerinde kreş ve emzirme odalarının bulundurulması gibi koşulları göz önünde bulundurmaya başlamıştır.

Özet

Hukuk ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi saptayabilmek ve hukukun toplumsal cinsiyet eşitsizliğindeki rolünü fark edebilmek.

Hukuk normlarının yaratılması ve uygulanması aşamasında hukuk ve toplumsal cinsiyet ilişkisini kurmak mümkün olduğu gibi, hukukun ataerkil bir kurum olduğundan hareketle de bu ilişkiyi kurmak mümkündür. Ancak hukukun ataerkil yapısının değiştirilmesi çabası günümüzde söz konusu olduğu için ilk şekilde toplumsal cinsiyet ve hukuk ilişkisini açıklamak, bu değişiklik bakımından daha uygundur. Tarihsel arka planı da göz önünde tutarak hukuk ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin iki şekilde kurulabileceği belirtilebilir. İlkinde hukuk toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin başlıca yaratıcısı ve meşrulaştırıcısı olarak karşımıza çıkarken ikincisinde hukuk bu yanından uzaklaşmakta ve adalete uygun şekilde toplumsal cinsiyete ilişkin normları düzenlemektedir. Hukukun bu şekilde değişikliğe uğramasında ise kadın hareketleri ve feminist hukuk teorisinin etkisini görmek mümkündür.

Hukuk genellikle normlar bütünü olarak anlaşılmaktadır. Normlar bir kriter veya ölçüt olarak nelerin yapılması veya nelerin yapılmaması gerektiğini belirten önermelerdir. Normların belirgin özelliği normatiflik içermeleri, yani yapılması veya yapılmaması gerekeni belirtmeleridir.

Hukuk ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin kurulması da, ilk olarak bu normların türetilmesi aşamasında kendini göstermektedir. Hukuk ve toplumsal cinsiyet ilişkisi hukuk normlarının türetilmesiyle ilgili başlıca iki şekilde olabilir. İlk olarak hukuk normlarının konulması aşamasında hukuk normlarını koymakla görevli organ, bu normları kültürel normlardan veya ideolojiden türetmesiyle toplumdaki mevcut toplumsal cinsiyet anlayışı hukuka yansır. Örneğin hukuk normlarını koyan organ, yani kanun koyucu aileyle ilgili konuları düzenlerken gelenek gibi kültürel normdan hareket ederse bu durumda aileye ilişkin toplumsal cinsiyet rolleri kaçınılmaz olarak hukuka yansır. İkinci olarak toplumsal cinsiyetle veya cinsiyetle ilgili normların türetilmesi, kültürel normlar veya ideoloji bağlamında değil, hukukun ilişkili olduğu değer ve insan hakları bilgisi ışığında türetilirse bu durumda toplumsal cinsiyete ilişkin normların adalete uygun bir şekilde oluşturulması söz konusu olur.

Hukukun toplumsal cinsiyetle ilişkisinin kurulmasında feminist teorilerinin görüşlerini özetleyebilmek.

Feminist hukuk teorisi hukuku toplumsal cinsiyet bakımından inceleyen bir teori olup hukukun ataerkil bir kurum olduğundan hareket eder. Ancak feminist hukuk teorisi tek bir teori olmayıp problemleri ele alış şekli bakımından birbirinden farklılaşır. Yani birden fazla feminist hukuk teorisinden söz etmek mümkündür. Bu teorilerin her biri toplumsal cinsiyet ve hukukla ilgili temel problemlere işaret ettiklerinden, eksikliklerine rağmen, önemlidirler. Liberal feminist teori şekli anlamda eşitlik tanımıyla kadın ve erkek arasındaki benzerliğe dayalı haklara aynı şekilde sahip olmalarını ortaya koymaktadır. Ancak kadın ve erkek arasındaki farklılıkla ilgili hakları açıklamak bakımından yetersiz olduğundan farklılık yaklaşımı söz konusu olmaktadır. Öte yandan liberal feminist teori kadınların toplumsal cinsiyet bakımından eşitsizliğini görme açısından da elverişsizdir. Bu bakımdan kültürel ve radikal feminist teorileri önem taşımaktadır. Postmodern feminist hukuk teorisi de cinsiyetin toplumsal bakımdan oluşturulması, hukuk dilinin erkek dili olması ve hukukun nötr olma iddiasının yerinde olmaması ve liberal özerklik anlayışına getirdiği eleştiriler nedeniyle önemlidir.

Eşitliğin farklı anlamlarını tanımlayabilmek.

Liberal feministler, geleneksel liberal yaklaşımı izleyip devletin bireylerin kendilerini geliştirme ve belirledikleri amaca göre davranmalarına ilişkin olanaklarını geliştirecek en fazla özgürlüğü sağlaması gerektiğini savunurlar. Geleneksel liberalizme göre hukukun fonksiyonu, başkasının hakkını ihlal etmemek koşuluyla bireylere kendi amaçlarını gerçekleştirmeleri için eşit fırsatı sağlamaktır. Liberal feministler de aynı şekilde toplumsal cinsiyet bağlamında eşit fırsatın sağlanması gerektiğini belirtirler. Liberal yaklaşım bu anlamda şekli eşitliği savunmaktadır. Şekli eşitlik

kadın ve erkeğin aynılığından hareketle aynı şekilde hakların tanınması gerektiğini sevunur. Kadın ve erkeğin farklılığından hareket eden feministler ise, şekli anlamda eşitliğin yeterli olmadığını, maddi anlamda yani ulaşılan sonuç anlamında eşitliği savunurlar.

AMAÇ 4 *Farklı hukuk alanlarında hukuk kurallarının toplumsal cinsiyete göre nasıl oluşturulduğunun farkında olabilmek.*

Farklı hukuk alanlarında toplumsal cinsiyet konularına bakıldığında bunların toplumsal cinsiyet bakımından eşitsizlikten eşitliğe doğru değişme gösterdikleri ve ancak hepsindeki değişmenin aynı şekilde olmadığı ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin hem hukuk kurallarında hem de hukuk uygulamasında tam olarak henüz gerçekleşmediği görülmektedir.

Öncelikle hukukta kadının olmayışı veya ikincilliğiyle ilgili eşitlik problemi, ilk kadın hareketlerinin de etkisiyle şekli anlamda eşitlik anlayışı ile yani liberal feminizme uygun şekilde çözülmeye çalışılmıştır. Ancak şekli anlamda eşitliğin kadınların hak sahibi olmaları bakımından yeterli olmadığı görülmüş, eşitliğin hukuksal engellerle değil, siyasal-sosyal ve ekonomik engellerle giderilebileceği anlayışı, yani maddi eşitlik anlayışı yerleşmeye başlamıştır. Örneğin aile hukuku ve iş hukuku bakımından şekli eşitlik anlayışı yeterli değildir. İş hukukunda kadının iş hayatına katılmasını sağlayıcı maddi eşitlikle ilgili düzenlemelerin, örneğin pozitif ayrımcılığın yapılması gerekmektedir. Ceza hukuku ise kadın deneyimi ve perspektifine yer vermediği için bir tür eşitsizlik yaratmakta ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sürdürecek şekilde hukuk uygulamalarına yol açmaktadır. Ceza hukuku bakımda en problemli olan alanlardan biri olan cinsel suçlar, bugün hala erkek deneyimine göre tanımlanmaktadır. Bu bağlamda ceza hukuku, postmodern hukuk teorisyenlerinin hukukun objektif olmadığı iddialarının en önemli örneğini oluşturmaktadır. Diğer yandan yine ceza hukuku ve hukukun diğer alanlarında kadınların özerkliğiyle ilgili de ciddi problemler söz konusudur.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdaki kavramlardan hangisi feminist hukuk eleştirilerinin ileri sürdüğü ortak iddiadır?

a. Liberal hukuk sistemi
b. Şekli eşitlik
c. Farklılık
d. Ataerkil hukuk sistemi
e. Aynılık

2. Aşağıdaki hukuki düzenlemelerden hangisi kadınların kadın olmaktan kaynaklanan biyolojik farklılıklarına ilişkin **değildir?**

a. Kreş ve Emzirme Odalarına İlişkin Yönetmelik
b. Gebe veya Emzikli Kadınların Çalıştırılma Şartlarına İlişkin Tüzük
c. Rahim Tahliyesi ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük
d. Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları hakkında Yönetmelik
e. Kadın İşçilerin Sanayiye Ait İşlerde Gece Postalarında Çalıştırılma Koşulları Hakkında Tüzük

3. Asimilasyoncu eşitlik yaklaşımı aşağıdaki feminist hukuk yaklaşımlarından hangisiyle **çelişmemektedir?**

a. Liberal feminist hukuk yaklaşımı
b. Farklılık yaklaşımı
c. Kültürel feminist hukuk yaklaşımı
d. Postmodern feminist hukuk yaklaşımı
e. Radikal feminist hukuk yaklaşımı

4. Pornografi karşıtlığı hangi feminist hukuk teorisinin temel mücadele alanı içerisine girmektedir?

a. Liberal feminist hukuk yaklaşımı
b. Farklılık yaklaşımı
c. Kültürel feminist hukuk yaklaşımı
d. Postmodern feminist hukuk yaklaşımı
e. Radikal feminist hukuk yaklaşımı

5. Kadın ve erkeğin sadece biyolojik farklılıklarından hareket eden kanun koyucu aşağıdaki hangi hukuk kuralını oluşturur?

a. Kadınların seçilme hakkı için kota getiren kural
b. Kadınların çalışma hayatına katılması için istihdamda kadın kotası
c. Ev içinde çalışan kadınlara yönelik ekonomik güçlendirme
d. Hamilelik döneminde kadınların çalışmasına ilişkin farklı düzenleme
e. Hepsi

6. Aşağıdakilerden hangisi hukuk normlarının toplumsal cinsiyet eşitsizliği içermesinin arkasındaki nedenlerden birisi **değildir**?

a. Normların ideolojik temellendirilmesi
b. Normların kültürel temellendirilmesi
c. Normların insan değerinin bilgisinden türetilmesi
d. Kanun koyucunun ataerkil bakış açısı
e. Normların genel ahlakı yansıtması

7. Aşağıdakilerden hangisi aile reisliği kurumunun hukuki sonuçlarından **değildir**?

a. Eşlerin eşit şekilde haklara sahip olması
b. Kadının evlenmekle eski soyadını bırakması
c. Evin idaresinin erkeğe ait olması
d. Çocukların velayetinin babaya ait olması
e. Kadının ikametgahının kocasının ikametgahı olması

8. Aşağıdakilerden hangisi evlilik içi tecavüzün ceza hukuku alanında suç olarak kabul edilmemesinin arkasındaki nedenlerden birisi **değildir**?

a. Kanun koyucunun sorunu ciddiye almaması
b. Kanun koyucunun ataerkil bakış açısı
c. Hukukun özel alana müdahale etmekten kaçınması
d. Evlilik içi tecavüzün anaysa hukuku kapsamında değerlendirilmesi
e. Özel yaşama dokunulmazlığı ilkesi gereği

9. Kadınların madenlerde çalışmasını engelleyen hukuksal düzenlemeler hangi kavramla doğrudan ilişkilidir?

a. Pozitif ayrımcılık
b. Kadınların korunması
c. Şekli anlamda eşitlik
d. İşçi hareketi
e. Ailenin korunması

10. Aşağıdakilerden hangisi anayasalar ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkide diğerlerine göre daha **önemsizdir?**

a. Temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması
b. Kadına yönelik toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin tanınması
c. Kadın ve erkek eşitliğinin tanımlanması
d. Kadın haklarının anayasal haklarla güçlendirilmesi
e. Hepsi

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d	Yanıtınız yanlışsa feminist hukuk teorisinin temel problemleri başlığı altındaki bölümü tekrar gözden geçiriniz.
2. e	Yanıtınız yanlışsa feminist hukuk teorisinin türleri kısmını tekrar gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlışsa feminist hukuk teorisinin türleri kısmını tekrar gözden geçiriniz.
4. e	Yanıtınız yanlışsa feminist hukuk teorisinin türleri kısmını tekrar gözden geçiriniz.
5. d	Yanıtınız yanlışsa feminist hukuk teorisinin türleri ve şekli anlamda eşitlik tanımına bakınız.
6. c	Yanıtınız yanlışsa hukuk ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin başlıca kurulma yolları kısmını yeniden gözden geçiriniz.
7. a	Yanıtınız yanlışsa aile hukuku kısmını yeniden gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlışsa ceza hukuku kısmını tekrar gözden geçiriniz.
9. b	Yanıtınız yanlışsa iş hukuku kısmını tekrar gözden geçiriniz.
10. e	Yanıtınız yanlışsa anayasa hukuku kısmını tekrar gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

"Hukuk adaletsizdir." cümlesi, hukukun toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortaya çıkardığı, desteklediği ve yeninden ürettiği anlamındadır. Hukuk kuralları bu durumda ya açıkça eşitliğe aykırı kurallarla veya belirli alanları hiç düzenlemeyip sessiz kalarak negatif ayrımcılık yapmaktadır. Bu durumda hukuk kurallarının ataerkil toplumsal kültüre göre erkek iktidarı tarafından oluşturulması söz konusudur. Bu şekilde oluşturulan hukuk kuralları da kadınlara oldukça sınırlı ve eşitsiz şekilde hak tanımaktadır.

Sıra Sizde 2

Hukukun toplumsal cinsiyetle ilgili olan ilk ilişkisinde hukuk kurallarının toplumsal cinsiyet bakımından eşitsiz bir şekilde oluşturulması söz konusudur. Bu tür kurallardan biri eski Medeni Kanun'umuzda bulunan kadının çalışmasını kocasının iznine bağlayan hükümdür. Bu hükümle anayasada belirtilen çalışma hakkının kadın ve erkeğe eşit bir şekilde tanınmadığı ve kadınlara yönelik negatif ayrımcılık yapıldığı görülmekte ve kadının erkekler karşısındaki ikincil rolünü hukukun meşrulaştırdığı ortaya çıkmaktadır.

Hukuk ve toplumsal cinsiyet arasındaki adalete yakın veya daha adil bir şekilde ilişki kurma şekli ise eşitliğe uygun hukuk normlarını oluşturmakla ilgilidir. Anayasamızda yer alan ailenin eşitliğe dayalı olduğu hükmü buna bir örnektir. Bu şekilde ailenin reisinin erkek olduğu eşitsiz hukuktan, ailenin eşitliğe dayalı olduğu eşitliğe dayalı hukuka geçilmiştir. Ancak ailenin eşitliğiyle ilgili hükümler, erkek ve kadınlar için aynı şekilde getirilirse bu durumda toplumsal cinsiyet bakımından nötr kurallar oluşturulur. Bu tür kurallar da gerçek anlamda kadın ve erkek eşitliğini sağlayamaz. Ailede kadının eşitliğini sağlamak için kadının sosyal ve ekonomik bakımdan güçlendirilip karar alıcı duruma gelmesi sağlanmalıdır. Anayasa 10. madde "Kadın ve erkek eşittir. Devlet bu eşitliği hayata geçirmekle yükümlüdür." hükmüyle bunu sağlayıcı yolu açmaktadır.

Sıra Sizde 3

Feminist hukukçular hukukun toplumsal cinsiyet bakımından nötr olmadığını ileri sürerken, hukuk kurallarının erkek perspektifinden oluşturulduğunu ve toplumsal cinsiyet bakımdan kadınların durumlarını daha bağımlı hâle getirdiğini belirtmektedirler. Tarihsel olarak hukuk, kadın ve erkeklere göre farklı kurallar oluşturmuş ve bu bağlamda da nötr olmamıştır. Ancak bu bağlamda erkek ve kadın farklılıklarına göre oluşturulan kurallar ataerkil kültüre göre belirlenen kadınlık ve erkeklik rollerine ilişkin kurallardır. Diğer yandan hukuk toplumsal cinsiyet bakımından gerçekten nötr olarak oluşturulduğunda bile, yani kadın ve erkek arasındaki farklılıklara göre oluşturulmadığında bile yine eşitsiz sonuçlara yol açabilir. Bunun da nedeni, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sadece hukuksal engellere değil, toplumsal-siyasal ve ekonomik engellere dayanmasıdır.

Sıra Sizde 4

Radikal feminizm eril tahakküm kavramını getirmekte ve bununla kadınların ikincilleştirildiğini ve bağımlı kılındığını savunmaktadır. Radikal feminizme göre toplumsal cinsiyet bakımından eşitsizliğin temel nedeni cinsellik bakımdan eşitsizliktir. Cinsellik erkeğe göre belirlenip erkek tarafından tanımlandığından erkek tahakkümünü ortaya koymakta ve kadını kendi belirlemediği durumda ikincilleştirmektedir.

Sıra Sizde 5

Anayasamızın 10. maddesinde yer alan "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir" hükmü, benzer durumda bulunanlara benzer şekilde davranma ve aynı şekilde haklara sahip olmayı içeren şekli anlamda eşitlikle ilgilidir. Şekli eşitlik gereği örneğin anayasada belirtilen haklara kadın ve erkeğin aynı şekilde sahip olması gerekir.

Anayasa 10. maddenin devamında yer alan "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz." hükmü maddi anlamda eşitlikle ilgili olup devlete pozitif ödev yükleyerek kadın ve erkeğin gerçek hayatta eşit olmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu yönde örneğin devletin pozitif ayrımcılıkla ilgili alacağı tedbirler eşitliğe aykırı değildir. Diğer bir ifadeyle pozitif ayrımcılıkla isminden de anlaşılacağı gibi elbette bir ayrımcılık yapılmaktadır. Ancak bu ayrımcılık, gerçek hayatta mevcut olan eşitsizliği gidermeye yöneliktir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Austin, R. (1989). "Sapphire Bound", **Wisconsin Law Review**, Sayı: 3, (Mayıs-Haziran 1989), s. 539-578.

Baer, J.B. (2008)."Feminist Theory and Law", **The Oxford Handbook of Law and Politics** (Der. K.E.Whittington-R.D.Kelemen-G.A.Caldeira), New York: Oxford University Press, s.437-451.

Baines, B.- Rubio-Marin, R. (2004). "Introduction: Toward a Feminist Constitutional Agenda", **The Gender of Constitutional Jurisprudence.** (Der. B.Baines-R. Rubio-Marin), Cambridge: Cambridge University Press, s.1-22.

Bakırcı, K. (2010). "İstihdamda Cinsiyetler arası Eşitlik ve İş Mevzuatında Yapılması Gereken Değişiklikler", **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları-Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar.** (Der. H. Durudoğan, F. Gökşen, B.E. Oder, D. Yükseker), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, s. 263-278.

Bartlett, K. T. (1994). "Gender Law", **Duke Journal of Gender Law and Policy**, cilt 1, sayı 1, s. 1-18.

Bartlett, K. (1998). "Anglo American Law", **Blackwell Companions to Philosophy-A Companions to Feminist Philosophy.** (Der. Alison M. Jaggar&Iris Marion Joung), USA-UK: Blackwell Publishers, s. 530-540.

Binion, G. (2001). "Book Reviews", **American Political Science Review**, cilt: 95, sayı 1, s. 199-200.

Bora, A. (1998). "Kamusal Alan/Özel Alan: Mahrumiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi", **20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek.** (Derç Oya Çitçi), Ankara: TODAİ Enstitüsü Yayını, s.63-69.

Cain, P. (1990). "Feminism and the Limits of Equality", **Georgia Law Review**, cilt 24, s. 803-847.

Cary E.- Willert K.P. (1977). **Women and the Law.** Skokie, Illinois: National Textbook Company.

Code, L. (2000). **Encylopedia of Feminist Theories.** London-New York: Routledge.

Conaghan, J. (1995). "The Invisibility of Women in Labour Law: Gender-neutrality in Model-Building", **Feminist Legal Theory II: Positioning Feminist Theory Within the Law.** (Der. F. E. Olsen), New York: New York University Press, s. 345-360.

Delamont, S. (2003). **Feminist Sociology.** London: Sage Publications.

Demir, Z. (1997). **Modern ve Postmodern Feminizm.** İstanbul: İz Yayıncılık.

Donovan, J. (1997). **Feminist Teori.** (Çev: Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan), İstanbul: İletişim Yayınları.

Dworkin, A. (1985). "Against The Male Flood: Censorship, Pornography, And Equality", **Harvard Women's Law Journal**, cilt 8, s. 1-29.

Estrich, S. (1987). **Real Rape.** Cambridge: Harvard University Press.

Freeman, M.D.A. (2008). **Lloyd's Introduction to Jurisprudence.** London: Sweet&Maxwell.

Friedan, B. (1983). **Kadınlığın Gizemi.** (Çev: Tahire Mertoğlu), İstanbul: E Yayınları.

Frug, M.J. (1979). "Securing Job Equality for Women: Labor Market Hostility to Working Mothers", **Boston University Law Review**, cilt 59, sayı 1, s. 55-103.

Hançerlioğlu, O. (1992). **Felsefe Ansiklopedisi.** İstanbul: Remzi Kitapevi.

Gender-Law (2011). http://law.jrank.org/pages/18611/Gender-Law.html (25.03.2011tarihinde başvurulmuştur).

Gözler, K. (2010). **Hukukun Temel Kavramları.** Bursa: Ekin Yayınevi.

Göztepe, E. (1999). "Anayasal Eşitlik İlkesi Açısından Evlilikte Kadınların Soyadı", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt: 54/2, s. 101-131.

Güriz, A. (1997). **Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk.** Ankara: AÜHF Yayını.

Kardam, F. (2006). "Namus Cinayetlerine Meşruiyet Zemini Hazırlayan Algılama ve Yaklaşımlar", **Ankara Barosu Hukuk Kurultayı**, Ankara: Ankara Barosu Yayını, s. 227-238.

Kay, H. H. (1985). "Equality and Difference: The Case of Pregnancy", **Berkeley Women's Law Journal**, cilt 1, sayı 1, s. 27-37.

Kuçuradi, İ (2009). "Normların Bilimsel Temellendirilebilirliği", **Çağın Olayları Arasında.** Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Law ,S. (1984). "Rethinking Sex and the Constitution", **University Pennsylvania Law Review,** cilt 132, sayı, 955, , s. 1007-1013.

LeGuin, U. K. (2010). **Karanlığın Sol Eli.** (Çev:Ümit Altuğ), İstanbul: Metis Yayınları.

Lindgren, J.R.- Taub.N.- Wolfson B. A.-Palumbo C.M. (2011). **The Law of Sex Discrimination.** Boston: Wadsworth.

Littleton, C.(1986). "Restructuring Sexual Equality", **California Law Review**, cilt 75, sayı 4, s. 1279-1337.

McCorkel, J.- Schmitt, F.E.- Hans, V.P. (2002). "Gender, Law, and Justice", **Handbook of Justice Research in Law.** (Sanders, J.- Hamilton, V., New York: Kluwer), s. 301-341.

MacKinnon, C. (1997). "Sexuality", **The Second Wave.** (Der. Linda Nicholson), New York&London, s. 158-180.

MacKinnon C. A. (2006). **Are Women Human and Other International Dialogues**. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.

Oder, B.E. (2010). "Anayasa'da Kadın Sorunsalı: Norm, İçtihat ve Hukuk Politikası", **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar.** (Der. H.Durudoğan-F.Gökşen-B.E.Oder-D.Yükseker), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, s.207-238.

Olsen, F. (1990). "Feminism and Critical Legal Theory: An American Perspective", **International Journal of Sociology of Law**, sayı: 18, s. 199-215.

Olsen, F. (1995). "The Myth of State Intervention in the Family", Feminist Legal Theory II: Positioning **Feminist Theory Within the Law.** (Der. F. E. Olsen), New York: New York University Press, s. 835-864.

Pervizat, L. (2006). "Namus Cinayetlerinin Kavramsal Tartışması", **Ankara Barosu Hukuk Kurultayı,** Ankara: Ankara Barosu Yayını, s. 207-224.

Phelps, T.G. (1992). "Pollyanna, Alice and Other Women in the Law", **Notre Dame Journal of Law, Ethics & Public Policy**, Vol.6, s.283-291.

Roberts, D. (1994). "Foreword: The Meaning of Gender Equality in Criminal Law", **The Journal of Criminal Law and Criminology**, cilt 85, sayı 1, s. 1-14.

Sarup, M. (1997). **Post-yapısalcılık ve Postmodernizm**. (Çev: A. Baki Güçlü), Ankara: Ark Yayınları.

Scales, A. (1980-1981). "Towards a Feminist Jurisprudence", **Indiana Law Journal**, cilt 56, sayı 3, s. 1373-1403.

Scales, A. (1992). "Feminist Legal Method: Not So Scary", **UCLA Women's Law Journal**, cilt 2, s. 1-29.

Schulhofer, S.J. (1995). "The Feminist Challenge in Criminal Law", **University of Pennsylvania Law Review**, s. 2152-2200.

Sinha, S. P. (2003). **Jurisprudence-Legal Philosophy In A Nutshell**, ABD: West Publishing.

Smith, P. (1993). **Feminist Jurisprudence.** Oxford: Oxford University Press.

Smith, P. (2006). "Feminist Hareketler, Direniş Yapıları ve Hukuk", **Ankara Barosu Hukuk Kurultayı**, Ankara: Ankara Barosu Yayını, s. 121-141.

Sözüer, A. (2006). "Yeni Türk Ceza Kanunu'nda Cinsellikle İlgili Suçlar", **Ankara Barosu Hukuk Kurultayı,** Ankara: Ankara Barosu Yayını.

Süzek, S. (2006). **İş Hukuku**, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Taub, N.- Schneider E. (1993). "Women's Subordination and the Role of Law", **Feminist Legal Theory.** (Der: K.Weisberg), Philedelphia: Temple University Press, s. 9-21.

Tekinay, S. (1990). **Türk Aile Hukuku.** 7. Bası, İstanbul.

Topçuoğlu, H. (1957). **Kadınların Çalışma Saikleri ve Kadın Kazancının Aile Bütçesindeki Rolü.** Ankara: Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayını.

Weisberg, K. (1996). **Applications of Feminist Legal Theory to Women's Lives- Sex,Violence, Work and Reproduction.** Philadelphia: Temple University Press.

West, R. (1988). "Jurisprudence and Gender", **University of Chicago Law Review**, cilt 55, sayı 1, s. 1-72.

Williams, P. (1988). "On Being Object of Property", **Signs**, cilt 14, s. 5-24.

Williams, W. W. (1993). "Equality's Riddle: Pregnancy and the Equal Treatment/Special Treatment Debate", **Feminist Legal Theory-Foundations.** (Der. Kelly Weisberg), Philadelphia: Temple University Press, s.128-155.

Whitman, C. B. (1997). "Feminist Jurisprudence", **Gender and American Law**, (Der. K. J. Maschke), New York&London: Garland Publishing, s. 291-305.

Wolgast, E. (1980). **Equality and the Rights of Women.** Ithaca: Cornell University Press.

TOPLUMSAL CİNSİYET SOSYOLOJİSİ

8

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- "Kadınların Tarihi"ni bir bilimsel disiplin olarak ayırt edebilecek,
- Dünyada ve Türkiye'de bu alanda yapılmış bazı temel araştırma ve yapıtları ve bazı öncü kadın tarihçileri saptayabilecek,
- Kadın tarihinin ana akım tarih yazımına getirdiği eleştirel yaklaşımları açıklayabilecek,
- "Tarihin cinsiyetlendirilmesi" diye nitelendirebileceğimiz bakış açısıyla geçmişteki toplumsal tecrübelerin nasıl yaşantılandığını tanımlayabilecek,
- Dünyada ve Türkiye'de kadın hakları hareketinin tarihsel seyrini saptayabilecek,
- Dünyada ve Türkiye'deki bazı feminist öncüleri saptayabilecek,
- Kadın tarihi çalışmalarının genel tarih yazımına getirdiği yeni yaklaşımlar, yorumlama biçimleri, metodolojik, kuramsal ve olgusal katkıları listeleyebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Tarihin Cinsiyetlendirilmesi
- Feminist Tarih Yazımı (Historiografya)
- Kadın Hareketi Tarihi
- Birinci Dalga Feminizm
- İkinci Dalga Feminizm
- Sufrij- Oy Hakkı Hareketi
- Sufrajetler
- Liberal Feminizm
- Yurttaşlığın Cinsiyeti
- Feminist Sözlü Tarih
- Kadın Kütüphaneleri
- Osmanlı Feminizmi

İçindekiler

Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi → Tarih Yazımı

- ERİL TARİH YAZIMI VE KADINLAR
- FEMİNİZM VE KADIN HAKLARI HAREKETİNİN DÜŞÜNSEL TEMELLERİ
- TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME TARİHİNE KADIN TARİHİ AÇISINDAN BAKIŞ
- TÜRKİYE'DE FEMİNİST TARİH YAZIMI İÇİN NOTLAR

Tarih Yazımı

ERİL TARİH YAZIMI VE KADINLAR

"Kadınların Tarihi"ni bir bilimsel disiplin olarak ayırt edebilmek.

Ana akım tarih yazımı içinde kadınlar, öncelikle kraliçe ya da soylu kadınlar olarak doğrudan olmasa da dolaylı biçimde, çeşitli ilişki ağlarını ve etki etme yollarını kullanarak erkekler dünyasına, politikaya, yönetme erkine yaptıkları etkilerle genellikle de olumsuz bir imgeyle yazıldılar. Türkiye'nin toplumsal tarihinde de Kanuni'nin eşi Hürrem Sultan ya da annesi Kösem Sultan gibi kadınlar yönlendirdikleri saray entrikaları ile ön plana çıkarlar.

Feminist eleştirel bakış açısı, sosyal bilimler içinde "kadınlar"a yer açarken öncelikle kadınların bulunduğu toplumsal alanları ve etkinlikleri araştırma konusu hâline getirdi. Kadınlar için doğal, değişmez kabul edilen rollerin toplumsal-kültürel olarak belirlenmiş olduğu ve toplumlar arasında benzerlikler ve farklılıklar gösterebileceği ortaya çıkarıldı. Ev içi etkinliklerle, kamusal alana taşan etkinlikler, örneğin, kadınların yürüttüğü yardımseverlik (philanthropy) etkinlikleri ya da dinsel ritüeller, pratikler arasındaki geçişlilikler ve kadınların toplumsal güç alanları böylece görünür oldu. Bu yaklaşımlar, sosyal tarih araştırmalarını ve yazımını da canlandırdı. Araştırma konuları gündelik hayatın bütün alanlarını kapsayacak biçimde genişledi, çeşitlendi ve zenginleşti.

1970'lerde Avrupa ve Amerikan üniversitelerinde "kadın tarihi" (women's history) programları açılmaya başladı. Bu programlar ya da bölümler, "kadın çalışmaları" adıyla anılan bölümler ya da programlardan sonra, akademik feminizmin yeni kurumsal odakları hâline geldiler. Kadın tarihi kongreleri düzenli hâle geldi, yüksek lisans ve doktora programları açılarak geniş bir araştırma ve yayın alanı açıldı. Anglo-Amerikan bir grup tarafından çıkarılan *(Gender and History) Toplumsal Cinsiyet ve Tarih dergisi ile (Journal of Women's History)* Kadınların Tarihi Dergisi dili İngilizce olan sosyal bilim çevresinde bir konum elde etti. Kadın tarihi çalışmalarını tetikleyen etkenler kadın tarihçiler tarafından genellikle şöyle belirtiliyor:

- "Kadın tarihi"nin politik niteliği: Kadın tarihçilerin, feminist araştırmacıların akademik olarak marjinalleşmelerine karşı durmak istemesi,
- Kadınlara ait kolektif bir geçmiş ve politik kadın öncülerin keşfedilmesi ve bu tür bir güdülenme ile yapılan araştırmalar,

- Geleneksel, ana akım tarih yazımı ile ilgili metodolojik yaklaşımların ve kavramsal çerçevelerin eleştirisi,
- Kadın hareketlerinin tarihini ve kadınları araştırmak istemek,
- Kadınlara ve erkeklere atfedilen ve cinsiyet rollerinin doğallaştırılmasına ve kadınların cinsel istek nesnesi olarak görülmesine karşı koymak.

Tarihin Feminist Eleştirel Bakışla Yeniden Yazımı

Dünyada ve Türkiye'de bu alanda yapılmış bazı temel araştırma ve yapıtları, bazı öncü kadın tarihçileri saptayabilmek.

1930'larda etkisi görülen *Annales* okulu çevresinde toplanan Lucien Febvre, Marc Bloch, Braudel gibi tarihçiler, özellikle emekçi sınıfların tarihi ile ilgili çok önemli yapıtlar ortaya koydular. Bu gelenekten gelen sosyal tarihçiler, tarihyazımı alanını ve kapsamını gündelik hayat, aile yapısı, cinsellik, kültür, çocukluk, gençlik, doğum kontrol yöntemleri, sosyal ritüeller gibi konuları da içine alacak şekilde genişlettiler. Zihniyetler tarihi, duygular tarihi, aile tarihi, kuşak tarihi, tarihsel demografi ve tarihsel antropoloji alanlarındaki araştırmalar "kadın tarihi" alanını besleyen disipliner zemini oluşturdu.

Kadın tarihi alanındaki araştırmacılar, kadınların tarihe katılmasının aynı zamanda "kadın"a tarih katmak anlamına geldiğini savundular (Bock,1989:7). Bu nedenle, kadınların tarihe yazılması, yalnızca mevcut tarih yazımına bir "ek" olmaktan öte tarihyazımını niteliksel olarak dönüştürebilecek yeni sorular ortaya atılmasını gerektiriyordu. Fatmagül Berktay'ın *Tarihin Cinsiyeti* (2003) adlı kitabında belirttiği gibi feminist tarihçilik, toplumsal tarihin derin bir eleştirisini yapmakla kalmadı, aynı zamanda tarihyazımının yerleşik kavramsal ve yöntemsel araçlarını gözden geçirmemizi sağladı ve eleştirel bir tarih yazımına yöneldi. Buna göre, yalnızca kadın öncüler, kadın kahramanlar ve ünlü kadınlar değil, toplumsal tarihte ve tarihyazımında ikincilleştirilen toplumsal gruplar, ezilenler içinde de kadınlar, tanıklıklarıyla deneyimleriyle tarihin konusu ve öznesi olabildiler. Bu çerçevede "feminizm, jenerik bir nötr 'insan' kavramı yerine "toplumsal cinsiyete sahip kadınlar ve erkekler"in tarihsel deneyimlerinden sözetmeyi tercih etti. Böylece "özsel, evrensel ve eril niteliklerle tanımlanan "erkek-insan" ve dişil özelliklerle yüklü "dişi-kadın" kavramlarının yerini "karmaşık sınıfsal, ırksal, kültürel vb. ilişkiler ağları içinde yaşayan tarihsel kadınlar ve erkekler aldı (Berktay, 2003: 11).

Joan Wallach Scott, *Toplumsal Cinsiyet ve Tarihin Siyaseti (Gender and the Politics of History)* (1999) adlı kitabında, tarihin cinsiyetler açısından yeniden değerlendirilmesinin aynı zamanda ana akım tarihyazımının ve tarih disiplininin bilgi üretim yöntemleri ile ilgili kendine yönelik bir değerlendirmeyi gerekli kıldığını gösterdi. Scott gibi tarihçiler, tarih bilimi çerçevesindeki bilimsel, kuramsal anlatıların da benzer biçimde eleştirel olarak analiz edilmesi gerektiğini savundular. Buna göre, kadın ve erkek deneyimlerinin herhangi bir tarihsel dönemde nasıl farklılaştığını ve erkeklerle kadınlar arasında nasıl bir güç ilişkisinin kurulmuş olduğu incelendi. "Kadın" ve "erkek" kategorilerinin tarihsel olarak hangi söylemsel pratiklerle kurulmuş olduğu, nasıl meşrulaştırıldığı ve hangi çatışmaları barındırdığı eş zamanlı olarak sorulmalı ve incelenmeliydi (Scott, 1999: 2-11). Davidoff da toplumbilimcilerin, tarihçilerin kullanmaya yatkın oldukları 'ev ve iş', 'maskülen ve feminen', 'özel ile kamusal', 'düşünsel ile bedensel' gibi kavramsal ikiliklerin tarihsel-söylemsel kuruluşlarını irdeleyerek bu kavramların ötesine gitmeye ve tarihsel

ve ampirik olarak toplumsal dünyada, kadınlarla erkekler, erkeklerle erkekler ve kadınlarla kadınlar arasında ne olup bittiğini anlamaya çalıştı (Davidoff, 2002: 9).

"Kadın" ve "erkek" kategorilerinin tarihselleştirilmesi ve toplumsal cinsiyet dinamiklerinin toplumun örgütlenmesi ve genel yapısı üzerindeki etkisinin araştırılması, kadınları erkek-egemen yapılar içinde genellikle "kurban" olarak gören yaklaşımları da dönüştürmemizi sağladı. Kadınların iktidar ilişkileri içinde geliştirdikleri direnç mekanizmaları, karşılıklı pazarlık imkânları ve kendilerine açtıkları otorite ve etki alanları araştırıldığında, örneğin, kadınların aile emekçileri olarak tarımda, esnaf ve zanaatkar ve çeşitli ev-eksenli üretim alanlarında, örneğin, dokumacılıkta, daha önceleri ekonomik faaliyet içinde gözardı edilen faaliyetleri görünür hâle geldi. Avrupa'da endüstriyel kapitalizmin gelişme evresinde, kadınların, tıp, hukuk ya da mühendislik gibi bazı temel uzmanlaşmış meslek alanlarından dışlanması ve "gerçek, has kadınlık ideali" olarak "üretken olmayan burjuva evkadını"nın ve üremeye yönelik ve hazcı olmayan cinsel ideolojinin (puritanizm) yüceltilmesi, kapitalizmin birikim modelinde erkek-egemen burjuva aile modelinin rolünü anlamamızı sağladı.

Christine de Pisan'ın *Kadınlar Kenti Kitabı,* Yahudileri kurtaran Queen Esther, Romalılarla komşuları arasında barışı kuran Sabine kadınları, Frankları Hiristiyanlıkla tanıştıran Clothilda ve Bakire Meryem ve diğer azizeler gibi geçmişte iyi işler yaparak ünlenen kadınların kurmuş olduğu bir şehirden söz eder. De Pisan, tarihe yalnızca manevralar, dalavereler ve baştan çıkarıcılıklarıyla yazılan kadınların erdemlerinden ve başarılarından sözederek kadın aleyhtarlığına karşı tarihsel anlatıyı bir araç olarak kullanır.

Christine de Pisan(1363-1430)'ın *The Book of the City of Ladies (Kadınlar Kenti Kitabı,*1405), Batı kaynaklı literatürde ilk feminist metinlerden biridir.

Şekil 8.1

Christina de Pisan'ın Kadınlar Kenti adlı kitabı.

Kadınların Belleği ve Feminist Tarih Yazımı

Kadın tarihinin ana akım tarih yazımına getirdiği eleştirel yaklaşımları açıklayabilmek.

Feminizm de başka toplumsal düşünsel hareketler gibi "kadınlar"ı politik bir özne olarak inşa ederken tarihe başvuruyor ve kadınlara ait bir toplumsal bellek yaratarak kadınlar tarafından kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi, beceri ve toplumsal yetilerin izini sürmeye çalışıyor. Kadınların tarihinin kadınların güçlenmesine hizmet eden böyle bir politik işlevi olduğunu söyleyebiliriz.

Gerda Lerner 1975'te yazdığı bir yazıda açıkça feminist siyasi bir pozisyondan, patriyarkal ezme -ezilme ilişkilerini açığa çıkarıyordu:

"Çoğunlukla, tarihsel süreç içinde kadınlar, üremeye yönelik cinsel varlıkları nedeniyle ezildiler. Kadınlar binlerce yıllık örgütlenmiş fahişelik ve bekâr kadınların evlenme ve aile hizmetini ana görevleri olarak benimsemeleri konusunda maruz kaldıkları baskılarda kendini gösteren cinsel sömürü aracılığıyla ezilmişlerdir. Kadınlar, erkeklerle eşit eğitim olanaklarına erişimden mahrum bırakıldıkları ve son kertede başka herhangi bir gruptan daha uzun bir süre siyasi temsil ve yönetme gücünden mahrum bırakıldıkları için, grup olarak ezilmişlerdir" (Bennett, 1989: 254).

Ancak kadın tarihi ve kadın tarihçiler akademik kurumlar içinde gettolaşıp ana akım tartışmaların dışında bırakılma korkusuyla, feminist eleştirel yaklaşımları ve tarihteki kadın-erkek ilişkilerindeki güç eşitsizliği ile ilgili konuları geri plana itip konusu kadın ve kadınların etkinlikleri olan, kadınların sosyal alanları olan araştırmalarla yetinmişlerdir. İzlenen bir başka yol ise, toplumsal cinsiyet kavramının ırk, etnisite ve sınıfla birlikte kesişisimsel analizlerde kullanılmasıdır. "Toplumsal cinsiyet"in tarihsel analizin bir aracı olarak kullanılması, kadınlık ve erkekliğin tarihsel ve toplumsal kuruluşlarını birbirine göre incelemek, toplumsal süreçleri cinsiyet gören bir bakış açısıyla irdelemek, kadın tarihini, toplumsal cinsiyet çalışmalarına doğru kaydırmak, bazı feminist eleştirmenlere göre apolitikleşme eğilimini beslese de *Gender and History* (Toplumsal Cinsiyet ve Tarih) gibi dergilerde yayınlanan makaleler "toplumsal cinsiyet" gören analitik yaklaşımların ana akım tarih yazımına alternatif bir tarih yazımı için nasıl kullanılabileceğini göstermiştir.

Kadın tarihçileri ana akım tarih yazımındaki dönemselleştirmelere de meydan okumuşlardır. Örneğin, Fransız Devrimi ve Haklar Beyannamesi'nin liberal, özerk, eril birey tahayyülü ile "erkek yurttaşlar" için getirdiği demokratik kamusal alana, siyasal katılım haklarının kadınlara tanınmamış olması dolayısıyla Fransız Devrimi'nin "devrimci" niteliği sorgulanmıştır ya da Karanlık Çağlar kadınlar için ne kadar karanlıktı? Ya Aydınlanma Çağı kimler için aydınlanmaya işaret ediyor? gibi kışkırtıcı sorular sorulmuştur. "Kadın Tarihi Tarihin Neresine Düşüyor?" başlıklı bir söyleşide Serpil Çakır şunları söylüyordu: Joan Kelly "Kadınlar için Rönesans yoktur ya da en azından kadınların Rönesansı Rönesans döneminde yaşamadığını söyleyebiliriz". der. Gerçekten de kadın tarihinin ödevlerinden biri de egemen dönemlendirme anlayışlarını sorgulamak olmalıdır. Kadın tarihini yazmak için yeni kavramlara ve kadın hayatları temel alınarak yapılan dönemlendirmelere ihtiyaç var. Ortaçağ'da Avrupa'da büyük çamaşır yıkama dönemi Yugoslavya'dan, Almanya'ya kadar her yerde belli bir tarihsel kesit içinde kadınların ortak yaşadığı bir deneyim olarak ortaya çıkmıştır. Belli tarihsel olaylarda da kadın varlığını açığa çıkar-

mak önemli olduğu için bazı soruların sorulması gerekiyor. Mesela, Osmanlı'da dönüşümlerin başlangıcı olarak nitelendirilen Tanzimat Fermanı okunurken kadınlar neredeydiler? Ferman onların hayatında neleri değiştirdi? Erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkileri etkiledi mi? Ancak bu tür sorular aracılığıyla döneme ilişkin kadın gerçekliklerine ulaşabiliriz" (Cogito, 2001: 259).

Ortaçağda Cadı Avı

"Taribin cinsiyetlendirilmesi" diye nitelendirebileceğimiz bakış açısıyla geçmişteki toplumsal tecrübelerin nasıl yaşantılandığını tanımlayabilmek,

Çok eski çağlardan beri bazı kadınların insanın varoluşu, doğa ve evren konusunda olağandışı duyumsal yeteneklere ve bilgiye sahip olduğunu, halk hekimliği, büyü ve falcılık gibi etkinlikler dolayımıyla insanlar üzerinde etki ve güç sahibi olabildiğini biliyoruz. Ortaçağ'da Avrupa ve Amerika'da Kilise'nin bunları dindışı, sapkın (heretic) hareketler olarak nitelendirdiğini ve faillerini yakarak, asarak, mahkum ederek cezalandırdığını görüyoruz. Engizisyon mahkemelerinde "cadı" ya da "büyücü" olarak nitelenen bu insanlar arasında erkekler de bulunmasına rağmen, bu alanda yapılan çalışmalar ve verilen sayılar, yok etme hareketinin esas olarak kadınlara yönelmiş olduğunu göstermektedir.

Örneğin, Beguineler diye bilinen ve 13. yüzyılda Belçika, Fransa ve Almanya'da etkili olan bir tarikatın üyesi olan kadınlar evlenmeyi reddediyor ve kendilerini Hristiyanlık teolojisinin yorumlarını yapmaya ve yaymaya, yardım faaliyetlerine adayarak Avrupa'da öğretilerini yaymak üzere dolaşıyorlardı. Yerleşik Kilise öğretisine karşı çıktıklarından Kilise'nin tepkisini çektiler ve 13l0 tarihinde sapkın (heretic) olarak ilan edilerek işkenceye mahkum edildiler ve yakıldılar (Olsen, 1994: 52). 1400 ile 1600 yılları arasında günde iki cadının idam cezasına çarptırıldığı tahmin ediliyor (Olsen, 1994: 58) 1592 yılında İskoç Agnes Sampson, büyücülükle suçlanarak yakıldı. Cadılıkla suçlanan kadınlar genellikle, evlenmemiş ya da dul, yaşlı, ya da bir şekilde sıra dışı özellikleri olan ve marjinal yaşayan kadınlardı. Bunların arasında çok sayıda hastalıkları teşhis etme ve iyileştirme yetisi olan, halk hekimleri, ebeler, geleceği okuyan falcılar, "bilge kadınlar" vardı (Olsen, 1994: 66).

1649 yılında İngiliz kadınları Avam Kamarası'na dinsel ayrılıkçılarla ilgili bir dilekçe sunuyorlar ve kendilerine Devlet İşleri'ne karışmamaları onun yerine dikiş, nakış, dokuma ve bulaşık yıkama ile iştigal etmeleri söyleniyor (Olsen,1994: 74).

1714'te cadı mahkemelerine son veriliyor (Olsen,1994: 85). 1775'te Anna Maria Swaegel Almanya'da idama mahkum edilen son cadı olarak kaydedilmiştir (Olsen, 1994: 93). 1781'de Akdeniz Engizisyonu tarafından idam edilen son mistik, Maria de las Dolores Lopez, İspanya Seville'de asıldıktan sonra yakılıyor. 1782'de İsviçre'de idam edilen Anna Goddi, Avrupa'da hukuka uygun olarak mahkum edilen son cadı olarak kaydedilmiş. Cadı mahkemeleri 6 yıl önce kaldırıldığı hâlde, 1793'te Polonya'da gayri hukuki olarak gerçekleşen cadı katli ise Avrupa'daki son olay olarak kaydedilmiş (Olsen, 1994: 102-103).

FEMİNİZMİN VE KADIN HAKLARI HAREKETİNİN DÜŞÜNSEL KÖKENLERİ

Dünyada ve Türkiye'de kadın hakları hareketinin tarihsel seyrini saptayabilmek.

18.yüzyılda Voltaire, Montesqieu, Diderot, ve Rousseau gibi Aydınlanma düşüncesinin öncü filozoflarının yazılarında raslanan keskin toplumsal eleştiri, esas olarak Eski Rejim'deki tabiyet ilişkilerine yöneltilmiş ve buna karşı bireysel özgürlüğe dayalı yeni bir toplumsal örgütlenmenin imkânları araştırılmıştı. Modern toplum bilimleri ve burjuva siyaset teorilerinin merkezinde yer alan "burjuva, özerk ve özgür birey" kavramı aynı kaynaklardan beslenerek oluşturuldu. "Kadınlar için Aydınlanma Dönemi'nden söz edebilir miyiz?" (Kelly, 1977) sorusuna "Hayır" cevabı veren Joan Kelly umutsuzluğa düşse de kadınlar, modern toplum düşüncesinin bu en önemli aşamasından etkilendiler ve "kadın" kavramı da değişime uğradı. Aydınlanma düşüncesinin yaygınlaşmasına katkıda bulunan az sayıda kadın ise erkek düşünürlerin fikirlerinin yayılmasına aracılık eden örneğin, Paris'teki edebi ve entelektüel salonlarını yürüten aristokrat kadınlar ya da Mme. Helvetius, Mme. Condorcet gibi ünlü adamların metresleriydi. Başka birkaç kadın ise geniş kapsamlı bir sosyal analiz ve eleştiri geliştirmeseler bile, roman yazarı olarak ve kadınların eğitimi ile ilgili yazdıkları denemelerle kadınların bireysel algı ve ihtiyaçlarına ilişkin önemli katkılar yaptılar. Elizabeth Fox-Genovese, Aydınlanma döneminde kadınların etkinliklerini üç başlık altında inceliyor:

1) Aydınlanma düşüncesine dolaylı da olsa katkıda bulunan kadınlar,
2) Aydınlanma filozoflarının düşüncelerinden çıkarsayabileceğimiz kadınlara dair yaklaşım,
3) Aydınlanma düşüncesinin izleriyle, özellikle Fransız Devrimi'nin getirdiği sosyal değişikliklerin etkisiyle kadınların kendileri için yarattıkları kadın hakları gündemi (Fox-Genovese, 1977: 254-255).

Aydınlanma Metinlerinde Kadın-Doğa-Kültür

Kadının doğa ile erkeğin kültürle eşlenmesi, kadın aleyhtarı söylemlerin ana odaklarından birini oluşturmaktadır. Kadın bedeniyle ilgili düşünce ve algılar tarihsel dönemlere göre değişmektedir. Kadın bedeni özellikle 19. yüzyılda belirsizlikleri nedeniyle denetim altına alınması gereken, hükmedilmesi gereken bir nesne gibi görülmüştür. Feminist yazarların metinlerinde "kadın doğası" ya da "kadının doğaya yakınlığı", kadınlar adına bir güçlenme alanı kurmak ve erkek iktidarına karşı koymak amacıyla da kullanılmıştır. Bu da literatürde çok vurgulanan kadın-erkek, doğa-kültür karşıtlığını pekiştirmeye hizmet etmiştir. Oysa metinler tarihsel olarak ayrıntılı incelendiğinde özellikle aydınlanma metinlerinde, kadınların "uygarlaştırma" misyonlarının vurgulandığını ve özellikle eğitilmiş kadınların "doğaları gereği cinsel hazza odaklanmış biyolojik varlıklar"olarak nitelenen erkekleri de başka bir uygarlık düzeyine çıkarabileceği savunulmuştur. Doğa-kültür karşıtlığı çerçevesinde kadın ve erkeğe yüklenen rollerin ikircikliğini tarihsel metinlerde keşfetmek, "kadın" ve "erkek" kategorilerini tarihselleştirmek ve bunların sabitleştirilen anlamlarını yapıbozuma uğratmak için malzeme sağlıyor bize.

Fransız Devrimi ve Yurttaşlığın Cinsiyeti

Devrimlerin tarihini feminist tarihçilerin gözüyle incelemenin tarih algımıza ve bugünkü söylemlerin, eylemlerin biçimlenişine ilişkin nasıl yeni düşünme imkanları getirebileceğini örneklemek için Fransız Devrimi ile ilgili bu nitelikte birkaç araştırmaya ve kadın devrimcilerin yaşam öykülerine bakmakta yarar var.

Joan B. Landes, burjuva kamu alanının yalnızca olumsal kuruluş koşulları açısından değil, kuruluş esasları bakımından da eril olduğunu, rasyonel, özerk erkek birey kurgusuna dayanan bir evrensellik ve kamusallık iddiası taşıdığını savunmaktadır. Landes, Jakoben devrimcilerin Rousseau'cu bir cumhuriyetçilik çerçevesinde cinsel farklılık temelli bir öğretiyi desteklediklerini ve kadın bedenine ve kimliğine atfedilen düzensizlik, belirsizlik, baştan çıkarıcılık ve rasyonel akıl yürütme yetisinden yoksunluk gibi özellikler nedeniyle kadınları siyasal-kamusal alandan dışarıda tutmayı tercih ettiklerini anlatıyor. Nitekim Konvansiyon, böyle bir tehdit algısıyla 1793'te kadın derneklerini ve halk kulüplerinin hepsini yasadışı ilan etti. Landes, aynı makalede hem söylemsel hem de eylemsel düzlemde Sophie de Condorcet ve Olympe de Gouges gibi kadınların hem feminist karşı söylemlerin üretilmesinde hem de yurttaş hakları olmaksızın Devrim'in yarattığı halk hareketleri ve seferberlikte fiilen silah kuşanan militanlar ve "yurttaşlığı olmayan yurttaş katılımcılar" olarak resmî cinsiyet ideolojisinde dile getirilen doğal kadınlık çerçevesini kesintiye uğrattıklarını savunuyor (Landes, 1999: 435). Örneğin, Jakoben kadın kulüplerinde kültür misyonerleri ve yurtsever eğitmenler olarak devrimci tören ve eğitim programlarına destek veren ya da yardımseverlik çalışmalarında aktif olan kadınlar, Devrime bağlılık göstermeyen ruhban sınıfının gücüne karşı bir siper işlevi görmüşler, Devrimin kitleselleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Kadınlar, devrimci kamusal alanlara katılma yönünde son derece çarpıcı eylemlere girişmişler. Örneğin, 1793 Anayasası kabul edilirken çok sayıda kadın Paris'ten taşra illerinden Konvansiyon'a mektup yazmış ve "her ne kadar yasa onları Anayasa'nın kabulü için çok değerli oy verme hakkından mahrum ediyorsa da" Anayasa'ya bağlı olduklarını belirtmişlerdir (Olsen, 1994: 433). Kadınlar, devrimci yönetimin kendilerine atfettiği "evcillik" kategorisini bile genişletilmiş ev kavramı çerçevesinde yorumlayarak ulusun anneleri ve kız evlatları olarak vatanı savunma adına silah taşıma hakkını talep etmişlerdir (Olsen, 1994: 434). Landes'in belirttiği gibi, "kadınların devrimci harekete katılımının kapsamı birkaç kilit epizod dizisinde kendini tam olarak göstermiştir: Kadınların Ekim 1789'da Versailles'a yürüyüşü, kadınların 1792'nin bahar ve yaz aylarındaki silahlı geçit törenlerine katılımı, kadınların Mayıs-Ekim 1793'teki Devrimci Cumhuriyetçi Kadınlar Birliği'ndeki örgütlü başkaldırısı ve kadınların Mayıs 1795'teki ayaklanmaların başlangıç gösterilerine katılımı" (Olsen, 1994: 443).

Olympe de Gouges (1748-1793), "Kadın Hakları Bildirgesi" adlı bildirisinde "İnsan (Erkek) Hakları Bildirgesi"ne karşı kadınların hem rasyonel akıl yürütme kapasiteleri hem de doğal yetileri dolayısıyla erkeklerle eşit yurttaşlık haklarını kazanması gerektiğini savunmaktadır. Oyun yazarı olarak ünlenmiş; yapıtlarındaki keskin dili ve radikal karşı çıkışları nedeniyle tutuklanmış ve giyotinle idam edilmiştir (Levy, Applewhite ve Johnson, 1979).

Şekil 8.2

Olympe de Gouges

Landes, Levy ve Applewhite'ın "Devrim Paris'inde Kadınlar ve Militan Yurttaşlık" adlı makalesine atıfta bulunmakta ve 1793 güzünde Jakobenlerin kadınlara karşı giriştiği bastırma hareketinin ardındaki üç etmeni sıralamaktadır:

- Siyasal sistemin yasal çerçevesi içinde yeralmayan cumhuriyetçi devrimci kadınların Jakobenler tarafından "yönetilemez" olarak algılanmaları,
- Jakoben önderlik, militan, cumhuriyetçi kadınların eylemlerini ailenin istikrarını ve erkek yurttaşları tehdit eden bir şey olarak algılamaya başlaması,
- Zayıflık, eksiklik, beceriksizlik gibi edilgen kadınlık tanımlarının dışına çıkan ve bu sınırları fiilen aşan cumhuriyetçi kadınların Jakoben erkekler için bir iğdiş edilme ya da iktidarsızlık tehdidi oluşturması (Landes, 1999: 431-32).

Liberal Feminizmin Sınırları: Kadınlar Gerçekten Eşit Yurttaş mı?

Liberal feministler, eşitlikçi bir çerçeve içinden kadınların lehine olacak hukuksal reformların yolunu açtılar. Ancak genel oy hakkı İngiltere'de, I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1928 yılında tanındı. Kadınlar, çocukların velayeti konusunda erkeklerle eşit haklara ancak 1973'te kavuştular. Boşanmada eşitlik II. Dünya Savaşı'ndan sonra sağlanmakla birlikte, İngiliz kocalar 1970 yılına dek, karılarıyla zina yaptığı sabit olan erkeklerden tazminat isteme hakkına sahiptiler; aynı hak, kadınlara tanınmamıştı. Bu nokta, yani zina karşılığında kocanın tazminat isteme hakkı, kadının kocanın mülkiyeti altında görülmesinin bir uzantısıdır. Zaten İngiltere'de kadınlar, 19. yüzyıl ortalarında bile, başka birçok yerde olduğu gibi, babalarının ve kocalarının mülkü sayılıyorlardı ve 1882'ye dek mülk edinme ve işletme hakkından yoksundular (Berktay, 2003: 43-44).

Kadınların Oy Hakkı Mücadelesi

1866- Büyük Britanya'da 1498 kadın kadınların oy hakkını hukuken tanımak üzere bir komite oluşturdular ve John Stuart Mill, Britanya'nın ilk "kadınlar için oy hakkı" dilekçesini Parlamento'ya sundu (Olsen, 1994: 138).

John Stuart Mill (1806-1873) çağının önde gelen liberal düşünürlerinden, bireysel özgürlük ve insan hakları savunucularından biriydi. Kadın haklarıyla ilgili yazılarının birçoğunu karısı Harriet Taylor'ın etkisiyle yazdığı ve Mill tarafından kamusal olarak savunulduğu iddia edildi. *Kadınların Köleleştirilmesi* (1861) adlı yapıtının girişinde, iki cins arasındaki mevcut sosyal ilişkileri yönlendiren temel ilkenin yani bir cinsin diğerine hukuki bağımlılığının kendi başına yanlış olduğunu belirtiyor ve insanlığın ilerlemesine engel oluşturduğu için cinsler arasında tam eşitlik ilkesiyle yer değiştirmesi gerektiğini savunuyordu (Mill, 1986: 7). Amerika'da köleliğe karşı mücadeleyle kadın hakları mücadelesinin birbirlerine koşut olarak gelişmesini anımsatan bir argüman kurarak Mill de köleliğin ilga edildiği Britanya toplumunda kadınların geriye kalan tek köle sınıf olduğunu öne sürdü: 1869 yılında İngiltere'de evli kadınlara mülk edinme hakkı tanındı (Olsen, 1994: 136).

19.yüzyıl Amerikan kadın hakları hareketinin öncülerinden Elisabeth Cady Stanton ve Susan B. Anthony, Mary Wollstonecraft'ın Kadın Haklarının Savunusu'nda öne sürdüğü fikirleri geliştirdiler ve Doğal Haklar öğretisine dayanarak kadınların insan haklarından ve Amerikan Anayasası'ndaki temel hak ve özgürlüklerden yararlanmaları gerektiğini savundular.

"Aynen nefes alma hakkı gibi medeniyetin vazgeçemeyeceği doğal haklar vardı. Medeni erkek ve kadının doğal hakları, yönetme, mülk edinme ve güçlerinin uyumlu gelişimi ve arzularının tatmin edilmesidir" (Address to the New York State Legislature, s.679).

"Kadınlar insandır; doğum yeri belli, doğuştan özgür vatandaştırlar; mülk sahibidirler, vergi mükellefidirler; hala haklarımızı kullanmak için oy vermekten alıkoyuluyoruz... Cinsiyetimiz dışında, yasal bir seçmenin ihtiyacı olan ve anayasa tarafından istenen her türlü niteliğe sahibiz. Biz ahlaklı, erdemli, akıllı ve gururlu beyaz adama her bakımdan eşit insanlarız" (a.g.e, s.679; alıntılayan Donnovan, 1997: 43).

Kadınlar kölelerin özgürleşmesi davasında coşkulu bir şekilde çalışırlarken köleliğin kaldırılması taraftarları kadınların oy hakkı mücadelesine yeterince destek vermeyince Stanton ve Anthony bu gruptan ayrıldı. Mayıs 1869'da Amerikalı feminist öncüler, Susan B. Anthony ve Elizabeth Cady Stanton, NWSA kısa adıyla National Woman Suffrage Association - Türkçe adıyla, Ulusal Kadınlar için Oy Hakkı Derneği'ni kurdular.

Kadın Hakları Hareketinin de Resmi Tarihi Var!

AMAÇ 6 ***Dünyada ve Türkiye'deki bazı feminist öncüleri saptayabilmek.***

İngiltere'deki oy hakkı hareketinin tarihi, önce Christabel ve Sylvia Pankhurst kardeşler gibi üst orta sınıf kadın öncülerin ve 1903'te kurulan WSPU gibi-Women's Social and Political Union (Kadınların Sosyal ve Politik Birliği) onların kurduğu derneklerin Londra merkezli etkinlikleri ile anlatılmıştır. Ancak oy hakkı hareketinin farklı damarlarını işçi sınıfından kadınlar arasında, Londra dışında, yerel işçi hareketi radikalizmi geleneği olan kentlerde arayan feminist tarihçiler, sözlü tarih kaynakları ve yerel toplumsal hareketlerin kayıt ve belgelerini bir arada yorumlayarak bu alandaki tarihyazımının temel argümanlarını sarsmakla kalmadılar, emekçi kadınları da kapsayan daha geniş bir kadın kitlesine yeni bir siyasi tarih armağan etmiş oldular. Öyle ki Pankhurstlerin çevresindeki işçi sınıfı üyesi tek kadın olan Annie Kenney bile otobiyografisinde (*Memories of a Militant,* 1924) Pankhurstler'den önceki oy hakkı mücadelesini görmezden gelir. Jill Liddington ve Jill Norris pamuklu dokuma endüstrisi kentlerinden Lancashire'de özellikle sendikal hareketin ve *Women's Co-operative Guilds* (Kadın Kooperatifleri) adlı kadın örgütünün öncüleri olan kadınların oy hakkı kazanmak için 19. yüzyıl sonunda son derece güçlü kampanyalar yürütmüş olduklarını ortaya çıkardılar (Liddington ve Norris, 1985: 14-19). İngiltere'de kadın tarihi alanındaki yeni araştırmalar sonucunda, oy hakkı hareketinin örneğin, işçi sınıfından kadınların otobiyografilerinde, anılarında, ya da yerel örgütlerin kayıtlarında, yerel gazetelerin sütunlarında unutulan ya da yalnızca bireysel ya da kolektif hafızada saklanan bölümü yeniden kazanılmış oldu. Kamuoyunda militan'sufragette'ler kadar ses getirmemiş olsa da onlardan önce çok daha geniş tabanlı bir 'suffrage' hareketinin işçi sendikaları, kadın kooperatifleri ve sosyalist hareket çerçevesinde yürütülmüş olduğu belgelenmiş oldu.

Şekil 8.3

Millicent Fawcett

SIRA SİZDE 1

Türkiye'de emek hareketi içinde kadınların rolünü incelemek için ulusal ve yerel düzeyde hangi kaynaklara bakılabilir? Bulduğunuz belgeleri Kadın Eserleri Kütüphanesi'ne iletiniz.

TÜRKİYE'DE MODERNLEŞME TARİHİNE KADIN TARİHİ AÇISINDAN BAKIŞ

Kadın tarihi ya da feminist tarih alanında Batılı tarihçilerin yaptıkları çalışmalar, tarihe kaydedilmemiş dolayısıyla tarihyazımına konu olmamış ve tarihsel olarak görünürlük kazanmamış olan kadın deneyim ve etkinlik alanlarının açığa çıkarılması için yeni kaynaklar aranıp bulunmasıyla gerçekleşti. Türkiye'de ise bizim temel meselemiz "modernleşme" olduğu için yakın tarihle ilgilenen sosyolog ve siyaset bilimciler tarihçilerden çok kadın tarihine yönelirler. Türkiye modernleşmesinin kadın tarihi araştırmalarının sağladığı bakış açıları, bilgi ve belgelerle resmi tarihe alternatif, farklı tarihler yazma güdüsüyle beslenir. Sonraki bölümlerde anlatılacağı gibi, bu eleştirel yaklaşımlarda 1980 sonrası kadın hareketinin getirdiği ivme ve Türkiyeli kadınların kendi bireysel tarihlerini ve toplumsal tarihlerini yeniden keşfetme, kendilerine yeni bir bellek yaratma arzusu etkili oldu. Sosyoloji ve Siyasetbilim gibi sosyalbilimlerin farklı disiplinlerinin yanı sıra 1990'lı yıllardan itibaren üniversitelerde açılan Kadın Sorunları Araştırma Merkezleri bünyesinde Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı'nda "kadın" konulu tez çalışmaları yürütülmektedir. Bu araştırma izleklerini şöyle gruplayabiliriz:

1) Özellikle Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı öncülüğünde gerçekleştirilen kadın dergileri bibliyografya çalışmaları (Çakır vd., 1993; Davaz-Mardin, 1998).
2) Türkiye'de modernleşme tarihi ve kadın hareketi içindeki öncü kadınlara ilişkin biyografik çalışmalar, eleştirel okumalar (Durakbaşa, 2000; Zihnioğlu, 2003; Çalışlar, 2010; Gümüşoğlu, 2001).
3) Kadın Hareketi tarihine ilişkin çalışmalar; örneğin, 1980 darbesi öncesinde özellikle orta sınıf kentli kadınları kitlesel olarak kendisine çekebilmiş olan İlerici Kadınlar Derneği hakkında yapılan çalışmalar (Ve Hep Birlikte Koştuk, 1996; Akal,2003).
4) Eğitim tarihi örneği, Kız Enstitüleri üzerine yapılan çalışmalar (Akşit, 2005).
5) Türkiye'de bilim tarihi ve mesleklerde kadınlara dair çalışmalar (Saygılıgil, 2010; Yıldırım, 1998; Şimşek-Rathke, 2011).
6) Edebiyat tarihinde kadın yazarlara dair çalışmalar (Aksoy, 2009).
7) Türkiye'de modernleşmenin sosyal tarihini cinsiyet gözeterek inceleyen, özellikle sözlü tarih görüşmelerine dayanan çalışmalar; örneğin, çocukluğun tarihi ya da evlatlıklar üzerine yapılan çalışmalar; zorunlu göçle ilgili kadın anlatıları; evin mekânsal dönüşümü, hane ve aile ilişkilerinde değişmeleri irdeleyen çalışmalar vd. (Özbay, 1999; Özbay, Durakbaşa, 2001; 2010; Durakbaşa, Karadağ, Özsan; 2009; Özsan, Durakbaşa, Karadağ, 2009; Şahin & Tan, 2007; Şahin, 1999).

Romancı, yazar. **Halide Edib Adıvar (1882-1964)** Amerikan Kız Koleji'ni bitirdikten sonra İstanbul Kız Lisesi'nde öğretmenliğe başladı. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Kız Okulları Genel Müfettişi olarak Beyrut ve Şam'da çalıştı. Kurtuluş Savaşı'na katılarak yabancı dilde muhabarat ve tercümanlık yaptı.

Cumhuriyet'in ilanından sonra eşi Adnan Adıvar'la birlikte yurt dışına çıkmak zorunda kalan H.E.Adıvar, 1925-1938 yılları arasında Avrupa'da Fransa ve İngiltere'de yaşadı. Amerika'da ve Hindistan'da giderek Türk Devrimi'ni tanıtan konferanslar verdi. Anılarını iki cilt halinde ve İngilizce olarak yayımladı (1926, 1928). Türkiye'ye döner ve 1940'ta İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı profesörlüğüne atanır.

Şekil 8.4

Halide Edip Adıvar

Türkiye'de çeşitli dönemlerde yayınlanmış olan ev ve aile dergilerinden örneklere bakınız. Ev içi teknoloji, ev-konut mimarisi, dekorasyon, mobilya ve buna ilişkin değerler nasıl değişmiştir?

SIRA SİZDE 2

Türkiye'de Kadın Hareketleri Tarihi

Türkiye'de 1980 askeri darbesinden sonra oluşan siyasi, ideolojik boşlukta feminizm, özellikle sol hareketin içinden gelen kadınlar için hem içerisinden geldikleri sol hareketin erkek-egemen, eril yapısını hem de kendi kimliklerini sorgulamaları için referans oluşturan bir öğreti oldu. Bu dönemde Batılı feminist kaynakların çevirisi kadar Türkiye'de Cumhuriyet öncesinde, Osmanlı döneminde kadın haklarına dair bir entelektüel ve toplumsal hareketin varlığı ve bu hareketin içinde Fatma Aliye, Emine Semiye, Halide Edip Adıvar, Ulviye Mevlan, Nezihe Muhittin gibi kadın öncülerin üstlendikleri roller keşfedildi. O zamana kadar "Cumhuriyet ve Atatürk'ün Türk kadınlarına kazandırmış olduğu haklar" çerçevesinde yukarıdan anlatılan siyasi-toplumsal tarih, adeta kendi aktörleriyle buluştu. Özellikle geç Osmanlı dönemine ilişkin kadın yazını, kadın dergileri ve kadın örgütlerinin keşfi ve Cumhuriyet modernleşmesine dair benzer çalışmalar, kadınları önceki kuşaklardan kadınlarla buluşturdu ve onlara kolektif bir tarih bilinci kazandırdı.

Tarihsel belleğin yeniden kazanımı, Türkiye'de kadınların politik bir özne olarak kamu sahnesine çıkabilmesi ve kamu gündemini etkileyebilmesi için çok önemli ve güçlü bir zemin oluşturdu. Burada Serpil Çakır'ın *Osmanlı Kadın Hareketi* başlıklı doktora tezi (Çakır, 1994) ve Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı tarafından yürütülen bibliyografya, kadın hareketinin belgelenmesine dair dökümantasyon, biyografi ve kronoloji çalışmalarının (Mardin, 2007) Türkiye'de hem kadın hareketinin tarih yazımında hem de genel olarak kadın çalışmalarında ve kadın hareketinde yeni bir devir açtığını, o güne kadar gelen hakim kadın hakları söylemini değiştirdiğini vurgulamak gerekir.

Şekil 8.5

Fatma Aliye Hanım

Milli Türk Edebiyatı içinde önemli romancılarımızdan **biri olan Halide Edip** cumhuriyetten önceki birçok yazısını Halide Salih imzası ile yayınladı. İstanbul'un İngilizler tarafından işgaline karşı düzenlenen Sultanahmet Mitinginde yaptığı etkili konuşmayla siyasi tarihimize ilk kez büyük bir mitinge hatip olarak katılan kadın düşünür olarak geçti.

Halide Edib Adıvar'ın kadın tarihi açısından önemi, yalnızca kamusal kimliği ile tanınmış öncü bir kadın olmasında değil, aynı zamanda kendi hayat hikâyesini, Ulusal Kurtuluş Savaşı ile koşut olarak anlatarak bilinçli bir biçimde kendisini tarihe yazmasında ve uluslararası kamuoyuna Türkiye'nin kuruluş tarihini olağanüstü bir kadının kalemiyle anlatmış olmasındadır (Adıvar,1928;1962; Durakbaşa, 2000).

Osmanlı döneminde kadınların hayat hakkı arayışının daha detalı bilgisi için Serpil Çakır (1994; 2011). Osmanlı Kadın Hareketi, İstanbul: Metis kitabını inceleyebilirsiniz.

KİTAP

Osmanlı Kadın Hareketi

Serpil Çakır'ın kitabı, Birinci Dünya Savaşı yıllarında kesintiye uğramış olsa da 1913 ile 1921 yılları arasında, yayın hayatını sürdüren *Kadınlar Dünyası* adlı dergi üzerine odaklanır. Ayrıca Osmanlı feminizminin farklı aşamalarına ve özellikle İkinci Meşrutiyet Dönemi'ndeki kadın örgütlenmeleri ve yayın faaliyetlerine ilişkin

kapsamlı bilgi de içerir. Çakır'ın araştırması, Osmanlı döneminde yayınlanmış birincil kaynaklara ilişkin yeni bir merak uyandırmış ve kadın yazarların kaleminden kadınlık durumunun içerdiği yoksunlukları ve kadınların feryatlarını aktarmayı önemsemiştir. Kadın sözünün ve sesinin duyulabildiği en önemli kaynak, kadın dergileridir. Yayım tarihi açısından, ilk kadın dergisi olarak niteleyebileceğimiz *Terakki-i Muhadderat, Terakki* gazetesi tarafından 1869'da "Muhadderat için gazetedir" alt başlığıyla haftalık olarak yayınlanmıştır (Çakır, 1994: 23).

Şükufezar, sahibi kadın olan ve yazı kadrosunu tümüyle kadınların oluşturduğu ilk kadın dergisi olarak kayıtlara geçmektedir (Çakır, 1994: 26). 1895'te yayın hayatına başlayan *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin başyazarı ve yazı kadrosunun tamamına yakını kadındır. 1895-1908 yılları arasında 13 yıl boyunca 604 sayı olarak çıkan en uzun süreli kadın dergisidir (Çakır, 1994: 27). Dergideki yazılarında kadınlar, bir yandan kadının geleneksel annelik, eş olma ve evkadınlığı rollerinde mükemmelleşmesini savunurken bir yandan da Batı toplumlarındaki hemcinslerinin çalışma hayatında, eğitim ve toplum hayatında üstlendikleri rollerden örnekler göstererek ve erkeklerle kıyas getirerek, Osmanlı kadınının toplumsal konumunu yükseltmeyi hedeflemişlerdir. 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet'le birlikte kadın dergilerinin sayısında da adeta bir patlama olduğu saptanmıştır: *Demet, Mehasin, Kadın, Kadınlar Dünyası, Hanımlar Alemi, Kadınlar Alemi, Türk Kadını, İnci, Süs, Hanım,* bu dergilere örnek olarak gösterilebilir (Çakır, 1994: 37-42). Çakır, kadın derneklerini amaçlarına göre yardım dernekleri, eğitim amaçlı dernekler, istihdam amaçlı dernekler, ülke sorunlarını çözmeye yönelik dernekler, ülke savunmasına yönelik dernekler, siyasal partilerin kadın dernekleri, siyasal amaçlı dernekler ve feminist kadın dernekleri olarak ayrıştırmaktadır. *Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye, Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği, Ma'mulat-ı Dahiliyye İstihlaki Kadınlar Cemiyet-i Hayriyyesi, Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti, Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi* gibi kadın derneklerinin program ve tüzüklerini kitabın ekler bölümünde vermektedir. Özellikle Balkan ve Birinci Dünya Savaşları sırasında yoksullaşan, eşlerini ya da babalarını kaybeden dul ve bekâr genç kadınlar, bu derneklerin birinci dereceden hedef kitlesini oluşturmaktadır. Genç kızların eğitilmesi, geçimlerini sağlamak üzere meslek kazandırılması ve Osmanlı kadınlarının da "içtimai inkilap"ın unsurları haline getirilmesi hedeflenmiştir. Osmanlı kadın hareketinin bir başka özelliği, kendi içersinde gayrimüslim ya da yabancı uyruklu kadınları da barındırmasıdır; kadın derneklerinin üyeleri dil, din, mezhep, etnik kimlik, sosyal sınıf açısından çeşitlilik içermektedir. Osmanlı kadın hareketinin kadın öncülerinin yanı sıra kadın hakları savunucuları arasında erkek öncülerin de yer aldığı görülmektedir.

Nezihe Muhittin (1889-1958): Eğitimci, dernekçi, gazeteci ve yazar olan Nezihe Muhittin, Cumhuriyet öncesinde çeşitli kadın derneklerinin kurulmasında görev aldı ve kadınlara oy hakkı için mücadele etti. 16 Haziran 1923'te Kadınlar Halk Fırkası'nı, 7 Şubat 1924'te Türk Kadınlar Birliği'ni kurdu. Kadınlar Birliği'nin yayın organı olan Kadın Yolu ve Türk Kadın Yolu adlı dergileri çıkardı. Kız Liselerinde müdürlük yaptı. Nezihe Muhittin'inçok sayıda öykü ve romanının yanı sıra, 1931'de basılan Türk Kadını adlı kitabı, Türkiye'de kadın hareketi tarihi alanında önemli bir kaynaktır.

Çakır, *Kadınlar Dünyası* dergisini, feminist olarak nitelemektedir çünkü bu dergi, *Osmanlı Müdafaa-ı Hukuk-u Nisvan Cemiyeti*'nin (Osmanlı Kadınının Hukukunu Savunma Derneği) yayın organıdır. Batılı feminist hareketin öncüleri, yazarları ve Batılı kadınların toplumsal, siyasal talepleri yakından izlenmekte ve Batı toplumlarında olduğu gibi Osmanlı toplumunda da erkeklerin kadınlar üzerinde kurdukları tahakküm sorgulanmaktadır. O yıllarda Batılı kadının gündeminde olan siyasal hak istemi, cemiyetin kuruluş programında yeralmamış ancak 1921 yılında dernek programına eklenmişti. Özetle, kadın inkilabı Osmanlı toplumunda arzulanan topyekun toplumsal inkilabın en önemli unsuru olarak öne sürülüyordu:

"Kadınların sanayide olsun, ticarette olsun, hatta idare-i umur-ı cumhurda olsun erkeklerden dun (aşağı) kabiliyette olmadıklarını teslim etmek lazımdır. Fi'lvaki muhit-i Osmanimizde kadınlık henüz inkişaf edememiştir. Fakat buna sebeb biz

Osmanlı kadınlarının istidatsızlığı değil, tarz-ı tabiyemiz suret-ı maişet (hayat tarzı) ü hayatımızdır" ("Erkekler, Kadınlık Yalnız Meyve Değildir" adlı *Kadınlar Dünyası* imzalı makaleden alıntılayan Çakır, 1994: 58).

Kadınlar Halk Fırkası ve Nezihe Muhittin

Yaprak Zihnioğlu'nun Türkiye'de erken dönem kadın hareketine dair yaptığı dönemselleştirmeye göre:

1. İlk kadın mektubunun basında yer aldığı 1868'den II. Meşrutiyet'e (1908) değin olagelen hareketliliği "Erken Dönem Osmanlı Hareket-i Nisvan-ı (1868-1908)";
2. II. Meşrutiyet ve Milli Müdafaa dönemlerindeki feminist etkinlikler,"II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi (1908-1922)";
3. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki düşünsel ve eylemsel etkinlikler,"Birinci Dalga Cumhuriyetçi Feminizm (1923-1935)" diye nitelenmektedir (Zihnioğlu, 2003: 2). Bu çerçevede Nezihe Muhittin Birinci Dalga Cumhuriyetçi Feminizm çerçevesinde öncü kadınlardan biridir. Türkiye'de erkek-egemen tarih yazımı ve Taha Parla'nın "atacılık" diye nitelendirdiği Atatürk'ü yüceltme kültü (Zihnioğlu, 2003: 17), kurucu öndere vurgu yapan bakış açısı, uzun bir süre Türkiye'de kadın hareketi tarihini ve kadın tarihini baskılayan bir eğilim olmuştur. Zihnioğlu'nun da belirttiği gibi, Nezihe Muhittin, bu süreç içinde, yani "Kadınlar hakları için mücadele etmeksizin bu haklar kendilerine Atatürk devrimleriyle verildi" tezinin egemen olduğu Kemalist tarihyazımı ile diğer öncü Cumhuriyetçi feministlerle birlikte toplumun belleğinden silindi, unutturuldu (Zihnioğlu, 2003: 23).

Şekil 8.6

Nezihe Muhiddin

Nezihe Muhittin'i sosyal bilimler alanına ilk kez Zafer Toprak, Kadınlar Halk Fırkası'nın kurucusu olarak tanıttı (Toprak, 1988). Serpil Çakır, Nezihe Muhiddin'i, Kadınlar Dünyası dergisinin sahibi ve Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Derneği (1913) kurucusu Ulviye Mevlan (1893-1964) ile karşılaştırarak değerlendirdi. Nezihe Muhiddin'in Türk Kadını adlı kitabında, Ulviye Mevlan'ın isminin anılmayışına dikkat çeken Çakır, Ulviye Mevlan'ın sınıfsal kökeni itibariyle, ikinci eşi Rıfat Mevlan'ın Kürt milliyetçisi olması ve radikal fikirleri nedeniyle görece milliyetçi feminist bir çizgide yer alan Nezihe Muhiddin tarafından dışlanmış olabileceğini savundu (Çakır, 2006: 339). Başka bir yapıtta, Nezihe Muhiddin'in Türk Kadını (1931) kitabı, feminist tarih yazımı bağlamında incelendi (Baykan & Ötüş-Baskett, 1999).

Sosyal bilimler alanında Batılı kaynakları yakından izleyen, çoğunluğu kadın akademisyenler, Türkiye toplumunun ataerkil yapısını ve kadının Cumhuriyet reformlarına rağmen süregiden ikincil statüsünü derslerinde, makalelerinde, kitaplarında tartıştılar ve aktivist kadın gruplarıyla paylaştılar (Abadan Unat, 1982; Tekeli,1990) . Böylece 1980'li yılların ikinci yarısında ve 1990'lı yıllarda üniversitelerde kadın hareketiyle sürekli dirsek teması içinde olan, ondan beslenen ve onu besleyen bir akademik feminizm damarı oluştu. Feministler Türk modernleşmesinin ve modern ulus-devletin kuruluş aşamasında etkin olan "devlet feminizmi"nin eleşti-

risini yaparak devletten ve erkeklerin egemen olduğu siyasi parti ve örgütlenmelerden bağımsız bir kadın hareketini savundular. 1980'li yıllardan bugüne kadar kurdukları sivil toplum örgütleri, kadın dergileri ve yürüttükleri kampanya ve eylemlerle Türkiye'nin kamuoyunda kadınlar adına ve kadınlar için siyaset yapma yönünde baskı oluşturup "kadın gündemi" yarattılar. Öyle ki artık bütün siyasi partiler, seçim bildirgelerinde kadın seçmene yönelik bazı vaatler vermek zorunda kalıyor. Türkiye'de kadın hareketinin yarattığı baskı, Avrupa Birliği'ne üyelik süreci ve Birleşmiş Milletler bünyesinde yürütülen Dünya Kadın Konferansları ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW), devletin yasal düzenlemelerde cinsiyet eşitliğini sağlamak, kız çocuklarının ve kadınların eğitimi, kadın sağlığı, kadın istihdamı ve kadınlara karşı şiddetin önlenmesi konusunda kadınlar lehine müdahil olmasını zorlamıştır.

Kadın Kütüphaneleri, Kadın Müzeleri, Bilgi Merkezleri

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı
Türkiye'nin ilk ve tek kadın konulu özel kütüphanesidir. Doç. Dr. Füsun Akatlı, Prof. Dr. Jale Baysal, Aslı Davaz, Doç. Dr. Şirin Tekeli ve Füsun Yaraş tarafından 14 Nisan 1990 yılında kurulmuştur. Vakfın temel amaçları şu biçimde ifade edilmiştir: "Kadınların geçmişini iyi tanımak; bu bilgileri bugünün araştırmacılarına derli toplu bir şekilde sunmak; bugünün yazılı belgelerini gelecek nesiller için saklamak".

İlk örnekleri Amerika'da ve İngiltere'de görülen kadın kütüphaneleri, (Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 1991) kadınlar tarafından üretilen ve kadın konulu olan dört türden belgeyi toplamaya çalışır:

- Yazılı belgeler,
- Sözlü kayıtlar
- Görsel kayıtlar, belgeler,
- Üç boyutlu nesneler, belgeler

Kadın kütüphanelerinin kuruluşunda ve sürdürülmesinde "belgelere feminist bir bilinçle yaklaşmak" birinci derecede önem taşımaktadır: "Kadın kütüphaneleri, sadece kendi arşivlerinde topladıkları bu belgelerle ilgili çalışmalar yapmazlar. Mali olanaklar, mekân yetersizliği, arşiv politikaları nedenleriyle ya da sadece başka kurumlarda bulundukları için sağlayamadıkları, kadınlarla ilgili belgelerin yerlerini saptar, yine olanakları ölçüsünde bibliyografyalar, kataloglar hazırlayarak bu belgeleri de kayda geçirirler. Tüm bu kayıtlar, çoğunlukla "Kadınlar nerede?" sorusunu ortaya koyduklarından, değişik bir yaklaşım biçimi gerektirmektedirler. Kadınlar varolmakla birlikte görünmez hâle getirilmişlerdir; dolayısıyla bu belgelerde aradığımız varolmayan kadınlar değil, görünmeyen kadınlardır" (Davaz Mardin, 2007: 187).

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı
Vakfın genel kurulunda çeşitli meslek gruplarından ve akademisyenlerden 30 kadın üye bulunmaktadır. Kuruluşundan bu yana İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin tahsis ettiği Haliç'te, Fener'deki binada hizmet vermektedir. Türkiye'de yerel yönetimlerle vakıflar ya da sivil kadın örgütleri arasında iş birliği ve sürdürülebilir ortak projeler için de bir örnek oluşturmaktadır.

Kadın kütüphanesinin misyonu ile ilgili şu noktalar belirtilmektedir (Davaz Mardin, 2007: 188-192):

- Kadınların geçmişine dair belgeler toplamak,
- Hızla tarihin belgelerine dönüşecek olan bugünün belgelerinin ayırdında olmak,
- Kadınlar arasında, kadın örgütlerinde, kütüphanecilerde ve genel kamuoyunda eski ve yeni belgelerin öneminin bilincini yaymak,
- Belgeleri sınıflandırma ve okuma ve yorumlama biçimlerine dair kadın deneyimlerini ortaya çıkaracak, görülür kılacak yeni yöntemler geliştirmek,
- Kadınların yaşam ve mücadelelerinde hem karşı karşıya kaldıkları baskıları hem de gösterdikleri direnişi belgelemeye çalışmak,
- Kadın hareketinin çeşitli kesimleriyle bağlantı içinde olmak.

SIRA SİZDE 3

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi'ni ya da İnternet sitesini ziyaret ederek kütüphanenin koleksiyonları ve yayınları hakkında bilgi veriniz

Kronoloji

Kadın Eserleri Kütüphanesi 2000 Ajandası'nda, Türkiye'de Kadın Hareketinin 19. yüzyılın ortasında Tanzimat Dönemi'nden başlayarak 1990ların sonuna kadar olan tarihine ilişkin çok önemli olayların kaydedilmiş ve bugün kadın tarihi alanındaki araştırmacılar için çok değerli bir başvuru kaynağı oluşturulmuştur (Çakır ve Gülbahar, 2000). I. ve II. Meşrutiyet Dönemlerinde Osmanlı modernleşme hareketleri içinde gelişen Hukuk-u Nisvan alanındaki reformlar ve Cumhuriyet Dönemi'nde kadın haklarıyla ilgili gelişmeler, örgütlenmeler ve belli başlı eylemlerle belirtilmiştir. 1980li yıllarda gelişen bağımsız kadın hareketi ve 1990'lı yıllarda kurumsallaşan kadın hareketi, çok ayrıntılı ve titiz biçimde araştırılmıştır. 1980'li yıllardan başlayarak aşağıdaki kronolojide sıralanmıştır:

1983 - Ankara'da oluşan ilk feminist grup, bilinç yükseltme ve seminer toplantılarında kadınlar evlilik, cinsellik, ev içi işbölümü, feminizm tarihi gibi konuları tartıştılar. 27 Mayıs 1983'de on haftaya kadar olan gebeliklerin kürtajla sona erdirilmesine ve gönüllü cerrahi sterilizasyon yöntemlerine izin veren yasa değişikliği yapıldı. Ancak kürtaj için evli kadınlara kocadan izin alma koşulu getirildi.

8 Mart 1984 - İstanbul'da 35 kadın Kadın Çevresi'ni kurdu. Şubat 1989'da kapanan Kadın Çevresi, feminizmin önemli kitaplarını çevirerek yayınladı.

Şubat 1985 - İstanbul'da Mektup dergisi yayınlanmaya başladı; kadınların çıkardığı ilk islami dergi olma özelliğini taşıyor. 14 Ekim 1985' BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, Türkiye'de de yürürlüğe girdi. Aile hukukunu ilgilendiren 15. ve 16. maddelere konulan çekinceler ancak 1999'da kaldırılabildi.

8 Mart 1986 - Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin uygulanması için hazırlanan dilekçeyle açılan imza kampanyasında toplanan 7000 imza meclise verildi. "Kadınlar Dilekçesi" eylemi, 1980 sonrasının ilk kitlesel eylemiydi.

8 Mart 1987 - Kadın Çevresi tarafından çıkarılan Feminist dergisi yayın hayatına başladı; Mart 1990'a kadar yayını sürdü. 4 Nisan 1987'de Dayağa Karşı Kampanya başladı. 17 Mayıs 1987'de 80li yılların ilk kitlesel kadın yürüyüşü olan "Dayağa Karşı Dayanışma Yürüyüşü" yapıldı. Haziran 1987'de o günün medyasında "türbanlı feministler" diye anılan İslamcı kadınlar, bir yıl boyunca Zaman gazetesinde kadın sorununu gündeme getiren yazılar yazdılar.

1988 - Duygu Asena'nın 55 baskı yapacak olan *Kadının Adı Yok* adlı kitabı yayınlandı.

Ocak 1989 - Ankara'da Kadın Dayanışma Derneği kuruldu. "Bedenimiz Bizimdir - Cinsel Tacize Hayır" kampanyası, dayağa ve bekaret konrolüne karşı kampanyalar örgütledi. 11-12 Şubat 1989 tarihlerinde yapılan1. Feminist Kongre'nin sonunda "Kadınların Kurtuluşu Bildirgesi" yayınlandı. 2 Mayıs 1989'da islami görüşlü İstanbul'da Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı kuruldu. 5-6 Mayıs 1989'da kendisini "Bağımsız Kürt Kadın Grubu" olarak tanımlayan Komjin Kadın Grubu Almanya'da resmen kuruldu ve Mayıs 1991'den itibaren Jiyan adlı bir dergi çıkarmaya başladı. 19-21 Mayıs 1989'da 1. Kadın Kurultayı toplandı. 2 Kasım 1989 sabahı İstanbul'da cinsel tacize dikkat çekmek için yürütülen kampanya çerçevesinde yapılan bir basın açıklamasının ardından kadınlara mor iğne satışı başladı.

24 Ocak 1989'da İçişleri Bakanlığı, ilk açılacak kaymakamlık sınavına kadınların da alınacağını açıkladı. 29 Aralık 1989'da Başbakanlığa bağlı Aile Araştırma Kurulu kuruldu Aynı yıl Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği kuruldu.

10 Ocak 1990 - Anayasa Mahkemesi'nin fuhuş yapan kadınlara tecavüzde ceza indirimi getiren, TCK'nin 438. Maddesinin Anayasaya ve eşitlik ilkesine aykırı olmadığına ilişkin kararı kadın grupları tarafından protesto edildi. 23 Ocak 1990'da 438. Maddeyi protesto kampanyası yürüten kadınlar, İstanbul'da genelevlerin bulunduğu Zürafa Sokak'a giderek "iffetli kadın sertifikası" dağıttılar. Bu eylemler sonucunda 21 Kasım 1990'da 438. Madde Meclis tarafından iptal edildi. 1980 sonrası kadın hareketinin ilk hukuksal kazanımıdır.

14 Nisan 1990'da Kadın Eserleri Kütüphanesi kuruldu. 9 Mayıs 1990'da Dayağa Karşı Dayanışma Kampanyası kurumsallaştı **Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı** kuruldu. İlk dönemde çalışmalarını danışma merkezi olarak sürdüren vakıf, yerel yönetimleri ve merkezî idareyi etkileyerek kadın sığınma evlerinin açılmasında etkili oldu. Mor Çatı, Eylül 1995'te 18 kadın, 20 çocuk kapasiteli bağımsız kadın sığınağını açtı. 4 Ekim 1990'da Prof. Dr. Necla Arat, Prof. Dr. Türkan Saylan, ve Prof. Dr. Aysel Çelikel'in girişimleriyle **İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi** kuruldu.

25 Ekim 1990 - Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü kuruldu.

17 Şubat 1990 - Medeni Yasa'da kadınların aleyhine olan maddelerin değiştirilmesi için açılan kampanyada 100.000 imza toplandı, İzmir, Ankara ve İstanbul'u temsilen gelen 150 kadınla birlikte Meclis Başkanı Hüsamettin Cindoruk'a sunuldu.

Eylül 1994 - Ankara'da Türkiye'nin ilk gay ve lezbiyenler dergisi KAOS GL yayınlanmaya başladı.

1990lı yıllar: Anadolu'nun çeşitli kentlerinde Bağımsız Kadın İnisiyatifleri ve Kadın Platformları oluşturuldu (Gaziantep Kadın Platformu, İzmir Kadın Platformu, Bursa Yerel Gündem 21 Kadın Grubu, Antalya Kadın Platformu, Azadi Kürt Kadın Grubu, Diyarbakır Demokrasi Platformu, Ankara Birleşik Kadın Platformu, Adana Kadın Platformu vd.).

Aralık 1993 - İstanbul'da Kadının İnsan Hakları Projesi etkinliklerine başladı.

12 Ocak 1990 - İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde toplanan ve laiklik, demokrasi ve eşitlik ortak paydasında buluşan 38 kadın örgütünden 34'ü bir protokol imzalayarak İstanbul Kadın Kuruluşları Birliği'ni oluşturdu.

29 Kasım 1990 - Medeni Yasa'nın kadının çalışma hakkıyla ilgili kocanın iznini öngören 159. Maddesi Anayasa Mahkemesi tarafından eşitlik ilkesine aykırı bulunarak iptal edildi.

1991 - Prof. Dr. Necla Pur'un girişimiyle Marmara Üniversitesi Kadın İşgücü İstihdamı Araştırma ve Uygulama Merkezi kuruldu.

1993 - Ankara Üniversitesi Kadın Sorunlarını Araştırma Merkezi kuruldu. ODTÜ Kadın Araştırmaları Merkezi kuruldu.

Kasım 1996 - Türkiye'de kadın kuruluşları arasında iletişim sağlamak amacıyla Halime Güner'in başkanlığında Uçan Süpürge Limited Şirketi kuruldu. Mart 1996'da Kürt Kadın Dergisi Roza yayın hayatına başladı.

1996 - İzmir'de Ege Üniversitesi bünyesinde Ege Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (EKAM) kuruldu.

Nisan 1996 - İstanbul'da bir grup kadın, eve parça başı iş alan kadınların örgütlenmesi için çalışmalar başlattı. Evde Çalışan Kadınlar Birliği İçin İnisiyatif adıyla çalışmalarını başlatan grup, daha sonra **Görünmeyen Emek Kolektifi (GEK)** adını aldı. Grup, dünya genelinde konuyla ilgili kadınların oluşturduğu Home Net'e üye.

Nisan 1997 - Şirin Tekeli'nin başkanlığında, Kadın Adayları Destekleme ve Eğitme Derneği (KA-DER) kuruldu. 14 Mayıs 1997'de evli kadının önceki soyadını kul-

lanmasına olanak veren yasa değişikliği kabul edildi. 21 Ağustos 1997'de Diyarbakır'da kadına yönelik şiddete ve ayrımcılığa karşı 1984'ten beri çalışma yapan kadınlar **KA-MER Kadın Merkezi**'ni kurdu.

19 Kasım 1997 - Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, nüfus cüzdanlarına medeni hal bölümüne sadece evli-bekâr yazılmasını sağlayan bir genelge yayınlandı.

14.1.1998 - 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun kabul edildi..

22 Temmuz 1998 - Kadınların kocalarından bağımsız gelir vergisi beyannamesi verebilmesi için Gelir Vergisi Yasası değişikliği kabul edildi.

21-22 Kasım 1998 - İstanbul'da 1. Kadın Sığınakları Kurultayı düzenlendi.

30 Kasım 1998 - Ankara Barosu Kadın Danışma Merkezi açıldı.

20 Mart 1999 - İstanbul Barosu Kadın Hakları Komisyonu'nun, Baroların kadın komisyonları arasında bir ağ oluşturulması gündemiyle düzenlediği ve 21 Barodan temsilcinin katıldığı toplantıda TÜBAKKOM kuruldu. Kuruluş, TBB'nin aldığı bir kararla "Türkiye Barolar Birliği Kadın Hakları Komisyonu" olarak kabul edildi.

26 Ağustos 1999 - BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Türkiye'nin koymuş olduğu aile hukukunu ilgilendiren 15 ve 16. maddelerdeki çekinceler kaldırıldı (Çakır & Gülbahar, 2000).

2000'li Yıllarda Türkiye'de Kadın Hareketi

2000'li yıllar Türkiye'de kadın hakları alanında bir dizi yasal değişikliği de getirdi. Yeni Medeni Kanun, cinsiyet eşitliğini gözeten değişikler yönünde kadın örgütlerinin 1980'li yıllardan beri sürdürdükleri mücadelenin ardından 22 Kasım 2001 tarihinde kabul edildi ve 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girdi. 9 Ocak 2003'te Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine dair kanun kabul edildi.

Yeni Türk Ceza Kanunu, kadın sivil toplum örgütlerinin oluşturduğu platform tarafından öne sürülen taleplerin de baskısıyla cinsiyet eşitliğini gözetecek şekilde düzenlendi ve 2003 yılında kabul edildi.

Ancak olumlu yasal değişikliklere rağmen, kadınlara yönelik aile içi şiddet, namus ve töre cinayetleri yoğunluğu ve şiddeti artarak devam etti. Kadın haklarının bugünkü gündeminde "kadının yaşam hakkının korunması" birinci öncelik olarak gözüküyor. Yasal okuryazarlık ya da kadınların yasal hakları konusunda bilgilendirilmeleri konusunda örneğin, İstanbul Barosu Kadın Hakları Uygulama Merkezi çeşitli projeler yürütüyor. Aynı Merkez, kadının insan hakları konusundaki ulusal ve uluslararası kazanımlara ilişkin ve cinsiyet ayrımcılığı hakkında çeşitli hizmetiçi eğitim çalışmaları düzenliyor (Uçan-Çubukçu, 2004: 108).

2000'li yılların bir başka özelliği Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türkiye'deki kadın sivil toplum örgütlerinin sivil düzeyde ve devletin yapısı içinde temsil edilmesidir. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün, Avrupa Birliğinin çeşitli organları, sivil Avrupa kuruluşları, Avrupa Kadın Lobisi gibi örgütlenmelerle kurduğu resmî bağlantılar oldu. Yine Avrupa Komisyonu tarafından önerilen "gender mainstreaming" ya da "cinsiyet eşitliğinin dahli" diye adlandırılan yaklaşım ve politikaların sosyal eylem programları çerçevesinde hayata geçirildi ve bu adımlar dönemsel raporlarla izlendi. Örneğin, AB için Türkiye Kadın İnisiyatifi ve yine Türk Parlamenterler Birliği çatısı altında ve parlamento dışı STK temsilcilerini de bünyesinde toplayan Kadın-Erkek Eşitliği Danışma Komisyonu oluşturuldu. Mart 2004'te Türkiye'den çok sayıda kadın örgütünün bir araya gelmesiyle Avrupa Kadın Lobisi Türkiye Ulusal Koordinasyonu'nun kurulması, bu süreçteki önemli gelişmelere işaret ediyor (Berktay, 2004: 11).

TÜRKİYE'DE FEMİNİST TARİH YAZIMI İÇİN NOTLAR

AMAÇ 7

Kadın tarihi çalışmalarının genel tarih yazımına getirdiği yeni yaklaşımlar, yorumlama biçimleri, metodolojik, kuramsal ve olgusal katkıları listeleyebilmek.

Türkiye'de tarih yazımında kadınların görünür olmamasının nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

- Türk modernleşme projesi içinde kadınlara atfedilen sembolik roller ön plana çıkmakta ve kadınların tarihin özneleri olarak etkinlikleri gözardı edilmektedir.
- Kadın hakları esas olarak milliyetçilik ideolojisi çerçevesinde tartışılmış ve modern ulus-devletin resmi ideolojisi çerçevesinde savunulmuştur.
- Kadın bakış açısından ve kadınların ataerkil toplumsal ilişkiler içindeki eşitsiz konumunu sorgulayan feminist tarih yazımı için kadın tarihinin modernleşmeci-milliyetçi söylemden kurtarılması gerekmektedir.
- Türkiye'de kadın hareketinin tarihini araştırırken, Batılı feminizm ve bugünkü kadın haklarının zihniyet ve söylem kalıplarıyla değil, tarihsel-kültürel bağlamı içinde değerlendirirsek yanlış yorum ve haksız yargılardan kurtulabiliriz.
- Türkiye'de Dil Devrimi ve Osmanlıdaki Arap alfabesi yerine Latin alfabesinin kabulü nedeniyle yaşadığımız kültürel kopukluk, bir tür tarihsel amnezi ya da bellek kaybına neden olmuştur.
- Kadınların bıraktığı anı, günce, otobiyografi, mektuplaşma gibi birincil yazılı kaynaklar çok sınırlı da olsa varolan kaynaklar da yeterince gün ışığına çıkarılmamış ve tarihçiler tarafından değerlendirilmemiştir.
- Kadı sicilleri, tereke kayıtları, fermanlar, fetvalar, arzuhaller, miras kayıtları, Osmanlı minyatürleri kadınların geçmişteki sosyal hayatlarına ilişkin çok önemli bilgiler verebilir ve başka belgelerle birlikte yaratıcı biçimde yorumlanabilir.
- Arkeolojik kazılarda bulunan nesneler, kaya kabartmaları, anıtlar, mezar taşları, duvar resimleri, çanak çömlek ve diğer ev eşyaları, çeşitli ritüel nesneleri gibi maddi kültürün kalıntıları kadınların geçmişini, kayıp tarihini yeniden kazanmamızı sağlayabilir.
- Yazılı kaynakların sınırlılıklarını sözlü kültür ürünleri ve folklor ürünleriyle aşmaya çalışabiliriz. Halk hikayeleri, şarkı ve türküler, masallar, atasözleri, deyimler, geleneksel halk oyunları ve giysiler, bize kadınların tarihi hakkında çok önemli bilgiler verebilir.
- Edebi kaynaklar, özellikle romanlar, kadınların toplumsal dünyaları ve sosyal kimliklerine ilişkin değişmeleri seçmemize ve kavramamıza yarayabilir.
- Sözlü kültürün yanısıra sözlü tarih yöntemiyle hayatta olan kadınların tanıklıklarına ve kadınların yakın çevrelerindeki başka kişilerin tanıklıklarına başvurarak bu sözlü kayıtlar hem yaşam tarihi, biyografi yazımında, kadın hareketinin tarih yazımında hem de kadın-odaklı bir sosyal tarih yazımında kullanılabilir (Çakır, 2007: 73-75; Durakbaşa, 1996: 217-221).

Feminist Sözlü Tarih1: Türkiye'de öncü niteliğinde birkaç kadın sözlü tarih projesi yürütülmüştür. Ekonomik ve Sosyal Tarih Vakfı'nın ünlü sözlü tarihçi, *Voice of the Past* (Thompson, 1999) adlı kitabın yazarı Paul Thompson'ı davetiyle sözlü tarih atölyeleri gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten sonra sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında yürütülen tezlerde sözlü tarih yöntemi yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır.

Feminist SözlüTarih 2: 1) Kadın Eserleri Kütüphanesi Sözlü Tarih Projesi 2) "Cumhuriyet Türkiyesi'nde Öncü Kadınlar Projesi", Serpil Çakır tarafından İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezi'nde yürütüldü (1996).Yaşları 70 ve üzerinde olan ve çocukluklarını Cumhuriyet'in ilk döneminde yaşamış olan 25 öncü kadınla görüşüldü. Bu görüşmelerin bazıları el kamerasıyla kaydedildiğinden görsel kayıtları da mevcuttur.

Feminist Sözlü Tarih 3: Serpil Çakır'ın yürütmüş olduğu diğer proje, "Türkiye'de Kadın Parlamenterler Projesi", siyasi temsiliyetin toplumsal cinsiyet boyutunu araştırmak ve bu alanda bir sözlü tarih arşivi oluşturmak amacıyla gerçekleştirildi. Araştırma, İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu tarafından desteklendi. 1999 ve 2002 seçimlerinde parlamentoya giren kadın milletvekilleri ile yapılan görüşmelerde bazen dijital ses kayıt cihazı ve bazende digital video kamera kullanıldı.

SIRA SİZDE 4

Bir aile büyüğünüzle, örneğin, anneanneniz, babaanneniz ya da yaşlı hala, teyze vd. ile bu kadınların yaşam öykülerine odaklanan bir sözlü tarih görüşmesi yürütünüz. Bu görüşmede hangi temel soru alanları olabilir?

Özet

"Kadınların Tarihi"ni bir bilimsel disiplin olarak ayırt edebilmek.

"Kadınların Tarihi", Amerikan ve Avrupa üniversitelerinde bilimsel bir disiplin olarak 1970'li yıllarda kurumsallaştı. Feminist tarihçiler, tarih yazımının erkek-egemen bir zihniyetle yazılarak erkeklerin etkinlik ve tecrübeleri üzerine odaklanmasını eleştirdiler.

Dünyada ve Türkiye'de bu alanda yapılmış bazı temel araştırma ve yapıtları ve bazı öncü kadın tarihçileri saptayabilmek.

"Kadınların Tarihi" yalnızca ana akım tarih yazımına "ek tarih" olarak yani kadınların tarihsel tecrübelerinin tarih yazımının konusu haline getirilmesi anlamında değil, aynı zamanda toplumsal dünyanın kuruluşunda ve tarihinde toplumsal cinsiyetin rolünü ortaya çıkarmak anlamında, "yeni bir tarih" anlayışını gerektirdi. Fatmagül Berktay'ın Tarihin Cinsiyeti (2003) adlı kitabında belirttiği gibi feminist tarihçilik, toplumsal tarihin derin bir eleştirisini yaptı: Yine Christine de Pisan (1363-1430)'ın *The Book of the City of Ladies* (*Kadınlar Kenti Kitabı, 1405*), Batı kaynaklı literatürde ilk feminist metinlerden biridir.

Kadın tarihinin ana akım tarih yazımına getirdiği eleştirel yaklaşımları açıklayabilmek.

Kadın ve erkek deneyimlerinin herhangi bir tarihsel dönemde nasıl farklılaştığını ve erkeklerle kadınlar arasında nasıl bir güç ilişkisinin kurulmuş olduğunu inceleyen tarihçiler, "kadın" ve "erkek" kategorilerinin tarihsel olarak hangi söylemsel pratiklerle kurulmuş olduğunu, nasıl meşrulaştırıldığını açığa çıkarmış oldular. Dolayısıyla toplumsal cinsiyete ilişkin kalıp yargılara ve bu yargıları besleyen tarih yazımına karşı eleştirel yaklaşımlar getirdiler.

"Tarihin cinsiyetlendirilmesi" diye nitelendirebileceğimiz bakış açısıyla geçmişteki toplumsal tecrübelerin nasıl yaşantılandığını tanımlayabilmek.

"Tarihin cinsiyetlendirilmesi" diye nitelendirebileceğimiz bakış açısıyla yazılan metinlerde, örneğin, Ortaçağda yaşanan "cadı avı"nda, bilge kadınların, ellerinde otlarla sağaltım gibi bilgi ve beceri olan sağaltıcı kadınların ya da başka özellikleri nedeniyle sıra dışı ve aykırı olan kadınların Kilise tarafından cezalandırıldıklarını ve kadınların bilgi ve bilim dünyasından dışlandıklarını gördük.

Dünyada ve Türkiye'de kadın hakları hareketinin tarihsel seyrini saptayabilmek.

Dünyada ve Türkiye'de birinci dalga feminizmin ve kadın hakları hareketinin düşünsel kökenleri aydınlanma düşüncesinde yamaktadır. Kadınlar, öncelikle insan olarak "aydınlanma" yeteneğine sahip oldukları için kamusal alanda erkeklerle eşit haklar talep ettiler. Kölelik karşıtı hareket, liberalism ve sosyalizm de kadınların erkeklerle ilişkilerinde bir tür kölelik yaşadığına dair bilinçlenmeyi tetikledi ve kadınların erkeklerle eşit yurttaşlık hakları için çeşitli mücadelelere girmesine yol açtı. 19. yüzyıl ortalarında Amerika'da ve İngiltere'de yaşanan kadınların oy hakkı (sufrij) mücadelesinin kadın hareketi tarihinde çok önemli bir yeri var.

Dünyada ve Türkiye'deki bazı feminist öncüleri saptayablimek.

Türkiye'de kadın hakları, 1980'li yılların ikinci yarısında gelişen bağımsız feminist harekete kadar, Cumhuriyetçi Atatürkçü bir söylemsel çerçevede savunuldu, tartışıldı. Batı'da 1970'li yıllarda etkisini gösteren ikinci dalga feminizm, Türkiye'de 1980'li yıllarda etkisini gösterdi. Feministler yalnızca kamusal alanda hak mücadelesiyle toplumsal eşitlik sağlanamayacağını, özel alandaki kadın-erkek ilişkilerinin de sorgulanması gerektiğini öne sürdüler.

Kadın tarihi çalışmalarının genel tarih yazımına getirdiği yeni yaklaşımlar, yorumlama biçimleri, metodolojik, kuramsal ve olgusal katkıları listeleyebilmek.

Kadın tarihi çalışmaları, genel tarih yazımına yeni yaklaşımlar ve yorumlama biçimleri, sözlü tarih gibi yeni yöntemler, yeni belge ve kaynaklar getirdi; özellikle kadın hakları hareketi ile çalışmalar ise kadınlara yeni bir tarih armağan etti.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Kadın Tarihi araştırmalarının konusu **olamaz?**

a. Kadın öncülerin biyografileri
b. Kadın hareketi tarihi
c. Analık güdüsünün tarihsel olarak değişmez olduğu
d. Özel alanın ya da mahremiyetin toplumsal tarihi
e. Yereldeki kadınların mücadeleleri

2. Aşağıdakilerden hangisi kadınların tarihsel olarak **ikincil** konuma itilmesinin nedeni **değildir?**

a. Kadınların doğurganlığı
b. Kadınların emeğine erkekler tarafından el konulması
c. Kadının erkek tarafından cinsel nesne olarak algılanması
d. Erkeklerin kadınların mesleklere girişini engellemesi
e. Kadınların yurttaşlık haklarından yararlanamaması

3. Aşağıdaki yazarlardan hangisi Kadınlar Kenti Kitabı'nın yazarıdır?

a. Fatmagül Berktay
b. Christine de Pisan
c. Deniz Kandiyoti
d. Natalie Zemon Davis
e. Leonore Davidoff

4. Aşağıdakilerden hangisi kadın hakları hareketinde **etkili** bir düşünce hareketi **değildir?**

a. Sosyalizm
b. Abolitionists (Kölecilik karşıtı hareket)
c. Aydınlanma düşüncesi
d. Liberalizm
e. Muhafazakârlık

5. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de tarihsel olarak diğerlerinden **daha sonra** gerçekleşmiştir?

a. Kadınların seçme ve seçilme hakkı
b. Seküler bir Medeni Yasa'nın İsviçre'den alınması ve kabulü
c. Kadının kendi köken ailesinin soyadını taşıma hakkı
d. Türk Ceza Kanunu'nda kadınlar lehine değişiklikler yapılması
e. Kadının çalışmasını eşinin iznine bağlayan kanunun kaldırılması

6. Aşağıdakilerden hangisi kadınların oy hakkı mücadelesine destek vermiş olan erkek kadın hakları savunucularından biridir?

a. Jean Jacques Rousseau
b. Mary Wollstonecraft
c. John Stuart Mill
d. George Eliot
e. Olympe de Gouge

7. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı nerededir?

a. İstanbul
b. Bursa
c. İzmir
d. Ankara
e. Eskişehir

8. Aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**

a. Kadın tarihi çalışmalarında belgelerin yanısıra sözlü tarih yöntemi de sıklıkla kullanılmaktadır.
b. Kadın tarihi çalışmaları 1970'li yıllarda Batı ülkelerinde başlamıştır.
c. Toplumsal cinsiyet tarihi çalışmalarında kadınlık ve erkekliğin tarihsel olarak nasıl değiştiği araştırılır.
d. Kadınların tarihi erkeklerin tarihinden tamamıyla bağımsızdır.
e. Kadın dergileri kadın hareketi tarihini görebileceğimiz en önemli kaynaklar arasında yer alır.

9. 1980'li yıllarda Türkiye'de gelişen feminist hareket Batılı feminizmlerden hangisine benzemektedir?

a. İkinci dalga feminizm
b. Birinci dalga feminizm
c. Aydınlanmacı feminizm
d. Liberal feminizm
e. Radikal feminizm

10. Kadınlar Halk Fırkası'nın kurucusu kimdir?

a. Nezihe Muhittin
b. Fatma Aliye
c. Ulviye Mevlan
d. Halide Edib Adıvar
e. Sabiha Sertel

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlış ise "Eril Tarih Yazımı ve Kadınlar" konusunu gözden geçiriniz.
2. a	Yanıtınız yanlış ise "Kadınların Belleği ve Feminist Tarih Yazımı" konusunu gözden geçiriniz.
3. b	Yanıtınız yanlış ise "Tarihin Feminist Eleştirel Bakışla Yeniden Yazımı" konusunu gözden geçiriniz.
4. e	Yanıtınız yanlış ise "Feminizmin ve Kadın Haklarının Düşünsel Kökenleri" konusunu ve alt bölümlerini gözden geçiriniz.
5. d	Yanıtınız yanlış ise "Kronoloji'yi" gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlış ise, "Kadınların Oy Hakkı Mücadelesi" konusunu gözden geçiriniz.
7. a	Yanıtınız yanlış ise "Kadın Kütüphaneleri, Kadın Müzeleri, Bilgi Merkezleri" konusunu gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlış ise "Tarihin Feminist Eleştirel Bakışla Yeniden Yazımı" konusunu gözden geçiriniz.
9. a	Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'de Kadın Hareketleri Tarihi" konusunu gözden geçiriniz.
10. c	Yanıtınız yanlış ise "Kadınlar Halk Fırkası ve Nezihe Muhittin" konusunu gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Emek hareketinde kadınlara dair belgeler, öncelikle sendikaların arşivinde araştırılmalı üye listeleri ve toplantı tutanakları incelenebilir, sendikal yayınlara bakılabilir. Kadın sendikacıların ve erkek sendikacıların anılarına, tanıklıklarına başvurulabilir. Ayrıca işçi hareketlerine ilişkin haberler, yerel gazeteler ve diğer yayın organları taranarak bulunabilir. Ancak emek tarihi genelde eril ve erkek egemen bir bakış açısıyla kaydedildiği için, kadın işçilerin çalışma yaşamlarına ilişkin bilgiler ya da örgütlenme deneyimleri daha az belgelenmiştir. Formel iş gücünün yanı sıra örneğin, ev eksenli çalışan ya da aile emekçisi olarak tekstil atölyelerinde, eşlerinin ya da babalarının dükkanlarında çalışan kadınlar, çiftçilikle uğraşan ya da tarım işçisi olan ya da ev işlerinde çalışanlar ise belki de ancak edebiyat eserlerinde ya da folklorik kaynaklarda ifadesini bulabilir.

Sıra Sizde 2

Osmanlı toplumunda cinsiyete dayalı mekansal düzenleme ve sosyallikler aile, ev yaşamında da etkili olmuştur. İslam dininin pratikleriyle de desteklenen kültürel kodlar, kadınlarla erkekler arasında sosyal yaşam alanlarını ayırmış; özellikle varlıklı ailelerin konaklarında haremlik, selamlık olarak ayrılan evin bölümleri, evin mahrem alanı ile kamusal kabul işlevinin gerçekleştiği mekanlardı. Cumhuriyet döneminde orta sınıf ailelerin evlerinde oturma odası ve misafir odası ayrımı da benzer işlevlere işaret etse de mekanların cinsiyetçi ayrımı, önceki kadar keskin değildir. Örneğin, misafir odası, gündüz kadınların kabul günü için kullanılabildiği gibi, akşam saatlerinde karı-koca eşlerin birlikte sosyalleştiği mekanlar olabilmekteydi (Özbay, 1999:143). Dönemin kadın ve aile dergilerinde, ev içi teknolojide modernleşme, hijyen ve ev ekonomisiyle ilgili bilgiler, annelik ve evhanımlığıyla ilgili öğütler, reklamlar vs. ev kadınlığının modernleşmesine dair göstergelerle doludur.

Sıra Sizde 3

Kadın Eserleri Kütüphanesi'nde kadın konulu ve kadın yazarlar tarafından yazılmış kitapların yanısıra, süreli yayınlar koleksiyonu, makale arşivi, kupür arşivi, özel koleksiyonlar, sözlü tarih koleksiyonu, kadın yazarlar koleksiyonu, kadın sanatçılar diateki, görsel arşiv yer almaktadır. Kadın Eserleri Kütüphanesi'nin her yıl yayınladığı konulu ajandalarının yanısıra bibliyografya çalışmaları bulunmaktadır.

Sıra Sizde 4

Sözlü tarih görüşmelerinde yaşam anlatısını kaydetmeye çalışırken yaşamın çocukluk, gençlik, evlilik, iş yaşamı, ev hayatı, sosyal hayat gibi çeşitli evreleri üzerine sorular yöneltebilirsiniz. Görüştüğünüz kadın akrabalarınızın güçlenme pratiklerini, erkek-egemenliğine karşı nasıl direndiklerini ya da nasıl pazarlıklarla uzlaşmaya yöneldiklerini sorabilirsiniz.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Abadan-Unat, N. (der.) (1980). **Türk Toplumunda Kadın.** Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Adıvar, H. E. (1926). **Memoirs of Halide Edib.** New York, Londra: Century.

Adıvar, H. E. (1928). **The Turkish Ordeal: Being the Further Memoirs of Halide Edib.** New York ve Londra: Century.

Akal, E. (2003). **Kızıl Feministler.** İstanbul: TÜSTAV yay.

Aksoy, N. (2009). **Kurgulanmış Benlikler, Otobiyografi, Cumhuriyet, Kadın.** İstanbul: İletişim yay.

Akşit, E. E. (2005). **Kızların Sessizliği, Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi.** İstanbul: İletişim.

Baykan, A.& Ötüş Baskett, B. (1999). **Nezihe Muhittin ve Türk Kadını (1931).** İstanbul: İletişim yay.

Bennett, J. M. (1989). "Feminism and History", **Gender&History.** Vol.1, No.3: 251-272.

Berktay, F. **Tarihin Cinsiyeti.** İstanbul: Metis yay.

Berktay, F. (der.). (2004). **Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde Kadının Konumu: Kazanımlar, Sorunlar, Umutlar.** İstanbul: KA-DER yay.

Bock, G. (1989). "Women's History and Gender History: Aspects of an International Debate", **Gender & History.** vol.1, No.1: 7-30.

Bora, A. & Günal, A.(2007). **90'larda Türkiye'de Feminizm.** İstanbul: İletişim yay.

Çakır, S. vd.(1993). **Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası.** İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Metis yay.

Çakır, S. & Gülbahar, H. (2000). "Kronoloji", **Kadın Hareketinin Yüzyılı- 2000 Yılı Ajandası.** İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı yay.

Çakır, S. (2007). "Feminism and Feminist History-Writing in Turkey: The Discovery of Ottoman Feminism", (Der. Francisca de Haan, Maria Bucur, Krassimira Daskalova), **Aspasia) (A Year Book),** Berghahnbooks, volume 1, (March 2007): 61-83.

Çakır, S. (1994; yeni basım 2011). **Osmanlı Kadın Hareketi.** İstanbul: Metis yay.

Çakır, S. (2006). "Mevlan Civelek, Ulviye (1893-1964)", **A Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms.** (Der. De Haan et al), s. 336-339.

Çalışlar, İ. (2010). **Halide Edib, Biyografisine Sığmayan Kadın.** İstanbul: Everest yay.

Davaz-Mardin, A. (1998). **Kadın Süreli Yayınları Bibliyografyası (1928-1996).** İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi yay.

Davidoff, L. (2002). F**eminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet.** İstanbul: İletişim yay.

Durakbaşa, A. (1996). "Feminist tarih yazımı üzerine notlar", **Kadın Araştırmalarında Yöntem.** (Der. S. Çakır, S. ve N. Akgökçe), İstanbul: Sel yay.

Durakbaşa, A. (2000). **Halide Edib - Türk Modernleşmesi ve Feminizm.** İstanbul: İletişim yay.

Durakbaşa, A. (2001). "Tarih Yazımının Yeni Olanakları, Aile Tarihi ve Yerel Tarih", **Yerel Tarihçilik, Kent, Sivil Girişim, Yerel Tarih Grupları Deneyimi.** İstanbul:Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Durakbaşa, A., Karadağ, M., Özsan, G. (2009). "Türkiye'de Taşra Burjuvazisinin Oluşum Sürecinde Yerel Eşrafın Rolü ve Taşra Kentlerinde Orta Sınıflar" başlıklı **TUBİTAK Araştırması.** yayınlanmamış rapor.

Durakbaşa, A. (2010). "Türkiye'de Ev kadınlığının Sosyal Tarihi'ne Bir Bakış: Ev Hanımları, Kadın Akrabalar, Hizmetçiler, Evlatlıklar" başlıklı **TUBİTAK Araştırması.** yayınlanmamış rapor.

Fox-Genovese, E. (1977). "Women and the Enlightenment", **Becoming Visible: Women in European History.** (Der. R. Bridenthal & C. Koonz), Houghton Mifflin, Boston: Houghton Mifflin, s.252-277.

Gümüşoğlu, F. (2001). **Cumhuriyet'e İz Bırakanlar - Onuncu Yıl Kuşağı.** İstanbul: Kaynak yay.

İlyasoğlu, A. & Akgökçe, N. (2001). Y**erli Bir Feminizme Doğru.** İstanbul: Sel yay.

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı (1991). **Kadınların Belleği, Uluslararası Kadın Kütüphaneleri Sempozyum Tutanakları.** İstanbul: Metis yay.

Kelly-Gadol, J. (1977). "Did Women Have a Renaissance", **Becoming Visible: Women in European History.** (Der. R. Bridenthal & C. Koonz), Boston:Houghton Mifflin, s.139-65.

Landes, J. B. (1988).**Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution.** Ithaca: Cornell University Press.

Landes, J. B. (1999) "Yurttaşlık Performansı: Fransız Devrimi'nde Demokrasi, Cinsiyet ve Farklılık, **Demokrasi ve Farklılık.** (yay.haz. S. Benhabib), İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi yay, s.419-44.

Lerner, G. (1979). "The Challenge of Women's History", **The Majority Finds its Past: Placing Women in History.** NewYork, Oxford: Oxford University Press.

Ve Hep Birlikte Koştuk (1996). **İlerici Kadınlar Derneği 1975-1980.** İstanbul: Açı yay.

Mardin, A. D. (2007). "Görünmezlikten Görünürlüğe: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı", **90'larda Türkiye'de Feminizm.** İstanbul: İletişim yay, s. 183-204.

Mill, J. S. (1986). **The Subjection of Women.** New York: Prometheus Books.

Olsen, K. (1994). **Chronology of Women's History.** Londra: Greenwood Press.

Olympe de Gouge (1979). "The Declaration of the Rights of Woman", **Women in the Revolutionary Paris, 1789-1795, Selected Documents.** (yay.haz.ve çev. Gay Levy, Harriet Branson Applewhite ve Mary Durham Johnson), Urbana: University of Illinois Press.

Şimşek-Rathke, L. (2011). **Dünden Kalanlar-Türkiye'de Hemşirelik ve GATA TSK Sağlık Meslek Lisesi Örneği.** İstanbul: İletişim yay.

Özbay, F.(1999). **Türkiye'de Evlatlık Kurumu: Köle mi Evlat mı?** Boğaziçi Üniversitesi yay.

Özbay, F. (1999). "Gendered Space: A New Look at Turkish Modernisation", **Gender & History.** vol.11, no. 3: 555-568.

Özsan, G., Durakbaşa, A., Karadağ, M. (2009). "Eşraf Ailelerinde Kadın Anlatıları", **Kadın Belleğini Oluşturmada Kaynak Sorunu.** (Der. Türe, D. F. & Keşoğlu, B. T.),İstanbul: Kadir Has Üniversitesi ve Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı yay, s.190-200.

Saygılıgil, F. (2010). **Kainatta Bir Nokta: Nüzhet Gökdoğan.** İstanbul: Kültür Üniversitesi yay.

Tan, M. G. & Şahin, Ö. (2007). **Cumhuriyette Çocuktular.** İstanbul: Boğaziçi yay.

Tekeli, Ş.(1990). **1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar.** İstanbul: İletişim yay.

Thompson, P. (1999). **Geçmişin Sesi.** İstanbul: Tarih Vakfı Yurt yay.

Toprak, Z. (1986). "1935 İstanbul Uluslararası Feminizm Kongresi ve Barış", **Düşün,** 24: 24-29.

Toprak, Z. (1988). "Halk Fırkasından Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası", **Tarih ve Toplum,** 51: 34-38.

Uçan-Çubukçu, S. (2004). "Demokrasiye Önemli Bir Katkı: Kadın Sivil Toplum Örgütleri", **Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde Kadının Konumu: Kazanımlar, Sorunlar, Umutlar.** (Der. F. Berktay), İstanbul: KA-DER yay.

Yıldırım, N. (der.) (1998). **Sağlık Alanında Türk Kadını.** İstanbul.

Zihnioğlu, Y. (2003). **Kadınsız İnkilap,** İstanbul: Metis yay.